

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

XIX. évfolyam

1. szám

**FELDERÍTŐ
SZEMLE**

ALAPÍTVÁ: 2002

**BUDAPEST
2020**

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Dr. Béres János altábornagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Béres János altábornagy

Tagok: Dr. Magyar István ny. dandártábornok
Dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok
Dr. Hány Szabolcs ezredes
Dr. Magyar Sándor ezredes
Dr. Deák Anita alezredes
Dr. Fürjes János alezredes
Dr. Tóth Sándor alezredes
Dr. Vida Csaba alezredes

Felelős szerkesztő: Dr. Deák Anita alezredes

Olvasószerkesztő: Gál Csaba ny. ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina törzsszázlós

HU ISSN 1588-242X

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

DR. VIDA CSABA ALEZREDES

**A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY HATÁSA A BIZTONSÁGRA –
PARADIGMAVÁLTÁS A BIZTONSÁGI RENDSZERBEN5**

DR. BABOS TIBOR EZREDES – SZAKALI MIKLÓS ALEZREDES

**MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGA
A TRANSZATLANTI KAPCSOLATOK TÜKRÉBEN29**

DR. SZENTE-VARGA MÓNIKA

LATIN-AMERIKAI REGIONÁLIS SZERVEZETEK VÁLSÁGA45

ERDÉSZ VIKTOR FŐHADNAGY

**AZ AMERIKAI GEOSTRATÉGIA KIALAKULÁSA
ÉS FEJLŐDÉSE62**

ORSZÁGISMERTETŐ

FELEGYI JÚLIA

AUSZTRIA MIGRÁCIÓS POLITIKÁJA75

KEVEHÁZI KATA

A NŐK BIZTONSÁGA OROSZORSZÁGBAN86

BIHARI RITA

TÁRSADALOM ÉS IDENTITÁS A NYUGAT-BALKÁNON.....97

KUTATÁS – FEJLESZTÉS

ERDÉSZ VIKTOR FŐHADNAGY

**A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA FOGALMA,
JELENTŐSÉGE ÉS HATÁSAI A VÉDELMI SEKTORRA.....118**

FÓRUM

ELEVEN MÁRK

**NÖVEKVŐ OROSZ AKTIVITÁS A TENGERI
TELEKOMMUNIKÁCIÓS KÁBELEK KÖRNYÉKÉN –
MEGJEGYZÉSEK A „LOSARIK-BALESET” KAPCSÁN133**

KÖVÁRI LÁSZLÓ ALEZREDES

A JÉGTÖRŐ HAJÓK FEJLŐDÉSE ÉS NAPJAINK JÉGTÖRŐI...168

ÜVEGES ANDRÁS JÓZSEF SZÁZADOS

**AZ EURÓPAI UNIÓ ÁLTALÁNOS ADATVÉDELMI
RENDELETÉNEK (GDPR) EGY ÉRTELMEZÉSE
A BLOKKLÁNCALAPÚ RENDSZEREKBE.....197**

AZ OLVASÓHOZ

E SZÁMUNK TARTALMA208

A KÖTET SZERZŐI.....218

**A FELDERÍTŐ SZEMLEBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS
FELTÉTELEI221**

**A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY HATÁSA
A BIZTONSÁGRA – PARADIGMAVÁLTÁS
A BIZTONSÁGI RENDSZERBEN**

Bevezetés

A 2019 végén Kínában megjelent¹ – és a korábbi koronavírusoktól² eltérő – COVID-19³ vírustörzs néven meghatározott, súlyos heveny légzőszervi tüneteket előidéző koronavírus (SARS-CoV-2⁴) először regionális, majd viszonylag gyors terjedése következtében 2020 első hónapjaiban globális szintű egészségügyi járványt idézett elő.⁵ A különböző kontinenseken történő terjedését nagymértékben elősegítette napjaink globalizációs szintje, vagyis a nemzetközi közösség országai közötti interdependencia. A turizmus és a légi közlekedés robbanásszerű bővülésének következtében a vírus rövid idő alatt eljutott a nemzetközi közösség országainak többségébe, már 2020. március végén minimálisra csökkent azoknak a helyeknek a száma, ahol még nem volt jelent. Rendkívül gyors terjedése, viszonylag magas mortalitási rátája, illetve az ellenszer (védőoltás) hiánya globális egészségügyi válságot idézett elő, a nemzetközi közösség országa pedig – sokszor lehetőségeiken túli – erőfeszítéseket fordítottak a járvány elleni fellépésre.

A gyors terjedést mutatja, hogy közel három hónap alatt a Föld lakott részének többségében megjelent, így nem maradtak olyan védett területek, ahol át lehetne vészelní a járvány lezajlását. A terjedését nemcsak a globalizáció, hanem a vírus jellegzetessége is elősegítette, mivel viszonylag könnyen terjed a levegőben

¹ Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) a vírus terjedését attól számolja, amikor a kínai hatóságok 2019. december 31-én jelentették, hogy Vuhan településen új vírusjárvány alakult ki.

Rolling updates on coronavirus disease (COVID-19).

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen>;

letöltés: 2020.04.01.

Egyes mértékadó sajtóforrások (The Guardian) szerint azonban az első eset 2019. november 17-hez köthető, amelyet szintén Vuhan településen derítettek fel.

DAVIDSON, Helen: First Covid-19 case happened in November, China government records show – report.

[https://www.theguardian.com/world/2020/mar/13/first-covid-19-case-happened-in-november-china-](https://www.theguardian.com/world/2020/mar/13/first-covid-19-case-happened-in-november-china-government-records-show-report)

government-records-show-report; letöltés: 2020.04.01.

² A koronavírus a vírusok egyik csoportja, amely az emlősök és a madarak között fertőz, és légúti megbetegedést okoz. Az 1960-as évektől jelennek meg különböző fajtái, amelyek közé tartoznak a SARS és a MERS vírusok is.

³ A vírust a WHO 2020. február 11-én nevezte el: COVID-19 – Corona Virus Disease 2019.

Rolling updates on coronavirus disease (COVID-19).

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen>;

letöltés: 2020.04.01.

⁴ Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2. – a Vírusokat Rendszerező Nemzetközi Bizottság (ICTV) általi megnevezés.

International Committee on Taxonomy of Viruses (ICTV). <https://talk.ictvonline.org/>; letöltés: 2020.04.01.

⁵ A WHO 2020. március 11-én minősítette világjárványnak, amikor már több mint 100 országból jelentettek megbetegedéseket.

(főleg köhögés és cseppfertőzés által) az emberek között. A halálozási rátával kapcsolatban még vannak viták, mivel a globális járvány közepén (elején) vagyunk, de jelenlegi adatok alapján feltételezhető, hogy viszonylag magasabb,⁶ mint a minden évben megjelenő influenzavírusok esetében, voltak/vannak azonban nála sokkal veszélyesebb vírusok is.⁷ A COVID-19 komoly fenyegetést inkább az idősekre és a súlyos betegséggel rendelkezőkre jelent, amelyre főleg az idősek (szüleink, nagyszüleink) miatt a társadalom sokkal érzékenyebb. A védőoltás hiánya azt jelenti, hogy nincs olyan kivételes réteg, ország vagy személy, amely vagy aki mentesülne a vírus hatása alól.⁸

A koronavírus-járvány biztonsági veszélytényező

A fentiek miatt mindennapi életünket a koronavírus és a járvány elleni küzdelem oly mértékben meghatározza, hogy már teljesen átszövi az életünk minden szegmensét. A mortalitási ráta miatt rettegünk a vírustól, főleg minél idősebbek és minél betegebbek vagyunk. A vírus közvetlen létünket fenyegeti, ezért a biztonság egyéni szintjén – mindenképpen – ilyen tényezőnek lehet minősíteni.⁹ Meghatározó tényező, hogy ez a fenyegetés nemcsak azokat érinti, akik kapcsolatban állnak a fenyegetéssel és az az elleni fellépéssel, vagyis a közösség és a nemzet érdekében kiteszik magukat a fenyegetésnek (ide sorolhatók az egészségügyi személyzet, a fegyveres erők és a rendvédelmi testületek tagjai stb.), hanem mindenkit és – egyelőre – nincs védekezési lehetőség. Tehát minden egyes személy számára fenyegetést jelent, mivel bárki megfertőződhet és a betegség lefolyása nem jelezhető előre.

Hasonló mechanizmusokat lehet felfedezni kisközösségi/közösségi szinten is, mivel a közösség tagjait (rokonainkat, barátainkat, ismerőseinket és munkatársainkat) közvetlenül fenyegeti a járvány. Nemzeti és nemzetközi szinten a járványnak már csak közvetett, de hasonlóan súlyos hatása van, mert a nemzetek létét ugyan nem veszélyezteti, de társadalmi, gazdasági, politikai következményei, valamint a bevezetett korlátozó intézkedések miatt a társadalom összes szegmensét, illetve a nemzetközi kapcsolatokat is befolyásolja. A nemzetek esetében a járvány alapvetően a gazdasági, a társadalmi és a politikai biztonság területén jelent komoly kockázatot.

⁶ A halálozási rátája eddigi adatok alapján magasabb, mint a korábbi koronavírus-járványok esetében. Az amerikai Johns Hopkins Egyetem adatai alapján 6,4%-os rátával számolnak, amelyet a statisztikai adatok is alátámasztanak.

⁷ Az elmúlt években az ebola vérzéses láz esetében 50–90% volt, de a 2003-as, szintén koronavírusos SARS esetében 15%-os halálozási rátával kellett számolni.
RIES, Julia: Here's How COVID-19 Compares to Past Outbreaks.
<https://www.healthline.com/health-news/how-deadly-is-the-coronavirus-compared-to-past-outbreaks>;
letöltés: 2020.04.10.

⁸ A Wikipédia gyűjti azon híres személyek neveit, akik áldozatul estek a vírusnak.
List of deaths due to coronavirus disease 2019.
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_deaths_due_to_coronavirus_disease_2019; letöltés: 2020.04.10.

⁹ A biztonság szintjeit és dimenzióit a következő tanulmányomban tekintettem át:
VIDA Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. Nemzetbiztonsági Szemle, I. évfolyam I. szám, 2013. pp. 89–91.
<https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/a-biztonsag-es-a-biztonsagpolitika-katonai-elemei.original.pdf>; letöltés: 2020.04.01.

Nemzetközi (regionális) és globális szinten a járválynak szintén csak közvetett következményei vannak, amelyek a nemzetek által elrendelt intézkedésekből fakadnak. Nemzetközi szinten átalakítja az országok közötti kapcsolatokat: egyrészt csökken a bizalom, mivel tartanak a fertőzés terjedésétől, másrészt a segítségnyújtás fokozódása miatt szorosabbá válnak egyes kötelékek. A bizalom csökkenésére aktuális példa a határok lezárása, vagyis az országok bezárkózása. Várhatóan változni fog egyes országok jövőbeli státusa a nemzetközi közösségen belül, mivel lesznek, akiket jobban érint a válság, így veszítenek a szerepükből, míg más államok képesek eredményesen kezelni a veszélyhelyzetet, így növelik befolyásukat a nemzetközi folyamatokra.

A koronavírus-járvány elleni küzdelem – a nemzetközi szervezetek részéről tapasztalt viszonylagos passzivitás miatt – nemzeti szintre korlátozódik, aránylag alacsony szintű a nemzetközi koordináció, a nemzeti érdek felülírja a közösségi érdeket. Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete¹⁰ ugyan tesz kísérleteket a vírus elleni fellépés koordinációjára, de nagyon csekély sikerrel, inkább csak egészségügyi szakmai iránymutatást nyújt, amelyet viták öveznek (pl. szájszmszk viselése, tesztelés mennyisége). Természetesen megjelenik az államok közötti humanitárius segítségnyújtás, de ha alaposabban megvizsgáljuk, akkor többségében önző érdekek állnak mögötte. Amennyiben a kínai segítségnyújtás mögé tekintünk, akkor jól látható, hogy annak részben gazdasági és befolyásolási céljai vannak: a jövőben Kína szerepe tovább nőhet a nemzetközi közösségben.

A járvány tehát a biztonság összes szegmensében különböző határfokú veszélytényezőt jelent, és befolyásolja a biztonságunkat. Így az egészségügyi járványt is ilyen tényezőnek kell tekinteni, mivel a biztonság hatásalapú elemei közé sorolható, hiszen a kihívások, a kockázatok és a fenyegetések közé tartozik, vagyis veszélytényező. Természetesen csak abban az esetben tekinthetjük annak, ha a biztonságot tágabb fogalmi rendszerében értelmezzük. Megítélése sem egyértelmű, mivel számos kutató¹¹ és szervezet, többek között a NATO nem biztonsági problémaként, illetve tényezőként vizsgálja a járványt, hanem egy olyan hatásként, amely befolyásolja a tevékenységét.¹² Ez is alátámasztja, hogy az országok problémaalapú megközelítéssel, míg a nemzetközi szervezetek feladatalapú megközelítéssel vizsgálják a válságot. A szervezetek azt elemzik, hogy a válság milyen mértékben befolyásolja tevékenységüket és céljaikat.

¹⁰ World Health Organization – WHO.

¹¹ Ezen az állásponton van többek között Marian Majer védelmi államtitkár, a Szlovák Biztonságpolitikai Intézet alapítója.

Mimoriadnemu rokovaniu ministrov obrany členských krajín NATO dominovala pandémia Covid-19. <https://www.mosr.sk/46911-sk/mimoriadnemu-rokovaniu-ministrov-obrany-clenskych-krajin-nato-dominovala-pandemia-covid-19/>; letöltés: 2020.04.17.

¹² A NATO járvánnyal összefüggő anyagaiban nem szerepel biztonsági problémaként a járvány.

NATO's Response to the COVID-19 Pandemic.

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/4/pdf/200401-factsheet-COVID-19_en.pdf; letöltés: 2020.04.15.

Véleményem szerint a járvány abszolút negatív hatást gyakorol a biztonság összes alanyára, tehát annak nincs olyan eleme, amelynek erősödne a biztonsága. Ha a biztonság valamely szereplője erősíti a saját biztonságát, akkor – a biztonsági dilemma működési elve alapján – más szereplőjének csökken a biztonsága. Ez a vírus vonatkozásában nem érvényesül, de a nemzetközi közösség esetében változatlanul érvényes, mivel a járvány elleni küzdelem sikeressége vagy sikertelensége hat a többi szereplő biztonságára. A járvány általi fenyegetettség mértéke egy szinten azonos, de ha részletesebben megvizsgáljuk, akkor különbözik a biztonság szintjein és dimenzióiban is.¹³

A fentiek ellenére további elemzés szükséges annak megállapításához, hogy a járvány biztonsági tényezőnek minősül akkor, ha közvetlen és közvetett hatást gyakorol életünkre. Amennyiben a biztonság fogalmi köréből indulunk ki, akkor a járványnak befolyásolnia kell az alanyai biztonságérzetét, ami megvalósul több szinten, mivel az emberek fizikai létezését, vagyis életét fenyegeti. Felvetődik ugyanakkor a kérdés, hogy a járványon kívül léteznek még olyan tényezők, amelyek konkrét veszélyt jelentenek az egyén életére, mint a balesetek és a veszélyes helyzetek (vagy veszélyes munkavégzés, pl. katonai szolgálat). Ezek azonban mégsem okoznak olyan mértékű biztonsági problémát, mint a jelenlegi járvány. Ennek az lehet az oka, hogy a társadalmak a látható és ismert veszélyekkel már régóta együtt élnek, így azok megszokottá váltak, valamint ismertek azok a biztonsági lehetőségek, amelyek csökkentik vagy megszüntetik a kockázatot. Továbbá a biztonság alanya tudja, hogy a kockázat a tevékenységének részét képezi.

A COVID–19 koronavírus-járvány esetében jelenleg nem állnak rendelkezésre azok a gyógymódok, amelyek megszüntethetik a veszélyt. A biztonság alanyai így egyelőre védtelenek a rájuk negatív hatást gyakorló tényezővel, vagyis a vírussal szemben. Természetesen vannak olyan ellenintézkedések, amelyek csökkenthetik a veszélyt, de azokhoz olyan mértékű korlátozások és intézkedések szükségesek, amelyek alapján az egészségügyi járványt az aszimmetrikus veszélytényezők¹⁴ közé kell sorolni. Ezek az intézkedések azonban olyan korlátozásokat tartalmaznak, amelyek

¹³ A tanulmány szerzője a koronavírus-járvánnyal kapcsolatban felvázolta a biztonsági/biztonságpolitikai leírómátrixot mint elemző-értékelő módszert, így annak eredményeit és következtetéseit is megfogalmazza a különböző gondolatmenetek között. A mátrix részletes leírását mellőzi a szerző a tanulmányból, mert nem az a célja, hogy bemutassa az általa kifejlesztett mátrix működését.

VIDA Csaba: A biztonságpolitikai leírómátrix (Elméletek, alapok és alkalmazás). *Hadtudomány*, 2011/4. szám. pp. 36–53.

http://www.mhht.eu/hadtudomany/2011/4/HT_2011_4_6.pdf; letöltés: 2020.04.01.

¹⁴ FORGÁCS Balázs – KALÓ József – NÉMETH József Lajos: Aszimmetrikus kihívások a haderő, az állam, valamint a társadalom viszonyában. *Hadtudomány*, 2015/1–2. szám. pp. 106–110.

http://real.mtak.hu/23546/1/konf_forgacs_etal.pdf; letöltés: 2020.04.01.

RESPERGER István: Az aszimmetrikus hadviselés és terrorizmus jellemzői. *Hadtudomány*, 2020/4. szám. pp. 68–77. http://www.mhht.eu/hadtudomany/2010/4/HT-2010-4_8.pdf; letöltés: 2020.04.01.

Tanulmányaikban a szerzők kísérletet tesznek az aszimmetrikus veszélytényezők meghatározására, de biztonságelméleti oldalról csak érintőlegesen vizsgálják azokat.

Kutatásaim szerint „az aszimmetrikus kihívások, kockázatok és fenyegetések olyan, többnyire negatív hatásalapú biztonsági tényezők, amelyek hatásainak felszámolásához (a biztonság helyreállításához) sokkal nagyobb védelmi képességek kialakítására van szükség, mint magának a veszélytényezőnek az előidézéséhez”.

a biztonság más-más dimenziójában¹⁵ (főleg gazdasági és társadalmi téren) okozhatnak szintén negatív folyamatokat. Ez a biztonság alanya vonatkozásában ismételt dilemmához vezet, hogy a biztonság egyik dimenziójában megjelenő veszélytényező elleni fellépéshez milyen mértékben alakíthat ki annak egy másik dimenziójában a biztonságra negatívan ható folyamatokat. Ebből következik a dilemma, hogy a biztonság mely dimenziójának van prioritása egy fenyegetettség esetében, amelyre jelenleg csak egy leegyszerűsített válasz van: annak, amely a biztonság alanyának létezését közvetlenül fenyegeti. A megoldás ennél sokkal bonyolultabb, mert egyszerre több ilyen jellegű veszélytényező lehet. A politikai döntéshozók felelőssége dönteni abban, hogy mely veszélytényező ellen alakítanak ki védelmi képességeket.

A koronavírus-járványt biztonsági tényezőként vizsgálva megállapítható, hogy az számos hasonlóságot mutat a hibrid fenyegetésekkel, mert a biztonság nemcsak egy vagy két dimenziójában, hanem annak teljes spektrumában jelen van. Ez azonban inkább a később tárgyalandó jellemzői miatt merülhet fel. Továbbá a fenyegetettség aszimmetrikus jellege is okozhat hasonlóságot, vagyis egy fenyegetettség ellen nem mindig abban a biztonsági dimenzióban kell fellépni, ahol az keletkezik, hanem más dimenziók védelmi képességét is igénybe kell venni. Véleményem szerint az egészségügyi járványok hatásmechanizmusa eltér a hibrid fenyegetésektől, mivel nincs mögötte tudatos emberi tevékenység, vagyis céljában és szándékában eltér. Természetesen a járványokat fel lehet használni a hibrid hadviselés egyik elemeként, de a jelenlegi információk szerint nem erről van szó.¹⁶

Megállapítható, hogy az egészségügyi járvány csökkenti a biztonság alanyának/tárgyának biztonságát, így ellenlépések, megfelelő intézkedések megtételére kényszerít az eredeti állapot visszaállítása érdekében. Tehát a járvány beilleszthető a jelenlegi biztonsági rendszerekbe, ahol veszélytényezőként (kihívásként, kockázatként vagy fenyegetésként) kell beazonosítani. A közvetlen biztonságunkat, létünket veszélyezteti, így hatásmechanizmusa alapján fenyegetésnek kell minősíteni, mivel azonnali biztonságérsítő lépéseket követel meg. Ennek alapján mindenképpen veszélytényezőnek kell minősíteni a koronavírus-járványt, mivel fenyegetést jelent az egyének biztonságára, illetve aszimmetrikus veszélytényezőnek, mivel sokkal nagyobb erőfeszítés szükséges a korábbi állapot helyreállításához, mint a fenyegetés fenntartásához.

¹⁵ A biztonságának alapvetően öt dimenzióját/szektorát különböztethetjük meg: politikai, katonai, gazdasági, társadalmi és környezeti.

VIDA Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. Nemzetbiztonsági Szemle, I. évfolyam I. szám, 2013. pp. 89–91.

<https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/a-biztonsag-es-a-biztonsagpolitika-katonai-elemei.original.pdf>; letöltés: 2020.04.01.

¹⁶ RESPERGER István: A válságkezelés és a hibrid hadviselés. Dialóg Campus, Budapest, 2018. pp. 21–29.

SIMCSKÓ István: A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai. Hadtudomány, 2017/3–4. szám. pp. 3–16. http://real.mtak.hu/67458/1/Ht_201734_5_18_u.pdf; letöltés: 2020.04.01.

A koronavírus-járvány hatása a biztonságra

A járványt tehát egyfajta klasszikus biztonsági tényezőnek is lehetne tekinteni, de mégis eltérő jellegzetességeket mutat, mivel a fenyegetettség mögött (feltehetően) nem emberi tevékenység (esetleg egyfajta felelőtlenség) áll,¹⁷ hanem az emberi tevékenységtől független mechanizmus (organikus szervezet).¹⁸ Így biztonsági szempontból nincs lehetőség a fenyegetettséget előidézők elleni fellépésre, hanem magát fenyegető eszközt (a vírust) kell megsemmisíteni a fenyegetés megszüntetése/felszámolása érdekében. Az ellenség maga a fenyegetés, amely mögött nem áll személy vagy ország, így a biztonság vonatkozásában sokkal nehezebb fellépni ellene, mert azt nincs ki ellen fokozni, így egyetlen megoldás a védelmi képesség növelése az egészségügyi biztonság területén. Továbbá a fenyegetésnek nincs tudatos célja, egyedül a természeti törvények alapján az ember túlélőképességének tesztelése, valamint a természet védekező mechanizmusa állhat mögötte. Tehát nincs olyan személy, ország, szervezet, csoport, aki/ami ellen fellépni lehetne, így csak maga a vírus elleni küzdelem maradt, de ez lehetőséget is biztosít, mivel a teljes nemzetközi közösség közös érdeke a vírus leküzdése. A nemzetközi rendszer anarchikus jellemzői miatt azonban az együttműködés nem éri el a szükséges szintet. Erre jó példa, hogy az adott országok a saját védelmük érdekében inkább letiltják egyes gyógyszerek külkereskedelmét,¹⁹ mint esetleg a közös fellépésben állapodnának meg.

A biztonsági rendszer keretében ugyanakkor egyoldalú folyamatokat lehet meghatározni, vagyis egyfajta globális küzdelmet a vírus ellen, amely változatlanul vagy inkább egyre inkább állami szintre korlátozódik, míg az együttműködések érdekvezérelt jelleget mutatnak. A közös fellépésben is működnek azok a nemzetközi biztonsági (politikai, katonai, gazdasági, társadalmi stb.) folyamatok, amelyek a járvány előtt is fennálltak. A szemben álló felek közötti bizalmatlanság és a szövetségesek összetartása is megjelenik a válság kezelésében, valamint tapasztalható egyfajta segítségnyújtás is, de az mögött is érdekek állnak, vagyis többen előnyt kovácsolnak maguknak a járványból, mert a járvány utáni időszakra készülnek. A jelenlegi, főleg gazdasági folyamatok jellegéből adódóan jelentős

¹⁷ A vírus kialakulásával kapcsolatban még viták vannak, de már bizonyítottnak tűnik, hogy állatokról (denevérekről) terjedt át emberekre. Egyes kultúrákban az étkezési hagyományok, valamint a higiénia hiánya teszi lehetővé hasonló vírusok emberre történő viszonylag könnyű átterjedését.

WHO recommendations to reduce risk of transmission of emerging pathogens from animals to humans in live animal markets or animal product markets (26 March 2020).

<https://www.who.int/health-topics/coronavirus/who-recommendations-to-reduce-risk-of-transmission-of-emerging-pathogens-from-animals-to-humans-in-live-animal-markets>; letöltés: 2020.04.15.

¹⁸ Itt magáról a vírusról van szó, amelyről egy kutatócsoport bebizonyította a genomok vizsgálata alapján, hogy nem mesterséges (laboratóriumi manipulált) vírusról van szó, hanem állatokból származó vírus emberre történő átterjedéséről.

ANDERSEN, Kristian G. – RAMBAUT, Andrew – LIPKIN, W. Ian – HOLMES, Edward C. – GARRY, Robert F.: The proximal origin of SARS-CoV-2. *Nature Medicine*, 2020/26. pp. 450–452.

<https://www.nature.com/articles/s41591-020-0820-9#citeas>, letöltés: 2020.04.15.

¹⁹ Ez majdnem minden országra jellemző, például a szlovák kormány is hasonlóan tett, amikor március 25-én Marek Krajci egészségügyi miniszter megtiltotta minden olyan gyógyszer kivételét, amely segít a koronavírus-betegség elleni küzdelemben.

COVID-19: Zákaz vývozu liekov a zdravotníckych pomôcok.

<https://www.health.gov.sk/Clanok?covid-19-zakaz-vyvozu-liekov>; letöltés: 2020.04.15.

változások várhatóak a nemzetközi közösségen belüli viszonyokban, mert egyes országokat valószínűleg sokkal jobban érint a járvány által előidézett válság, míg más országok akár pozitívan is kijuthatnak a válságból.

A koronavírus-járványt biztonsági fenyegetésként vizsgálva és a nemzetközi közösség tagjainak reakcióit elemezve megállapítható, hogy a járvány okozta válság egyfajta fedőréteggént jelenik meg a jelenlegi biztonsági rendszeren, mivel annak minden szegmensében, a politikaitól a környezetiig jelen van. Tehát teljes mértékben átszövi a biztonsági rendszert, így annak minden folyamatára hatást gyakorol, azaz bármely biztonsági tényezőt a járvány vonatkozásában is vizsgálni kell. Ezért minden más biztonsági folyamatot részben háttérbe szorít, de azok hatásait is áttranszponálja egy járványügyi változatban. (Lásd a tömeges illegális migráció okozta válságot.²⁰) A biztonsági rendszert meghatározó folyamatok, hagyományos és nem hagyományos veszélytényezők, illetve az azokra adott válaszok megmaradnak, így azokkal is számolni kell a biztonság értelmezésekor. Tehát nem kell/nem lehet arra számítani, hogy a járvány miatt megszűnnek azok a biztonsági problémák, amelyek eddigi is fennálltak, többek között az Európát érintő migrációs hullám, a folyamatosan jelen levő terrorfenyegetettség, a regionális problémák, Kelet és Nyugat szembenállása, valamint a kelet-ukrajnai válság.

Felvetődik a kérdés ugyanakkor, hogy milyen mértékben módosultak az eddigi biztonsági folyamatok, vagyis milyen hatással lehet a koronavírus-járvány ezekre a biztonsági tényezőkre. Értékelésem szerint a járvány minden egyes biztonsági tényezőre hatást gyakorol, azokat módosítja, áttranszponálja, így egyesek hatásait növelheti, másokét csökkentheti. Ez vonatkozhat az olyan – már globálisnak – tekinthető aszimmetrikus veszélytényezőkre, mint a migráció és a terrorizmus, de egyes regionális konfliktusokra is. Véleményem szerint a regionális konfliktusok egy része – a járvány hatásai miatt – csökkenő intenzitást mutat, kevesebb figyelmet kap, esetleg a jövőben befagyott konfliktussá alakul át, mivel az érintett országokban a koronavírus-járvány következményei miatt csökkenő kapacitásokkal rendelkeznek a konfliktusok fenntartásához és folytatásához. Erre egyik példa lehet Afganisztán, ahonnan a nemzetközi erők csapatkivonásához jelentős mértékben hozzájárult a járvány elleni küzdelem, továbbá az országban kirobbant járvány egyre inkább a megegyezés felé hajtja a szemben álló feleket.

Tehát megállapítható, hogy a koronavírus-járvány által kiváltott válság a teljes biztonsági rendszerben jelen van, így átfogó jellege miatt nem igazán lehet besorolni, mivel mindenhol ott van, így kialakulási területétől függetlenül egy komplex fenyegetésről van szó, amely áthatja az egész biztonsági rendszert.

²⁰ Az illegális migráció keretében Ázsia és Afrika különböző területeiről érkezők ellenőrizetlenül hordozhatják be a vírust Európába, mivel az illegális jelleg miatt nem részesülnek az egyéjszakai rendszerek gondoskodásában, illetve nem megfelelő egészségügyi és higiéniai körülmények között vannak. Az illegális migrációs válság biztonsági hatásait vizsgálva is felmerült az egészségügyi kockázatok hordozása.

VIDA Csaba: A jelenkori népvándorlás hatásai. Felderítő Szemle, XIV. évfolyam 3. szám, 2015. szeptember. pp. 5–16. <https://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2015-3.pdf>; letöltés: 2020.04.15.

Paradigmaváltás a biztonsági rendszerben

A koronavírus-járvány által előidézett válság, amely a fentiek alapján biztonsági fenyegetésnek minősül, nagy valószínűséggel a biztonság területén ismételt paradigmaváltást idéz elő, így 2014 után várhatóan újabb változásra kell számítani a globális biztonsági rendszerben. 2014-ben az Oroszországi Föderáció nagyhatalmi törekvései megvalósítása érdekében katonai agressziót követett el Ukrajna ellen a Krím félsziget annektálásával, valamint fegyveres konfliktust robbantott ki Ukrajna keleti részén két megyében,²¹ ami a Kelet és Nyugat közötti, a hidegháborús időkre emlékeztető szembenállásban csúcspontot ért el. Ennek következtében a biztonság gazdasági dimenziójának 2008/2009-es világgazdasági válság utáni primátusát a biztonság katonai dimenziója váltotta fel. A katonai dimenzió elsődlegessége alatt az országok katonai képességeik növelésére helyezték a hangsúlyt, főleg a Kelet és a Nyugat találkozásánál lévő országokban, így Közép-Európában is. Megkezdődött a NATO keleti szárnyának megerősítése, hatalmas összegeket fordítottak a haderőfejlesztésekre.²²

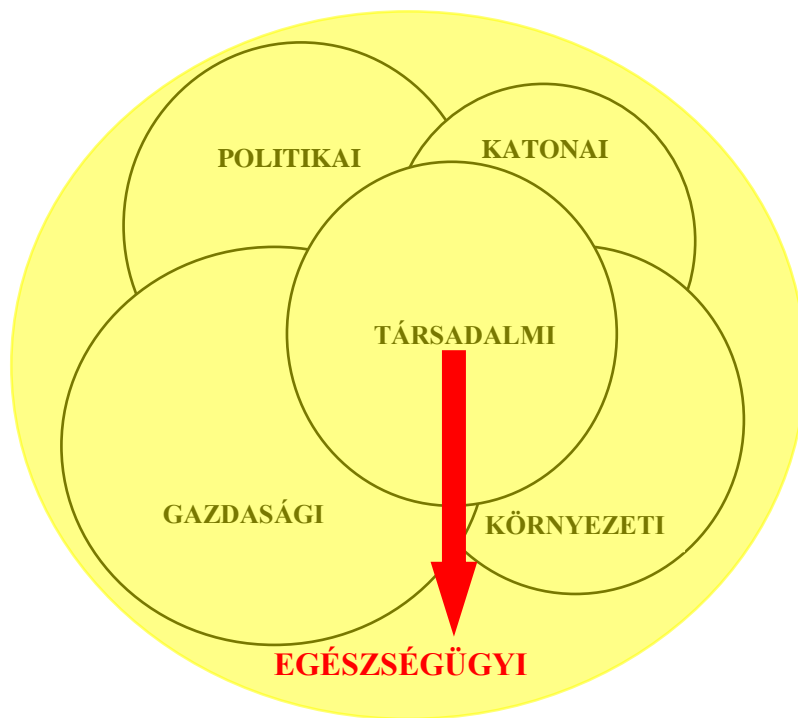
A 2015-ös illegális migrációs válság sem tudta megváltoztatni, inkább egyrésztől megerősítette a katonai dimenziót, mivel a migrációs hullám megakadályozásában aktív szerepet kaptak a fegyveres erők, főleg a rendvédelmi erők a határok őrzete során. A 2010-es évek végén már látszott kifulladásra és megszokottá válni a Kelet és a Nyugat szembenállásából kialakult katonai fenyegetettség,²³ és a makrogazdasági folyamatok azt mutatták, hogy gazdasági lassulásra, esetleg recesszióra kell számítani.²⁴ Ebben a helyzetben robbant be a koronavírus-járvány. Az esemény teljes mértékben átalakította a biztonságról alkotott képünket és a biztonsági rendszert: mindenek feletti prioritást kapott, mivel meghatározza a biztonság politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, sőt még a környezeti dimenzióját is. Paradigmaváltást idézett elő, mivel a biztonsági értékek és érdekek átalakultak, így minden közösség elsődleges célja a járvány túlélése és minél kevesebb áldozat elszívása.

²¹ 2014. március elején Doneck és Luhanszk megyékben oroszbarát kormányellenes csoportok fegyveres felkelést robbantottak ki, amely napjainkig is zajlik.

²² A NATO-tagországokon belül hangsúlyt kapott a védelmi kiadások GDP 2%-ára történő emelése, valamint a haderőfejlesztésekre a védelmi kiadások legalább 20%-át fordítják. Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales. 05 Sep. 2014. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2020.04.15.

²³ A NATO-tagországok szempontjából az Oroszországi Föderáció által jelentett közvetlen katonai fenyegetettség, amely az erőteljes orosz katonai fejlesztésekben és a haderő képességeinek fokozásában nyilvánult meg, amivel a nagyhatalmi orosz külpolitikai törekvéseket akarják alátámasztani.

²⁴ Gazdasági szakértők szerint a világgazdasági konjunktúra 2018-ban tetőzött, és 2019-ben már megjelentek a lassulási folyamatok. Előrejelzés 2019–2020-ra (A 2019. szeptemberi részletes prognózis összefoglalója). <https://www.gki.hu/wp-content/uploads/2019/09/sajt%C3%B3anyag-190923.pdf>; letöltés: 2020.04.15.

1. ábra. A biztonság dimenzióinak elhelyezése
Szerk.: Vida Csaba

A **biztonság politikai dimenziójában** a vírusjárvány határozza meg a politikai folyamatokat, mivel a hatalmon lévő politikai elitek mindent megtesznek a politikai túlélésük érdekében, hogy a járvány hatásait minimalizálják. A nemzetközi közösségben kétféle irány létezik a járvány hatásainak kezelésére. A kormányok egy része arra törekszik – esetenként a nemzetgazdaság feláldozásával –, hogy minél kisebb társadalmi hatása legyen a járványnak, vagyis minél kevesebb állampolgárt veszítsenek a járvány lefolyásával, míg a többiek a gazdaság megmentésére helyezik a hangsúlyt, hogy a járványt követően minél hamarabb talpra tudják állítani a gazdaságot és az országot. A gazdaságnak elsődlegességet adó országok egy része megpróbálkozott a járvány szabadjárá engedésével, hogy az emberek minél hamarabb átessenek rajta, nyájimmunitást érjenek el, de komoly árat kell fizetniük, a több ezer halott – és az ahhoz kapcsolódó társadalmi nyomás – miatt módosítani kellett a politikájukon.²⁵

²⁵ Ezt az utat választotta Nagy-Britannia, Svédország, Hollandia és az Amerikai Egyesült Államok, ahol láthatóan az átlagosnál jóval, sokszor nagyságrendekkel nagyobb az áldozatok száma. Több ország, így Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok módosított a politikáján, de már késő volt. Mindegyik országban több ezer halottat eredményezett a kormány politikája.

Az eddigi tapasztalatok alapján a kettő kombinációja biztosíthatja leginkább a politikai vezetés túlélését. A járvány elleni intézkedések során meg kell találni azt az egyensúlyt, amely a járvány terjedésének megakadályozására irányuló intézkedések és azok következményei és hatásai között található, vagyis az intézkedéseknek hatásosnak, arányosnak és szükségszerűnek kell lenniük. Ha például túl szigorú intézkedéseket vezetnek be, annak súlyos gazdasági hatásai lehetnek, míg ha az intézkedések nem elég szigorúak, akkor sok áldozattal kell számolni. Ha a politikai elit rosszul kezeli a járványt, akkor még a legerősebb kormány is belebukhat a járvány következményeibe, egyfelől a túl sok halott, másfelől a gazdasági válság okán. Emellett a politikai dimenziót vizsgálva a kormányzatoknak olyan intézkedéseket kell elrendelniük, amelyek korlátozzák az emberek alapvető jogait, így azok bevezetése és fenntartása nagyon szenzitív az állampolgárok szempontjából. A korlátozás érinti az állampolgárok politikai jogait is, mint a sztrájkjog vagy a gyülekezés joga. A jogkorlátozás mértéke függ az adott ország berendezkedésétől, politikai, történelmi, kulturális és vallási hagyományaitól, de mindenképpen meg kell felelnie az arányosság elvének.²⁶ Ha a kormányzat túlzott korlátozásokat vezet be, akkor az visszahat a politikai biztonságra is.²⁷

A **biztonság társadalmi dimenziójában** a járvány közvetlenül megjelenik, mivel a biztonság öt dimenziójának értelmezése során²⁸ az egészségügyit a biztonság társadalmi dimenziójába csatornázzák be, de az utóbbi több eleme is érintett a járvány által előidézett fenyegetettségben. A társadalmi dimenzióban az egészségügyi biztonságon kívüli elemek vonatkozásában kettős hatást lehet megfigyelni.

Az egyik hatást a társadalom működését negatívan befolyásoló biztonsági tényezők eredményezik. A járvány időszakában zömmel a kormányzat által bevezetett korlátozó intézkedések, valamint az emberek túlélőösztöne miatt: a társadalmi kapcsolatok (pl. személyes érintkezés) módosulnak; a társadalmi szerepek megváltoznak (pl. hagyományos oktatás); egyes társadalmi csoportok (pl. egészségügyi személyzet) szerepe megváltozik (felértékelődik, míg másoké leértékelődik); az emberi jogok egy része háttérbe szorul (fontossága csökken); a társadalmi viták csökkennek (társadalmon belüli etnikai és vallási szembenállás); nő a társadalmi rétegek (szegények és gazdagok) közötti távolság (a gazdasági válság következtében). Új kérdések merülnek fel a társadalom alrendszeiben, többek között a vallás, a kultúra, a szórakozás és a sport területén (szükségesség kérdésköre), míg másik területek, például a család és munka felértékelődnek, továbbá új folyamatok indulhatnak be például a demográfia területén.

²⁶ KISS Barnabás: Az alapjogok korlátozása és a közérdek. *Acta Universitatis Szegediensis* 69., 2007. pp. 401–416. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7337/1/juridpol_069_401-416.pdf; letöltés: 2020.04.01.

²⁷ Ennek egyre több országban mutatkoznak a jelei: Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Románia stb.

²⁸ VIDA Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, I. évfolyam I. szám, 2013. pp. 89–91. <https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/a-biztonsag-es-a-biztonsagpolitika-katonai-elemei.original.pdf>; letöltés: 2020.04.01.

A társadalmi dimenzió belül a másik hatás a járvány áldozatainak számára vonatkozó társadalmi tűrőképesség. Hány áldozatot képes elviselni egy adott nemzet (társadalom, közösség) a járvány során? Értékelésem szerint ez a járvány egyik meghatározó biztonsági kérdése, mert amennyiben az áldozatok száma meghaladja az adott társadalom limitjét (korlátját), akkor annak következményei társadalmi elégedetlenséghez és megmozdulásokhoz vezethetnek, aminek politikai, gazdasági és katonai kihatásai is lehetnek.²⁹ Ez a limit nemzetenként/országoként jelentős mértékben különbözik, így minden társadalomra/nemzetre külön-külön lehet azt meghatározni, ami egy konkrét számadat. A limitet a politikai és a társadalmi berendezkedés, a történelmi hagyományok, a kultúra és a vallásosság határozzák meg. Például Afrikában vagy Délkelet-Ázsiában a társadalmak sokkal nagyobb áldozatot viselnek el, mint egy konzervatívabb európai országban, ahol az életnek elsőbbsége van. Ezért érte sokként az európai országokat az olaszországi és a spanyolországi nagyszámú áldozat. Az afrikai országokban ekkora létszámú veszteséget a társadalmak észre sem vesznek, mert ez ott átlagosnak tekinthető a különböző betegségek és egyéb biztonsági problémák (vízhiány, éhínség, higiénia hiánya stb.) miatt.

A társadalmi dimenzióhoz tartozó egészségügyi biztonság a járvány alatt mindenképpen elsőbbséget élvez, mivel a koronavírus-járvány az egészségügyi biztonságot támadja. Az egészségügyi biztonság a biztonság tárgyát képező személyek vagy közösségek egészségi helyzetét meghatározó tényezők összessége. Ez is hasonlóan elemekből épül fel, mint a biztonság más rendszerei.³⁰ Az egyik oldalon a veszélytényezők (betegségek, járványok stb.), míg a másik oldalon az adott ország vagy közösség egészségügyi rendszere (kórházak, orvosok, egészségügyi intézetek stb.) van, míg a kettő között található a gyógyítás és az egészségügyi intézkedések (oltások). Hatásmechanizmusa is hasonlóan működik: az egészségügyi biztonságra negatív hatást gyakorló tényezők ellen az egészségügyi rendszer a kapacitásaival lép fel, ezek eszköze a megelőzés (oltás) és a kezelés (gyógyítás). Így a biztonság garantálása érdekében olyan képességekkel rendelkező egészségügyi rendszert kell kialakítani, amely meg tud felelni az egyes emberek és a közösség egészségét veszélyeztető tényezőknek. Az egészségügyi kapacitások kialakítása a gazdag országok számára is túl költséges, így általában csak korlátozott képességeket hoznak létre, amelyek alapvető szinten biztosítják az emberek egészségét.

²⁹ Véleményem szerint a járványban hasonló hatást gyakorol, mint béketámogató misszióban az elszenvedett veszteség limitje, mivel amennyiben elér egy adott szintet, akkor az adott misszió társadalmi/politikai támogatottsága megszűnik. A történelem során számos példát tudunk felsorolni, de a 20. században az Amerikai Egyesült Államok vietnámi, míg a 21. században Spanyolország iraki vagy éppen Franciaország afganisztáni szerepvállalásának változását lehetne megállapítani.

³⁰ VIDA Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. Nemzetbiztonsági Szemle, I. évfolyam I. szám, 2013. p. 99.
<https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/a-biztonsag-es-a-biztonsagpolitika-katonai-elemei.original.pdf>; letöltés: 2020.04.01.

A koronavírus-járvány is beilleszthető a fenti, az egészségügyi biztonság területén zajló folyamatokba, ahol a járvány veszélytényező. Megállapítható, hogy a nemzetközi közösség országai (egészségügyi rendszerei) nem voltak felkészülve az egészségügyi biztonság területén, pedig az elmúlt években (évtizedekben) a járványok³¹ megmutatták, hogy szükség van védelmi mechanizmusok kialakítására. Az európai országok azonban a járványveszélyt kiemelten csak kihívásnak³² minősítették, és a szakági szervezetek sem hitték el, hogy egy járvány globális válságot idézhet elő. Így az egészségügyi biztonságot garantáló egészségügyi rendszerek a járvány kitörésekor alkalmatlanok voltak annak kezelésére, ezért vált szükségessé az országok komplex, mindent felülíró beavatkozása. Ennek során háttérbe szorultak a biztonság politikai, gazdasági, katonai, környezeti és részben a társadalmi elemei. Nagyon rövid időn belül ki kellett alakítaniuk a szükséges védelmi kapacitásokat. A rövid idő is sok helyen nagyon sok áldozatot követelt meg, míg azok az országok, amelyek nagyon szigorú intézkedések által lassították a járvány terjedését, ki tudták építeni a szükséges kapacitásokat. Az országok célja, hogy a fertőzött betegek száma ne haladja meg az egészségügyi rendszer kapacitásait, így sok helyen kizárólagos (tüdőgyógyászati) kapacitásokat alakítottak ki a fertőzöttek számára.³³ Az egészségügyi rendszer egy területének kiemelése mindenképpen háttérbe szorította a rendszer más területeit, így az egészségügyi biztonság és annak hozzáférhetősége természetesen korlátozottá vált. Megállapítható, hogy a járvány a jövőre nézve is alapvető tapasztalatokat biztosít az egészségügyi biztonság területén, valamint a biztonság komplex rendszerében.

A **biztonság katonai dimenziójában** az országok a 21. században már megtanulták, hogyan lehet a fegyveres erőket határokon belül alkalmazni a lakosság védelme érdekében. Ebben az esetben nem a haderő klasszikus alkalmazására (fegyveres harcra) kerül sor, hanem annak speciális és/vagy unikális, de legtöbbször rendvédelmi képességeit használják fel a hazai válságkezelésben. Az elmúlt években a haderő a terrorizmus elleni fellépés³⁴ és a migrációs válság kezelése³⁵ érdekében

³¹ Az elmúlt évtizedben számos regionális járvány volt a nemzetközi közösség országaiban, mint például az ebola, a SARS, a madárinfluenza, a MERS és még lehetne sorolni.

³² A biztonsági kihívások a veszélytényezők legalacsonyabb szintje, amelynek hatásfoka alacsony és csak hosszú távon és lassan gyakorol jelentősebb hatást a biztonságra. A kihívások közé tartozik az elöregedő társadalom, az ivóvízhiány, a nem megújuló ásványkincsek kiapadása vagy éppen a demográfia stb.

³³ Szlovákiában például „vörös kórházakat” alakítanak ki, amelyek kizárólag a fertőző betegek kezelését végzik.

KRUPOVÁ, Iveta– ADAMEČKOVÁ, Viktória: Slovensko musí zriadiť tri špeciálne nemocnice. Pôjdu do nich pacienti s koronavírusom.

<https://www.noviny.sk/koronavirus/520815-slovensko-musi-zriadiť-tri-specialne-nemocnice-pojdu-do-nich-pacienti-s-koronavirusom>; letöltés: 2020.04.15.

³⁴ Például a francia haderő „Sentinelle” művelete, amelyet a 2015. januári terrortámadást követően indítottak. A francia katonák honi területen terrorellenes műveleteket hajtottak végre, amelyben a katonák száma elérte a 10 ezer főt.

CHRISAFIS, Angélique: Thousands of troops on Paris streets but are they France's new Maginot line?

<https://www.theguardian.com/world/2016/apr/15/paris-attacks-operation-sentinelle-soldiers-patrolling-streets-france-safer>; letöltés: 2020.04.15.

³⁵ Például a Magyar Honvédség szerepvállalása az ország déli határszakaszán, de számos válság által érintett országban (pl. Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Észak-Macedónia) katonai műveletet indítottak a saját határaik védelme érdekében.

alkalmazott katonákat, de például Szlovákiában a 2004-es roma éhséglázadás esetén is szükségessé vált a katonák bevonása.³⁶ Így a fegyveres erők rendelkeznek már azokkal a tapasztalatokkal, hogy miként lehet segítséget nyújtani a hazai válságkezelésben, a koronavírus-járvány azonban újabb feladatokat is megkövetelt a katonáktól. Több országban a járvány elleni intézkedésekbe viszonylag rövid időn belül a haderőt olyan mértékben vonták be, hogy a kötelező alaprendeltetésén kívül másra (pl. kiképzésre) már alig jutott kapacitás, valamint a haderő tevékenységét is befolyásolták az adott országban elrendelt korlátozó intézkedések. Tehát a biztonság katonai dimenzióját is részben a járvány kezelése köti le. A haderők törekednek arra, hogy fenntartsák az ország védelmi képességét, ami esetenként csak az alapvető készenléti és készségi szolgálatok ellátására korlátozódik. Megállapítható tehát, hogy a haderő járvány elleni küzdelemben történő magas arányú részvétele korlátozza a hagyományos védelmi képességeket, így megkérdőjeleződhet az ország katonai védelme egy hagyományos katonai támadás esetén. Ez mindenképpen problémákat, így komoly kockázatot vet fel a biztonság katonai dimenziójában. Szerencsére a nemzetközi közösség országai is hasonló harcot folytatnak a járvány ellen, így csak korlátozott lehetőségük van katonai agresszió elkövetésére, és feltehetően szándék sem áll fenn.

A **biztonság környezeti dimenziójában** is megjelenik a járvány hatása, de nem közvetlenül, hanem közvetetten. A járvány közvetlenül a környezeti biztonságra olyan mértékben jelent kockázatot, hogy megjelentek olyan kórokozó sejtparaziták, amelyek kárt okoznak az élő szervezetekben, de hatásuk a környezetre minimális. A járvány közvetetten többes hatást fejt ki a környezetre. A rövid távú hatást a járvány terjedésének megakadályozása érdekében tett intézkedések váltották ki, mivel csökkent az ember környezetszennyező tevékenysége egyrészt a termelő ipari üzemek, másrészt a közlekedés, főleg a légi közlekedés leállításával, illetve korlátozásával. A légszennyezettség mérései nagyon rövid idő alatt jelentős változásokat mutattak, mert komoly mértékű légtisztulás következett be.³⁷ A környezetszennyezés csökkenése azonban még nem okoz átfogó javulást a környezeti biztonságban, mivel az emberi tevékenységek következtében megkezdődött klímaváltozást ez a rövid ideig tartó légtisztulás még lassítani sem tudja. A járvány hosszú távú hatásai alapvetően sokkal kisebbek lesznek a környezeti biztonság vonatkozásában, mert a gazdasági válság – esetleg iparági átrendeződések – miatt ugyan csökken a környezeti terhelés, de a válságot követően megkezdődő gazdasági növekedés miatt a környezetszennyezés rövid időn belül eléri a 2019 végi szintet. Így a járvány hatása két-három évet követően nem lesz érezhető a környezeti biztonságban, de addig is folytatódik a klímaváltozás és a természeti katasztrófák gyakoriságának növekedése, ami sokkal nagyobb fenyegetettséget jelent a biztonság környezeti dimenziójában.

³⁶ VIDA Csaba: A roma kisebbség hatása Szlovákia biztonságára. Új Honvédségi Szemle, LIX. évfolyam, 2005/10. szám. pp. 77–87.

³⁷ WATTS, Jonathan – KOMMENDA, Niko: Coronavirus pandemic leading to huge drop in air pollution. <https://www.theguardian.com/environment/2020/mar/23/coronavirus-pandemic-leading-to-huge-drop-in-air-pollution>; letöltés: 2020.04.15.

A **biztonság gazdasági dimenziójára** a koronavírus-járvány komoly fenyegetést jelent, mivel a járvány elleni intézkedések leginkább a gazdaság működését akadályozzák. A gazdaság számos szegmense leállt vagy leállították a korlátozások miatt, amelyek a járvány terjedésének lassítására irányulnak. Egyes gazdasági szektorok (pl. légi szállítás, szolgáltató ipar, turisztika) működőképessége lehetetlenné vált, ezek több esetben az adott országok GDP-jének meghatározó részét biztosították. A határellenőrzések fokozásával a gazdaság működéséhez szükséges külkereskedelem akadozik. Megjelent a gazdasági válság, amelynek mélysége függ a járvány időtartamától.³⁸ A gazdasági biztonság szertefoszlott. A másik oldalon az országoktól jelentős pénzügyi forrásokat igényel a járvány elleni küzdelem, ennek egyik eleme az egészségügyi rendszer megerősítése. Így ez növeli a gazdasági válság mélységét. Természetesen az országok a járvány időszakában gazdaságvédelmi intézkedéseket is foganatosítanak, hogy a válság mértékét korlátozzák. A gazdasági károk nemcsak ideiglenesek, nemcsak a járvány időszakra vonatkoznak, hanem nagy valószínűséggel hosszú távon meghatározzák a biztonság alanyának megélhetését, vagyis a gazdasági biztonságot.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a járványt követően a gazdasági biztonságnak lesz primátusa. Így egyfajta kettős paradigmaváltásról lehet szó, mert a járvány időszakában először a társadalmi biztonság részét képező egészségügyi biztonság vált elsődlegessé, majd a járvány elleni intézkedések és annak gazdasági hatásai miatt már a járvány időszakában megkezdődött a gazdasági dimenzió elsődlegessé válása. A járvány elmúlásával vagy korlátok közé szorításával a biztonság minden szintjén a gazdasági kérdések válnak elsődlegessé, amelyek feltehetően évekig meghatározzák majd a biztonságról alkotott prekonceptiót. A koronavírus-járvány után a biztonság dimenzióiban már nem lehet visszatérni a korábbi időszakokhoz. A járvány százezres nagyságrendben követel áldozatokat, hatásában eléri egy közepes méretű fegyveres konfliktusét, ami az emberek és a nemzetek biztonságfelfogásában is alapvető változásokat okozhat, hatása valószínűleg eléri a 2001. szeptember 11. után indított terrorizmus elleni globális háborúét.³⁹ Talán párhuzamot is lehet vonni, mivel 2001 előtt is voltak terrortámadások, míg az elmúlt években is voltak járványok, de a terrorizmus 2001-ben érte el azt a határt, amit a koronavírus 2020-ban. Tehát jelenleg a járvány elleni globális küzdelemről lehet beszélni, de ezt a küzdelmet nem nemzetközi, hanem nemzeti szinten kell a nemzeteknek megvívniuk.

A koronavírus-járvány jellegzetességei

A koronavírus-járvánnyal kapcsolatban mindenképpen meg kell vizsgálni azt, hogy vajon miért hat ilyen mértékben a biztonságunkra, és miért vált ki a kormányzatoktól ilyen nagyságrendű reakciót, hiszen az emberiség nem az első hasonló járvánnyal néz szembe. Voltak sokkal nagyobb kiterjedésűek, sokkal

³⁸ Nagy valószínűséggel csökken a nemzetközi közösség országainak GDP-je, de jelenleg lehetetlen megállapítani, hogy milyen mértékű válsággal kell számolni.,

³⁹ Az al-Kaida terrorszervezet 2001. szeptember 11-én terrortámadás-sorozatot követett el az Amerikai Egyesült Államok ellen honi területen: azt követően az ország vezetésével globális terrorizmusellenes háború kezdődött.

súlyosabbak, valamint sokkal nagyobb halálozási rátával rendelkezők. Az emberiség történelmét is átszöttek a járványok, amelyek sok esetben alapvetően befolyásolták a történelem menetét, mivel háborúkat és csatákat döntöttek el, birodalmakat buktattak el. A korai járványok – akár pestis, himlő, kolera stb. – esetében az emberiségnek minimális esélye volt biztonsági ellenintézkedéseket tenni, mivel egyedül a karanténra és az elkülönülésre volt lehetősége. Az emberiségnek akkor egyetlen szerencséje volt, hogy a közlekedés korlátozott volt, így a külön álló közösségek közötti terjedés lassabbnak bizonyult. Ezeket a járványokat viszonylag nagy veszteséggel csak túlélni tudta az emberiség, mert az orvostudomány nagyon fejletlen volt. Már abban a korban is fontos volt a biztonság, mert a karanténokat és a vesztégzárakat akár fegyverrel is kikényszerítették, hiszen a közösség túlélése múltott a járványok elleni küzdelmen. Természetesen akkor is főleg a katonai biztonságra gyakorolt hatást, mert a járványok legtöbbször a hadjáratokkal együtt terjedtek és katonai célokra hiúsítottak meg.⁴⁰ A történelem folyamán az emberiség megtanult együtt élni a járványokkal, amelyek időszakonként megérkeztek, pusztítottak és eltűntek. Egyes évszázadokban rendszeresek voltak a járványok, amelyek hatalmas emberi veszteséggel jártak.⁴¹ Bár a járványokat az orvostudomány fejlődése és a higiénia fontosságának felismerése lassította, de terjedésük sebességét növelte a közlekedési eszközök nagy távolságra történő tömeges használata.

A 20. századot sem kerülték el a járványok, amelyek közül a legnagyobb a század elején, több mint száz évvel ezelőtt kirobbant spanyolnátha⁴² volt, amelyről a 2000-es években megállapították, hogy egy H1N1 (madárinfluenza A) vírusjárvány volt, de mutációi más vírusra is utalnak. Az első megbetegedés 1918 tavaszán jelent meg⁴³ az Amerikai Egyesült Államokban, ahonnan amerikai katonák hurcolták be Európába. A járvány több hullámban pusztított 1918–1920 között – három-négy hullámról vannak beszámolók, attól függően, hogy meddig számolják a visszatérő hullámokat.⁴⁴ A spanyolnátha becsült áldozatainak számában is jelentős eltérések vannak, mert 20–50 millió halálessel számolnak, ami elérhette a Föld teljes lakosságának 3%-át is. (A magyarországi áldozatok száma 100 ezer fő körül alakult.) A megfertőzöttek száma meghaladta az 500 millió főt, amely majdnem

⁴⁰ „A keresztes háborúk mindegyike főleg a járványos betegségek miatt fulladt ki.”

BUDAI József: Járványok a történelemben. Gyógyszerészet 44. 2000. május. pp. 278–281.

<http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/09/J%C3%A1rv%C3%A1nyok-a-t%C3%B6rt%C3%A9nelemben.pdf>; letöltés: 2020.04.15.

⁴¹ A 14. század közepén Európában tomboló pestisjárvány a lakosság közel felét kiirtotta, amit az emberiség csak 150 év alatt tudott kiheverni.

ELTER Tamás: A legpusztítóbb európai járvány, ami megváltoztatta a történelem menetét.

<https://www.origo.hu/tudomany/20200409-a-14-szazadi-fekete-halal-a-korabeli-europa-lakossaganak-csaknem-a-felevel-vegzett.html>; letöltés: 2020.04.15.

⁴² A spanyolnáthának számos megnevezése van, de hivatalosan a 1918-as világjárványként azonosítják. 1918 Pandemic (H1N1 vírus).

<https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1918-pandemic-h1n1.html>; letöltés: 2020.04.15.

⁴³ Az első megbetegedés forrásoktól függően 1918. március 11-én vagy 1918. április 5-én történt az Amerikai Egyesült Államok Kansas államában egy katonai bázison (Fort Riely vagy Haskell).

⁴⁴ A Betegségek Ellenőrzésének és Megelőzésének Központjai (Centers for Disease Control and Prevention) által megjelentett különböző adatok.

JORDAN, Douglas – TUMPEY, Terrence Dr. – JESTER, Barbara: The Deadliest Flu: The Complete Story of the Discovery and Reconstruction of the 1918 Pandemic Virus.

<https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/reconstruction-1918-virus.html>; letöltés: 2020.04.15.

egyharmada volt a Föld teljes lakosságának. A korabeli beszámolók szerint a közösségek 30–40%-a megfertőződött.⁴⁵ A 20. század eleji spanyolnátha lehetett eddig a legsúlyosabb influenzajárvány, valamint az első valóban globális pandémia, amelyet részben az első világháborúnak is „köszönhetünk”.

Száz évvel ezelőtt a járvány hatását az is erősítette, hogy az egészségügyi rendszerek még nem álltak azon a szinten, hogy hatékonyan fel tudjanak lépni ellene. (Nem léteztek tesztek, a virológiai kutatások nem tudtak segíteni, nem létezett mesterséges lélegeztetés, az egészségügyi rendszer kapacitásait meghaladta a betegek száma, nem volt megfelelő felszerelés, nem végeztek fertőtlenítést, nem voltak gyógyszerek az influenza ellen.)⁴⁶ A védekezés eszköze a karantén és a vesztegár volt, de egyéni védőeszközt (szájmaszk) is használtak. A spanyolnátha komplex biztonsági fenyegetést jelentett, mert a biztonság minden dimenziójában és tényezőjében jelen volt, és hosszú távú hatásai voltak a társadalmak fejlődésére. Ha megvizsgáljuk a spanyolnátha-járványt, akkor sok azonosságot lehet felfedezni a jelenlegi koronavírus-járvánnyal, mintha az annak egyfajta előfutára lett volna.

A spanyolnáthát követően is rendszeresen jelen voltak az emberiség életében a járványok (pl. 1957 – H2N2, 1968 – H3N2, 1976 – ebola, 1981 – HIV), de azok az ellenük folytatott hatékonyabb küzdelem miatt nem alakultak át a spanyolnáthához hasonló világjárvánnyá. Megállapítható, hogy az egészségügyi biztonsági rendszerek részben működtek, de ebben segítettek a vírusok jellegzetességei is. Az egészségügyi rendszerek esetében a gyógyszerek és a gyógykezelés gyors fejlődése, de az orvostudomány keretében a vírusok elleni küzdelem sikerei is segítséget nyújtottak, hiszen a vírusok elleni oltásokkal megakadályozható azok terjedése. Az elmúlt évtizedekben részben a vírusok sajátosságai akadályozták meg a világjárvány kialakulását, mert egy viszonylag szűk réteget támadtak meg (HIV⁴⁷), vagy annyira halálosak voltak, hogy az már sikeresen akadályozta a terjedést (ebola⁴⁸), vagy rendelkezésre álltak a védekező mechanizmusok és gyógyszerek (az influenza és az újra megjelenő régi vírusok).

A 21. század elejét alapvetően az influenzavírusok határozták meg, amelyek ugyan kiemelt figyelmet kaptak, de mortalitási rátájukat és fertőzési arányukat kordában lehetett tartani. Itt megemlíthető a SARS (2003), a Dengue-láz (2003–2012), a H1N1 (2009⁴⁹), a MERS (2012–2014), az ebola (2014–2019), a ZIKA (2014–2016).⁵⁰ A járványok egyre nagyobb médiaszerepet kaptak, így a kormányzatok a védekezésre is nagyobb hangsúlyt helyeztek, mert az áldozatok és a betegek magasabb száma egyre nagyobb közérdeklődésre tartott számot. Emellett a hagyományos influenza minden évben jelen volt a nemzetközi közösségben, évente

⁴⁵ NÉMETH Hajnalka: Spanyolnátha. A világméretű rejtélyes járványról egy kicsit másképp. https://www.researchgate.net/publication/340264049_Spanyolnatha_A_vilagmeretu_rejtelyes_jarvanyrol_egy_kicsit_maskepp; letöltés: 2020.04.15.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ HIV – Human Immunodeficiency Virus, vagyis emberi immunhiány vírus, amely cseppfertőzéssel, legtöbbször nemi úton terjedt.

⁴⁸ Ebola vérzéses láz, amely nagyon gyors lefolyású, halálozási aránya 50–90%.

⁴⁹ A H1N1/09 (A típusú sertésinfluenza) járványt a WHO 2009-ben világjárvánnyá minősítette, de összesen csak 12 800 áldozatot követelt.

Pandemic (H1N1) 2009. <https://www.who.int/csr/disease/swineflu/en/>; letöltés: 2020.04.15.

⁵⁰ Az Egészségügyi Világszervezet adatai. <https://www.who.int/emergencies/diseases/en/>; letöltés: 2020.06.10.

több mint százezer áldozatot követel az oltások ellenére, míg Magyarországon is évente 2-3 ezer főre tehető az influenzához köthető halálozások száma (természetesen sokan más betegségben is szenvedtek).⁵¹ Megállapítható, hogy a fenti járványok és a hagyományos influenzajárvány megszokottakká váltak.

A COVID-19 vírust megjelenésekor a számos influenzavírus közé sorolták. A vírusok többsége Ázsiából származott, és csak kevés jut el más kontinensre. A kínai hatóságok is csak 2019. december 31-én jelentették az Egészségügyi Világszervezet számára. A WHO 2020. január 5-én adott ki riasztást egy új, ismeretlen vírusjárványról, majd januárban beazonosították, illetve február 11-én nevezték el, majd a következő napokban már 40 országban megjelent. A WHO csak egy hónappal később, 2020. március 11-én nyilvánította világjárvánnyá, amikor már 114 országban 118 ezer fertőzött és 4291 áldozat volt.⁵² Ekkorra már a nemzetközi közösség országainak többségében számos ellenintézkedést fogantatosítottak, elsődlegesen a járvány terjedésének a megakadályozására. A korlátozó intézkedések a korábbiakhoz képest sokkal szigorúbbak és átfogóbbak voltak, mint az elmúlt évtizedek járványai során.

A járványtörténelem ismeretében meg kell vizsgálni azokat a tényezőket, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a kormányzatok és a népesség részéről a COVID-19 koronavírus-járvány ilyen nagy figyelmet kapott. A napi eseményeket elemezve⁵³ megállapítható, hogy az alábbi tényezők járultak hozzá az esetenként túlzott reakcióhoz:

- az információs társadalom, amelyet teljes mértékben behálózunk az infokommunikációs hálózatok, így bárki azonnal (sokszor élőben) tudomást szerezhet a világ másik végében történő eseményekről, valamint az áldozatokról, így a járvány személyessé vált;
- a koronavírusos megbetegedés bárkit elérhet, illetve az azzal kapcsolatos korlátozó intézkedések minden egyes állampolgárra vonatkoznak;
- a dezinformációs kampányok (egyének saját érdekeik elérése érdekében megtévesztő információkat továbbítanak a járvánnyal kapcsolatban) növelik a társadalmakban a pánikot;
- túl sok párhuzam a száz évvel ezelőtti spanyolnáthához, amelyben milliók haltak meg, így pánik jellemezi a társadalmat és az egyes politikai eliteket;
- a halálozási rátája magasabb, mint az elmúlt évtizedek (már megszokott) influenzajárványai esetében, sok halottról szólnak a hírek, megközelítve azt a limitet, amelyet az adott társadalom elvisel;

⁵¹ JOÓB Sándor: Hányan is halnak meg nálunk egy influenzaszézonban?
https://index.hu/belfold/2020/03/05/influenza_halalozasi_arany_ksh_halaloki_statistika_koronavirus_jarvany_kronikus_beteg_idos/; letöltés: 2020.04.15.

⁵² Rulling updates on coronavirus disease (COVID-19).
<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen>;
letöltés: 2020.04.15.

⁵³ Az információk elemzéséhez a felsorolásos és összegző egyszerű elemző-értékelő eljárást alkalmaztam.

- a koronavírus azt a társadalmi réteget is támadja, amelynek tagjai az adott társadalomban sokak által ismertek és tisztelték;
- az eddigi influenzajárványoktól eltérően jelenleg még nincs ellenszer, amely csökkentené a megbetegedések számát, vagyis csökkentené a fertőzés mértékét;
- az orvostudomány fejlettsége ellenére az egészségügyi rendszerek még a legfejlettebb országokban sem készültek fel⁵⁴ egy ilyen méretű válság kezelésére, ezért most vásárol mindenki lélegeztetőgépet, illetve nem látható előre pontosan a hatóanyag megjelenésének időpontja;
- a globalizáció hatásainak következtében rendkívül gyors volt a terjedése és átalakulása világjárvánnyá, nagyon rövid idő alatt nem marad olyan hely, ahová menekülni lehetne előle;
- a járvány nemcsak olyan kontinenseken és országokban terjedt, ahol minden évben több százezren, esetleg millióan vesznek oda valamilyen betegségben, hanem a „fejlett nyugati” országokban is;
- a pszichikai dominóhatás és a pánik.

A fentiek is alátámasztották a nemzetek – először túlzónak látszó – reakcióit, vagyis a nemzetek járvány elleni komplex küzdelmét, amely mögött egyrészt társadalmi igény van, másrészt komoly politikai indítékok. A társadalmi igényt igazolják azok a közvélemény-kutatások, amelyek támogatják a kormányzatok intézkedéseit, vagy bírálják az intézkedések hiányát. A politikai indítékok között meghatározó elem a felelősség kérdésköre az egészségügyi rendszer állapotáért, a társadalom veszteségi limitéért (társadalom megnyugtatója); a gazdasági hatások minimalizálása; valamint az itt is érvényesülő dominóelv (szomszédos országok reakciói), vagyis a nemzetközi tapasztalatok. A koronavírus-járvány következményei alapján a kormányzatok – a társadalom szempontjából – egyfajta korlátlan felhatalmazást kaptak a küzdelemre. A felhatalmazás olyan intézkedésekre is kiterjed, amelyek más helyzetben a társadalom aktív ellenállását váltották volna ki (emberi jogok korlátozása).

Véleményem szerint ez is alátámasztja, hogy a kormányzatok részéről emberi reakciókat is váltott ki a járvány, mert az állami vezetők kivétítették személyes prekonceptióikat a válsággal kapcsolatban, amelynek eklatáns példája Donald Trump amerikai elnök és Boris Johnson brit miniszterelnök, de más országok vonatkozásában is megfigyelhetők a személyes benyomások és jellemzők alapján történő döntések. A politikai elitek jellemző továbbá egyfajta túlreagálás, mert azonnal felismerték, hogy a válság – a lakosság véleménye szerinti – nem megfelelő kezelése a következő választásokra komoly hatást gyakorol. Tehát egyes politikai

⁵⁴ Nagyon jól látható az Amerikai Egyesült Államokban és Olaszországban, ahol a haderő katonai egészségügyi kapacitásait is aktivizálni kellett. A New Yorkban kikötött USNS Comfort kórházhajó híre mindenkihez eljutott.
Megérkezett New Yorkba a világ legnagyobb kórházhajója.
<https://hajozas.hu/magazin/kulfold/megerkezett-new-yorkba-a-vilag-legnagyobb-korhazhajoja/>;
letöltés: 2020.04.15.

döntéshozók is a politikai érdekeik alapján reagálják le a járvány eseményeit,⁵⁵ de láthatóan mindent megtesznek annak érdekében, hogy az intézkedéseik jól mutassanak a közvélemény számára.

Megállapítható továbbá, hogy a kormányzatok a koronavírus-járvánnyal kapcsolatban általában eseménykövető magatartást folytatnak, tehát csak a bekövetkező eseményeket tudják leereagálni. Ez támasztja alá, hogy egyik ország sem készült fel a járványra, pedig a Kínában kialakult járvány csak hónapokkal később vált világjárvánnyá. A kormányzatok számára nemcsak a kialakulása és a globális elterjedése közötti idő állt rendelkezésre, hanem az, hogy előre lehetett jelezni a járvány kialakulását. Nem konkrétan a koronavírus-járványét, de egyfajta olyan egészségügyi biztonsági problémáét, amelynek előjelei voltak az elmúlt évtizedek járványai.

A járvány bekövetkezése előrejelzésének lehetőségei

A járvány mint globális biztonsági fenyegetés előrejelzésére több lehetőség állt volna rendelkezésre. Egyrésztől a biztonsági folyamatokat elemző rendszerek eredményeiből, másrésztől pedig azon intézmények által, amelyek feladata az egészségügyi biztonság figyelemmel kísérése. A komplex biztonságot elemző rendszerekkel történő elemzések eredményei azt mutatták, hogy a 2010-es évek végén már jelentkeztek azok a jelek, amelyek arra utaltak, hogy biztonsági paradigmaváltás előtt áll a nemzetközi közösség. A jelzések alapján egyre nagyobb hangsúlyt helyeződött a gazdasági biztonság kérdéskörére, mivel a hosszú távú, közel egy évtizedes gazdasági növekedés a végéhez közeledett a világban, és már mutatkoztak a stagnálás és a recesszió jelei. Így fennállt annak a kockázata, hogy bármely nem várt, előrejelezhetetlen esemény azonnal kiválthatja a gazdasági válságot. Ezen események közé lehet sorolni a természeti és az ipari katasztrófákat, a nagyobb méretű terrortámadásokat, egyes államok váratlanak tűnő akcióját, illetve olyan más jellegű fenyegetéseket, amelyekkel korábban nem számoltak. Ezek közé sorolhatók az egészségügyi járványok, amelyeknek az elmúlt évtizedekben voltak jelei, csak akkor a nemzetközi közösség „megúsza” a világjárványt.

Az egészségügyi biztonság területén a járványok – mivel az elmúlt évtizedekben csak közvetve és ideiglenesen gyakoroltak hatást a biztonságra – nem kaptak megfelelő figyelmet a nemzetközi közösség részéről, főleg Európában. Az egészségügyi biztonság területe általában nemzeti felelősség, míg nemzetközi szinten az Egészségügyi Világszervezet megkérdőjelezhető mértékben próbálja koordinálni a világ országainak együttműködését. A WHO rendelkezik járványügyi hírszerzéssel, de annak hatékonysága nagyon alacsony, amit alátámaszt, hogy a Kínából kiinduló koronavírus-járványról először 2020. január 5-én adott ki figyelmeztetést.⁵⁶ Az elmúlt évtizedekben a WHO részéről jelentős számú figyelmeztetés indult, de alapvetően itt is csak eseménykövetés volt a jellemző, vagyis az egészségügyi problémák következményeinek csökkentésére törekedtek.

⁵⁵ Ez leginkább Donald Trump esetében jellemző, mert mindig azt mondja, amit a politikai érdekei diktálnak, és ha kell, akkor naponta változtatja az álláspontját.

⁵⁶ Pneumonia of unknown cause – China.

<https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unknown-cause-china/en/>; letöltés: 2020.04.01.

Az első időszakban a koronavírus esetében (2020. március közepéig) is csak ez történt. Az egészségügyi biztonságért felelős szervezetek (intézmények) felelőssége is felmerülhet a járvány miatt, főleg a hatékonyságuk vonatkozásában.

Az emberiség megint tanult és figyelmét ismét ráirányította arra, hogy a történelem során milyen károkat okozhat egy világjárvány. Az egészségügyi biztonság esetében hasonló változásra kell számítani, mint 9/11-et követően a terrorizmus elleni küzdelem esetében, mert előtte is voltak terrortámadások, de azt követően központi kérdéssé vált a terrorizmus elleni háború. A következő időszakban várhatóan kiemelt szerepet kapnak az egészségügyi biztonsággal foglalkozó szervezetek, hogy képességeik elérjék a járványok előrejelzését. Ez vonatkozik a korszerű biztonsági rendszerekre is, amelyeknek eddig is részei voltak ugyan az egészségügyi elemek is, de azok nem kaptak megfelelő figyelmet, így maradhatott el az előrejelzés. Az egészségügyi hírszerzéssel foglalkozó elemek pedig nem voltak olyan hangosak (hatékonyak, aktívak), hogy a nemzetközi közösség meghallotta volna jelzéseiket.

A járvány hatása a jövő biztonságára

A COVID-19 koronavírus-járvány alapvetően megváltoztatta a jövőnkét, hasonló paradigmaváltozásra lehet számítani a biztonsági tanulmányok területén, mint a 9/11-et követően, hiszen jelenleg globális háború folyik a koronavírus ellen. A járvány jelenleg még nem ismert következményei (személyi veszteség, gazdasági válság, társadalmi problémák, politikai viták) hatásainak mértéke határozza meg a jövőt, de mindenképpen komplex átfogó változások várhatóak. A járvány jelenlétének ideje sem meghatározható, de akár évekig is eltarthat (a spanyolnátha is legalább három évig tombolt), legalább addig, amíg hatékony ellenszert nem sikerül kifejleszteni. Mindenképpen hosszú távú válsággal kell számolni, amelynek közvetlen hatásait csak annak lezajlását követően lehet megállapítani.

A közvetett hatásaival azonban már most lehet számolni. Ezek között lehet az egészségügyi biztonság szerepének növekedése, így az egészségügyi rendszerek járványkezelő képességének bővülése. Ezáltal az egészségbiztonságunk növekedni fog, de ehhez mindenképpen nagyobb források és figyelem szükséges, ami természetesen más területekről von el forrásokat, így a többi biztonsági dimenziótól. Ez az országok biztonságának csökkenéséhez is vezethet. Mindenképpen meg kell találni az egyensúlyt a biztonsági dimenziói között. Főleg akkor, amikor a jelenlegi információk ismeretében a járvány lezajlását követően egy komoly gazdasági válsággal kell megküzdeni, amely évekig is elhúzódhat. Tehát a következő évek a gazdasági biztonság helyreállításáról szólnak majd.

A világjárvány következményei egyfajta civilizációs változást is előidézhetnek, amelyek a globalizáció lassulásához, valamint a civilizációk közötti bizalmatlanság kialakulásához is vezethetnek. Erősödhet az országokon belül a nacionalizmus és az idegengyűlölet. Az adott országokban élő migráns közösségek elleni bizalmatlanság növekszik, esetenként atrocitások is bekövetkezhetnek. Főleg a Távol-Keletről származó migráns közösségeket egészségügyi veszélytényezőnek tekinthetik, így a szegregációjuk növekszik, ami újabb konfliktusokat idézhet elő a nyugati társadalmakban. A járvány nemzeti szinten történő kezelése ezzel párhuzamosan

megegyeztetíti azt az elmúlt évekre jellemző tendenciát, hogy a nemzeti érdekekkel szemben csökken a nemzetközi együttműködés, kiemelten a nemzetközi szervezetek jelentősége. A nemzetközi közösségben nő azoknak az ad-hoc érdekközösségeknek (formátumoknak) a szerepe, amelyek csak egy-egy kérdésben állnak össze. A nemzetközi együttműködésekhez csak akkor csatlakoznak az országok, ha a nemzeti érdekek azt megkövetelik. Az integrációs szervezetek (NATO, EU) szerepe is csökkenhet. A nemzeti érdekek előtérbe kerülnek, így a nemzetközi közösségben lévő anarchia fokozódik, ami újabb és újabb konfliktusokhoz vezethet. Ezeknek azok az országok lehetnek a nyertesei, amelyekben a járvány kisebb (gazdasági, társadalmi, politikai) károkat okoz, viszont valamilyen területen nemzetközi szerepük felértékelődik.

Az eddig fennálló biztonsági (nemzetközi) folyamatok módosulnak. Ennek mértéke attól függ, hogy a részes országokat milyen mértékben érintik a járvány (politikai, társadalmi, gazdasági) hatásai. Ez történik a hagyományos biztonsági problémákkal, mint a Kelet–Nyugat és az Észak–Dél szembenállással, vagy éppen a válságkörzetekkel, amelyek hatása várhatóan csökken. A nem hagyományos, új kihívásoknak nevezett biztonsági problémák nem szűnnek meg, de szintén átalakulnak, így többek között a migráció, a terrorizmus, az éghajlatváltozás, a kibernetikus fenyegetések, amelyekhez csatlakoznak (főleg a biztonsági elméletek keretében) az egészségügyi járványok is.⁵⁷ A tömeges migrációs hullámok nem állnak le, mert azokból a térségekből, ahol az életkörülmények különböző okok miatt rosszabbak, változatlanul áramlani fog a tömeg a fejlettebb (gazdagabb) térségek felé. A befogadó országok száma azonban radikális csökken, és nő azoknak az országoknak a száma, amelyek nem akarnak „fertőzött” migránstömegeket befogadni. Ezért a migránsok azokban a térségekben akadnak el,⁵⁸ amelyek a gazdagabb országok közvetlen közelében vannak, ahol humanitárius válságok kialakulására kell számítani, ahol az egészségügyi biztonság nem létezik.

A terrorizmus vonatkozásában kettős irányú hatást lehet majd megfigyelni. Egyrészt a növekvő idegengyűlölet miatt a fejlett országokban a társadalom peremére szorult közösségek a szélsőségességet erősítik, míg a másik oldalról a járvány következtében megerősödött rendvédelmi felügyelet miatt egyre nehezebb lesz terrorakciókat elkövetni, valamint a migráció csökkenésével és a szabad közlekedés akadályozásával az utánpótlás és a terroristák mozgása is nehezebb lesz.

Az éghajlatváltozás rövid távon lelassul, míg hosszú távon ismét gyorsulhat, és a jövőben komoly biztonsági fenyegetettséget okoz, ami a természeti katasztrófák számának rohamos növekedésében is megnyilvánulhat. A kibernetikus fenyegetés mögött állók (személyek, szervezetek vagy országok) nagy lehetőséget látnak a járvány miatt kialakult helyzetben (pl. a közösségben az internet szerepe rendkívül módon megerősödik), így a támadásaikkal nagyobb hatást gyakorolnak. A kibertűnözők láthatóan kihasználják a túlterhelt egészségügyi rendszer hiányosságait, amellyel konkrét fenyegetést jelentenek az országok koronavírus-elleni küzdelmére.

⁵⁷ A hibrid fenyegetés nem tartozik ide, mert az több biztonsági kihívást tartalmaz.

⁵⁸ Ide sorolható Észak-Afrika, Törökország, Közel-Kelet, Kelet-Európa, de Mexikó is ide tartozik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1918 Pandemic (H1N1 virus).
<https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1918-pandemic-h1n1.html>;
letöltés: 2020.04.15.
- ANDERSEN, Kristian G. – RAMBAUT, Andrew – LIPKIN, W. Ian – HOLMES, Edward C. – GARRY, Robert F.: The proximal origin of SARS-CoV-2.
Nature Medicine, 2020/26. pp. 450–452.
<https://www.nature.com/articles/s41591-020-0820-9#citeas>, letöltés: 2020.04.15.
- Az Egészségügyi Világszervezet adatai.
<https://www.who.int/emergencies/diseases/en/>; letöltés: 2020.06.10.
- BUDAI József: Járványok a történelemben.
Gyógyszerészet 44. 2000. május. pp. 278–281.
<http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/09/J%C3%A1rv%C3%A1nyok-a-t%C3%B6rt%C3%A9nelemben.pdf>; letöltés: 2020.04.15.
- CHRISAFIS, Angélique: Thousands of troops on Paris streets but are they France's new Maginot line?
<https://www.theguardian.com/world/2016/apr/15/paris-attacks-operation-sentinellesoldiers-patrolling-streets-france-safer>; letöltés: 2020.04.15.
- COVID-19: Zákaz vývozu liekov a zdravotníckych pomôcok.
<https://www.health.gov.sk/Clanok?covid-19-zakaz-vyvozu-liekov>; letöltés: 2020.04.15.
- DAVIDSON, Helen: First Covid-19 case happened in November, China government records show – report.
<https://www.theguardian.com/world/2020/mar/13/first-covid-19-case-happened-in-november-china-government-records-show-report>; letöltés: 2020.04.01.
- Előrejelzés 2019-2020-ra (A 2019. szeptemberi részletes prognózis összefoglalója).
<https://www.gki.hu/wp-content/uploads/2019/09/sajt%C3%B3anyag-190923.pdf>;
letöltés: 2020.04.15.
- ELTER Tamás: A legpusztítóbb európai járvány, ami megváltoztatta a történelem menetét.
<https://www.origo.hu/tudomany/20200409-a-14-szazadi-fekete-halal-a-korabeli-europalakossaganak-csaknem-a-felevel-vegzett.html>; letöltés: 2020.04.15.
- FORGÁCS Balázs – KALÓ József – NÉMETH József Lajos:
Aszimmetrikus kihívások a haderő, az állam, valamint a társadalom viszonyában.
Hadtudomány, 2015/1–2. szám. pp. 106–110.
http://real.mtak.hu/23546/1/konf_forgacs_etal.pdf; letöltés: 2020.04.01.
- International Committee on Taxonomy of Viruses (ICTV).
<https://talk.ictvonline.org/>; letöltés: 2020.04.01.
- JOÓB Sándor: Hányan is hálnak meg nálunk egy influenzaszegzonban?
https://index.hu/belfold/2020/03/05/influenza_halalozasi_arany_ksh_halaloki_statisztika_koronavirus_jarvany_kronikus_beteg_idos/; letöltés: 2020.04.15.

- JORDAN, Douglas – TUMPEY, Terrence Dr. – JESTER, Barbara: The Deadliest Flu: The Complete Story of the Discovery and Reconstruction of the 1918 Pandemic Virus. <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/reconstruction-1918-virus.html>; letöltés: 2020.04.15.
- KISS Barnabás: Az alapjogok korlátozása és a közérdek. *Acta Universitatis Szegediensis* 69., 2007. pp. 401–416. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7337/1/juridpol_069_401-416.pdf; letöltés: 2020.04.01.
- KRUPOVÁ, Iveta – ADAMEČKOVÁ, Viktória: Slovensko musí zriadiť tri špeciálne nemocnice. Pôjdu do nich pacienti s koronavírusom. <https://www.noviny.sk/koronavirus/520815-slovensko-musi-zriadiť-tri-specialne-nemocnice-pojdu-do-nich-pacienti-s-koronavirusom>; letöltés: 2020.04.15.
- List of deaths due to coronavirus disease 2019. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_deaths_due_to_coronavirus_disease_2019; letöltés: 2020.04.10.
- Megérkezett New Yorkba a világ legnagyobb kórházhajója. <https://hajozas.hu/magazin/kulfold/megerkezett-new-yorkba-a-vilag-legnagyobb-korhazhajoja/>; letöltés: 2020.04.15.
- Mimoriadnemu rokovaniu ministrov obrany členských krajín NATO dominovala pandémia Covid-19. <https://www.mosr.sk/46911-sk/mimoriadnemu-rokovaniu-ministrov-obrany-clenskych-krajin-nato-dominovala-pandemia-covid-19/>; letöltés: 2020.04.17.
- NATO's Response to the COVID-19 Pandemic. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/4/pdf/200401-factsheet-COVID-19_en.pdf; letöltés: 2020.04.15.
- NÉMETH Hajnalka: Spanyolnátha. A világméretű rejtélyes járványról egy kicsit másképp. https://www.researchgate.net/publication/340264049_Spanyolnatha_A_vilagmeretu_rejtelyes_jarvanyrol_egy_kicsit_maskepp; letöltés: 2020.04.15.
- Pandemic (H1N1) 2009. <https://www.who.int/csr/disease/swineflu/en/>; letöltés: 2020.04.15.
- Pneumonia of unknown cause – China. <https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unkown-cause-china/en/>; letöltés: 2020.04.01.
- RESPERGER István: A válságkezelés és a hibrid hadviselés. *Dialóg Campus*, Budapest, 2018. pp. 21–29.
- RESPERGER István: Az aszimmetrikus hadviselés és terrorizmus jellemzői. *Hadtudomány*, 2020/4. szám. pp. 68–77. http://www.mhht.eu/hadtudomany/2010/4/HT-2010-4_8.pdf; letöltés: 2020.04.01.
- RIES, Julia: Here's How COVID-19 Compares to Past Outbreaks. <https://www.healthline.com/health-news/how-deadly-is-the-coronavirus-compared-to-past-outbreaks>; letöltés: 2020.04.10.

- Rulling updates on coronavirus disease (COVID-19).
<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen>; letöltés: 2020.04.15.
- SIMICSKÓ István: A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai.
Hadtudomány, 2017/3–4. szám. pp. 3–16.
http://real.mtak.hu/67458/1/Ht_201734_5_18_u.pdf; letöltés: 2020.04.01.
- VIDA Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei.
Nemzetbiztonsági Szemle, I. évfolyam I. szám, 2013. pp. 87–105.
<https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/a-biztonsag-es-a-biztonsagpolitika-katonai-elemei.original.pdf>; letöltés: 2020.04.01.
- VIDA Csaba: A biztonságpolitikai leírómátrix (Elméletek, alapok és alkalmazás).
Hadtudomány, 2011/4. szám. pp. 36–53.
http://www.mhht.eu/hadtudomany/2011/4/HT_2011_4_6.pdf; letöltés: 2020.04.01.
- VIDA Csaba: A jelenkori népvándorlás hatásai.
Felderítő Szemle, XIV. évfolyam 3. szám, 2015. szeptember. pp. 5–16.
<https://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2015-3.pdf>; letöltés: 2020.04.15.
- VIDA Csaba: A roma kisebbség hatása Szlovákia biztonságára.
Új Honvédségi Szemle, LIX. évfolyam, 2005/10. szám. pp. 77–87.
- Wales Summit Declaration.
Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales. 05 Sep. 2014.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2020.04.15.
- WATTS, Jonathan – KOMMENDA, Niko:
Coronavirus pandemic leading to huge drop in air pollution.
<https://www.theguardian.com/environment/2020/mar/23/coronavirus-pandemic-leading-to-huge-drop-in-air-pollution>; letöltés: 2020.04.15.
- WHO recommendations to reduce risk of transmission of emerging pathogens from animals to humans in live animal markets or animal product markets (26 March 2020).
<https://www.who.int/health-topics/coronavirus/who-recommendations-to-reduce-risk-of-transmission-of-emerging-pathogens-from-animals-to-humans-in-live-animal-markets>; letöltés: 2020.04.15.

**MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGA
A TRANSZATLANTI KAPCSOLATOK TÜKRÉBEN**

Bevezetés

A nyolcvanas évek végén a kelet–nyugati szembenállás megszűnésével gyökeresen új globális stratégiai helyzet alakult ki. A közép- és kelet-európai államok sorban szakítottak a szocializmus gyakorlatával, s deklarálták, hogy a Nyugat és annak társadalmi rendszere részévé kívánnak válni. Magyarország az elsők között csatlakozott a NATO-hoz (1999) és az EU-hoz (2004), hogy részévé váljon azoknak a nyugati biztonsági rendszereknek, amelyek szavatolhatják az ország békéjét és fejlődését. E történések széles körű dezintegrációs, ugyanakkor integrációs tendenciákat idéztek elő. A Közép- és Kelet-Európában végbemenő események radikálisan megváltoztatták a világ politikai arculatát, az akkor megindult változások még ma is meghatározók a kontinensen. A jelenlegi újszerű, a korábbinál sokrétűbb és instabilabb helyzetben a biztonságot befolyásoló tényezők, veszélyforrások, kockázatok is más súlyt kaptak, újjáalakultak. Előtérbe kerültek a biztonság egyéb – a hidegháborúban még másodlagosnak számító – alkotóelemei: a gazdasági, a pénzügyi, a vallási, a környezeti, a közbiztonsági, valamint a nemzeti, etnikai, kulturális és migrációs problémák.

A hidegháborút követően azonnal kialakult, az Amerikai Egyesült Államok által dominált egypólusú világrendet fokozatosan váltja fel a többpólusú rendszer. A századfordulóra befejeződött a hidegháborús rend szétporladása, s új globális hatalmi centrumok súlypontjai kezdtek körvonalazódni Észak-Amerikában, Európában és Ázsiában. E folyamatban az európai és az amerikai gazdasági potenciál ma is meghatározó szerepet játszik, de már egyértelműen nem egyeduralgoló. A globális hatalmi átrendeződés, a feltörekvő hatalmak politikai, gazdasági, katonai térnyerése és az új biztonsági fenyegetések közepette Európa sebezhetőbb lett, hatalmi versenyhelyzetbe került, miközben számos belső feszültség mélyíti szervezetét. Felmerül a kérdés: milyen irányvonalat vesz a globális biztonság az elkövetkező évtizedekben, s melyek azok az újszerű kockázati tényezők, amelyek hatást gyakorolnak Európa és ez által Magyarország jövőjére?

Az Unió a bővítésével politikailag nagyobb terület felett diszponál, új piacokat csatolt be Nyugat-Európa gazdasági rendszerébe, miáltal kiterjesztette a hozzá kapcsolódó régiók területeit is. Mivel politikai és gazdasági térnyerését nem támasztotta alá a katonai potenciál elvárt fejlesztésével, világhatalmi státuszához – minimum – felzárkózott a vele ellentétes pályát leíró Kína és Oroszország. Az Amerikai Egyesült Államok továbbra is szuperhatalom, de ellentmondásos külpolitikája végett azonban már egyértelműen nem egyeduralgoló a világon, jelenleg leginkább „változó tényező” a globális erőegyenlet-rendszerben. Úgy látszik, hogy a különböző biztonsági kockázatok inkább beáramolnak Európába, mintsem az Unió határain kívül rekedjenek.

Összességében megállapítható, hogy az elmúlt három évtizedben a Nyugat világviszonylatban nem lett erősebb vagy sebezhetetlenebb, és stabilitása sem növekedett. Ellenkezőleg, a nagy iramú globális folyamatok, a feltörekvő államok térnyerése és hatalmi ambíciói fokozták a versenyhelyzetet, ami minden részes szereplőtől új válaszokat követel. Ezekben a folyamatokban a Nyugatnak csak úgy lenne esélye megtartania vezető szerepét, ha a transzatlanti kapcsolatokat még szorosabbra fűznék az Amerikai Egyesült Államok és az Unió között politikai, gazdasági és katonai tekintetben egyaránt. Sajnálatos módon azonban éppen ebben a bonyolult időszakban keletkeznek a legmélyebb repedések a transzatlanti kapcsolatokban, különösen gazdasági téren a kereskedelmi vámháborúk és a védelmi együttműködésben az aránytalan teherviselés miatt, amelyek magukkal hozzák a politikai eltávolodást is.

Az Európai Uniót mindeközben belső hatalmi csatározások, köztük a brexit köti le, a migrációs válság és az orosz–ukrán konfliktus mintha el sem érné a szervezet reakcióküszöbét. Pedig biztosra vehető, hogy e folyamatok – vagyis a bevándorlás okozta demográfiai, kulturális és politikai átrendeződés, valamint az, hogy az orosz–ukrán konfliktusból Oroszország milyen erőnlétben és becsvágyakkal kerül ki – sokkal nagyobb jelentőségűek Európa biztonságára, mint ahogy az Unió jelenleg kezeli azt.

A nemzetállamoknak – köztük Magyarországnak – e körülmények és folyamatok közepette kell nemzeti biztonsági rendszereiket, védelmüket kialakítani. A tanulmány tézise, hogy Magyarország a transzatlanti folyamatok viszonyrendszerébe beágyazódott és stabilizálódott nemzetállam, amely így nem egyedül néz szembe a biztonsági kihívások megválaszolásával, de a transzatlanti tagságból eredő garanciák mellett is szükség van az ország biztonsági rendszerének önálló fejlesztésére.

A tanulmány célja, hogy a teljesség igénye nélkül, mégis a prioritásokra való törekvéssel rámutasson azokra a releváns nemzetközi eseményekre és folyamatokra, amelyek befolyásolják Magyarország biztonságát és védelmi rendszereinek felépítését. A témakifejtés érdekében a tanulmány először rávilágít a transzatlanti kapcsolatok problémái mögött meghúzódó amerikai és európai érdekellentétekre, majd ezek figyelembevételével elemzi és értékeli Magyarország helyzetét és lehetőségeit biztonsága szavatolására nemzeti és transzatlanti viszonyrendszerben egyaránt.

Amerikai–európai ellentétek a védelmi együttműködésben

Az Amerikai Egyesült Államok elnöke a 2018. júliusi NATO-csúcstalálkozón a szövetségesi kötelezettségeiket nem teljesítő tagállamokkal szembeni kirohanásával általános megdöbbenést okozott. Trump elnök országa NATO-ból történő kilépését is kilátásba helyezve (ezt később cáfolták) követelte a NATO walesi csúcstalálkozóján¹ elfogadott védelmi beruházási kötelezettség (DIP²) keretében meghatározott 2%-os védelmi ráfordítások mielőbbi (korábban, mint 2024, ahogy az a megegyezésben szerepelt) teljesítését, valamint a ráfordítások 4%-ra történő további emelését. Katonai képességek terén pedig megerősítette annak az amerikai kezdeményezésnek a

¹ Wales Summit Declaration. 14–15. pont.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2019.08.08.

² DIP – Defence Investment Pledge – védelmi beruházási kötelezettség.

szükségességét, amely 30 nehéz vagy közepesen nehéz manőverzáslóalj, 30 repülőszázad és 30 hadihajó 30 napon (a készenléti kezdeményezés,³ közismerten 4×30 kezdeményezés) vagy akár ennél rövidebb időn belüli bevetettségét tűzte ki célul. A DIP-megegyezésben szereplő védelmi ráfordítások előrehozott eléréséről és növeléséről szóló amerikai követelés végül nem került be a csúcstalálkozó záródokumentumába, vagyis maradt az eredeti megegyezés a 2%-ra és a 2024-es teljesítésre vonatkozóan, de ez akkor is egy jelentős figyelemfelhívás volt, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A transzatlanti kapcsolat létrehozása óta nem ez az első kritika az európai szövetségesek felé, az Amerikai Egyesült Államok mindig is úgy gondolta, hogy Európa nem költ eleget védelemre, a katonai képességei növelésére. A kritikát eddig nem nyíltan és megosztó módon gyakorolták, most azonban az amerikai elnök megnevezte az általa legnagyobb biztonsági haszonélvezőnek és potyautasnak tartott szövetségeseket. Ezek a most már rendszeresnek tekinthető amerikai kirohanások megosztották a szövetségeseket, és jelentős távolidőt eredményeztek az addig rendíthetetlennek hitt transzatlanti kapcsolatokban. Amíg az orosz fenyegetéstől tartó, magukat potenciálisan frontországoknak tekintő szövetségesek felsorakoznak az amerikai követelések mögött és visszhangozzák azok szükségességét, addig a más fenyegetettségrel számoló (migráció, szervezett bűnözés, regionális instabilitás) szövetségesek megkérdőjelezzik azokat.

Ezeket az eseményeket tekinthetjük a 2018-as NATO-csúcstalálkozó meghatározó részének, célszerű azonban megvizsgálni az események hátterét is, azt, hogy miért volt szükség egy megállapodás teljesítésének sürgetésére és a megállapodásban szereplő arányszám növelésére.

Nézzük mi történt eddig. A 2014-es walesi csúcstalálkozón a szövetségesek elfogadták a DIP-et, amely röviden a védelmi kiadások növelését, a védelmi képességek fokozását, valamint a műveletekhez való hozzájárulás biztosítását tartalmazta. Ez az európai biztonsági helyzetben bekövetkezett gyökeres változás hatására történt, amelynek a Krím félsziget orosz megszállása jelentette az alapját. Ezt a megszállást tekinthetjük egy olyan politikai-stratégiai eseménynek (game-changer), amely alapjaiban megváltoztatta Európa biztonsági környezetét, hatásai pedig hosszú időre meghatározzák a térség biztonságpolitikáját.

A megegyezés tízéves határidőt irányzott elő a kötelezettségek teljesítésére, így a nemzeteknek 2024-re kellene elérniük, hogy a GDP 2%-át védelmi kiadásokra fordítsák. Ez az elhúzó kötelezettségvállalás jelentősen csökkentette a vállalás gyakorlati értékét, és nem jelent valós választ a jelenlegi és a közeljövőben bekövetkező biztonsági kihívásokra. A vállalások végrehajtására jellemző, hogy az egyébként sem nagy lelkesedés az idők folyamán tovább csökkent, különösen annak fényében, hogy az európai szövetségesek biztonságát érintő orosz fenyegetettség szintje stagnált, nem következtek további agresszív lépések Európa felé. A mérsékelt európai lelkesedést jól demonstrálja az a tény, hogy négy évvel a csúcstalálkozó után (2018-ban) az Amerikai Egyesült Államokon kívül csak hét tagállam (Egyesült

³ NATO's 'Four Thirties' plan – does it add up?
<https://www.dw.com/en/natos-four-thirties-plan-does-it-add-up/a-44357190>; letöltés: 2019.09.10.

Királyság, Észtország, Görögország, Lettország, Lengyelország, Litvánia és Románia) érte el a 2%-os védelmi költségvetést. A hét szövetséges közül öt potenciálisan „frontország”, amelyek egy esetleges orosz agresszió során először kerülnének szembe az ellenséggel, így még inkább érthető, hogy élen járnak a döntések végrehajtásában.

További amerikai nyomásra volt szükség, a hivatalba lépő Trump elnök erőteljes üzenete – amelyben kilátásba helyezte országa hozzájárulásának felülvizsgálatát egy esetleges védelmi helyzetben – kellett ahhoz, hogy a szövetségesek jelentős része ígéretet tegyen a vállalások teljesítésére a 2024-es határidő betartásával, és további egy ország (Bulgária) teljesítse a 2%-os védelmi költségvetés elérését 2019 végére. Bár az európai szövetségesek és Kanada 2014–2020 között összesen 130 milliárd dollárral növelték védelmi ráfordításukat, ez még nem csökkenti jelentősen az Amerikai Egyesült Államok terheit, ráadásul messze van a NATO egyik alapelve, az arányos teherviselés megvalósításához. Ez tovább ösztönzi Washingtonot arra, hogy fenntartsa, illetve fokozza a nyomást európai szövetségesein. De vajon tényleg csak ez az alapja az éles kritikának? Teljesebb képet kaphatunk az erős amerikai kritika alapjairól, ha megvizsgáljuk az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Biztonsági Stratégiáját (USA NSS⁴).

Az amerikai politikai dimenzió

Az USA NSS-ben a fennálló nemzetközi rend megváltoztatásáért folyó törekvések kapcsán kiemelik, hogy az Amerikai Egyesült Államok csak akkor lesz képes megőrizni vezető pozícióját, ha minden téren (politikai, gazdasági, katonai és társadalmi) fejleszti képességeit. A katonai képességek terén a megkérdőjelezhetetlen túlerő fenntartása a cél, ennek érdekében fejleszteni akarják az innovációs képességeiket, a haderő készletét és a haderő létszámát, hogy több „forgatókönyv” alapján képesek legyenek megfelelő erőt biztosítani a jelentős kiterjedésű és elhúzódo műveletekben is.

Ugyanezt kéri a szövetségesektől is: elvárják, hogy modernizálják erőiket, beszerezzék és fejlesszék a szükséges katonai képességeket, fokozzák erőik készletét és növeljék fegyveres erőik méretét. De talán a legfontosabb elvárás a szövetségesek felé, hogy erősítsék meg politikai szándékaikat és elkötelezettségüket a közös célok eléréseért. A stratégia kitér az Amerikai Egyesült Államok NATO-hoz fűződő viszonyára is, leszögezve, hogy az ország teljesíteni fogja a Szövetségben vállalt kötelezettségeit, de ugyanezt elvárja a többi szövetségestől is. Kifejezi azt a meggyőződését, hogy a Szövetség akkor válik erősebbé, ha a tagok nagyobb felelősséget vállalnak és nagyobb anyagi áldozatot hoznak a közös biztonságért. Az USA NSS megerősíti a szövetségesek védelmi kiadásainak a GDP 2%-ára történő emelésének szükségességét, valamint azt, hogy az új haditechnikai eszközök beszerzésére költött összegnek a DIP-ben meghatározott 2024-es határidőre el kell érnie a védelmi költségvetés 20%-át.⁵

⁴ Amerikai Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Stratégiája – National Security Strategy of the United States of America – USA NSS.

⁵ National Security Strategy of the United States of America. Washington, December 2017. p. 48. <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2017/12/2017.pdf>; letöltés: 2019.09.08.

Mint látjuk, az Amerikai Egyesült Államok beemelte a Szövetség egyes döntéseit az NSS-ébe, de attól eltérő követelésekkel lépett fel a Szövetség felé, amelyek teljesítése alapján fogja értékelni a Szövetség hasznosságát az amerikai érdekek előmozdításában. Nem lehetnek kétségeink, hogy európai részről a vállalatok nem, vagy késedelmes teljesítése az Amerikai Egyesült Államok és Európa kapcsolatrendszerében visszaeséshez vezet, ami akár a közös védelemben történő amerikai részvétel mértékét, vagy súlyos esetben annak egészét is megkérdőjelezheti.

Az amerikai gazdasági érdekek

Az USA NSS jelentős terjedelemben foglalkozik az amerikai gazdasági érdekek meghatározásával és azok előmozdításának lehetőségeivel, így különösen fontos, hogy felismerjük a kapcsolatot az Amerikai Egyesült Államok stratégiai gazdasági érdekei és a NATO döntései között. Ezért célszerű áttekinteni, hogy mit jelentenek a 2%-os és a 20%-os ráfordítási növekedések, amelyekről az európai katonai erők és képességek minőségileg új szintjét várják, és ami ilyen feszültségeket okoz az európai-amerikai kapcsolatokban.

EU28 + Norvégia	Mrd USD (2017 alap)
Éves védelmi költségvetés (2017)	242
Várható többlet védelmi költségvetés 2024-ben a 2%-os emeléssel	114
Várható teljes védelmi költségvetés 2024-ben (2017-es alap +30 Mrd USD GDP-növekedés + 114 Mrd USD a GDP 2%-a)	386
Főszköz-beszerezés a védelmi költségvetés 20%-a 2017-ben	48
Főszköz-beszerezés a védelmi költségvetés 20%-a 2024-ben (2%-os emelés nélkül)	54
Főszköz-beszerezés a védelmi költségvetés 20%-a 2024-ben (2%-os emeléssel)	77

1. táblázat. A védelmi költségvetés és a főszköz-beszerezés alakulása a vállalatok teljesítését alapul véve⁶

Az 1. táblázat feltételezéseken alapul, folyamatos GDP-növekedést, valamint a 2%-os és a 20%-os kötelezettségek teljesítését veszi alapul, ami optimálisnak tekinthető, még ha nem is teljesen így fog megvalósulni. Ennek ellenére is látható, hogy a vállalatok határidőre történő teljesítése jelentős, a jelenlegihez képest közel 60%-os növekedéshez vezetne mind a védelmi költségvetés, mind pedig a fő eszközök beszerzésére fordítható források vonatkozásában. A számítások szerint a várható többletráfordítások nominálisan megközelítik a 114 milliárd USD-t. Összehasonlításképpen: a várható növekedés 2024-től évente az Egyesült Királyság 2017-es védelmi költségvetésének (50,7 milliárd USD) több mint kétszerese lenne.

⁶ More European, More Connected and More Capable. Building the European Armed Forces of the Future. Munich Security Conference, Munich, 2017. p. 18.
<http://european-defense-report.securityconference.de/>; letöltés: 2019.10.08.

A várható védelmi ráfordításokat figyelembe véve már a DIP is megfogalmazta, hogy „szükség van a Szövetségen belül egy átfogó, erős védelmi ipar létrehozására, ezen belül az európai védelmi ipar megerősítésére és az euroatlanti védelmi-ipari együttműködés erősítésére”.⁷ Mindezek alapján nem véletlen, hogy az együttműködés helyett erős verseny indult a fent prognosztizált jelentős összeg egészének vagy minél nagyobb részének a megszerzéséért.

A DIP előírja a védelmi költségvetés 20%-ának felhasználását új főeszközökre. A NATO-tagországok (már Montenegróval kiegészülve és Izland nélkül) tekintetében (a kötelezettségvállalás teljesítését feltételezve) olyan keresletet és felvevőpiacot jelentenek, amelyeket a védelmi ipari termelés, valamint a védelmi ipari kutatás-fejlesztés növelése nélkül nem lehet kielégíteni. A védelmi ipar fejlődésének pozitív hatásai lehetnek a védelmi iparral rendelkező országok gazdasági növekedésre, valamint összességében Európa és az Amerikai Egyesült Államok gazdaságaira is. A modern gyártási folyamatokban nagy szerepe van az automatizálásnak, a robottechnika felhasználásának, azonban várhatóan így is érzékelhető lesz a védelmi ipar munkahelyteremtő hatása.

Az USA NSS is foglalkozik a védelmi iparral mint az Amerikai Egyesült Államok hatalmi és biztonsági alapjának kritikus elemével. A dokumentum megállapítja, hogy két évtizeden keresztül erősen visszaesett a nemzeti védelmi ipar, sok stratégiai eszköz esetében a hazai gyártást külföldi termékekkel pótolták, és külföldi ellátási láncokra bízta a szükséges eszközök és anyagok biztosítását. Kiemeli a kiberbiztonság és az űrkutatás területein bekövetkezett negatív tendenciákat, amelyek a képzett munkaerő csökkenésében, a csúcstechnológiák késedelmes bevezetésében és a kutatás-fejlesztés visszaesésében is megnyilvánultak. Nemzeti prioritásként határozza meg a stratégiai védelmi ipari kapacitások fejlesztését, a nemzeti ellátóláncok visszaépítését a biztonsági kockázatot jelentő gyártási és beszállítási kitétségek csökkentése vagy minimalizálása érdekében.

Az USA NSS hazai gazdasággal foglalkozó szakasza szintén előírja az amerikai kereskedelmi szabályozás felülvizsgálatát és megújítását oly módon, hogy az ösztönözze és támogassa az amerikai fejlesztést, gyártást és kereskedelmet a külföldi termékek ellenében. A stratégia gyakorlati megvalósításának értékelhetjük a 2018 áprilisában elfogadott, az amerikai fegyverexportot felgyorsító szabályozást⁸ is, amely lehetőséget ad az úgynevezett szenior tisztviselőknek, így Trump elnöknek is arra, hogy külföldi tárgyalásaikon közvetlenül előmozdíthassák a fegyvereladásokat. A fegyvereladások felgyorsításának legnagyobb haszonélvezői várhatóan a Boeing, a Lockheed Martin, a Raytheon, a General Dynamics és a Northrop Grumman cégek lesznek. Így a stratégia végrehajtása teljes mértékben a Trump-adminisztráció és az elnök személyes szellemiségét tükrözi, amit jól jellemeznek a „Buy American! Hire American!” („Vegyél amerikai! Alkalmazz amerikai!”) szlogenek is.

⁷ Wales Summit Declaration. 14. pont.

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2019.08.08.

⁸ SPETALNICK, Matt – STONE, Mike: Arming the world: Inside Trump's 'Buy American' drive to expand weapons exports.

<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-arms-insight/arming-the-world-inside-trumps-buy-american-drive-to-expand-weapons-exports-idUSKBN1HO2PT>; letöltés: 2019.10.08.

Az európai válasz

Egyes európai vezetők nemcsak a kényszert látták a kialakult helyzetben, hanem felismerték a benne rejlő lehetőséget is az európai védelem fejlesztésére, az egység erősítésére. „Európának saját kezébe kell vennie sorsát” – emelte ki egy beszédében⁹ Angela Merkel német kancellár. „Az EU-nemzeteknek fel kell építeniük a saját katonai együttműködésüket, mivel már egyszerűen nem számíthatnak arra, hogy az Egyesült Államok megvédi őket. Nincs más választásunk, mint megvédeni saját érdekeinket a Közel-Keleten, a klímaváltozás és a kereskedelmi egyezmények tekintetében” – nyilatkozta Jean-Claude Juncker,¹⁰ az Európai Bizottság akkori elnöke. Amennyiben a nyilatkozatokat lényegi politikai döntések és gyakorlati végrehajtás követik, akkor Európa elmozdulhat az eddigi „katonai törpe” szerepéből és valós globális szereplővé léphet elő, amely érdekeinek érvényesítése érdekében a gazdasági és diplomáciai törekvéseit katonai erővel is alá tudja támasztani és hitelessé tudja tenni.

Az EU különösen gyorsan reagált a kialakult helyzetre, és kidolgozott egy három összetevőből álló képességfejlesztési csomagot az egységes európai védelmi piac kialakítása érdekében. A csomag végső soron az európai védelmi ipar erősítéséről, illetve egy ösztönző rendszer bevezetéséről szólt. A csomag egyik eleme az állandó strukturált együttműködés (PESCO¹¹), amely a tagállamok önkéntes kötelezettségvállalásaira alapul a védelmi beruházások, a képességfejlesztés és a műveleti készenlét/hozzájárulás tekintetében. A részt vevő nemzetek képességfejlesztési projekteket kezdeményezhetnek, amelyek – jóváhagyás esetén – jogosultak a csomag másik eleméből, az Európai Védelmi Alapból (EDF¹²) források igénybevételére. Az EDF 10%-os többletforrással (bónusszal) ösztönzi a részvételt a PESCO-ban, de nem ez az egyetlen lehetőség az EDF-ből történő részesedésre. Ha legalább három tagország közös, fejlett védelmi technológiára vagy termékre alapuló képességfejlesztési projektet indít, az EU teljes mértékben fedezheti a kutatás közös költségeit. Egy termék létrehozása érdekében az EU részfinanszírozást vállalhat a prototípus fejlesztésében, amennyiben a tagállamok rendelkeznek a további költségek fedezéséhez szükséges forrásokkal és kötelezettséget vállalnak a végső termék megvételére.

Nézzük meg, hogy az EDF keretében milyen összegekkel lehet számolni az európai védelmi ipar fejlesztésében!

⁹ Merkel: Európának saját kezébe kell vennie sorsát.
<http://hu.euronews.com/2017/05/28/merkel-trump-amerika>; letöltés: 2019.09.11.

¹⁰ Juncker: EU needs stronger defence arm.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-40217085>; letöltés: 2019.09.09.

¹¹ PESCO – Permanent Structured Cooperation – állandó strukturált együttműködés.
Permanent Structured Cooperation (PESCO) – factsheet.
https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/34226/permanent-structured-cooperation-pesco-factsheet_en; letöltés: 2019.10.02.

¹² EDF – European Defence Fund – Európai Védelmi Alap.
Defending Europe: European Defence Fund – factsheet.
https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35203/defending-europe-european-defence-fund-factsheet_en; letöltés: 2019.09.08.

Támogatott tevékenység	Költségek megosztása	Támogatás 2020-ig EUR M/total	Támogatás 2020 után EUR M/év
Kutatás	EU-forrásból teljesen és közvetlenül támogatott	90	500
Fejlesztés	Tagállamok forrásai legalább 80%-ban	2000	4000
	EU-forrásból 20%-ig	500	1000

2. táblázat. Az Európai Védelmi Alap tervezett támogatási rendje¹³

A fentiek ismeretében nem csoda, hogy az európai védelmi ipar egységesítését és élénkítését szolgáló kezdeményezések szinte azonnal magukra vonták az Amerikai Egyesült Államok nemtetszését. Washington úgy értékelte, hogy a megerősödő európai védelmi ipari kapacitások konkurenciát jelentenek számára, és lényegesen megnehezítik az NSS-ben foglalt stratégiai célok érvényre juttatását. Ezért először az Amerikai Egyesült Államok NATO-hoz delegált nagykövete, majd védelmi minisztere fejezte ki aggodalmát az EU „protekcionista” kezdeményezései miatt, kifogásolva, hogy a nem EU-tagállamok kimaradnak a támogatott projektekből, és hogy az EU-projektek forrásokat vonnak el a NATO céljainak a megvalósításától a 22 közös tagállam esetében.

Említsük meg a csomag harmadik elemét is, a koordinált éves védelmi felülvizsgálatot (CARD¹⁴), amely – a nevéől eltérően – két évente felülvizsgálja a tagállamok műveleti ráfordításait, a műveletekhez rendelkezésre álló képességeket és az emberi erőforrásokat. A CARD által nyújtott visszacsatolás képezi a következő időszak képességtervezésének és az új képességfejlesztési projektek elfogadásának kiindulási alapját. Mindezek a védelmi kutatás-fejlesztés és a képességfejlesztés előmozdítása mellett lehetővé tehetik Európa számára, hogy forrásait a prioritások mentén hatékonyabban és gazdaságilag a legelőnyösebb módon költsék el. A közös képességek fejlesztése érdekében a jövőben az Európai Tanács mérlegelheti az EU katonai kiadásainak közös finanszírozására vonatkozó jelenlegi korlátozások felülvizsgálatát, ezzel is tovább erősítve a közös védelem létrehozását.

Úgy tűnik, hogy az EU gyorsabban és határozottabban reagált a pénzben kifejezhető gazdasági érdekei védelmében, mint a közös európai biztonság érdekében. Míg a PESCO 2017-ben 17 projekttel beindult és jelenleg 47-nél tart, addig az EU biztonsági ambícióinak érvényesítésében csak útkeresést és lassú elmozdulást tapasztalhatunk az európai biztonsági és védelmi unió létrehozására.

¹³ Defending Europe: European Defence Fund – factsheet. p. 2.

¹⁴ CARD – Coordinated Annual Review on Defence – koordinált éves védelmi felülvizsgálat. Coordinated Annual Review on Defence (CARD). https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-Homepage/36453/coordinated-annual-review-defence-card_en; letöltés: 2019.09.10.

Több EU-forgatókönyv^{15,16} is foglalkozik a biztonsági és védelmi unió lehetséges formáinak, kapcsolatainak és tevékenységeinek felvázolásával, figyelembe véve a tagállamok politikai szándékait az említett területeken történő lehetséges haladásra.

A derülítő feltételezések szerint is az európai biztonsági és védelmi unió elérése csak 2025¹⁷ körül válhat realitássá, amikor a védelmi ipari együttműködésnek már javában „dübörögnie” kell a fenti kezdeményezések következtében. Valószínűleg a védelmi ipari/piaci együttműködést sem lesz olyan könnyű elérni, mint azt a dokumentumok célozzák. Bár az EU kezdeményezései az egységes védelmi ipar és védelmi piac megteremtésére irányulnak, le kell szögezni, hogy nincs egység ezeken a területeken sem. A védelmi ipar nemzeti, illetve több esetben magántulajdonban van, és elsősorban az adott nemzet védelmi igényeit hivatott kiszolgálni, valamint munkahelyteremtéssel és fegyvereladásokkal a nemzet gazdasági növekedését kell elősegítenie. Nagyon valószínűtlen, hogy lenne olyan nemzet, amely hajlandó védelmi iparát feláldozni egy egységes európai kapacitás megteremtése érdekében.

A védelmi ipari együttműködés az európai védelmi rendszer kiépítésének fontos, de nem elégséges feltétele. Valós alapfeltétele a megfelelő méretű, modern technikai felszereltségű, integrált katonai erő létrehozása, működtetése és fenntartása, ezek elérésére egyelőre nem történtek érdemi lépések. Általánosságban elmondható, hogy az európai szövetségesek katonai ereje még együttvéve sincs paritásban az Amerikai Egyesült Államokéval, vagy akár Oroszországéval, ezért Európának egy masszív haderőfejlesztésbe és modernizálásba kellene kezdenie, ha valóban meg akarja védeni magát, ha elejét akarja venni a kínai vagy az orosz behatás növekedésének.

Ezzel ellentétesen hat a kontinens történelmében több alkalommal is megtapasztalt baljóslatú militarizálástól való félelem, ami egyfajta növekvő biztonságpolitikai dilemma, már-már paranoia kezd lenni a földrészen. Érzékenysége mellett e folyamat kapcsán a legfontosabb kérdés, hogy miképpen jönne létre az integrált európai védelmi rendszer, hiszen egy katonailag megerősödő Európa mindenképpen megbillentené az európai országok között mára kiforrott kényes katonai egyensúlyt. Új geostratégiai helyzet alakulna ki az Európai Unió és a kapcsolódó régiók országainak katonai viszonyrendszerében is. Az ezzel járó kiszámíthatatlan folyamatok ellensúlyozására lehet szintúgy gyógyír, ha az európai véderő kialakítása és a fegyverkezés kezdetben a NATO keretei között, a NATO kontrollja alatt, az Amerikai Egyesült Államok politikai partnerségével valósulna meg. Biztosra vehető, hogy a hidegháború után a NATO-hoz csatlakozott közép- és kelet-európai uniós tagországok egységesen e forgatókönyv mellett állnának ki.

¹⁵ White Paper on the Future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025.
https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf;
letöltés: 2019. 09.05.

¹⁶ Reflection paper on the future of European defence.
https://ec.europa.eu/commission/publications/reflection-paper-future-european-defence_en;
letöltés: 2019.09.10.

¹⁷ Reflection paper on the future of European defence. pp. 11–18.

Kérdés, hogy egy, a NATO védőszármái alatt cseperedő önálló európai védelmi rendszer milyen irányítás alatt és milyen érdekek mentén szerveződne? A brexit okán biztosra vehető, hogy egy európai védelmi integráció a közeljövőben csakis közös német–francia vezetéssel valósulhatna meg. Ebből alapvetően az következhet, hogy ebben az esetben az európai védelmi rendszer az ismert francia politikai ambíciók és az azt támogatni vagy finanszírozni hajlandó német gazdasági érdekek egyensúlyán nyugodna. Az is valószínűsíthető, hogy egy ilyen védelmi rendszer geostratégiai célrendszere eltérne a ma ismert NATO-étól, és markánsan Afrika irányába fordulna, amit alighanem az olasz és a spanyol védelempolitika is gyorsan megtámogatna.

A kelet-európai szövetségesek, különösen Lengyelország és a balti államok szemszögéből ugyanakkor megmarad a közös védelem kérdése, ezen belül az orosz fenyegetés elleni fellépés prioritásként. Magyarország és a környező országok részére pedig továbbra az illegális migráció felszámolása és a Balkán stabilitása marad az első számú biztonsági érdek. A fentiek alapján biztosra vehető, hogy egy önálló európai védelmi rendszer sem tudná feloldani a tagállamok földrajzi elhelyezkedésből adódó biztonsági érdekellentéteit. A NATO-ban jelenleg megfigyelhető ellentétek továbbvitelének, átöröklésének lehetnének tanúi egy jelenleg kiszámíthatatlan döntéshozatali és eljárásrendi szervezetben, ami – legalábbis kezdetben – csak tovább nehezítené a konszenzusos döntéshozatalt és az egységes reagálást.

Magyarország helyzete a transzatlanti biztonság felépítményében

Magyarországnak e körülmények és folyamatok közepette kell nemzeti biztonsági rendszerét, védelmét kialakítani. Hazánk biztonságának és stabilitásának alapvető feltétele a nemzetközi béke, a biztonság megőrzése, az európai egység, az európai integráció és az abból kiteljesedő prosperitás, valamint a szilárd transzatlanti kapcsolatokon nyugvó védelmi rendszer, a NATO vitalitásának fenntartása. Magyarország ezért tevékenyen részt vesz a nemzetközi biztonsági felépítmény részét képező globális és regionális szervezetekben. A Kárpát-medence szűkebb környezetében, Közép-, Kelet- és Dél-Európában egyszerre találhatók stabil és instabil térségek, pozitív és negatív biztonsági folyamatok. Tény, hogy az EU és a NATO folyamatos bővítésével együtt járt a biztonság exportálása, valamint a V4-es együttműködés megszilárdulásával és a szerteágazó kétoldalú kapcsolatok élénkülésével a Kárpát-medence biztonsága az elmúlt két évtizedben konszolidálódott.

A Balkánon korábban jelentkező fegyveres konfliktusok következtében a kapcsolódó régiók stabilitása ugyanakkor továbbra is sérülékeny. E régiók országai jobban kitéttek a nagy dinamikájú és összetett biztonsági folyamatoknak, így például a migráció, a gazdasági-pénzügyi recesszió, a globális felmelegedés okozta fenyegetéseknek nehezen állnak ellen. Hazánknak tehát e kettős helyzetre igazítva kell nemzetstratégiáját megfogalmaznia, védelmi rendszerét kiépítenie.

E fejezet mellett érvel, hogy hazánk biztonságára a globális, az európai és a regionális faktorok egyszerre hatnak, megoszlásuk ugyanakkor sem nem egyenlő, sem nem homogén, intenzitásuk a biztonsági trendek és fenyegetések függvényében időről-időre változik. A nemzetközi kapcsolatok dinamikus alakulása, a NATO és az Európai Unió biztonsági garanciának felpuhulása, valamint a komplex biztonsági

fenyegetések arra engednek következtetni, hogy a biztonsági rendszerek, azon belül a katonai képességek fejlesztése nem odázható tovább.

Hazánk a globális rendszerek tagságából adódóan jobban kitett a globálisan jelentkező biztonsági fenyegetéseknek, illetve más EU-régióktól eltérően hazánk határainál direkter módon mutatkoznak a globalizáció és az egyenlőtlen fejlődés okozta kölcsönhatások, feszültségek. Ugyan jelenleg e faktorok egyike sem jelent direkt fegyveres fenyegetést hazánkra nézve, a különböző kockázati tényezők összekapcsolódása, eszkalálódása esetén katonai vagy félkatonai cselekmények megjelenése nem zárható ki bizonyos szomszédos országok hazánkkal határos területein, vagy akár határaink közvetlen közelében. Ezért hazánk biztonsága és védelme kiépítésében két dimenziót célszerű szem előtt tartani: (1) a nemzet védelmét és túlélését biztosító – politikai, gazdasági, külpolitikai, belbiztonsági és honvédelmi – önerő képzsését mint elsődleges nemzetstratégiai követelményt; (2) a nemzetközi, szövetségi közösségvállalást, különösen az EU- és a NATO-tagságból következő kötelezettségeket, amelyek révén – szükség esetén – hazánk is számíthat e szervezetek kollektív biztonsági garanciáira.

Magyarország már több mint húsz éve NATO-tag, és talán most már tisztán látjuk – Trump elnök segítségével –, hogy ez nemcsak előnyöket jelent, hanem legalább annyi kötelezettséggel is jár. A kollektív védelem alapja, hogy a közös erő egyenként is működőképes haderők erőiből és képességeiből tevődik össze. Valószínűleg szükség volt a közelmúlt biztonsági kihívásainak (migrációs válság, ukrajnai események) kezelése közben nyert tapasztalatokra ahhoz, hogy a kormány 2016-ban döntést hozzon a Magyar Honvédség fejlesztésére. 2016-ban született döntés a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programról, amely igyekszik pótolni az elmúlt 25 év lemaradását.¹⁸ A tervek szerint 2026-ig 3500 milliárd forintot fordítanak a Magyar Honvédség fejlesztésére. Jelenleg néhány fontosabb beszerzés és több szerződés kötés mutatja a haderőfejlesztési szándék komolyságát.

A Magyar Honvédség 2018. decemberben kötött szerződést a német Krauss-Maffei Wegmann vállalatcsoporttal a főbb szárazföldi eszközök beszerzésére.

A teljesség igénye nélkül a főbb szárazföldi tételek a fejlesztési listáról:

- 44 db Leopard 2A7+ típusú harckocsi;
- 12 db használt Leopard 2A4 (kiképzési célból);
- néhány kiegészítő (hidvető, mentő jármű);
- 24 db PzH 2000 önjáró löveg.

Napirenden van a gyalogsági harcjárművek cseréje is, a médiaértesülések szerint 200 db harcjármű beszerzését tervezik, de még nem született döntés az eszközök típusáról. A Krauss-Maffei Wegmann gyár által gyártott Puma vagy a szintén német Rheinmetall Lynx (Hiúz) beszerzését tartják a legvalószínűbb döntésnek.

¹⁸ JOÓB Sándor: Komoly fegyverkezésbe kezdett a Magyar Honvédség.
https://index.hu/belfold/2019/03/19/magyar_honvedseg_zrinyi_2026_harckocsi_leopard_2_onjaro_loveg_airbus_helikopter/; letöltés: 2019.08.09.

A légi erő sem marad fejlesztés nélkül, a Magyar Honvédség összesen nyolc szállító repülőgépet vesz:

- 2 db A319 típusú könnyű csapatszállító repülőgépet;
- 3 db közepes szállító repülőgépet;
- 3 db kimondottan nehéz haditechnikai eszközök szállítására, légideszant végrehajtására alkalmas repülőgépet.

Mindezekhez egy igencsak jelentős helikopterbeszerzés is társul az Airbus-tól:

- 20 db H145M könnyű helikopter;
- 16 db H225M közepes, többcélú helikopter.

Szintén az Airbus szállítja az új, NATO-kompatibilis légvédelmi rakéta műveleti központot (SAMOC¹⁹).

Véleményünk szerint nincs szükség külön magyarázatra annak megértéséhez, hogy mennyire időszerű volt a helyenként 20–30 éves haditechnikai eszközeinket valóban korszerűre lecserélni. Ugyancsak öröndetes fejlemény, hogy a fejlesztések teljesen összhangban vannak a NATO walesi és varsói csúcstalálkozóinak döntéseivel, amelyekben a magas készenletű nehézerők és -képességek fejlesztését sürgették. Mindezek a fejlesztések elképzelhetetlenek a szükséges források biztosítása nélkül. Ez ugyancsak egybeesik a csúcstalálkozók döntéseivel (a GDP 2%-a a védelmi kiadásokra, a védelmi költségvetésből pedig évente 20% új főszerzők beszerzésére), teljesítésüket a kormány 2024-re vállalta.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy szinte teljes mértékben a NATO-követelmények alapján fejlesztjük haderőnket, ami összhangban van nemzeti érdekeinkkel is. A NATO-követelmények teljesítésével az Amerikai Egyesült Államok arányos közös teherviselést sürgető kívánalmainak is megfelelünk, a beszerzésekkel és szerződés-kötésekkel azonban letettük a voksunkat az európai védelmi piacért folyó harcban Európa oldalán. Ez egy hosszú távú kapcsolatot és elköteleződést jelent az európai gyártók és Magyarország között, aminek megváltoztatása az eszközök elavulásával nem könnyű, illetve jelentős ráfordítással járna.

Éppen ezért hazánk biztonsága szempontjából elemi kérdés, hogy milyen irányt vesz az európai biztonság és védelmi képességek folyamata. Az ugyanis nemcsak az összeurópai védelmi dimenzióról szól, hanem a regionális biztonság alakulását éppúgy érinti majd, mint az egyes országok helyzetét. Az európai kapcsolatokat legalább három dimenzióban, az összeurópai, a regionális és a nemzeti (kétoldalú) szinten kell ma értelmezni, amely dimenziók egymáshoz szorosan kapcsolódnak és egymásra hatást gyakorolnak. Egy, a NATO-tól teljesen független vagy azzal párhuzamosan kiépítendő önálló európai védelmi rendszer ma politikailag és anyagilag sem tűnik időszerű felvetésnek, de a gyorsan változó, impulzív nemzetközi környezet okán e forgatókönyv mégsem zárható ki teljesen.

¹⁹ SAMOC – Surface-to-Air Missile Operations Center – légvédelmi rakéta műveleti központ.

A szóba jöhető reális alternatívák közül talán a legkedvezőbb az lenne, ha a hagyományos transzatlanti kapcsolatokon nyugvó védelmi struktúra erősödése valósulna meg, vagyis az európai tagországok a NATO önálló európai képességeit fejlesztenék és közösen – amerikai mintára – definiálnák az önálló európai védelem egységes rendszerét. Kialakításra kerülhetnének az önálló európai védelem nemzeti és regionális struktúrái, képességei, amelyek ugyan továbbra is a szövetségi rendszer részei maradnának, de – szükség esetén – leválaszthatók lennének a NATO-ról. Ezzel csak felépülne és megerősödne a védelem európai pillére, amely egy valós, az Amerikai Egyesült Államokhoz mérhető védelmi képességet jelentene, így erősítené a NATO-t is és önálló alkalmazásra is – stratégiai önállóság – készen állna. Ez jelentősen tehermentesíthetné az Amerikai Egyesült Államokat és megőrizné – talán erősítené is – a transzatlanti kapcsolatokat.

A leírtak alapján teljes mértékben támogatandó Magyarország aktív részvétele a katonai képességeink megerősítését célzó európai védelmi kezdeményezésekben. Ugyanakkor a transzatlanti kapcsolatokban jelenleg tapasztalható bizonytalanság és az európai érdekkellentétek figyelembevételével megállapítható, hogy Magyarországnak mindent meg kell tennie a saját védelmét illetően. Végül soron valójában saját magára kell támaszkodnia, önállóan is képesnek kell lennie alapvető biztonsága szavatolására. Erre az elmúlt évben felgyorsult haderőfejlesztés és annak következetes továbbvitele megfelelő kiindulási alapot adhat.

Ezen túlmutatóan Magyarország biztonság- és védelempolitikai irányát a nagyhatalmi és az európai realitások, valamint a hozzájuk kapcsolódó kockázatok gondos értékelése alapján célszerű meghatározni. Az európai biztonsági struktúra jövőjét értelemszerűen nem Magyarország fogja meghatározni. Ugyanakkor egy jól felszerelt és felkészült haderő, erős védelmi potenciállal rendelkező ország, különösen a regionális együttműködés (pl. V4) sokoldalú kihasználásával jelentősen fokozhatja érdekérvényesítő képességét, és bizonyos értelemben akár megkerülhetetlen tényezővé is válhat az európai biztonság jövőjének alakításában. A nemzeti törekvések és fejlesztések mellett meghatározó szerepe lesz az új vezetéssel felálló Európai Unió értékrendjének és törekvéseinek, illetve az ennek következtében az egyes nemzetek és Brüsszel között kialakuló kapcsolatrendszernek az európai biztonság és védelmi folyamatok alakításában.

Összegzés

Véleményünk szerint a politikai és a gazdasági szempontok együttes figyelembevételével érthetjük meg igazán az Amerikai Egyesült Államok erőteljes és kritikus fellépését, valamint az európai szövetségesekkel szembeni folyamatos nyomásgyakorlását a walesi vállalások teljesítéséért, illetve azon túlmenően is. Ugyanakkor az európai válaszokat is a fenti szempontok mentén lehet megérteni. Nem kétséges, hogy egy jól átgondolt amerikai stratégia megvalósításának lehetünk a szemtanúi. Az „America first” jegyében a politikai célok eléréseért növelni kell a katonai képességeket (saját és szövetséges képességeket is), ezzel felpörgetve az amerikai védelmi ipart és tovább fokozva a gazdasági növekedést (többszörösen „nyerő” helyzet).

Az európai gondolkodás is egyszerűen megérthető: ha már az Amerikai Egyesült Államok nem véd meg bennünket és jelentős összegeket kell költenünk a védelemre, akkor azt fordítsuk saját hasznunkra, így a szükséges katonai képességek létrehozása mellett fejlesszük saját védelmi iparunkat, növeljük saját gazdaságainkat és profitunkat.

Tehát amit most tapasztalunk, az nem más, mint verseny az európai védelmi piacért. Természetes, hogy a védelmi kiadások terén második legtöbbet költő Európa ígéretes piacot jelent minden fegyvergyártónak, hosszú távú kapcsolatokat, elköteleződést a vásárló és a fegyvergyártó között. Egy drága fegyverrendszernek (repülőgép, légvédelmi rendszer, páncéltörő rendszer) legalább 20–30 év a „kihordási ideje”, és közben is folyamatosan kell tartani a kapcsolatot és végrehajtani az aktuális szervizelést, szoftverfrissítést és egyéb feladatokat. Emellett – ha már egy fegyverrendszert hosszú ideig üzemeltettünk és kialakítottuk hozzá a típusnak megfelelő logisztikai ellátóláncot (karbantartás, alkatrészellátás, frissítések stb.), akkor csak nagyon nyomós indokok miatt váltunk másik típuscsaládra és vállaljuk az ezzel járó költségeket az új logisztikai lánc kialakításához.

Az európai védelmi piacért folyó verseny azonban egy sokkal fontosabb kérdéshez vezet: a transzatlanti kötelék jövőbeni alakulásához. Hosszú távú elhidegüléssel, esetleg szakadással kell szembenéznünk, vagy lassan normalizálódik a helyzet?

Nem változott az időszerepe a következő megállapításnak: *„A transzatlanti összekülönbözés tehát az EU és az Amerikai Egyesült Államok közötti gazdasági versengés és az annak következményeképpen sokszor távolodó, máskor konkuráló politikai és biztonsági érdekek természetéből kezd kifarjadni.”*²⁰ A jelen konfliktus mögött is visszaköszön az Amerikai Egyesült Államok és az EU között évtizedeken keresztül átívelő politikai ellentét, amelynek alapja Washington azon törekvése, hogy megőrizze dominanciáját Európa felett, illetve Európa ambíciói az önálló hatalommá válásra. Ezek alapján megérthetjük azt a látszólagos ellentmondást, amely alapján az Amerikai Egyesült Államok követeli az európai arányos teherviselést a védelemben, a védelmi kiadások növelését és a katonai képességek fejlesztését, ugyanakkor aggodalommal tekint az esetleges túlzott európai megerősödéssre és az autonómia törekvések minden formájára.

Az Amerikai Egyesült Államok csak az általa kívánatosnak tartott mértékig és formában hajlandó értelmezni és támogatni az európai politikai, gazdasági és katonai törekvéseket, azon túlmenően viszont azonnal kifejezi rosszallását, jelen helyzetben pedig gazdasági, kereskedelmi retorziókat alkalmaz, illetve a közös védelemben való részvételét teszi függővé követeléseit teljesítésétől. Tisztán látszik, hogy az Amerikai Egyesült Államok egy erős és elkötelezett csatlóst akar, nem pedig egy egyenrangú szövetségest, és főleg nem egy versenytársat a politikai-gazdasági dimenzióban.

²⁰ BABOS Tibor: Az európai biztonság öt központi pillére. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. p. 162.

A Trump-adminisztráció az első, amely ezt a régóta fennálló ellentétet töréspontig fokozva, megosztó módon és nyersen kifejezte követelményeit Európa felé az Amerikai Egyesült Államok gazdasági érdekei mentén, nemzeti tervek, teljesítmények adatai (számok, százalékok) alapján. Úgy tűnik, hogy a közös értékeken alapuló politizálást felváltotta az ár-érték arányon alapuló kereskedelmi tárgyalások gyakorlata.

Vajon a Szövetség túl tud-e lépni a jelenleg tapasztalható hullámvölgyön, vagy folytatódik a főleg gazdasági és kereskedelmi érdekek mentén folyó egymásra mutogatás? Megérti-e mindkét fél, hogy a mai komplex és kiszámíthatatlan biztonsági környezetben egy ország vagy szervezet nem képes kezelni a kihívásokat, és a transzatlanti link nélkülözhetetlen a térség és a globális stabilitás szempontjából is? Nem kétséges, hogy mindkét fél részéről kompromisszumokat kell kötni, európai részről lényegesen többet kell áldozni a védelemre az arányos teherviselés szellemében.

Meg kell szüntetni a túlzott támaszkodást az Amerikai Egyesült Államokra, ugyanakkor Washingtonnak is át kell gondolnia, hogy rövid távú gazdasági érdekekért érdemes-e meggyengíteni, esetleg megtörni a transzatlanti kapcsolatokat és egy több mint 70 éves Szövetséget. Érdemes-e egy olyan törekeny biztonsági környezetet teremteni Európában, amelyben megindulhat a hatalmi vákuum betöltésére irányuló versengés, tovább gyengítve a jelenleg sem túl erős európai egységet? A transzatlanti link jelentős gyengülése legrosszabb esetben a Szövetség széteséséhez vezethet, annak hatása az európai térség biztonsági környezetére nézve jelenleg kiszámíthatatlan. Nemcsak a Szövetség szétesése, de meggyengülése is jelentős biztonsági kockázatot eredményezhet, mivel megnőhet a megmaradt erők diszkreditálására irányuló tevékenység az ellenérdekelt felek részéről.

Úgy gondoljuk, hogy a jelenleg tapasztalt üzleti alapú tárgyalások, a számok, százalékok méricskélése és egymás kölcsönös hibáztatása helyett politikai síkra kell visszaállítani a megbeszéléseket, amelyek a közös értékeken és érdekeken alapulnak. Egy meggyengült Szövetség csak biztonsági kockázatot generál, és jó lehetőséget kínál az ellenérdekelt erők politikai, gazdasági és katonai térnyerésének.

Magyarország nem tehet mást ebben a bonyolult biztonsági környezetben, mint folytatja felkészülését saját biztonsága szavatolása, valamint az érvényben lévő nemzetközi szerződések és vállalások teljesítése érdekében. A megkezdett haderőfejlesztés és modernizálás jó alapot biztosíthat az ehhez szükséges katonai erő és képességek biztosítására, valamint a politikai és a diplomáciai tevékenységek alátámasztására, hangsúlyosabbá tételére. Így nemzeti érdekeink érvényesítése is hatékonyabbá válhat a jelen biztonsági kihívásainak megválaszolásában, a jövő biztonsági és védelmi struktúráinak, képességeinek kialakításában, valamint ezzel összefüggésben a transzatlanti kapcsolatok jövőjének formálásában is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BABOS Tibor: Az európai biztonság öt központi pillére. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007.
- Coordinated Annual Review on Defence (CARD). https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-Homepage/36453/coordinated-annual-review-defence-card_en; letöltés: 2019.09.10.
- Defending Europe: European Defence Fund – factsheet. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35203/defending-europe-european-defence-fund-factsheet_en; letöltés: 2019.09.08.
- JOÓB Sándor: Komoly fegyverkezésbe kezdett a Magyar Honvédség. https://index.hu/belfold/2019/03/19/magyar_honvedseg_zrinyi_2026_harckocsi_leopard_2_onjaro_loveg_airbus_helikopter/; letöltés: 2019.08.09.
- Juncker: EU needs stronger defence arm. <https://www.bbc.com/news/world-europe-40217085>; letöltés: 2019.09.09.
- Merkel: Európának saját kezébe kell vennie sorsát. <http://hu.euronews.com/2017/05/28/merkel-trump-amerika>; letöltés: 2019.09.11.
- More European, More Connected and More Capable. Building the European Armed Forces of the Future. Munich Security Conference, Munich, 2017. p. 18. <http://european-defense-report.securityconference.de/>; letöltés: 2019.10.08.
- National Security Strategy of the United States of America. Washington, December 2017. p. 48. <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2017/12/2017.pdf>; letöltés: 2019.09.08.
- NATO's 'Four Thirties' plan – does it add up? <https://www.dw.com/en/natos-four-thirties-plan-does-it-add-up/a-44357190>; letöltés: 2019.09.10.
- Permanent Structured Cooperation (PESCO) – factsheet. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-Homepage/34226/permanent-structured-cooperation-pesco-factsheet_en; letöltés: 2019.10.02.
- Reflection paper on the future of European defence. https://ec.europa.eu/commission/publications/reflection-paper-future-european-defence_en; letöltés: 2019.09.10.
- SPETALNICK, Matt – STONE, Mike: Arming the world: Inside Trump's 'Buy American' drive to expand weapons exports. <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-arms-insight/arming-the-world-inside-trumps-buy-american-drive-to-expand-weapons-exports-idUSKBN1HO2PT>; letöltés: 2019.10.08.
- Wales Summit Declaration. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2019.08.08.
- White Paper on the Future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf; letöltés: 2019. 09.05.

DR. SZENTE-VARGA MÓNIKA

LATIN-AMERIKAI REGIONÁLIS SZERVEZETEK VÁLSÁGA

Bevezető gondolatok

A latin-amerikai regionális szervezetek többsége komoly kihívásokkal küzd a 2010-es évek második fele óta. Nemcsak meggyengültek a pár évvel korábban nagy reményekkel induló kezdeményezések, hanem némelyik szétesésközeli állapotban van. Alapvető működési problémákkal küzd például a 33 tagú, a régió minden országát magában tömörítő Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége (CELAC). 2017-ben a soros elnöki feladatokat El Salvador látta el, megegyezés hiányában azonban 2018-ra nem sikerült a pozíciót átvevő ország kiválasztása, így a legkisebb területű közép-amerikai állam kénytelen volt duplázni. 2019-ben végül Bolívia vette át az elnökséget, de a szervezet megmentését inkább Mexikótól várják, attól az országtól, ahol a CELAC ötlete megszületett (2010, Maya Riviera).¹ Komoly kihívásokkal néz szembe a 2004-ben kubai–venezuelai tengelyen megalakult Bolívari Szövetség (ALBA) szervezet is. Venezuela már nem képes a gazdasági hátteret biztosítani, az országban zajló krízis pedig egyre inkább befagyott konfliktussá alakul. Az ALBA-ból megindult a tagok elvándorlása: Honduras 2010-ben, Ecuador 2018-ban hagyta ott a szervezetet. Utóbbi így próbált nyomást gyakorolni a venezuelai kormányra az országból történő tömeges elvándorlás miatt.² Az eredetileg 12 tagállamú Dél-amerikai Államok Uniójának (UNASUR) 2017 januárja óta nincs főtitkára; az országok több mint fele távozott, köztük a szervezet székhelyének otthont adó Ecuador is...

A tanulmány célja, hogy a bevezetőben vázlatosan megrajzolt válsághelyzetet elemezze. A latin-amerikai integrációs folyamatok rövid áttekintését követően ezek általános kontextusában kerül bemutatásra a dél-amerikai integráció talán legikonikusabb vállalkozása, az UNASUR, különös tekintettel a szervezet hanyatlására. Az esettanulmányt a latin-amerikai regionalizmus aktuális helyzetének és a jövőre vonatkozó kilátásoknak a vizsgálata követi.

Regionalizmus Latin-Amerikában

„A regionális integrációk [...] a globális integráció fontos elemei, azt gyakran erősítik, bár nem egy esetben céljuk éppen a globális kihívásokra adott válasz vagy a globalizáció negatív hatásainak az ellensúlyozása, illetve kivédése.”³ A regionális

¹ Hivatalosan 2011-ben Caracasban jött létre.

Oficina Regional de la FAO para América Latina y el Caribe.

<http://www.fao.org/americas/prioridades/plan-celac/celac-venezuela-2011/es/>; letöltés: 2020.01.21.

² Ecuador sale de la ALBA en respuesta a la crisis venezolana.

<https://www.eltelegrafo.com.ec/noticias/politica/3/ecuador-salida-alba>; letöltés: 2019.10.20.

³ KUTASI Gábor: Regionális integrációk elterjedése a világgazdaságban. In: PALÁNKAI Tibor – KENGYEL Ákos – KUTASI Gábor – BENCZES István – NAGY Sándor Gyula: A globális és regionális integráció gazdaságtana. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016.

integráció folyamata Latin-Amerikában eltérő intenzitással zajlott, illetve zajlik. Következésképpen szokás különbséget tenni aktívabb és passzívabb időszakok között. Gert Rosenthal elsősorban gazdasági megfontolások alapján voluntarista (50-es és 60-as évek), revizionista (80-as évek) és pragmatikus (90-es évek) integrációs hullámokról írt.⁴ Az utóbbi években gyakoribb a szintén hármas tagolás: régi, új és globalizált regionalizmusok felosztás.⁵ Ez a csoportosítás összességében hosszabb intervallumot takar, egészen a 2010-es évekig terjed, tagolása mind gazdasági, mind politikai ismérveken – például a nemzetközi politikai tér változásai – alapszik.

A régi regionalizmus a 20. század ötvenes és hatvanas éveit fedi le, Rosenthal voluntarista etapjának feleltethető meg. Ebben az időszakban negatív integrációról is beszélhetünk, hiszen a cél a régió belüli kereskedelem útjában álló akadályok lebontása volt. A világháborús konjunktúra lecsengése, az importhelyettesítő gazdaság meghonosodása, továbbá a diktatúrák térnyerése miatt az első – régi, vagy voluntarista – integrációs hullám azonban tartós eredmények nélkül ért véget.

Az új regionalizmus a nyolcvanas évek végétől, a kilencvenes évek elejétől indul. Rosenthal kategóriái közül a harmadik, pragmatikus szakaszt fedi le. Rosenthal utóbbit így jellemezte 1993-as tanulmányában: „Az integráció harmadik etapja – amelynek legfőbb jellegzetességei az utóbbi esztendőkből kezdtek kikristályosodni – három új tényezővel bír: először is, a gazdasági jelenségek növekvő globalizációja; másodsor, fokozatos elmozdulás a régió országai közötti nagyobb konvergencia irányába a gazdaságpolitika terén – különös tekintettel a gazdasági liberalizációra –, ami részben a fent említett globalizációra adott latin-amerikai válasz; harmadszor, a plurális és demokratikus politikai rendszerek térnyerése.”⁶ A felsorolást érdemes a nemzetközi kapcsolatokban történt változásokkal folytatni: a bipoláris szembenállás vége, az Amerikai Egyesült Államok ideológiai érdekltségének jelentős csökkenése Latin-Amerikában, és általánosságban Washington lanyhuló érdeklődése a régió iránt.

A globalizált regionalizmus a 21. század elejéhez köthető. A 2000-es évek kezdetén számos új latin-amerikai regionális szervezet jött létre. A teljesség igénye nélkül: 2004-ben alakult meg a Bolívari Alternatíva (ALBA), 2009-től Bolívari Szövetség,⁷ amelynek tagjai Kuba, Venezuela, Bolívia, Nicaragua, Dominika, Ecuador, Saint Vincent és a Grenadine-szigetek, Antigua és Barbuda. A neoliberális

⁴ ROSENTHAL, Gert: Treinta años de integración en América Latina: un examen crítico. Estudios Internacionales, Vol. 26. Núm. 101., 1993. pp. 74–88.

⁵ LEHOCZKI Bernadett: A regionalizmus három generációja Latin-Amerikában. Köz-gazdaság, 2. évf. 3. szám, 2007. pp. 97–114.

http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1333/1/kg_2007n3p97.pdf; letöltés: 2019.10.22.

RACS Marianna: Változatok integrációra – az ibér-amerikai országok integrációs szervezetei 1945-től napjainkig. Doktori disszertáció, ELTE, Budapest, 2014.

<https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22348/diss.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; letöltés: 2019.10.22.

⁶ ROSENTHAL, Gert: Treinta años de integración en América Latina: un examen crítico. Estudios Internacionales, Vol. 26. Núm. 101., 1993. pp. 80–81.

⁷ A spanyol elnevezés magyar tükörfordítása: Bolívari Szövetség a Mi Amerikánk Népei Számára és a Népek Kereskedelmi Szerződése.

gazdasági modell elvetése, baloldali politikai ideológia és az Amerikai Egyesült Államokkal való konfrontatív magatartás jellemezte.⁸

Az összes dél-amerikai államot magában foglaló, részben az Európai Unió által inspirált Dél-amerikai Nemzetek Uniójának (UNASUR) alapító okiratát 2008-ban írták alá.⁹

Az UNASUR célja, hogy kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai téren lakosai között létrehozza az integráció és az unió térségét, prioritást fektetve a politikai párbeszédre, társadalompolitikára, oktatásra, energiára, infrastruktúrára, pénzügyekre és a természeti környezetre, hogy mindezek által megszüntesse a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket. Célja továbbá a társadalmi integráció és az állampolgári részvétel előmozdítása, a demokrácia elmélyítése és az aszimmetriák mérséklése; mindez az alkotó államok szuverenitásának és függetlenségének megerősítése keretében.¹⁰

Célként jelent meg a régió kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai integrációja, valamint fellépés a tagországokat általában érintő kihívásokkal szemben (pl. társadalmi egyenlőtlenségek, szegénység, transznacionális szervezett bűnözés). Az UNASUR nem titkolt szándéka volt továbbá, hogy átvegye az Amerikai Államok Szervezete (AÁSZ) egyes funkcióit, például a regionális konfliktusok kezelését. A ratifikálásokat követően az alapító okirata 2011-ben lépett életbe.¹¹

Szintén 2011-ben alakult meg a Csendes-óceáni Szövetség (AP) elsősorban gazdasági érdekek mentén – például ázsiai nyitás – Peru, Chile, Kolumbia és Mexikó részvételével. Továbbá ebben az évben öltött hivatalos formát az összes térségbeli államot tömörítő 33 tagú ernyőszervezet, a Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége (CELAC).

⁸ GRATIUS, Susanne – PUENTE, José Manuel: ¿Fin del proyecto alternativo ALBA? Una perspectiva política y económica. *Revista de Estudios Políticos*, Núm. 180., 2018. pp. 229–252.
<https://doi.org/10.18042/cepc/rep.180.08>; letöltés: 2019.10.20.

SOLTÉSZ Béla: Latin-Amerika: Integrációk túlnyúlata. *Fordulat*, 2011/4. (16.) szám. pp. 133–134.
http://www.epa.hu/02100/02121/00014/pdf/EPA02121_fordulat_16.pdf; letöltés: 2019.10.20.

⁹ A szervezet előzményei 2000-re, a dél-amerikai elnökök első csúcstalálkozójáig nyúlnak vissza. Elődszervezete a 2004-es alapítású Dél-amerikai Közösség (Cuzcói deklaráció).
MAESTRE ALFONSO, Juan – CASAS GRAGEA, Ángel M. – GONZÁLEZ JÁCOME, Alba (szerk.): *Nuevas rutas para el desarrollo en América Latina: Experiencias globales y locales*. Universidad Iberoamericana, Mexikó, 2008. p. 71.

¹⁰ South American Union of Nations Constitutive Treaty.
<http://www.gsdrc.org/docs/open/regional-organisations/unasur,%202008,%20establishing%20treaty.pdf>; letöltés: 2019.10.20.

¹¹ RACS Marianna: *Változatok integrációra – az ibér-amerikai országok integrációs szervezetei 1945-től napjainkig*. Doktori disszertáció, ELTE, Budapest, 2014. pp. 153–156.
<https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22348/diss.pdf?sequence=1&isAllowed=y>;
letöltés: 2019.10.22.

HEGEDŰS Barbara: ¿Tiene un futuro la UNASUR? In: *Actas del XIX Congreso de la Federación Internacional de Estudios sobre América Latina y el Caribe (FIEALC)*. SZTE, Szeged, megjelenés előtt.

BORDA, Sandra: *The Union of South American Nations. Mapping Multilateralism in Transition*, 3. szám, 2014. pp. 4–5.

https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/ipi_e_pub_unasur.pdf; letöltés: 2019.10.20.

A szervezetek proliferációjának számos oka volt. Jó alapot szolgáltattak a kedvező külső gazdasági feltételek és ezekkel karöltve a régió gazdasági növekedése. 2000 és 2010 között a latin-amerikai és a karibi térség bruttó hazai terméke éves átlagban 3,25%-kal emelkedett.¹² A latin-amerikai újbaloldal megerősödése is fontos tényező volt, hiszen mindig is célkitűzései közé tartozott a regionális integráció erősítése. Azáltal pedig, hogy a dél-amerikai elnökök többsége hasonló vagy azonos politikai platformon helyezkedett el (lásd rózsaszín dagály),¹³ a regionális szervezetek megalakítása gördülékenyebbé vált. Nem elhanyagolható továbbá, hogy a New York-i terrortámadások után az Amerikai Egyesült Államok kevésbé foglalkozott Latin-Amerikával, és ez a fajta 'felejtés' kedvezőnek bizonyult a régió számára, hiszen olyan alternatívákat kipróbálhatott, amelyek korábban nem voltak lehetségesek. Apopót a szervezetek megalakításához nem ritkán a bicentenáriumi ünnepek szolgáltattak; számos szervezet 2010 környékén jött létre.¹⁴

¹² GDP growth (annual %) – Latin America & Caribbean.

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2010&locations=ZJ&start=2000>; letöltés: 2020.01.22.

¹³ Az újbaloldal hatalomra kerülése kezdetét Latin-Amerikában Hugo Chávez 1998-as megválasztásától számítják. A 21. század első évtizedében a dél-amerikai államok többségében hosszabb-rövidebb ideig baloldali kormányok irányítottak. A rózsaszín elnevezés nem, illetve nem feltétlenül a feminizmushoz köthető, hanem abból ered, hogy ezeket a politikai erőket már 'puhábbnak' tartják, mint a hidegháborús baloldali szervezeteket, így az elnevezésben a vörösből rózsaszín lett.

¹⁴ A latin-amerikai regionalizmusnak és regionális szervezeteknek terjedelmes hazai szakirodalma van: DOMOKOS Endre: Latin-amerikai integrációs szervezetek: kormányközi együttműködés vagy elmozdulás a szupranacionalitás irányába. In: BÓKA Éva – DANI Ákos – DOMONKOS Endre – FOLK György – LUKÁCS József – PÁLFYRNÉ Sipőcz Rita: Európa és a világ. Pannonprint, Veszprém, 2011. pp. 141–201.

INOTAI András: A Közép-amerikai Közös Piac: a fejlődő országok közötti integráció egy példája. MTA Afro-Ázsiai Kutató Központ, Budapest.

LEHOCZKI Bernadett: Az új regionalizmus Latin-Amerikában. In: TRAUTMANN László (szerk.): In memoriam Kollár Zoltán. Aula Kiadó, Budapest, 2006. pp. 93–122.

LEHOCZKI Bernadett: Amerika-közi kapcsolatok. Az elmúlt évtized. Külügyi Szemle, 7. évf. 3. szám, 2008. pp. 68–90.

https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_03_Amerika-kezi_kapcsolatok.pdf; letöltés: 2020.01.22.

LEHOCZKI Bernadett: Integrációs törekvések Latin-Amerikában. In: BLAHÓ András – KUTASI Gábor (szerk.): Erőközpontok és régiók a 21. század világgazdaságában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010. pp. 249–264.

LILÓN, Domingo: A latin-amerikai politikai változások belső és nemzetközi kontextusa. Külügyi Szemle, 7. évf. 3. szám, 2008. pp. 91–107.

https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_03_A_latin-amerikai_politika.pdf; letöltés: 2020.01.22.

PALOTÁS László: Az összamerikai szabadkereskedelmi kezdeményezés. Doktori (PhD) értekezés, BCE, Budapest, 2001.

http://phd.lib.uni-corvinus.hu/135/1/palotas_laszlo.pdf; letöltés: 2020.01.21.

RACS Marianna Katalin: A regionális integráció sajátosságai Latin-Amerikában. Eszmélet, 22. évf. 86. szám, 2010. pp. 111–122.

http://epa.oszk.hu/01700/01739/00071/pdf/EPA01739_eszmelet_86_2010_111-122.pdf; letöltés: 2020.01.21.

SOLTÉSZ Béla: Az UNASUR. A Dél-amerikai Nemzetek Uniójának perspektívái és kihívásai. In: PALÁNKAI Tibor (szerk.): Tanulmányok a regionális integráció témaköréből. Regionális integrációk – összehasonlító tanulmányok. Savaria University Press, Szombathely.

A korszakot poszthegeomón regionalizmusnak is nevezik,¹⁵ mert az Amerikai Egyesült Államok világ más területeire koncentrált, ezekben az években még inkább távol maradt a térségtől, mint a huszadik század utolsó évtizedében.¹⁶ Ezáltal a latin-amerikai regionális hatalmak – mint például Brazília vagy a szintén regionális aspirációkat dédelgető Venezuela – mozgástere megnőtt, aktívan támogathatták az integrációs törekvéseket és felkarolhattak egyes szervezeteket (például Venezuela – ALBA, Brazília – UNASUR).¹⁷ Míg utóbbiaknak szükségük van egy-egy országra, amely fő támogatóként mögöttük áll, maguk a szervezetek pozitívan befolyásolhatják az adott állam nemzetközi láthatóságát, súlyát és presztízsét. A szervezetek száma az ezredfordulón látványos növekedésnek indult, a mennyiségi gyarapodáshoz azonban nem társult minőségi változás.

Részben ezzel is magyarázható, hogy a kezdeti lendület hamar alábbhagyott, s jelenleg, a 2010-es évek vége óta válságjelek sorozatával találkozhatunk, ami a poszthegeomón regionalizmus lezárulására utalnak. Úgy tűnik, ez a korszak nemcsak intenzitásában tért el a regionalizmus korábbi hullámaintól, hanem időtartamában is. Jóval intenzívebb volt, ugyanakkor gyorsabb lefolyású.

Dél-amerikai Nemzetek Uniója (UNASUR)

A globális regionalizmus időszakában létrejött új kezdeményezések közül a legkomolyabbnak a Dél-amerikai Nemzetek Uniója tűnt. Soltész Béla tanulmányában három érvet sorakoztat fel: „*Először is, az UNASUR két, már létező integráció (a Mercosur és az Andoki Közösség) tagjait foglalja magában, kiegészülve három olyan országgal, amelyek korábban nem vállaltak szerepet egyik szervezetben sem – Chilével, Guyanával és Suriname-mal –, az UNASUR tagjai között tehát megtaláljuk valamennyi dél-amerikai országot,*”¹⁸ gyarmati múlttól függetlenül, legyen az spanyol, portugál, brit vagy holland. „*Másodszor, már az első csúcstalálkozón megállapodás született a részt vevő államfők között, hogy az UNASUR a két korábbi integráció intézményi szerkezetét használja, hogy ne*

¹⁵ MIJARES, Víctor M. – NOLTE, Detlef: Regionalismo posthegemónico en crisis. Foreign Affairs Latinoamérica, Vol. 18. Núm. 3., 2018. pp. 105–112.

https://www.researchgate.net/publication/326462076_Regionalismo_posthegemónico_en_crisisPor_qu_e_la_Unasur_se_desintegra_Foreign_Affairs_Latinoamerica; letöltés: 2019.10.20.

RIGGIROZZI, Pía – TUSSIE, Diana (szerk.): The Rise of Post-Hegemonic Regionalism. The Case of Latin America. Springer; 2012.

CRANDALL, Russell: The Post-American Hemisphere. Power and Politics in an Autonomous Latin America, Foreign Affairs, Vol. 90. No. 3., May/June 2011. pp. 83–86.

¹⁶ „*A poszthegeomón kifejezés alatt azt értjük, hogy a regionális struktúrákat hibrid gyakorlatok jellemzik, az USA vezette neoliberális kormányzási modelltől való részleges eltávolodás miatt. A korábitól eltérő politikai szerveződési és gazdaságirányítási formák jelennek meg.*”

RIGGIROZZI, Pía – TUSSIE, Diana (szerk.): The Rise of Post-Hegemonic Regionalism. The Case of Latin America. Springer; 2012. p. 12.

¹⁷ A két szervezetről és általánosságban a dél-amerikai integrációs folyamatokról lásd:

SANAHUJA, José Antonio: Del “regionalismo abierto” al “regionalismo post-liberal”. Crisis y cambio en la integración regional en América Latina. In: SERBIN, Andrés – MARTÍNEZ, Laneydi – RAMANZINI, Haroldo jr. (szerk.): Anuario de la Integración Regional de América Latina y el Gran Caribe 2012. Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales (CRIES), Buenos Aires, 2012. pp. 11–54.

¹⁸ SOLTÉSZ Béla: Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. Fordulat, 2011/4. (16.) szám. pp. 135–136.

http://www.epa.hu/02100/02121/00014/pdf/EPA02121_fordulat_16.pdf; letöltés: 2019.10.20.

növekedjenek a bürokratikus terhek. Harmadszor, a tervezett, rövid és középtávon még csak papíron létező új intézmények (Védelmi Tanács, Parlament, Bank) mellett körvonalazódik egy nagyon is konkrét új projekt, a Kezdeményezés Dél-Amerika Regionális Infrastrukturális Integrációjáért [...] amely a dél-amerikai közlekedési, energetikai és távközlési infrastruktúra integrációjának előmozdításával kívánja lefektetni a későbbi gazdasági és politikai integráció alapjait.”¹⁹ Az intézményeket elosztották a tagállamok között, a székhelyet Ecuadorba, a parlamentet Bolíviába, a bankot Venezuelába tervezték. A székhelyet a Quito vonzáskörzetében található, az Egyenlítőn fekvő Ciudad Mitad del Mundo városban építette fel az ecuadori kormány. Néstor Kirchner volt argentin elnökről nevezték el, aki 2010-ben az UNASUR első főtitkára lett. A tisztséget azonban csak pár hónapig láthatta el, 2010 októberében elhunyt. Szobrát az épülettel együtt avatták fel 2014-ben. Az UNASUR székhelyének átadásán kilenc dél-amerikai elnök volt jelen a tizenkettőből: Rafael Correa (Ecuador); Nicolás Maduro (Venezuela); Juan Manuel Santos (Kolumbia); Horacio Cartes (Paraguay); Dilma Rousseff (Brazília) és Evo Morales (Bolívia).²⁰ Ekkor még hittek a szervezet sikerében és jövőjében.

2018-ban Evo Morales felavatta az UNASUR parlamentjének épületét Bolívia negyedik legnagyobb városában, a 2000-es vízháború miatt nemzetközi ismertségre szert tett Cochabambában. Ő viszont teljesen egyedül volt, egyik dél-amerikai elnök sem utazott el az eseményre.²¹ Négy év alatt óriásit fordult a világ. A szervezet kifulladásában számos tényező játszott szerepet. Ezek közül a tanulmányban a régióban erősödő gazdasági és politikai polarizáció, a gazdasági problémák és a venezuelai válság kerülnek részletesebb kibontásra.

Bár az UNASUR az összes dél-amerikai államot egyesíteni tudta, és a két legnagyobb dél-amerikai integrációs szervezetet, az Andok Közösséget és a Déli Közös Piacot is egy szervezetbe integrálta, már az alapító szerződés életbe lépésének évében, 2011-ben voltak jelek, amelyek nem a régió nagyobb, esetleg mélyebb integrációja irányába mutattak, hanem ellenkezőleg, a polarizáció felé. 2011-ben a Csendes-óceáni Szövetség (AP) gazdasági-kereskedelmi profillal történő megalakulása²² már aggodalmat váltott ki a tekintetben, hogy a jövőben Dél-Amerika kettészakadhat: a gazdaságilag dinamikusabb része a Csendes-óceáni Szövetségbe tömörül, a merkantilista politika felé hajló keleti oldal pedig az 1991-ben megalakult Déli Közös Piac tagja lesz. A Csendes-óceáni Szövetséget éppen ezért nem is szerették. Különösen nem szerette Brazília; „elsősorban azért, mert nem tagja”, írta szarkasztikusan Carlos Malamud elemző.²³ Továbbá azért, mert

¹⁹ Uo. 136.

²⁰ MUÑOZ, Juan Andrés: UNASUR inaugura su nueva sede en “la mitad del mundo”. <https://cnnespanol.cnn.com/2014/12/05/unasur-inaugura-su-nueva-sede-en-quito/>; letöltés: 2020.01.22.

²¹ LÓPEZ, Víctor David: Funeral por la UNASUR, el sueño integrador que nació muerto. <https://www.publico.es/internacional/estados-suramericanos-funeral-unasur-sueno-integrador-nacio-muerto.html>; letöltés: 2019.10.20.

²² Megalakulását a limai deklarációhoz kötik. A szervezet keretegyezményét 2012. június 6-án írták alá a chilei Paranalban (Antofagasta, Chile).

Acuerdo marco de la Alianza del Pacífico. https://www.cancilleria.gov.co/sites/default/files/alianza-del-pacifico/acuerdo_marco_alianza_del_pacifico_06_jun_2012_mejorado.pdf; letöltés: 2020.01.21.

²³ MALAMUD, Carlos: Brasil y la Alianza Pacífico. <https://www.analisislatino.com/opinion/?id=6412>; letöltés: 2019.10.20.

gyengíthette az UNASUR-t, amelynek egyik legfőbb támogatója Brazília volt. Ráadásul, ha integrációról van szó, Brazíliának akkor megkérdőjelezhetetlen a vezető szerepe, ha dél-amerikai szervezetről beszélünk. Ha ez egy latin-amerikai szervezet, akkor már 'labdába rúghat' Mexikó, és óhatatlanul előkerül az, hogy Brazília „más” – lásd a portugál nyelv használatát stb. A Csendes-óceáni Szövetség ugyanakkor egy latinamerikanizálódott szervezet, hiszen Chile, Peru és Kolumbia mellett Mexikó is tagja.

A 2010-es évek végén az AP a legolajozottabban működő szervezet a régióban. A világ első tíz gazdaságai közé tartozik; 2016-ban a latin-amerikai régióba irányuló közvetlen külföldi befektetések (FDI) 41, 2017-ben pedig 38%-a érkezett a Csendes-óceáni Szövetséghez tartozó területekre. A Világbank 2018-as *Doing Business* listáján a latin-amerikai államok közül az első négy helyen az AP-országok végeztek²⁴ (Mexikó a 49., Chile az 55., Peru az 58. és Kolumbia az 59. volt).²⁵ A Világgazdasági Fórum által kiadott globális versenyképességi indexen (*Global Competitiveness Report*, GCR) Chile 33., Mexikó 46., Kolumbia 60. és Peru 63. lett 2018-ban. Ezzel latin-amerikai összehasonlításban az első, második, ötödik és hatodik helyeket szerezték meg.²⁶ Az ázsiai kistigrisek nyomán az AP-országok megkapták a „csendes-óceáni pumák” becenevet.²⁷ A Csendes-óceáni Szövetség erősödésével azonban nő a különbség Dél-Amerika nyugati és keleti részei között.

A rózsaszín dagály lecsengésével, a konzervatív erők kormányra kerülésével megindult a régióban a politikai polarizáció. A regionális integráció folyamata átpolitizálódott, ma már egyre fontosabb, hogy adott szervezet a politikai bal- vagy jobboldalhoz köthető-e. Ez rendkívül negatív hatással van a szervezetek jövőjére, hiszen nem valószínű az a scenárió, hogy Dél-Amerika kormányai hosszabb ideig egységes politikai platformon álljanak. Szükséges lenne tehát az integráció érdekében rugalmasságra és nagyobb toleranciára az eltérő politikai vezetésű országok irányába; másrészt a bal-jobb, avagy progresszív-konzervatív felosztás, illetve szembenállás könnyen egy-egy szervezet hanyatlásához vezethet azáltal, ha az eltérő beállítottságú politikai erők nem kívánják folytatni a korábban elkezdett projektet, attól elhatárolódnak, s inkább saját, új kezdeményezést hoznak létre, lásd UNASUR és a következő oldalakon majd részletesen ismertetett PROSUR.

²⁴ *Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs. Comparing Business Regulation for Domestic Firms in 190 Economies.* World Bank Group, Washington D.C., 2018. p. 4.
<https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>; letöltés: 2019.10.20.

²⁵ Magyarország a 48. helyen végzett.

²⁶ A régióban a harmadik és a negyedik helyen Uruguay és Costa Rica található.
SCHWAB, Klaus (szerk.): *The Global Competitiveness Report 2019.* World Economic Forum, Köln/Genf, 2019. p. 13.
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport2019.pdf; letöltés: 2019.10.20.

²⁷ Lásd például a Bertelsmann Alapítvány elemzését:
GEORGE, Samuel: *The Pacific Pumas. An Emerging Model for Emerging Markets.*
https://www.bfna.org/wp-content/uploads/2017/04/The-Pacific_Pumas-Single-13Mar14.pdf;
letöltés: 2019.10.20.

Az UNASUR szétesésében jelentős szereppel bírt a Venezuelában – a szervezet tagállamában és fontos támogatójában – kialakult válság. Az UNASUR kezdetektől az Amerikai Államok Szervezetének egyfajta ellenszervezete volt, annak bizonyos funkcióit – például választások tisztaságának ellenőrzése választási megfigyelők segítségével, regionális konfliktusok békés feloldása – próbálta átvenni. UNASUR-megfigyelők részt vettek a 2013-as venezuelai választásokon.²⁸ A hivatalos végeredmény szerint Nicolás Maduro a szavazatok 50,66, az ellenzéki Henrique Capriles a 49,07%-át kapta. Capriles nem fogadta el az eredményt és a szavazatok újraszámolását követelte.²⁹ Annak ellenére, hogy egyes megfigyelői választási visszasságokra hívták fel a figyelmet, az UNASUR-misszió a hivatalos végeredmény és a választások tisztasága mellett állt ki. A venezuelai elnökválasztás – ha csak egy rövid időre is, de – megosztotta a dél-amerikai elnököket. Juan Manuel Santos kolumbiai elnök támogatta a szavazatok újraszámolását, Cristina Fernández de Kirchner argentin és Evo Morales bolíviai elnökök viszont ellenezték azt. Végül – ekkor még – sikerült megegyezniük, és a 2013. áprilisi limai deklarációban közösen arra szólították fel a feleket, hogy ismerjék el a választási eredményt.³⁰ A venezuelai válság azonban nem oldódott meg, sőt tovább mélyült politikai, gazdasági, társadalmi és egyéb tekintetben. Ha az UNASUR hatékony és jól működik, akkor tudnia kellett volna kezelni a helyzetet, a szervezet közvetítési kezdeményezései a venezuelai kormány és az ellenzék között azonban zátonyra futottak.³¹ Mára az, hogy ki kit tart legitim vezetőnek az országban, Nicolás Madurót avagy Juan Guadót, áthidalhatatlan szakadékot képez a dél-amerikai országok között.

A szervezet másik problémája a tagországok gazdasági helyzete, különös tekintettel Brazíliára. Utóbbi a legnagyobb befizető, a 10 864 227 amerikai dollárra rúgó 2017-es költségvetés 39%-át állta, annyit, mint Argentína (16,52%), Venezuela (11,6%) és Kolumbia (11,1%) összesen.³² Következésképpen az UNASUR sorsa nem függetleníthető Brazília gazdasági és politikai helyzetétől.

„Brazília a 21. század elején nemcsak a világ tíz legnagyobb gazdasága közé tartozott, hanem 2011-re sikerült a 6. helyre felverekednie magát, maga mögé utasítva ezzel az Egyesült Királyságot. Fejlődő ország helyett feltörekvő államként (emerging state) emlegették, amely példát mutathat másoknak a perifériáról történő

²⁸ BORDA, Sandra: The Union of South American Nations. Mapping Multilateralism in Transition, 3. szám, 2014. p. 7.

²⁹ PRADOS, Luis: Maduro se atribuye la victoria y Capriles no reconoce los resultados. https://elpais.com/internacional/2013/04/14/actualidad/1365972053_885888.html; letöltés: 2019.10.20.

³⁰ BORDA, Sandra: The Union of South American Nations. Mapping Multilateralism in Transition, 3. szám, 2014. pp. 1–16. https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/ipi_e_pub_unasur.pdf; letöltés: 2019.10.20.

³¹ PEÑAFIEL CEVALLOS, Pryanka– MOULY, Cécile: UNASUR in Venezuela: Mediation, Bias and Legitimacy. Contexto Internacional, Vol. 41.(3), Sep/Dec 2019. p. 592. <https://www.scielo.br/pdf/cint/v41n3/0102-8529-cint-201941030579.pdf>; letöltés: 2019.10.20.

³² UNASUR/CMRE/Resolution No. 014/2016. UNASUR Annual Ordinary Budget for the Year 2017. Annex I: Revenues and Financial Sources – Quotas of the Member States. http://www.itamaraty.gov.br/images/ed_integracao/docs_UNASUL/RES014.2016ENG.pdf; letöltés: 2019.10.20.

*kitörésre.*³³ Az ország 2010-ben még látványos, 7,5%-os gazdasági növekedést könyvelhetett el. Utána azonban a növekedés üteme lelassult (3,9%/2011, 1,9%/2012, 3,0%/2013, 0,1%/2014), majd negatívba fordult (-3,8%/2015 és -3,5%/2016).³⁴ A kormány túlköltekezése (pl. sporttal kapcsolatos megaprojektek, mint a 2014-es labdarúgó világbajnokság és a 2016-os riói nyári olimpia megrendezése), a nyersanyagok árának csökkenése, általánosságban az előnytelen külső feltételek, továbbá a legfontosabb kereskedelmi partner – a Kínai Népköztársaság – gazdasági növekedésének lassulása, mind kedvezőtlen hatást gyakoroltak Brazíliára.³⁵

A válság nemcsak a gazdaságra terjedt ki. Korrupciós ügyek sorozata látott napvilágot, a hagyományos politikai erők tekintélye megrendült, Dilma Rousseff brazil elnöknek 2016-ben távoznia kellett a hatalomból, az őt váltó Michel Temer alelnök ellen pedig jelenleg zajlik eljárás korrupció és pénzmosás miatt. Az országot 2003 és 2010 között irányító Lula da Silva egy időre börtönbe került; a Munkáspárt 13 év után elvesztette az elnökválasztást. 2019. január elseje óta az országot a brazil társadalmat rendkívül megosztó, homofób, szexista, bennszülött- és bevándorlóellenes nézeteiről elhíresült Jair Bolsonaro, volt katonatiszt vezeti. Példaképeinek Donald Trumpot tekinti, és szeretne az Amerikai Egyesült Államokhoz közeledni.³⁶ A dél- illetve latin-amerikai regionális integráció már nem prioritás a brazil vezetésnek. Brazília kilépett az UNASUR-ból, és a 2019. október végi argentin választások előtt Bolsonaro azzal fenyegetőzött, hogy ha 'problémás' lesz a szomszédos ország vezetése – azaz nyer Alberto Fernández baloldali politikus Mauricio Macri ellenében –, akkor Brazília akár a Déli Közös Piacot is otthaghatja.³⁷

³³ SZENTE-VARGA Mónika: Brazília az olimpia előtt. *Nemzet és Biztonság*, 2016/3. szám. p. 117. http://real.mtak.hu/80327/1/nb_2016_3_09_szente_varga_monika_brazilia_az_olimpia_elott_u.pdf; letöltés: 2019.10.20.

³⁴ GDP growth (annual %) – Brazil. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=BR>; letöltés: 2019.10.20.

³⁵ A brazil gazdasággal kapcsolatban lásd ARTNER Annamária közgazdász tanulmányait: Brazília korunk világrendszerében. *Statisztikai Szemle*, 97. évf. 1. szám, 2019. pp. 5–44. http://real.mtak.hu/90397/7/StatSz_97_1_5.pdf; letöltés: 2019.10.20.
Brazília útkeresése: belföldi piac vagy exportorientáció? In: KISS Judit (szerk.): *Stratégiaaváltás a világgazdaságban: exportorientáció és/vagy belső keresletre alapozott növekedés*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018. pp. 105–142.

A perifériás fejlődés anatómiájához – Brazília. *Eszmélet*, 25. évf. 98. szám, 2013. pp. 69–90.

http://real.mtak.hu/5768/7/AA_A_periferias_fejl_Brazilia_Eszm_98sz_2013nyar.pdf; letöltés: 2019.10.20.

Ahol a válságkezelés már a válság előtt megkezdődött – Brazília. In: FARKAS Péter – MEISEL Sándor – NOVÁK Tamás (szerk.): *A változó világgazdaság – útkeresések, tapasztalatok és kilátások*. II. Európán kívüli régiók. MTA KRTK, Budapest, 2012. pp. 90–116.

http://mek.oszk.hu/18300/18328/pdf/18328_2.pdf; letöltés: 2019.10.20.

Brazília a felzárkózás útján? MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 1996.

Adalék a nem IMF-konform brazil stabilizációs program megítéléséhez. *Fordulat*, 2. szám, 1989. pp. 20–31. <http://tekesek.hu/fordulat/fordulat2.pdf#partner>; letöltés: 2019.10.20.

³⁶ SZENTE-VARGA Mónika: Trópusi messiás? *Nemzet és Biztonság*, 2018/4. szám. p. 2.

<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/1304/624>; letöltés: 2020.01.23.

³⁷ IGLESIAS, Simone: Jair Bolsonaro amenaza con abandonar el Mercosur si gana Alberto Fernández.

<https://www.perfil.com/noticias/bloomberg/bc-brasil-abandonaria-mercosur-si-argentina-da-giro-tras-elecciones.phtml>; letöltés: 2019.10.20.

Az UNASUR válsága 2017. január végén már Latin-Amerikán kívül is nyilvánvalóvá vált. Lejárta Ernesto Samper Pizano³⁸ volt kolumbiai elnök főtítkári megbízatása, és az egyetlen jelöltet, az argentin José Octavio Bordónt Venezuela, Bolívia és Suriname nem támogatta, így a szervezet főtítkári nélkül maradt.³⁹ Azóta sem sikerült megegyezésre jutni, lassan három éve. Részben erre hivatkozva 2018 tavaszán a tagállamok fele felfüggesztette tagságát (Argentína, Brazília, Chile, Kolumbia, Paraguay és Peru), majd 2019-ben bejelentették távozási szándékukat. Ezzel kapcsolatban a volt brazil külügyminiszter, Celso Amorim⁴⁰ úgy nyilatkozott, hogy Brazília kilépése az UNASUR-ból olyan, mintha Spanyolország távozna az Európai Unióból, teljes képtelenség.⁴¹ Mégis megtörtént. Sőt, a távozókhöz csatlakozott Ecuador, amelynek kilépése azért is figyelemreméltó, mert az UNASUR székhelye az országban található. Lenín Moreno ecuadori elnök bejelentette, hogy mivel azt ők építették saját költségükön, igényt tartanak rá. A szervezet iratanyagai és Kirchner szobra raktárba kerültek; a 40 millió dollár értékűre becsült épületegyüttest a CONAIE bennszülött szervezet fogja megkapni, hogy ott egyetemet működtessen.⁴² Az UNASUR a tanulmány írásakor, 2019 őszén már csak öt tagországból áll: Bolívia, Uruguay, Suriname, Guyana és Venezuela.

Progreso de América del Sur (PROSUR)

A kilépett országok 2019 márciusában Santiago de Chilében létrehozták a Foro para el Progreso de América del Sur (Fórum Dél-Amerika Fejlődéséért) szervezetet, a PROSUR-t. Bár korábban is létezett egyfajta túlkínálat a latin-amerikai regionális szervezetek terén, és voltak olyan területek, ahol ezek a szervezetek egymást átfedték, de nem rivalizáltak egymással, nem egymással szemben vagy egymás ellen alakultak. A PROSUR azonban nyíltan az UNASUR helyett, azt is mondhatnánk, hogy az UNASUR ellenében alakult meg. „PROSUR új mechanizmus arra, hogy ne integráldjon Latin-Amerika”⁴³ – jellemezte a *The New York Times*.

³⁸ Született 1950-ban, 1994–1998 között Kolumbia elnöke, 2014–2017 között az UNASUR főtítkára. Ernesto Samper Pizano.

<https://www.thinkingheads.com/conferenciantes/ernesto-samper/>; letöltés: 2020.01.23.

³⁹ José Octavio Bordón, único candidato a secretario de Unasur, no tiene respaldo.

<https://www.eluniverso.com/noticias/2018/04/30/nota/6738582/unico-candidato-secretario-unasur-no-tiene-respaldo>; letöltés: 2019.10.20.

⁴⁰ Született 1942-ben, 1993–1994 között külügyminiszter, majd országa állandó képviselője az ENSZ-ben. 2003–2010 között, Lula elnöksége alatt újra külügyminiszter, később pedig Dilma Rousseff kormányában védelmi miniszter (2011–2014). 2009-ben David Rothkopf írt róla cikket a Foreign Policy lapba.

ROTHKOPF, David: The world's best foreign minister.

<https://foreignpolicy.com/2009/10/07/the-worlds-best-foreign-minister/>; letöltés: 2019.10.14.

⁴¹ Celso Amorim, excanciller de Brasil: “Salir de la UNASUR es como quemar nuestra catedral”.

<https://www.nodal.am/2019/04/celso-amorim-excanciller-de-brasil-salir-de-la-unasur-es-como-quemar-nuestra-catedral/>; letöltés: 2019.10.01.

⁴² A una bodega la estatua de Néstor Kirchner que identificaba al edificio de UNASUR en Ecuador.

https://diariodecuba.com/internacional/1569711589_598.html; letöltés: 2019.10.23.

⁴³ HERRERA, Juan C.: Prosur, el nuevo mecanismo para no integrar a Latinoamérica.

<https://www.nytimes.com/es/2019/04/09/prosur-unasur-america-latina/>; letöltés: 2019.10.20.

A PROSUR alapító okiratát nyolc ország írta alá. Az a hét, amelyik az UNASUR-ból távozott, valamint a pragmatikus Guyana, amelyik az UNASUR-nak is tagja, de a PROSUR-ba is belépett.⁴⁴ A szervezet megalapításkor hangsúlyozták a demokratikus elveket, továbbá azt, hogy ezekkel a jelenlegi venezuelai kormány nem kompatibilis, azaz mindenkit várnak Dél-Amerikából, kivéve a venezuelaiakat. Kifejtették továbbá, hogy olcsó szervezetet akarnak, amelyben nem kell kvótát fizetni, nincs székhely és intézményeket sem szeretnének. Ha viszont a PROSUR-t nem intézményesítik, kérdés, hogy mennyire lehet működőképes.

Az együttműködési területeket kijelölték: infrastruktúra, energia, egészségügy, védelem, biztonság, bűnüldözés, továbbá természeti katasztrófák elleni védelem. A szervezet első soros elnöke Chile lett, 2020-ban ezt a feladatot Paraguay veszi át.⁴⁵ A frissen alakult szervezetről elsősorban a brazil (!) külügyminisztérium honlapján keresztül lehet tájékozódni. Megtalálható itt az alapító szerződés, továbbá a szervezetet alkotó országok elnökeinek közös nyilatkozata a 2019. októberi ecuadori zavargásokkal kapcsolatban.⁴⁶ „Támogatásukról biztosítjuk Lenin Moreno elnököt és az erőfeszítéseket, amiket tesz a béke és a közbiztonság helyreállítása érdekében tesz.”⁴⁷ A hónap közepén Santiago de Chilében kezdődtek tüntetések a metrójegyek árának drágulása miatt, majd váltak a társadalmi különbségek mérséklését követelő egyre nagyobb megmozdulásokká, köztük október 25-én a több mint 1 millió chileit megmozgató tüntetéssé. Sebastián Piñera elnök reformokat és a kormány átalakítását ígérte. Kérdés az, hogy Chile, amely egyszerre Dél-Amerika leggazdagabb, ugyanakkor egyik legegzenlőtlenebb országa,⁴⁸ képes lesz-e támogatni ebben a helyzetben a PROSUR-t, amelynek létrehozásában olyan aktív szerepet vállalt.

⁴⁴ Declaración Presidencial sobre la Renovación y el Fortalecimiento de la Integración de América del Sur – Santiago, 22 de marzo de 2019.
<http://www.itamaraty.gov.br/es/notas-a-la-prensa/20199-declaracion-presidencial-sobre-la-renovacion-y-el-fortalecimiento-de-la-integracion-de-america-del-sur-santiago-22-de-marzo-de-2019>;
letöltés: 2019.10.15.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Az ecuadori kormány, miután 2019 februárjában megállapodott az IMF-fel, megszorító intézkedéseket fogantatott. Ezek nagyban érintették a közalkalmazottakat, kiterjedtek például az állami szektorban dolgozók fizetésének és szabadnapjainak csökkentésére, az utcára azonban az emberek elsősorban az üzemanyagárak állami támogatásának megszüntetése miatt mentek. A kőolajexportőr Ecuador kormányai a hetvenes évek óta szubvencionálták a benzint. Az üzemanyagárak emelkedése nemcsak a közlekedést drágította volna meg, hanem az élelmiszereket és egyéb cikkeket is, a költségesebb szállítás okán. A kormány a tüntetések miatt Quitóból az ország gazdasági központjába, egyúttal legnagyobb városába, Guayaquilba költözött. Az elnök végül engedett, és visszaállították az eredeti árszabást.

⁴⁷ Declaración de Presidentes de Prosur sobre la Situación de la República del Ecuador.
<http://www.itamaraty.gov.br/es/notas-a-la-prensa/20984-declaracion-de-presidentes-de-prosur-sobre-la-situacion-de-la-republica-del-ecuador>; letöltés: 2019.10.20.

⁴⁸ SOLTÉSZ Béla: Chile. In: BÁCS Zoltán György – HEGEDŰS Barbara – RACS Marianna Katalin – SOLTÉSZ Béla – SZENTE-VARGA Mónika: Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok. Dialóg Campus, Budapest, 2019. pp. 59–76.
http://www.kiadvanyok.ludovika.hu/users/default/dialogcampus/ebooks/978-963-5311-11-8/pdf/634_del_amerika_a_21_szazadban_vegleges_e.pdf; letöltés: 2020.01.23.

Kilátások

A 2010-es évek közepére lecsengett a latin-amerikai regionalizmus zredforduló környéki hulláma, a poszthegemón korszak. A hegemón, illetve hegemónok egyre inkább hatást gyakorolnak a régióra. Ha a realista elmélethez, és azon belül a hatalmi átmenet elméletéhez nyúlunk vissza, azt lehet mondani, hogy van egy feltörekvő, gazdaságilag egyre inkább nyitott hegemón (Kína), amely növekvő szerephez jut a térségben, és van egy hanyatló hegemón (Amerikai Egyesült Államok), amely továbbra is nagyon erős, és ragaszkodik az eddig megszerzett területeihez, többek között az úgynevezett 'hátsó udvarhoz', Latin-Amerikához. Minél kisebb a különbség Kína és az Amerikai Egyesült Államok között, annál nagyobb lesz a feszültség. Latin-Amerikának ez pedig rendkívül kellemetlen helyzet, hiszen felosztási terep lesz, némileg hasonlóan ahhoz, ahogyan a hidegháborúban ideológiai alapon volt az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között.

Az Observatory of Economic Complexity (OEC) 2017-es adatai szerint a 12 dél-amerikai államból négynek – Brazília (22%), Uruguay (23%), Peru (26%) és Chile (27%) – volt Kína a fő exportpartnere; ezen országok kivételének több mint 20%-a került az ázsiai országba. Kolumbia, Ecuador és Venezuela esetében az export legfőbb felvevőpiaca az Amerikai Egyesült Államok volt, az odairányuló kivitel az összes export 28, 31, illetve 42%-át tette ki. A többi állam esetében a regionális partnerek jelenleg fontosabbak, mint a két nagyhatalom. Import tekintetében Kína már megelőzte az Amerikai Egyesült Államokat, hiszen a dél-amerikai államok legjelentősebb partnerévé vált. A Kínából származó import aránya az összes importhoz képest a következőképpen alakult a szubkontinens országokban 2017-ben (OEC): Venezuela 38%, Suriname 30%, Paraguay 30%,⁴⁹ Chile 25%, Peru 23%, Bolívia 21%, Brazília, Argentína, Kolumbia és Ecuador 19%, Uruguay 18%, Guyana 9,3%. Mindössze a hagyományosan Washington-párti Kolumbia és a pici Guyana esetében volt magasabb az Amerikai Egyesült Államokból származó import aránya; mindkét országban 26%-ot tett ki.

Várható, hogy a közeljövőben a külső befolyás nőni fog a régióban. Ez kötődik többek között a venezuelai válsághoz, amely egyre inkább befagyott konfliktussá alakul, és vonzza a külső aktorokat. Itt nemcsak az Amerikai Egyesült Államokra és Kínára kell gondolni, hanem Oroszországra és Iránra is. A regionális hatalmak mozgástere szűkülni fog, egyrészt az erősödő külső hatások, másrészt a gazdasági tendenciák miatt. Jelenleg azon államok gazdasága stagnál, amelyek egy-egy regionális szervezetet felkarolhatnának, annak működését segíthetnék, mint például Brazília, Mexikó vagy Chile. Ez pedig minden bizonnyal nem elegendő regionális (nagy)hatalmi törekvésekhez.

⁴⁹ Ez az adat azért is figyelemre méltó, mert Paraguay az egyetlen dél-amerikai állam, amely továbbra is Tajvant ismeri el.
China y/o Taiwán: desafío del equilibrio comercial y la expansión del mercado.
<https://www.abc.com.py/edicion-impresas/suplementos/economico/2019/10/20/china-yo-taiwan-desafio-del-equilibrio-comercial-y-la-expansion-del-mercado/>; letöltés: 2020.01.21.

Mindehhez még szükséges hozzátenni, hogy a kétezres évek elejére a latin-amerikai regionalizmusra jellemző korábbi problémák nem oldódtak meg. A szervezetalapítási 'láz' ellenére a régió belüli kereskedelem és gazdasági egymásrautaltság továbbra is alacsony, hiszen a latin-amerikai államok gazdaságai nem komplementer, hanem kompetitív jellegűek. A szervezeteket a szupranacionális jelleg helyett a kormányköziség jellemzi.⁵⁰ „A latin-amerikai államok újabb és újabb regionális szervezeteket hoznak létre, mert vezetőik tudják, hogy a papírok aláírása nem jelenti a szuverenitás feladását. Ehelyett a regionalizmus inkább külpolitikai eszköz számukra, amelyet olyan célok elérésére fordítanak, mint nemzetközi láthatóság, regionális stabilitás és a rendszer legitimálása [...]”⁵¹

A regionális összefogás szempontjából szintén negatív irányba mutat a polarizáció. Ennek csirái már a poszthegemón időszakban megjelentek, hiszen a hegemon ideiglenes távolléte ugyan megnövelte a regionális hatalmak lehetőségeit, de nem feltétlenül a köztük levő összhangot. Úgy tűnik, hogy a szubkontinens mind gazdasági, mind politikai téren egyre inkább szétválík. Előbbire példa az AP és a MERCOSUR. A polarizáció politikai téren is folytatódott a 2010-es évek második felében, lásd UNASUR és PROSUR. A szervezetek száma a régióban várhatóan nem fog csökkenni, esetleg még növekedhet is, ha szervezet-ellenszervezet párosok jönnek létre, a regionális szervezetek hatékonysága azonban mindenképpen csökkenni fog. Összességében a legutóbbi, a 21. század elején kezdődött, globalizált regionalizmusként jellemzett időszakot lezártnak tekinthetjük.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A una bodega la estatua de Néstor Kirchner que identificaba al edificio de UNASUR en Ecuador.
https://diariodecuba.com/internacional/1569711589_598.html; letöltés: 2019.10.23.
- Acuerdo marco de la Alianza del Pacífico.
https://www.cancilleria.gov.co/sites/default/files/alianza-del-pacifico/acuerdo_marco_alianza_del_pacifico_06_jun_2012_mejorado.pdf;
letöltés: 2020.01.21.
- ARTNER Annamária: A perifériás fejlődés anatómiájához – Brazília.
Eszmélet, 25. évf. 98. szám, 2013. pp. 69–90.
http://real.mtak.hu/5768/7/AA_A_periferias_fejl_Brazilia_Eszm_98sz_2013nyar.pdf;
letöltés: 2019.10.20.
- ARTNER Annamária: Adalék a nem IMF-konform brazil stabilizációs program megítéléséhez. Fordulat, 2. szám, 1989. pp. 20–31.
<http://tekesek.hu/fordulat/fordulat2.pdf#artner>; letöltés: 2019.10.20.

⁵⁰ RACS Marianna Katalin: A regionális integráció sajátosságai Latin-Amerikában. Eszmélet, 22. évf. 86. szám, 2010. pp. 113., 115.
http://epa.oszk.hu/01700/01739/00071/pdf/EPA01739_eszmelet_86_2010_111-122.pdf; letöltés: 2020.01.21.

⁵¹ MALAMUD, Andrés – GARDINI, Gian Luca: Has Regionalism Peaked? The Latin American Quagmire and its Lessons. The International Spectator: Italian Journal of International Affairs, 47. évf. 1. szám, 2012. p. 130.
http://apps.eui.eu/Personal/Researchers/malamud/TIS_Peaking_Regionalism_Malamud-Gardini.pdf;
letöltés: 2020.01.21.

- ARTNER Annamária: Ahol a válságkezelés már a válság előtt megkezdődött – Brazília. In: FARKAS Péter – MEISEL Sándor – NOVÁK Tamás (szerk.): A változó világgazdaság – útkeresések, tapasztalatok és kilátások. II. Európán kívüli régiók. MTA KRTK, Budapest, 2012. pp. 90–116. http://mek.oszk.hu/18300/18328/pdf/18328_2.pdf; letöltés: 2019.10.20.
- ARTNER Annamária: Brazília a felzárkózás útján? MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 1996.
- ARTNER Annamária: Brazília korunk világrendszerében. Statisztikai Szemle, 97. évf. 1. szám, 2019. pp. 5–44. http://real.mtak.hu/90397/7/StatSz_97_1_5.pdf; letöltés: 2019.10.20.
- ARTNER Annamária: Brazília útkeresése: belföldi piac vagy exportorientáció? In: KISS Judit (szerk.): Stratégiaváltás a világgazdaságban: exportorientáció és/vagy belső keresletre alapozott növekedés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018. pp. 105–142.
- BORDA, Sandra: The Union of South American Nations. Mapping Multilateralism in Transition, 3. szám, 2014. pp. 1–16. https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/ipi_e_pub_unasur.pdf; letöltés: 2019.10.20.
- Celso Amorim, ex-canciller de Brasil: “Salir de la UNASUR es como quemar nuestra catedral”. <https://www.nodal.am/2019/04/celso-amorim-excanciller-de-brasil-salir-de-la-unasur-es-como-quemar-nuestra-catedral/>; letöltés: 2019.10.01.
- China y/o Taiwán: desafío del equilibrio comercial y la expansión del mercado. <https://www.abc.com.py/edicion-impresa/suplementos/economico/2019/10/20/china-yo-taiwan-desafio-del-equilibrio-comercial-y-la-expansion-del-mercado/>; letöltés: 2020.01.21.
- CRANDALL, Russell: The Post-American Hemisphere. Power and Politics in an Autonomous Latin America, Foreign Affairs, Vol. 90. No. 3., May/June 2011. pp. 83–95.
- Declaración de Presidentes de Prosur sobre la Situación de la República del Ecuador. <http://www.itamaraty.gov.br/es/notas-a-la-prensa/20984-declaracion-de-presidentes-de-prosur-sobre-la-situacion-de-la-republica-del-ecuador>; letöltés: 2019.10.20.
- Declaración Presidencial sobre la Renovación y el Fortalecimiento de la Integración de América del Sur – Santiago, 22 de marzo de 2019. <http://www.itamaraty.gov.br/es/notas-a-la-prensa/20199-declaracion-presidencial-sobre-la-renovacion-y-el-fortalecimiento-de-la-integracion-de-america-del-sur-santiago-22-de-marzo-de-2019>; letöltés: 2019.10.15.
- Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs. Comparing Business Regulation for Domestic Firms in 190 Economies. World Bank Group, Washington D.C., 2018. <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>; letöltés: 2019.10.20.
- DOMOKOS Endre: Latin-amerikai integrációs szervezetek: kormányközi együttműködés vagy elmozdulás a szupranacionalitás irányába. In: BÓKA Éva – DANI Ákos – DOMONKOS Endre – FOLK György – LUKÁCS József – PÁLFYRNÉ Sipőcz Rita: Európa és a világ. Pannonprint, Veszprém, 2011. pp. 141–201.
- Ecuador sale de la ALBA en respuesta a la crisis venezolana. <https://www.eltelegrafo.com.ec/noticias/politica/3/ecuador-salida-alba>; letöltés: 2019.10.20.
- Ernesto Samper Pizano. <https://www.thinkingheads.com/conferenciantes/ernesto-samper/>; letöltés: 2020.01.23.

- GDP growth (annual %) – Brazil.
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=BR>;
letöltés: 2019.10.20.
- GDP growth (annual %) – Latin America & Caribbean.
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2010&locations=ZJ&start=2000>; letöltés: 2020.01.22.
- GEORGE, Samuel: The Pacific Pumas. An Emerging Model for Emerging Markets.
https://www.bfna.org/wp-content/uploads/2017/04/The-Pacific_Pumas-Single-13Mar14.pdf; letöltés: 2019.10.20.
- GRATIUS, Susanne – PUENTE, José Manuel: ¿Fin del proyecto alternativo ALBA? Una perspectiva política y económica. *Revista de Estudios Políticos*, Núm. 180., 2018. pp. 229–252.
<https://doi.org/10.18042/cepc/rep.180.08>; letöltés: 2019.10.20.
- HEGEDŰS Barbara: ¿Tiene un futuro la UNASUR? In: *Actas del XIX Congreso de la Federación Internacional de Estudios sobre América Latina y el Caribe (FIEALC)*. SZTE, Szeged, megjelenés előtt.
- HERRERA, Juan C.: Prosur, el nuevo mecanismo para no integrar a Latinoamérica.
<https://www.nytimes.com/es/2019/04/09/prosur-unasur-america-latina/>;
letöltés: 2019.10.20.
- IGLESIAS, Simone:
Jair Bolsonaro amenaza con abandonar el Mercosur si gana Alberto Fernández.
<https://www.perfil.com/noticias/bloomberg/bc-brasil-abandonaria-mercosur-si-argentina-da-giro-tras-elecciones.phtml>; letöltés: 2019.10.20.
- INOTAI András:
A Közép-amerikai Közös Piac: a fejlődő országok közötti integráció egy példája.
MTA Afro-Ázsiai Kutató Központ, Budapest.
- José Octavio Bordón, único candidato a secretario de Unasur, no tiene respaldo.
<https://www.eluniverso.com/noticias/2018/04/30/nota/6738582/unico-candidato-secretario-unasur-no-tiene-respaldo>; letöltés: 2019.10.20.
- KUTASI Gábor: Regionális integrációk elterjedése a világgazdaságban.
In: PALÁNKAI Tibor – KENGYEL Ákos – KUTASI Gábor – BENCZES István – NAGY Sándor Gyula: *A globális és regionális integráció gazdaságtana*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016.
- LEHOCZKI Bernadett: A regionalizmus három generációja Latin-Amerikában.
Köz-gazdaság, 2. évf. 3. szám, 2007. pp. 97–114.
http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1333/1/kg_2007n3p97.pdf; letöltés: 2019.10.22.
- LEHOCZKI Bernadett: Amerika-közi kapcsolatok. Az elmúlt évtized.
Külügyi Szemle, 7. évf. 3. szám, 2008. pp. 68–90.
https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_03_Amerika-kezi_kapcsolatok.pdf;
letöltés: 2020.01.22.
- LEHOCZKI Bernadett: Az új regionalizmus Latin-Amerikában.
In: TRAUTMANN László (szerk.): *In memoriam Kollár Zoltán*. Aula Kiadó, Budapest, 2006. pp. 93–122.
- LEHOCZKI Bernadett: Integrációs törekvések Latin-Amerikában.
In: BLAHÓ András – KUTASI Gábor (szerk.): *Erőközpontok és régiók a 21. század világgazdaságában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010. pp. 249–264.

- LILÓN, Domingo: A latin-amerikai politikai változások belső és nemzetközi kontextusa. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 3. szám, 2008. pp. 91–107.
https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_03_A_latin-amerikai_politika.pdf;
letöltés: 2020.01.22.
- LÓPEZ, Víctor David: Funeral por la UNASUR, el sueño integrador que nació muerto.
<https://www.publico.es/internacional/estados-suramericanos-funeral-unasur-sueno-integrador-nacio-muerto.html>; letöltés: 2019.10.20.
- MAESTRE ALFONSO, Juan – CASAS GRAGEA, Ángel M. – GONZÁLEZ JÁCOME, Alba (szerk.): *Nuevas rutas para el desarrollo en América Latina: Experiencias globales y locales*. Universidad Iberoamericana, Mexikó, 2008. p. 71.
- MALAMUD, Andrés – GARDINI, Gian Luca: Has Regionalism Peaked? The Latin American Quagmire and its Lessons. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 47. évf. 1. szám, 2012. pp. 116–133.
http://apps.eui.eu/Personal/Researchers/malamud/TIS_Peaking_Regionalism_Malamud-Gardini.pdf; letöltés: 2020.01.21.
- MALAMUD, Carlos: Brasil y la Alianza Pacífico.
<https://www.analisislatino.com/opinion/?id=6412>; letöltés: 2019.10.20.
- MIJARES, Víctor M. – NOLTE, Detlef: Regionalismo posthegemónico en crisis. *Foreign Affairs Latinoamérica*, Vol. 18. Núm. 3., 2018. pp. 105–112.
https://www.researchgate.net/publication/326462076_Regionalismo_posthegemonico_en_crisisPor_que_la_Unasur_se_desintegra_Foreign_Affairs_Latinoamerica;
letöltés: 2019.10.20.
- MUÑOZ, Juan Andrés: UNASUR inaugura su nueva sede en “la mitad del mundo”.
<https://cnnespanol.cnn.com/2014/12/05/unasur-inaugura-su-nueva-sede-en-quito/>;
letöltés: 2020.01.22.
- Oficina Regional de la FAO para América Latina y el Caribe.
<http://www.fao.org/americas/prioridades/plan-celac/celac-venezuela-2011/es/>;
letöltés: 2020.01.21.
- PALOTÁS László: *Az összamerikai szabadkereskedelmi kezdeményezés*. Doktori (PhD) értekezés, BCE, Budapest, 2001.
http://phd.lib.uni-corvinus.hu/135/1/palotas_laszlo.pdf; letöltés: 2020.01.21.
- PEÑAFIEL CEVALLOS, Pryanka– MOULY, Cécile: UNASUR in Venezuela: Mediation, Bias and Legitimacy. *Contexto Internacional*, Vol. 41.(3), Sep/Dec 2019. pp. 579–598.
<https://www.scielo.br/pdf/cint/v41n3/0102-8529-cint-201941030579.pdf>;
letöltés: 2019.10.20.
- PRADOS, Luis: Maduro se atribuye la victoria y Capriles no reconoce los resultados.
https://elpais.com/internacional/2013/04/14/actualidad/1365972053_885888.html;
letöltés: 2019.10.20.
- RACS Marianna Katalin: *A regionális integráció sajátosságai Latin-Amerikában*. *Eszmélet*, 22. évf. 86. szám, 2010. 111–122.
http://epa.oszk.hu/01700/01739/00071/pdf/EPA01739_eszmelet_86_2010_111-122.pdf;
letöltés: 2020.01.21.
- RACS Marianna: *Változatok integrációra – az ibér-amerikai országok integrációs szervezetei 1945-től napjainkig*. Doktori disszertáció, ELTE, Budapest, 2014.
<https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22348/diss.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; letöltés: 2019.10.22.

- RIGGIROZZI, Pía – TUSSIE, Diana (szerk.): The Rise of Post-Hegemonic Regionalism. The Case of Latin America. Springer; 2012.
- ROSENTHAL, Gert: Treinta años de integración en América Latina: un examen crítico. Estudios Internacionales, Vol. 26. Núm. 101., 1993. pp. 74–88.
- ROTHKOPF, David: The world's best foreign minister. <https://foreignpolicy.com/2009/10/07/the-worlds-best-foreign-minister/>; letöltés: 2019.10.14.
- SANAHUJA, José Antonio: Del “regionalismo abierto” al “regionalismo post-liberal”. Crisis y cambio en la integración regional en América Latina. In: SERBIN, Andrés – MARTÍNEZ, Laneydi – RAMANZINI, Haroldo jr. (szerk.): Anuario de la Integración Regional de América Latina y el Gran Caribe 2012. Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales (CRIES), Buenos Aires, 2012. pp. 11–54.
- SCHWAB, Klaus (szerk.): The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum, Köln/Genf, 2019. http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf; letöltés: 2019.10.20.
- SOLTÉSZ Béla: Az UNASUR. A Dél-amerikai Nemzetek Uniójának perspektívái és kihívásai. In: PALÁNKAI Tibor (szerk.): Tanulmányok a regionális integráció témaköréből. Regionális integrációk – összehasonlító tanulmányok. Savaria University Press, Szombathely.
- SOLTÉSZ Béla: Chile. In: BÁCS Zoltán György – HEGEDŰS Barbara – RACS Marianna Katalin – SOLTÉSZ Béla – SZENTE-VARGA Mónika: Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok. Dialóg Campus, Budapest, 2019. pp. 59–76. http://www.kiadvanyok.ludovika.hu/users/default/dialogcampus/ebooks/978-963-5311-11-8/pdf/634_del_amerika_a_21_szazadban_vegleges_e.pdf; letöltés: 2020.01.23.
- SOLTÉSZ Béla: Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. Fordulat, 2011/4. (16.) szám. pp. 125–143. http://www.epa.hu/02100/02121/00014/pdf/EPA02121_fordulat_16.pdf; letöltés: 2019.10.20.
- South American Union of Nations Constitutive Treaty. <http://www.gsdrc.org/docs/open/regional-organisations/unasur,%202008,%20establishing%20treaty.pdf>; letöltés: 2019.10.20.
- SZENTE-VARGA Mónika: Brazília az olimpia előtt. Nemzet és Biztonság, 2016/3. szám. pp. 111–124. http://real.mtak.hu/80327/1/nb_2016_3_09_szente_varga_monika___brazilia_az_olimpi_a_elott_u.pdf; letöltés: 2019.10.20.
- SZENTE-VARGA Mónika: Trópusi messiás? Nemzet és Biztonság, 2018/4. szám. p. 2. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/1304/624>; letöltés: 2020.01.23.
- UNASUR/CMRE/Resolution No. 014/2016. UNASUR Annual Ordinary Budget for the Year 2017. Annex I: Revenues and Financial Sources – Quotas of the Member States. http://www.itamaraty.gov.br/images/ed_integracao/docs_UNASUL/RES014.2016ENG.pdf; letöltés: 2019.10.20.

AZ AMERIKAI GEOSTRATÉGIA KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

Bevezetés

Az Amerikai Egyesült Államok korunk egyetlen szuperhatalmaként – az „unipoláris pillanat”¹ elmúltával is – a világ valamennyi politikai régiójának meghatározó szereplője. Az ország a világpolitika teljességére kiterjedő befolyása az amerikai haderő képességei, a gazdaság teljesítőképessége, a kultúra ubikvitása és a technológiai vezető szerep együttese mellett az amerikai kormányzat tudatos, geostratégiai alapon nyugvó tevékenységének is köszönhető. E tanulmány célja az amerikai geostratégia történelmi és tudományos alapjainak bemutatása.

Geopolitika és geostratégia

Az amerikai geostratégia vizsgálatát megelőzően szükséges a fogalmi alapok tisztázása. Saul Bernard Cohen meghatározása szerint *a geopolitika „a nemzetközi politikai hatalomnak a földrajzi környezettel való kapcsolatára utal”*.² Colin S. Gray a földrajz fogalmát átfogóan értelmezi, beleértve a fizikai, a humán, a gazdasági, a politikai, a kulturális, a katonai, a stratégiai, továbbá a „pszichológiai”³ földrajzot, hozzátéve, hogy *a geopolitika a földrajz mindeme aspektusait holisztikus módon vizsgálja*.⁴ William T. Fox értelmezése szerint a geopolitika – a nemzetközi viszonyok elmélete és a földrajztudomány összeolvadásának eredményezte – *kialakulását a Népszövetség az első világháborút követő békerendszer fenntartójaként és formálójaként elszenvedett kudarca, valamint az Adolf Hitler vezette német Harmadik Birodalom elleni fellépés támasztotta kihívások eredményezték*.⁵

Cohen megkülönböztet *geostratégiai és geopolitikai régiókat*, értelmezése szerint az előbbi *„a világ egy jelentős részére jellemző, a földrajzi helyzetben, a közlekedés és a kereskedelem irányultságában, valamint a kulturális vagy ideológiai kötődésekben megmutatkozó kölcsönviszonyok”* megnyilvánulása. Ugyanebben az értelmezési keretben a *„geopolitikai régió a fenti alrendszer; a földrajzi jellemzők egységét fejezi ki”*, amelyet a *„földrajzi közelség és az egymást kiegészítő*

¹ Unipolar moment. Az Amerikai Egyesült Államok a Szovjetunió összeomlását követően hegemon helyzetbe került a világpolitikában. A történelmi léptékkal rendkívül rövid – kevesebb mint három évtizedes – időszak végét mindenekelőtt Kína, Oroszország, az Európai Unió és India regionális és globális szerepének növekedése okozza.

² COHEN, Saul B.: Földrajz és politika a megosztott világban. In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt: Geopolitikai Szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002. pp. 73–91.

³ A politika által a saját magáról és a világról alkotott nézetek.

⁴ GRAY, Colin S.: The Continued Primacy of Geography. In: Orbis, 40. évfolyam 2. szám. Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, 1996. pp. 247–276.

⁵ FOX, William T.: A geopolitika és a nemzetközi kapcsolatok. In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt: Geopolitikai Szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002. pp. 100–116.

erőforrások különös megkülönböztető jegyei” különítenek el. „A geopolitikai régiók az alapjai a geostratégiai régióon belüli hatalmi gócpontok kialakulásának”⁶.

A geopolitikát a továbbiakban az emberi társadalmak és környezetük egymásra hatását vizsgáló tudományágként (kutatási területként) értelmezem, amely a társadalmak környezetét nem determinisztikus, de meghatározó tényezőként írja le. *A geopolitika a rokon tudományterületekkel és tudományágakkal – mindenekelőtt a nemzetközi kapcsolatokkal, nemzetközi politikai viszonyokkal, a biztonsági tanulmányokkal és a hadtudománnyal – egyetemben az államok kül-, biztonság- és védelempolitikájának alapját képezi.*

A geopolitika által vizsgált földrajzi egységek nagyságrendje szempontjából geopolitika és geostratégia között nagyságrendbeli különbség áll fenn, hasonlóan és megfeleltethetően a hadművészet hadműveleti és hadászati szintjeihez. Ez a nagyságrendbeli különbség – a vizsgált fogalom komplexitásának növekedésével – önmagában is minőségbeli különbséget generál. A geostratégia közkeletű – a geopolitika gyakorlati megvalósításaként felfogott – értelmezésével szemben e nagyságrendbeli különbségtételt tartom elsődlegesnek.

A világ államainak többsége rendelkezik valamilyen geopolitikai koncepcióval, ugyanakkor kizárólag a nagyhatalmak – a Samuel P. Huntington által kidolgozott terminológia szerint a civilizációk „magállamai”⁷ – vannak olyan helyzetben, hogy nemzetközi politikájukat koherens geostratégiát követve valósítsák meg. Nézetem szerint a nagyhatalmak közül az Amerikai Egyesült Államok, Kína és Oroszország vannak birtokában a földrajzi régiójuk egészére és meghatározó mértékben kiterjedő cselekvéshez szükséges erőforrásoknak. E nemzetek egyben a világpolitika egészének elsődleges, globális érdekekkel bíró formálói is. Az Amerikai Egyesült Államokat a hatalma által a világ valamennyi régiójára és e régiók magállamaira kifejtett hatás mértéke különbözteti meg. Egyelőre kizárólag az amerikai kormány van olyan helyzetben, hogy országa a világpolitika egészét leírni és befolyásolni szándékozó geostratégiáját a gyakorlatban is alkalmazza. Nagy-Britannia, Németország és Franciaország képességei különböző aspektusokból megközelítik a három globális, illetve regionális nagyhatalomét, így kül-, biztonság- és védelempolitikájuk tartalmaz geostratégiai nagyságrendű elemeket.

Geopolitikából geostratégia – az amerikai geostratégia történelmi kialakulása

Az Amerikai Egyesült Államok geopolitikájának kialakulása az amerikai állam fejlődésével, elsősorban területének gyarapodásával párhuzamosan ment végbe. Az amerikai államiség fejlődésének egyedisége, elsősorban annak – az európai államokkal összehasonlítva – rendkívüli gyorsasága páratlan lehetőséget nyújt a geopolitika általános sajátosságainak vizsgálatához is.

⁶ COHEN p. 80.

⁷ HUNTINGTON, Samuel P.: A Nyugat nem egyetemes. In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt: Geopolitikai Szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002. pp. 126–135.

HUNTINGTON, Samuel P.: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Simon and Schuster, New York, 1996.

George Friedman az amerikai geopolitika fejlődését, annak geostratégiai szintűvé alakulását a következő, az utókor által megállapított, az ország számára az adott korban létfontosságú stratégia célkitűzések mentén bemutatott lépcsőfokokban mutatja be.⁸

A Mississippi-medence térségének ellenőrzés alá vonása

Az Amerikai Egyesült Államokat alapító 13 egykori gyarmat sebezhetőségét az 1812–1814 között lezajlott, Washington szövetségi főváros egy részének felégetését eredményező brit–amerikai háború fájdalmasan bizonyította a fiatal nemzet számára. Az amerikai politikai elit számára világossá vált, hogy a brit tengeri hatalommal (lásd *Alfred Thayer Mahan munkásságának rövid bemutatását a geostratégia mint tudományág kialakulását bemutató fejezetben*) szemben, a brit Királyi Haditengerészettel összemérhető erejű haditengerészet hiányában hosszú távon csak a kontinentális terjeszkedéssel biztosítható a nemzet túlélése. E terjeszkedés alapja Louisiana 1803-ban történt megvásárlása volt, amelyet a telepesek beáramlását lehetővé tévő utak és vasutak kiépítése követett. A Mississippi-medence teljes birtokba vétele az egykori francia területek megvásárlásától számítva mintegy 70 évig tartott.

A szárazföldi fenyegetések felszámolása

Az Amerikai Egyesült Államok a szárazföldön Kanadával és Mexikóval határos. Kanada a Brit Birodalom részeként az 1800-as évek elején jelentett ugyan fenyegetést az Amerikai Egyesült Államok számára, de a brit–amerikai háborút követően Kanada – alacsony népsűrűségéből eredő alárendelt helyzete miatt – jó kétoldalú kapcsolatok kialakítására kényszerült. Mexikó ugyanakkor a korszak egyik, az északi szomszédjához hasonlóan dinamikusan terjeszkedő államként az amerikai támogatással kitört és végbement, 1835–36-os texasi forradalomig kihívást jelentett. Amerikai felfogás szerint az 1836. április 21-én lezajlott San Jacintó-i ütközet a modern kor legfontosabb csatája, hiszen a texasi erők győzelme eredményezte a Texasi Köztársaság függetlenné válását, majd 1845-ben az Amerikai Egyesült Államok 28. tagállamává válását.

Az észak-amerikai óceáni közlekedési útvonalak biztosítása

1821-ben a cári Oroszország kinyilvánította követelését Észak-Amerika teljes északnyugati – Alaszkától a Vancouver-sziget északi pontjáig terjedő – partvonalára, hivatalossá téve a kaliforniai Ross erőd 1815-ös létesítésével kezdődött terjeszkedési kísérletet. Az Amerikai Egyesült Államok részben az orosz terjeszkedésre válaszul hirdette ki 1823-ban az európai nagyhatalmak jelenlétét az amerikai kontinenseken megszüntetni célzó Monroe-elvet. Az orosz terjeszkedési kísérlet részben a napóleoni háborúk, részben az orosz magterülettől mért hatalmas földrajzi távolság következtében kudarcot vallott, amelynek eredményeképpen az

⁸ FRIEDMAN, George: The geopolitics of the United States.
<https://worldview.stratfor.com/article/geopolitics-united-states-part-1-inevitable-empire>; letöltés: 2019.08.24.
<https://worldview.stratfor.com/article/geopolitics-united-states-part-2-american-identity-and-threats-tomorrow>; letöltés: 2019.08.24.

Amerikai Egyesült Államok 1867-ben megvásárolta Alaszkát Oroszországtól, biztosítva az amerikai északnyugati partvonal feletti ellenőrzést.

Az Amerikai Egyesült Államok 1898-ban annektálta a Hawaii Királyságot, megakadályozva a Csendes-óceán keleti térségéből érkező fenyegetés megjelenését, egyben biztosítva a lehetőséget a jövőbeli csendes-óceáni terjeszkedéshez. Ugyancsak 1898-ban zajlott le a spanyol–amerikai háború, amelynek során az Amerikai Egyesült Államok hadereje által – később karakterisztikussá váló – tengerentúli expedíciós műveletek eredményeképpen az ország megszerezte Spanyolország valamennyi tengerentúli szigetbirtokát, amelyek közül elsősorban Kuba bírt – a Mexikói-öböl, így a New Orleans-ba irányuló tengeri kereskedelmi útvonalak potenciális ellenőrzése következtében – stratégiai jelentőséggel. Kuba egészen az 1959-es kommunista forradalomig *de facto* amerikai ellenőrzés alatt maradt. Kuba megkülönböztetett jelentőségét mindennél jobban jelzi, hogy az Amerikai Egyesült Államok 1962-ben atomháborút kockáztatott a szovjet nukleáris ballisztikus rakéták telepítésének megakadályozása érdekében. Kubát az amerikai kormány egészen a Szovjetunió széthullásáig stratégiai fenyegetésként értékelte.

Az Amerikai Egyesült Államokba irányuló óceáni közlekedési útvonalak biztosítása a második világháború során vált teljessé. Nagy-Britannia a Harmadik Birodalommal folytatott háborúja miatt arra kényszerült, hogy a brit Királyi Haditengerészetnek nyújtott amerikai segítségért – elsősorban 50 romboló átadásáért – cserébe lemondjon az Atlanti-óceánon létesített haditengerészeti bázisairól (ún. „Lend-lease” megállapodás). A Nagy-Britannia jelentette haditengerészeti kihívás ekkor szűnt meg véglegesen az Amerikai Egyesült Államok számára. A közlekedési útvonalak biztosításának utolsó lépéseként az ország a második világháborúba történt belépését követően első katonai műveleteivel ellenőrzése alá vonta az Azori-szigeteket és Izlandot. A folyamat 1949-ben, Izland az amerikai szövetségi rendszerbe – a NATO alapító tagjaként – történt betagozódásával vált teljessé.

A világ óceánjainak ellenőrzés alá vonása

A második világháborút követően az Amerikai Egyesült Államok sértetlen gazdaságával és a háborúban hatalmasra duzzasztott haderejével, csak a Brit Haditengerészethez mérhető, a világtengereken zajló kereskedelmet ellenőrzése alá vonó haditengerészettel egyedülálló erőt képviselt a világban. Mindezen alapokon Washington megkezdte a világrend átalakítását.

A NATO 1949. évi létrejöttét követően a világ valamennyi megmaradt haditengerészeti ereje az Amerikai Egyesült Államok stratégiai irányítása alá került. A NATO-tag Nagy-Britannia, Norvégia, Izland és Olaszország révén az ország kikötői jogokhoz jutott az Északi- és a Földközi-tengeren, lehetővé téve számára a térségek hosszú távú ellenőrzés alatt tartását. Friedman álláspontja szerint az 1956. évi szuezi válság az európai nagyhatalmak utolsó kísérlete volt a hidegháború során haditengerészeti erők önálló alkalmazására.

Az európai szövetségek a katonai alávettségükért cserébe a Marshall-terv keretében újjáépítési segélyben részesültek, hozzáférést kaptak – a korszakban a világon egyedüli módon jól funkcionáló – amerikai piachoz, illetve részeseivé váltak az amerikai dollárra mint nemzetközi valutára és a nemzetközi szabadkereskedelem elvére építő Bretton Woods-i világgazdasági rendszernek.⁹ Ezáltal a nyugati világ közös érdekévé¹⁰ vált a szabadkereskedelem fenntartása, a szövetségek számára is szükségessé téve az amerikai haditengerészet dominanciájának fenntartását.

Az Amerikai Egyesült Államok Japán csendes-óceáni birtokainak átvételével ellenőrzése alá vonta az óceán középső és északi részét, a déli részét pedig az Ausztráliával és Új-Zélanddal 1951-ben kötött szövetség biztosította számára. Az Amerikai Egyesült Államok és Japán közötti szövetséget 1952-ben formalizálták.

A rivális hatalmak megjelenésének megelőzése

A NATO megalakításának, valamint az új világgazdasági rendszer kialakításának idejére az amerikai geostratégiai gondolkodásban megszilárdult az a nézet, amely szerint az Amerikai Egyesült Államok egyetlen riválisa egy, a nyugat-európai országok fejlett gazdaságait, Eurázsia – ekkor a Szovjetunió – természeti erőforrásait és a Távolság-Kelet, elsősorban Kína népességét egyesíteni képes birodalom vagy szövetségi rendszer lehet. Az amerikai külpolitika elsődleges célja ezért e hatalmi összpontosulás létrejöttének megakadályozása lett. A kiterjedt bi- és multilaterális katonai-gazdasági szövetségi rendszerrel, valamint az eseti katonai intervenciókkal Washington deklarált célja a „stratégiai egyensúly” megteremtése, a valós cél azonban egy, az Amerikai Egyesült Államokkal szemben egyenrangú kihívóként fellépni képes hatalom kialakulásának megakadályozása.

Az Amerikai Egyesült Államoknak a Szovjetunió összeomlásával megvalósult hegemóniája a hidegháború vége óta jelentős mértékben erodálódott. A rivális nagyhatalmak, elsősorban Kína és Oroszország képessé váltak regionális dominanciájuk – legalábbis részbeni – megteremtésére, csökkentve az Amerikai Egyesült Államok befolyását.¹¹ Kialakulóban van egy olyan multilaterális világ, amelyben Washington többé nem egyeduralgó, pusztán „*első az egyenlők között*” a világpolitikai rendszerben. Az ország világelsőségét ugyanakkor belátható időn belül nem fenyegeti veszély.

Az amerikai geostratégiai gondolkodás tudományos alapjai

A fent leírt folyamat csak az utókor számára tekinthető koherensnek. Ennek részbeni oka, hogy az azt leíró tudomány kialakulása csupán a 20. század hajnalán kezdődött. Az amerikai stratégiai gondolkodás ekkor fordult a földrajzi tényezők mélyebb vizsgálata felé. A földrajz mint az emberi cselekvést befolyásoló tényező

⁹ A rendszer főbb intézményei a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap, illetve a Nemzetközi Kereskedelmi és Vámtarifá Egyezmény (utódja a Világbank). Tágabb értelemben e nemzetközi szervezetek tagállamainak központi bankjai is a nemzetközi monetáris rendszer működtetőinek tekinthetők.

¹⁰ A szabadkereskedelem előnyeiből e mellett részben a „harmadik világ” országai is részesültek.

¹¹ A befolyás csökkenésének, illetve kiszorításának kézzelfogható megnyilvánulásai például az elsősorban Kína és Irán által hadrendbe állított, az amerikai haditengerészeti erők távoltartására szolgáló úgynevezett hozzáférést gátló/területmegtagadó (Anti-Access/Area Denial – A2/AD) eszközök.

vizsgálata természetesen ezt megelőzően is részét képezte a tudományos és stratégiai gondolkodásnak. A „geopolitika előtti” korszak amerikai stratégiai csúcsteljesítménye, **Alfred Thayer Mahan** amerikai admirális és hadtudós *The influence of Sea Power Upon History, 1660–1783* című, 1890-ben megjelent műve nem csupán az Amerikai Egyesült Államok, de Nagy-Britannia, Németország és Japán stratégiai gondolkodását is nagymértékben befolyásolta. A mű – a haditengerészet és a kereskedelmi flotta kettőséből álló – tengeri erő¹² gazdasági, kormányzati és lakossági alapjainak mélyelemzése, amely a 19. század végi amerikai tengeri expanzió felül a Nagy-Britannia és a Német Császárság közötti flottaépítési verseny, valamint a japán haditengerészet fejlesztésének tudományos alapjaként is tekinthető. Bár Mahan a földrajzi adottságokat mellékes – magától értetődő – tényezőként fogta fel, munkássága a geopolitika alapjait lefektető szerzők számára is meghatározó jelentőségű mű.

A geopolitika/geostratégia születése a brit **Halford J. Mackinder** *A földrajz mint a történelem kulcsa*¹³ című tanulmányának 1904-es megjelenéséhez köthető. A földrajztudós által lefektetett, sokat vitatott és önmaga által is több ízben módosított alapvetések a mai geostratégiai gondolkodás számára is meghatározóak. Mackinder szerint az emberiség a 20. század elejére ért el a fejlődés azon fokára, amelyben megkísérélheti „feltárni az összefüggést a nagyobb földrajzi és a nagyobb történelmi általánosítások között.”¹⁴ A tanulmányban bemutatott elméleti struktúra a világot az Oroszország, Kelet-Európa és Közép-Ázsia területét magában foglaló „kulcsövezetre”,¹⁵ a Nyugat-Európát, Dél- és Kelet-Ázsiát magában foglaló „belső peremívre”,¹⁶ illetve az Észak-, Közép- és Dél-Amerikából, Dél-Afrikából, Japánból és Ausztráliából álló „külső peremívre”¹⁷ osztja. Mackinder szerint Oroszország mint szárazföldi és Nagy-Britannia mint tengeri hatalom egyensúlyt képez, hiszen az orosz szárazföldi erőt a korszakban még egyeduralgó brit Királyi Haditengerészet nem érheti el, Oroszország ugyanakkor meleg vizű kikötők hiányában nem jelent kihívást a brit tengeri egyeduralomra. Mackinder – Mahannak a tengeri hatalomról szóló elméletével szemben – úgy érvel, hogy Oroszország mint „kulcsállam” Eurázsia kontinentális erőforrásaira építve, a „belső peremívre” terjeszkedve képes lehet a Brit Birodalom számára kihívást jelentő flottaépítésbe kezdeni. Fontos rámutatni, hogy az 1980-as évek elejére, 80 évvel Mackinder alapművének megjelenését követően a szovjet flotta rövid időre megközelítette a stratégiai paritást a Királyi Haditengerészet helyét akkorra átvevő amerikai haditengerészettel.

¹² Sea power.

¹³ MACKINDER, Halford J.: The Geographical Pivot of History. In: Geographical Journal, 23. évfolyam 4. szám. The Royal Geographical Society, London, 1904. pp. 421–437.

¹⁴ MACKINDER p. 421.

¹⁵ Pivot area.

¹⁶ Inner/marginal crescent.

¹⁷ Outer/insular crescent.

Mackinder első amerikai követője **Nicolas John Spykman** volt, aki a 1942-ben megjelent *Amerikai stratégia a világpolitikában*¹⁸ című művében fektette le az amerikai kül-, biztonság- és védelempolitikai gondolkodás – Spykman szerint a második világháborús szerepvállalással szükségessé vált – geostratégiai alapjait. Spykman vetette fel először az amerikai külpolitikát később meghatározó stratégiai egyensúly megteremtésének szükségességét. Ez a koncepció az ekkor még izolacionista amerikai politikai elitet aktívabb nemzetközi szerepvállalásra szólította fel, rámutatva, hogy a passzív amerikai külpolitika következtében időről időre szükségessé váló katonai intervenció költségei jelentős mértékben meghaladják az állandó, de alacsonyabb szintű jelenlét árát. Spykman művének megjelenésekor a Mackinder tézisében szereplő „kulcsállam” területét a Szovjetunió stabilan uralta. A kialakuló eurázsiai hatalom ellensúlyozására Spykman már 1942-ben Németország és Japán – a háború lezárását követő – támogatását javasolta az amerikai kormánynak. Emellett felhívta a figyelmet a Távol-Kelet önálló, az Amerikai Egyesült Államokkal és Európával összemérhető hatalmi zónává válása lehetőségére, amely a magas szintű technológia elterjedésével mehet végbe.

Spykman több ponton módosította Mackinder eredeti elméletét. A „kulcsövezet” helyébe a „magterület”¹⁹ fogalma lépett, a „belső peremívré” módosított tartalommal „peremterületként”²⁰ utal. A peremterületnek a Mackinder által véltnél jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított, Németország és Japán 1914–1921 és 1931–1942 között végbement világtörténelmi expanzióit hozva példaként. Spykman világméreteiben a magterület és a peremterület jelentősége voltaképpen egyenlőnek tekinthető. Munkássága lezárásaként Mackinder a 1943-ban írt *A kerek világ és a béke megmentése*²¹ című munkájában hasonló következtetésre jut, létrehozva – az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Nyugat-Európa által körülölelt – „Földközi-óceán” fogalmát, amely a nem sokkal később megvalósult, máig paradigmikus jelentőségű transzatlanti szövetség geostratégiai alapjának tekinthető. 1943-as revíziójában Mackinder a „kulcsövezet” és a „belső peremív” határát a Balti-tengertől a Fekete-tengerig húzza meg. Spykmanhoz hasonlóan Mackinder is a jövő fontos régiójaként utal az „ázsiai monszunövezetre”, vagyis Dél- és Kelet-Ázsiára.

Saul Bernard Cohen a *Földrajz és politika a megosztott világban*²² című könyvében leírt elméletekkel nagyban épít a Mackinder és Spykman által lefektetett alapokra, viszont jelentős mértékben felül is vizsgálja azokat, kritizálva az azokra építő amerikai biztonságpolitikát. Cohen a világot két geostratégiai régióra: a „kereskedelemtől függő tengeri világra” és az „eurázsiai kontinentális világra” osztja, az Amerikai Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval mint magállamokkal és Nyugat-Európával és Kínával mint másodlagos hatalmi csomópontokkal.

¹⁸ SPYKMAN, Nicholas J.: *America's Strategy in World Politics. The United States and the balance of Power.* Harcourt, Brace and Company, New York, 1942.

¹⁹ Heartland.

²⁰ Rimland.

²¹ MACKINDER, Halford J.: *The Round World and the Winning of the Peace.* In: *Foreign Affairs*, 21. évfolyam 4. szám. Council on Foreign Relations, New York. 1943. pp. 595–605.

²² COHEN, Saul Bernard: *Geography and Politics in a World Divided.* Random House, New York, 1963.

Cohen rámutat, hogy a modern hadviselésben²³ a haditengerészet, a szárazföldi haderő és a légiereő szerepe nem választható szét, vagyis a hadszíntér egysége nem osztható meg. Ennek következtében hibás nézet a Szovjetuniót tisztán szárazföldi hatalomnak, az Amerikai Egyesült Államokat és szövetségeseit tisztán tengeri hatalomnak feltételezni. Elmélete, az amerikai körülzárás-politika²⁴ a specifikus körülmények figyelmen kívül hagyása nélküli, vak követésének kritikája. Rámutat, hogy önmagában a körülzárással a Szovjetunió befolyásának terjedését lehetetlen lefékezni. Cohen szembemegy a kor uralkodó amerikai stratégiai nézetével, amely szerint bármely, a Szovjetunió érdekszféráját övező ország kiesése az amerikai befolyás alól „dominóhatást” vált ki, a teljes amerikai befolyási övezetet és ezzel magát a körülzárást veszélyeztetve. Cohen szerint ettől azért nem kell tartani, mert ezen országok egymástól független külpolitikát követnek, és csak a szűklátókörű amerikai külpolitika tekintti őket egységesnek.²⁵ Nézete szerint a Közel- és a Távolszár-Keleten hídfőállások fenntartása is elegendő. Cohen szerint nem szerencsés, hogy az uralkodó paradigmákat követve az Amerikai Egyesült Államok a Szovjetunió érdekszférája határán kedvezőtlen helyzetben is felveszi a versenyt. Mindezek alapján Cohen már 1963-ban kritizálta Washington később tragikussá váló Vietnam-politikáját.

Cohen a két fő geostratégiai egység leírásakor felveti annak lehetőségét, hogy „a nyugatiasodott, keresztény Oroszország és a keleti Kína közötti szakadék túl nagy ahhoz, hogy a marxizmus áthidalhassa”. Bár Cohen – a Moszkva és Peking közötti földrajzi távolság relativizálásával, valamint az Amerikai Egyesült Államok és Európa közötti ellentétek túldimenzionálásával – e különbségeknek összességében nem tulajdonít meghatározó jelentőséget, értelmezésem szerint a civilizációs különbségeknek a földrajzi tényezőket befolyásoló erőként feltételezése már a huntingtoni „civilizációk összecsapása” elmélet előképének tekinthető.

A hidegháborút követő hegemonisztikus amerikai külpolitika megalapozásának tekinthető **Immanuel Wallerstein** *Geopolitika és geokultúra*²⁶ című, 1991-ben megjelent tanulmánykötete. Wallerstein a hidegháború világát „Pax Americanaként” tételezi. Elmélete szerint a Brit Birodalom 1873-ban véget ért hegemon szerepéért a két világháborúban az Amerikai Egyesült Államok és Németország versengett egymással. A versengésből győztesen kiemelkedő ország hatalmi hegemoniáját a második világháborút követően a NATO létrehozása mellett a Szovjetunióval történt „jaltai” kiegyezés biztosította, így – Wallerstein értelmezése szerint – a Szovjetunió az Amerikai Egyesült Államok alárendelt birodalmává vált. Az érdekszférák felosztásának további előnye volt, hogy a „szovjet tömbre nem volt szükség a világgazdaság közvetlen gazdasági terjeszkedéséhez. Az Egyesült Államok mindkét keze tele volt Nyugat-Európa és Japán gazdasági újjáépítésével. Így azután nagyon

²³ A hadtudomány által „harmadik generációs” nevezett hadviselésről van szó.

²⁴ Containment.

²⁵ Cohen állítását aláhúzza, hogy még a földrajztudós Mackinder is egységesen „monszunövezetként” hivatkozott Kelet- és Dél-Ázsiára, a brit hajósok által e régió partvonalain megfigyelt jellegzetességeket általánosítva.

²⁶ WALLERSTEIN, Immanuel: Geopolitika és geokultúra. In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt: Geopolitikai Szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002. pp. 117–125.

is boldog volt, hogy pillanatnyilag mentesült a szovjet tömbbel szembeni pénzbeli kötelezettségektől, tudván, hogy a későbbiek során nem jelent majd problémát visszatéríteni az övezetet a világgazdaság áruforgalmába.”²⁷ Mindez 1991-et követően megvalósult, ugyanakkor Wallerstein előrevetíti az 500 éve a világpolitikát meghatározó, a tőkefelhalmozáson alapuló „történelmi kapitalista” rendszer bukását is: „...mint minden történelmi rendszer, nem kudarcai, hanem sikerei okán fog elpusztulni”.²⁸

A hidegháborút követően kialakult, a Nyugat győzelmét hirdető uralkodó geostratégiai paradigma korrigálását **Samuel P. Huntington** végezte el *A nyugat nem egyetemes*²⁹ című, 1996-ban megjelent esszéjében. Nézeteit *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*³⁰ című könyvében bontotta ki. Huntington szerint a világszerte végbemenő modernizáció valószínűleg a homogenitás csökkenéséhez vezet, az újonnan modernizálódó térségek a nyugati technológiák átvételével nem válnak „nyugativá”. Érvelése szerint a nyugati életmód alapillérei nem a magas szintű technológiák használata, hanem a nyugati kereszténység, az európai nyelvek sokszínűsége, az egyház és az állam szétválasztása, a jogállam, a társadalmi pluralizmus és a civil társadalom, továbbá a képviselői testületek jelentősége, valamint az individualizmus. Huntington szerint a nem nyugati társadalmak modernizációja során e nyugati alapértékek átvétele nem megy végbe, sőt, erősödik a modernizálódó társadalmak Nyugat-ellenessége.

Saját elméleti alapvetéseit követve Huntington a nyugati civilizáción belüli kapcsolatok erősítését sürgeti. Ennek érdekében egy, a NATO-hoz hasonló gazdasági szövetségi rendszer létrehozását, valamint a Nyugat határainak világos meghúzását és a nem nyugati országokból érkező migráció ellenőrzés alatt tartását javasolja. Értelmezése szerint valamennyi civilizációnak megvan a maga magállama vagy -államai; a civilizációkon belüli rend fenntartását ezen országok fő feladatának tartja. A civilizációkon átnyúló katonai beavatkozást helyteleníti, a civilizációk határain kialakuló, úgynevezett törésvonal-konfliktusokat pedig a magállamok együttműködésével tartja megelőzhetőnek.

Az amerikai geostratégiai gondolkodás hidegháború utáni, jelenleg még érvényes paradigmáit két volt elnöki nemzetbiztonsági tanácsadó, **Zbigniew Brzezinski** és **Henry Kissinger** fektették le. Munkásságuk központi elemét a Friedman által az amerikai geostratégiai szükségszerűségek 5. lépcsőfokának (a rivális hatalmak megjelenésének megelőzése) gyakorlati kialakítása és megvalósítása teszi ki. Brzezinski a 1997-ben megjelent *Eurázsiai geostratégia*³¹ című esszéjében így rögzíti e célt: a „...feladat annak biztosítása, hogy egyik állam vagy államok egyik csoportja sem lesz képes kizárni az Egyesült Államokat, vagy csökkenteni annak meghatározó

²⁷ WALLERSTEIN pp. 120–121.

²⁸ WALLERSTEIN p. 125.

²⁹ HUNTINGTON, Samuel P.: *A Nyugat nem egyetemes*. In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt: *Geopolitikai Szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002.* pp. 126–135.

³⁰ HUNTINGTON, Samuel P.: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon and Schuster, New York, 1996.

³¹ BRZEZINSKI, Zbigniew: *A Geostrategy for Eurasia*. In: *Foreign Affairs*, 76. évfolyam 5. szám. Council on Foreign Relations, New York, 1997. pp. 50–64.

szerepét.”³² Ezt annak ellenére tartja kiemelt fontosságúnak, hogy értékelése szerint „Amerika első számú nagyhatalmi státuszát aligha követelheti magának egyetlen egyedülálló ország sem több mint egy generáción át. Nem valószínű, hogy egyetlen állam is fel tudná venni a versenyt az Egyesült Államokkal a hatalom globális politikai ütőképességét jelentő négy fő – katonai, gazdasági, technikai és kulturális – dimenziója tekintetében.”³³ Washington e „globális politikai ütőképességének” tulajdonítja, hogy a történelemben először Eurázsia sorsát egy Eurázián kívüli hatalom határozza meg. Kissinger *Diplomácia*³⁴ című könyvében az Amerikai Egyesült Államokat egy, Eurázsia partjainál elterülő szigetként írja le, amely az óriáskontinenssel összehasonlítva jóval kevesebb erőforrással bír. A fő stratégiai kihívást továbbra is Európa és Ázsia egységbe olvadásának lehetősége jelenti.

Brzezinski szerint továbbra is Európa az Amerikai Egyesült Államok legfontosabb hídfőállása Eurázsiaiban. Fontosnak tartja az egységes Németországgal és Franciaországgal fenntartott együttműködés folytatását. Nézete szerint amíg Európa biztonságát az Amerikai Egyesült Államok garantálja, az európai hatalmak hatókörének – ez 1996-ban a NATO és az Európai Unió bővítését jelentette – növekedése amerikai érdek is mindaddig, amíg az európai integráció elmélyülése nem veszélyezteti az amerikai vezető szerepet a kontinensen. Kissinger nézete szerint Nagy-Britannia és Franciaország az Amerikai Egyesült Államok segítségére szorulnak az egységessé vált Németországgal és Oroszországgal szemben, ugyanakkor az Amerikai Egyesült Államok európai szövetségeseire van utalva azért, hogy meghatározó eurázsiai hatalom maradjon. Brzezinski a NATO relevanciájának és az abban részt vevő európai nagyhatalmak érdekeltiségének fenntartása érdekében azt javasolja az amerikai kormánynak, hogy fogadja el a Szövetségen belüli vezető szerep megosztását.

A Távol-Keletre vonatkozóan Japán az amerikai szövetségi rendszerben elfoglalt helyének megváltoztatását és Kína regionális elsőségének elfogadását javasolja. Brzezinski szerint Japán második világháborús szerepének a Távol-Keleten máig érvényes hatásai lehetetlenné teszik az ország regionális hatalommá válását, ezért számára egy, az Amerikai Egyesült Államokat kiegészítő, a békefenntartásra és a nemzetközi fejlesztésre összpontosító, nemzetközi vezető szerepet szán. Ellenzi Japán újbóli katonai hatalommá válását, ehelyett a német-francia mintára japán–koreai kiegyezést szorgalmaz. Brzezinski arra figyelmeztet, hogy Japán újbóli katonai hatalommá válása vagy Kínával történő kiegyezése „az amerikai szerep végét jelentené az ázsiai–csendes-óceáni térségben”.³⁵ A japán–amerikai különleges partnerség megőrzése érdekében közös gazdasági térség kialakítása szükséges.

³² BRZEZINSKI p. 52.

³³ BRZEZINSKI p. 51.

³⁴ KISSINGER, Henry: *Diplomacy*. Simon and Schuster, New York, 1994.

³⁵ BRZEZINSKI p. 57.

Az európai és a távol-keleti térség ilyen pontos elemzése mellett figyelemre méltó, hogy Brzezinski mennyire tévesen ítélte meg Oroszország helyzetét. Oroszország esetében az ország decentralizációját, modernizációját és piacgazdasággá alakítását javasolja. Tézise szerint az ország fejlődését az szolgálja legjobban, ha azt egy európai, egy szibériai és egy távol-keleti országrész föderációjává alakítják. Ezzel párhuzamosan a szuverén Ukrajna, valamint a Kaukázus és Közép-Ázsia újonnan függetlenné vált országainak amerikai támogatását javasolta. Az elemzés 1994-es megjelenésekor még megalapozottnak tűnő elgondolást a Vlagyimir Putyin elnöksége alatt, a 2000-es évek közepétől látványosan újraerősödő Oroszország határozottan visszautasítja. A Brzezinski által lefektetett alapokra épített, a megváltozott realitásokat figyelmen kívül hagyó amerikai külpolitika meglátásom szerint a Nyugat és Oroszország közötti kapcsolatok újabb mélypontra jutásához, és közvetett módon a Krim félsziget orosz annektálásához és a kelet-ukrajnai befagyott konfliktus kialakulásához vezetett.

Összegzés, következtetések

A brit alapokra építő amerikai geopolitikai-geostratégiai gondolkodás a második világháborúban, az Amerikai Egyesült Államok szuperhatalommá válásával egyidejűleg fogant. Fejlődése végigkísérte a Szovjetunió elleni hidegháború időszakát, és ajánlásokat tett az Amerikai Egyesült Államok számára az átmenetileg unipolárisá váló világban. A geostratégiai alapvetések fontosságát az Amerikai Egyesült Államok globális elsőségét veszélyeztető kihívó eltűnése és a transznacionális fenyegetések megjelenése elhomályosította, előtérbe helyezve a nemzetközi politikai folyamatokat más – elsősorban intézményi – szempontból vizsgáló és magyarázó tudományterületekkel. Oroszország újbóli megerősödése, mindenekelőtt pedig Kína szuperhatalommá válása ismét szükségessé teszi a nemzetközi politikai viszonyok geopolitikai szempontú vizsgálatát.

A geopolitika klasszikusainak kulcselméletei – azok földrajzi alapjainak köszönhetően – semmit sem veszítettek aktualitásukból. Az Amerikai Egyesült Államok változatlanul egy viszonylag csekély lakosságú, korlátozott erőforrásokkal rendelkező, Euráziától távol elhelyezkedő „sziget”, amelynek biztonságát az Atlanti- és a Csendes-óceán hatalmas térségei feletti katonai ellenőrzés mellett a szuperkontinens politikai megosztottsága garantálja. E megosztottság fenntartásának jelentőségét a védőpajzsként szolgáló óceánok nyújtotta biztonságot relativizáló tömegpusztító fegyverek és a kibertér hadszíntérré válása csak növeli.

Oroszország elsősorban az Amerikai Egyesült Államok európai érdekei szempontjából jelent stratégiai kihívást, emellett olyan nukleáris és aszimmetrikus eszközök³⁶ birtokában van, amelyek közvetlenül is fenyegetést jelentenek. Kína fejlődése perspektivikusan nem csak az amerikai globális elsőséget, de – a kínai haditengerészet további fejlesztésével – az Amerikai Egyesült Államoknak a világtengereken a második világháború vége óta élvezett egyeduralgó szerepét is veszélyeztetheti, megfosztva az országot legfontosabb védelmétől és a világpolitika

³⁶ Orosz kifejezéssel „nem lineáris”, nyugati elnevezéssel indirekt vagy hibrid eszközök, különös tekintettel a befolyásolási képességekre.

alakításának elsődleges eszköztől. Az Amerikai Egyesült Államok nagyhatalommá válása óta nem tapasztalt kihívást jelent a kínai tudományos-technológiai fejlődés hatalmas üteme, ami azzal fenyeget, hogy Washington ezen a téren is hátrányba kerül. Nem meglepő, hogy a kínai gazdasági növekedés és a gazdasági befolyás terjedésének fékezése az amerikai külpolitika egyik sarokkövévé vált. Az Amerikai Egyesült Államok a kínai gazdasági-technológiai előretörést egzisztenciális kihívásként kezeli, ezért e téren a szövetségeseitől is elvárja az együttműködést.

A közép-kelet-európai térség, így Magyarország szempontjából is figyelemre méltó, hogy a régió stratégiai jelentőségét Halford J. Mackinder már 1943-ban – vélhetően József Pilsudski marsall „Intermarium” koncepciója által is inspiráltan – felismerte mint két geostratégiai régió határtérségét. A Balti-tengertől a Fekete-tengerig felsorakozó országok napjainkban a NATO keleti szárnyát képezik, amely a katonai megerősítő lépésekkel ismét ütközőövezetként és elrettentésül szolgál Oroszországgal szemben. Oroszország körülzárásában kiemelt szerepet játszik továbbá Ukrajna, illetve az Amerikai Egyesült Államokkal egyre romló viszonyban lévő, de NATO-tag Törökország. A körülzárás elemeinek tekinthető továbbá Georgia, illetve az afganisztáni amerikai katonai jelenlét, keletről pedig a távol-keleti amerikai szövetségesek.

Kína körül hasonló gyűrűt alkotnak Washington távol-keleti szövetségesei, mindenekelőtt Japán, Dél-Korea és Tajvan, továbbá Szingapúr és Ausztrália. Az Amerikai Egyesült Államok Kína felemelkedésének ellensúlyozására jelentős mértékben növeli térségbeli katonai jelenlétét, ami – a szövetségesek támogatásával – egyelőre alkalmas lehet a kínai tengeri kereskedelem blokkolására és ezzel az ország gazdasági térdre kényszerítésére.³⁷

Mindkét rivális esetben szembeűnő, hogy az Amerikai Egyesült Államok nem habozik katonai eszközökhöz nyúlni a vélt vagy valós fenyegetések – elsősorban az ország relatív hatalmának csökkenése – ellensúlyozására. Mind a NATO keleti szárnyán, mind Kína távol-keleti „belső peremívén” jelentős és egyre növekvő katonai erőösszpontosítás jön létre, ami folyamatos feszültségben tartja az Amerikai Egyesült Államok stratégiai riválisait. Aggasztó, hogy mindkét esetben nukleáris hatalmakról van szó, így a hibásan kalkulált katonai lépések a Szovjetunió összeomlása óta először ismét akár atomháborút is eredményező eskalációval fenyegetik a világot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BRZEZINSKI, Zbigniew: A Geostategy for Eurasia.
In: Foreign Affairs, 76. évfolyam 5. szám.
Council on Foreign Relations, New York, 1997. pp. 50–64.
- COHEN, Saul B.: Földrajz és politika a megosztott világban.
In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt:
Geopolitikai Szöveggyűjtemény.
Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002. pp. 73–91.

³⁷ A magyarországi vonatkozásokkal is bíró „Egy övezet, egy út” projekt a tengeri kereskedelmi útvonalak szárazföldi kiváltására szolgál.

- COHEN, Saul Bernard: Geography and Politics in a World Divided. Random House, New York, 1963.
- FOX, William T.: A geopolitika és a nemzetközi kapcsolatok. In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt: Geopolitikai Szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002. pp. 100–116.
- FRIEDMAN, George: The geopolitics of the United States. <https://worldview.stratfor.com/article/geopolitics-united-states-part-1-inevitable-empire>; letöltés: 2019.08.24. <https://worldview.stratfor.com/article/geopolitics-united-states-part-2-american-identity-and-threats-tomorrow>; letöltés: 2019.08.24.
- GRAY, Colin S.: The Continued Primacy of Geography. In: Orbis, 40. évfolyam 2. szám. Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, 1996. pp. 247–276.
- HUNTINGTON, Samuel P.: A Nyugat nem egyetemes. In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt: Geopolitikai Szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002. pp. 126–135.
- HUNTINGTON, Samuel P.: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Simon and Schuster, New York, 1996.
- KISSINGER, Henry: Diplomacy. Simon and Schuster, New York, 1994.
- MACKINDER, Halford J.: The Geographical Pivot of History. In: Geographical Journal, 23. évfolyam 4. szám. The Royal Geographical Society, London, 1904. pp. 421–437.
- MACKINDER, Halford J.: The Round World and the Winning of the Peace. In: Foreign Affairs, 21. évfolyam 4. szám. Council on Foreign Relations, New York. 1943. pp. 595–605.
- SPYKMAN, Nicholas J.: America's Strategy in World Politics. The United States and the balance of Power. Harcourt, Brace and Company, New York, 1942.
- WALLERSTEIN, Immanuel: Geopolitika és geokultúra. In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt: Geopolitikai Szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002. pp. 117–125.

Bevezetés

Nyugati szomszédunk nem csupán azért jelentős és aktuális kutatási téma, mert a 2015-ös migrációs hullámban célország volt, illetve azóta is sok menedékkérő igyekszik oda eljutni, hanem azért is, mert mind az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése után, mind a délszláv polgárháborúk idején százezreket fogadott be. 2019-re Ausztria lakosságának több mint 20%-a, Bécsben pedig a diákok 52%-a már migrációs háttérű,² így kiemelten fontos az intézményi háttér, a jogszabályok változásának vizsgálata. Jelentős szerep jut az integrációs erőfeszítéseknek is az 1956-os eseményektől kezdve egészen 2020-ig, amikor az integráció egy bevándorló háttérű miniszter³ vezetésével önálló tárcát kapott.

A migráció köz- és nemzetbiztonságra gyakorolt negatív hatását számos statisztika és rendelet igazolja, amelynek következménye a radikalizmus és a politikai iszlám elleni fokozott küzdelem. Ausztria más európai államokhoz képest jelentősen többet foglalkozik az illegális migráció kérdéskörével mind a sajtóban, mind az állami platformokon. 2020-ban már az első hónapokban aggasztó események sorozata – például a bosznia-hercegovinai túlszűfolt táborok, a magyar határzár áttörési kísérletei, a török-görög migrációs krízis – jelzi, hogy egy 2015-höz hasonló, számottevő migrációs krízis előtt állhat Európa, köztük Magyarország és Ausztria is. Publikációm célja a 2015–2020 közötti időszak – legális és illegális – migráció szempontjából Ausztriára nézve releváns folyamatainak ismertetése és összefoglalása.

Történeti háttér

Európán belül, de szomszédos államaink közül mindenképpen Ausztriának van a legjelentősebb tapasztalata a világháborúk utáni időkből a menekültügyi válságokkal kapcsolatban. Már az első és a második világháborút követően is számos német és magyar személy menekült az országba. 1945-ben Ausztria hatmillió fős lakosságának közel harmada, 1 650 000 fő volt menekült, akiket az államon kívül számos nemzetközi segítségnyújtó szervezet is támogatott, jellemzően Salzburgi székhellyel.⁴ Oskar Helmar akkori belügyminiszter az 1956-os forradalmat követően a fél év alatt érkezett 173 000⁵ magyarnak adott menekültstátuszt. Az osztrák kormány a helyzet kezelése érdekében azonnal az ENSZ-hez fordult segítségért.

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-INKE-1. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

² BORDÁCS Bálint: Az Ausztriában élők negyede, a bécsiek fele migrációs háttérű. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20190905-ausztria-jelentes.html>; letöltés: 2020.02.15.

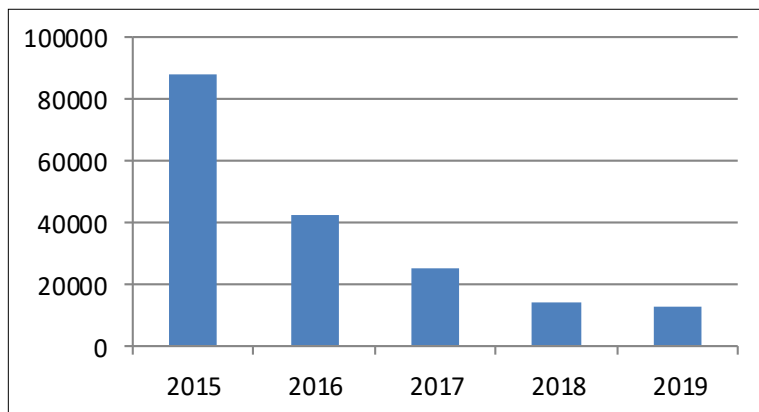
³ Alma Zadic igazságügyért felelős miniszter bosznia-hercegovinai menekült szülők gyermeke.

⁴ ERDŐS Kristóf: „Ma érkeztem...” Magyar menekültek Salzburgban, 1945–1953. *Korall*, 12. évfolyam 46. szám, 2011. p. 17. pp. 15–41. http://epa.oszk.hu/00400/00414/00037/pdf/Korall_46_04_Erdos.pdf; letöltés: 2020.04.02.

⁵ KECSKÉS D. Gusztáv: Egy humanitárius csoda anatómiája – az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása. *Külügyi Szemle*, 2010/4. szám. p. 158.

A menekültügyi költségek körülbelül 473 millió schillingbe kerültek – ez mai árfolyamon számolva 238,5 millió eurót, azaz közel 80 milliárd forintot jelent –, amelynek több mint felét az Amerikai Egyesült Államok, harmadát az ENSZ, a maradékát pedig a fogadó fél viselte. A helyi Vöröskereszt 12 határ menti táborát üzemeltetett, a kormány pedig továbbszállította az érkezőket az ország területén felállított 257 táborának⁶ valamelyikébe.⁷ A krízis nem csupán Ausztriát érintette, de az UNHCR jövőjét is befolyásolta. A szervezet 1950. december 14-én eredetileg csupán három évre alakult a második világháború utáni európai menekültprobléma felszámolására. Az 1956-os magyar menekültválság megoldásában való részvétele hozzájárult globális szervezetté válásához. Az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása a második világháború véres emléke, valamint a leverett forradalmárokkal való együttérzés miatt lehetett sikeres.

Az integrációval sem volt probléma: a többségében fiatal, jó munkabírású, hasonló kultúrájú férfiakat hamar felszívta a munkaerőpiac. Lényeges volt még a NATO-országok kormányainak a politikai akarata is, amely a szovjet ideológiai szembenállás miatt támogatta a magyar menekültprobléma kezelését.⁸ 1968-ban a prágai tavaszt követően az ország már csehszlovák menekültek ezreit fogadta be. Ez az alapvetően multikulturális ország – és különösen fővárosa, Bécs – mindig is a különböző nemzetek olvasztótégelye volt.

1. ábra. Az Ausztriában benyújtott menedékkérelmek évenkénti megoszlása⁹
Szerk.: Felegyi Júlia

http://real.mtak.hu/31104/1/Kulgyi_Szemle_2010_04_Egy_humanitarius_csoda_an_u.pdf; letöltés: 2020.04.02.

⁶ Régi hadifogolytáborok, katonai létesítmények is voltak közöttük.

⁷ Rész a vasfüggönyön: így menekültek a magyarok 56-ban.
<https://mult-kor.hu/res-a-vasfuggonyon-igy-menekultek-a-magyarok-56-ban-20151022?print=1>; letöltés: 2020.02.08.

⁸ KECSKÉS D. Gusztáv: Egy globális humanitárius szervezet munkás kezdetei. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) és az 1956-os magyar menekültek. *Nemzet és Biztonság*, 2016/4. szám. pp. 139–140.

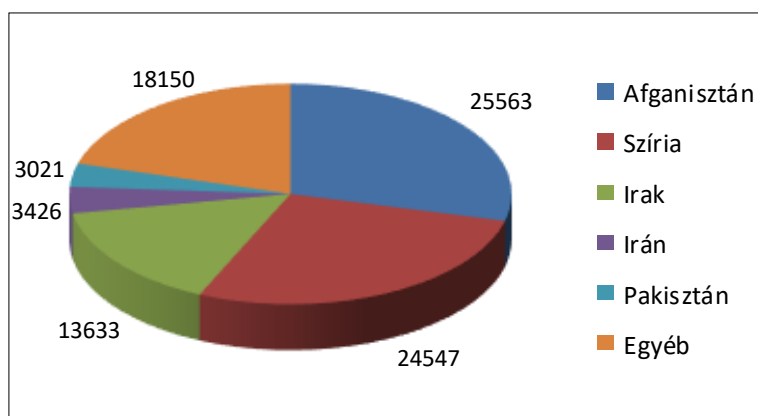
http://real.mtak.hu/55971/1/Kecskes_Nemzet_es_biztonsag_2016_4_u.pdf; letöltés: 2020.02.08.

⁹ BMI: Asylstatistik.
https://www.bmi.gv.at/301/Statistiken/files/2019/Asylstatistik_Dezember_2019.pdf; letöltés: 2020.02.07.

A bevándorláspolitikai alapja a 2006-ban hatályba lépett idegenrendészeti törvény (Fremdenpolizeigesetz 2005), a letelepedési törvények (Niederlassungs- und Aufenthaltsgesetz 2005), valamint a menekültügyi törvény (Asylgesetz 2005). Munkaerőpiaci szempontból a modern bevándorlás koordinációja 1975-ben kezdődött a külföldiek foglalkoztatására vonatkozó első törvény elfogadásával. Ennek mai változata (Ausländerbeschäftigungsgesetz 1975) is kimondja, hogy az osztrák állampolgárok elsőbbséget élveznek a hazai munkaerőpiacon. 1997-ben új idegenrendészeti törvény lépett életbe, a legfontosabb újítás a kvótarendszer bevezetése és a letelepedés több feltételhez való kötése volt. A 2006-os bevándorlási törvényt követően a határozott idejű tartózkodási engedéllyel rendelkezők nehezebben tudtak a munkaerőpiacon érvényesülni.¹⁰

A 2015-ös migrációs válság és Ausztria

2015-ben – az 1956-os válság óta a legtöbben – 88 340-en nyújtottak be menedékkérelmet az országban. Ausztria kezdetben – a nyugati országok többségéhez hasonlóan – a nyitott ajtók politikáját folytatta, ugyanakkor már a migrációs hullám első évében találunk szabályozásra, korlátozásra utaló jeleket. 2015 szeptemberében – Szlovákiával és Hollandiával együtt – visszaállították a határellenőrzést,¹¹ amelyet a kormány félévente meghosszabbít.

2. ábra. A menedékkérők száma származási ország szerint 2015-ben¹²
Szerk.: Felegyi Júlia

¹⁰ HARDI Tamás – PATAY Tünde: Bevándorláspolitikai és többszintű kormányzás: osztrák tapasztalatok. Tér és Társadalom, 32. évfolyam 4. szám, 2018. pp. 135–150.
http://real.mtak.hu/90390/1/hardi_bevandorlaspolitika_2018.pdf; letöltés: 2020.02.08.

¹¹ EDDY, Melissa – BILEFSKY, Dan: Austria, Slovakia and the Netherlands Introduce Border Controls.
<https://www.nytimes.com/2015/09/15/world/europe/europe-migrants-germany.html>; letöltés: 2020.02.07.

¹² BMI: Statistiken.
https://www.bmi.gv.at/301/Statistiken/files/Jahresstatistiken/Asyl_Jahresstatistik_2015.pdf;
letöltés: 2020.03.07.

Itt szükséges megemlíteni azt az augusztusi esetet, amikor 71 illegális migráns holttestét találták meg a magyar–osztrák határtól 30 km-re egy hűtőkamionban,¹³ valamint a szeptemberi, Keleti pályaudvarról indult, 1500 migránsból álló gyalogos karavánt, amelynek tagjait végül buszokkal szállították Ausztriába magyar–osztrák–német együttműködés keretében.¹⁴ Augusztus 31-én 3650 illegális migráns érkezett vonatokkal Magyarország felől.¹⁵ Nyugati szomszédunk 2015 szeptemberéig mintegy 5500 menedékkérőt toloncolt vissza Romániába és Bulgáriába. A dublini rendelet értelmében pedig azokat a bevándorlókat, akik Szlovénián vagy Horvátországon keresztül érkeztek, törekedett visszaküldeni az első biztonságos EU-tagállamba, hogy ott bírálják el menedékkérelmüket. Szeptemberig 545 embercsempészt tartóztattak le. A magyar–osztrák határszakaszon kívül Salzburgot is jelentősen érintette a válság. Az eredetileg 800 főre tervezett befogadóközpontban több ezen tartózkodtak, pihenőhelyként használva az osztrák–német határhoz közeli várost.¹⁶

2016–2020

Sebastian Kurz 2016-ban – akkor még külügyminiszterként – elhibázott lépésnek nevezte a nyitott ajtók politikáját, és támogatta a kormány tervét, amely szerint Ausztria 2019-ig 50 ezer illegális migránst toloncolna ki. A kitoloncolások végrehajthatósága érdekében – a már érvényben lévő orosz, nigériai és tunéziai megállapodások kiegészítéseként – Marokkóval és Algériával is tárgyaltak. Jelentős probléma, hogy bizonyos országok – például Pakisztán – a már meglévő megállapodások ellenére sem fogadják vissza állampolgáraikat, de Marokkóval és Tunéziával is akadnak gondok.¹⁷ Kurz felvetette azt is, hogy az ausztrál példához hasonlóan már az európai felségvizek előtt úgynevezett hotspot-okban kellene tartani a menedékkérőket és ott bírálni el kérelmeiket.¹⁸ Ezt követően Ausztriában szigorúbb menekültügyi törvény lépett életbe, amelynek alapján a kormány menekültügyi vészhelyzetet rendelhet el, ha ismét jelentős számú migráns érkezik az országba. Ekkor a kérelmezőket visszaküldhetik abba az országba, ahonnan érkeztek – ez az esetek többségében Magyarországot jelenti. A rendelet tartalmazza továbbá,

¹³ 71 holttest is lehet az Ausztriában talált magyar rendszámú teherautóban.
https://index.hu/kulfold/2015/08/27/otven_halott_migranst_talaltak_ausztriaban_egy_furgonban/;
letöltés: 2020.02.08.

¹⁴ Buszokkal vitték az osztrák határhoz a migránsokat – a Keleti újra megtelt.
<https://hirado.hu/2015/09/04/este-8-kor-rendkivuli-ulest-tart-az-operativ-torzsa-a-bevandorlasi-helyzetrol-a-parlamentben/>; letöltés: 2020.02.08.

¹⁵ 3,650 migrants arrive on trains in one day.
[https://www.thelocal.at/20150901/3650-migrants-arrive-in-austria-on-trains-in-one-day?fbclid=IwAR1WttqBt0D2UFSwm-2wLijZc643it3C_6aNxt6_YLlpCs-PGI4JUPwChM](https://www.thelocal.at/20150901/3650-migrants-arrive-in-austria-on-trains-in-one-day?fbclid=IwAR1WttqBt0D2UFSwm-2wLijZc643it3C_6aNxt6_YLlpCs-PGI4JUPwChM;);
letöltés: 2020.03.07.

¹⁶ Austria returns 5000 migrants to EU countries.
<https://www.thelocal.at/20150925/5000?fbclid=IwAR1YAavjZviO7bEyzcqzmTmFZCt6WMvQcTdT wJIXd0TKYNM9OM1xuFyFhq0>; letöltés: 2020.03.07.

¹⁷ The return of rejected asylum seekers from Austria.
<https://www.emn.at/wp-content/uploads/2016/12/The-return-of-rejected-asylum-seekers-from-Austria.pdf>; letöltés: 2020.02.16.

¹⁸ ULTZ, Christian: Kurz: Rettung aus Seenot ist kein Ticket nach Europa.
https://www.diepresse.com/5003144/kurz-rettung-aus-seenot-ist-kein-ticket-nach-europa?_vi_backlink=%2Fhome%2Findex.do&utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202002; letöltés: 2020.02.01.

hogy a menekültstátuszokat háromévente felül kell vizsgálni, és csak indokolt esetben hosszabbíthatók meg. Az új törvényt számos negatív kritika érte, ám Wolfgang Sobotka belügyminiszter szerint nem volt más választásuk. Felmerült egy kerítés építése is Tirol környékén, de a Brenner-hágó lezárásának tervét az olasz fél élesen bírálta. Korlátozták továbbá a befogadható menedékkérelmek számát,¹⁹ bízva a balkáni útvonal elrettentő erejében.²⁰ 2019-ig 130 ezer főben maximalizálták a menekültek létszámát.²¹

2017 tavaszán Christian Kern osztrák kancellár egy Jean-Claude Junckernek, az Európai Bizottság elnökének írt levelében felmondta a 2015-ben aláírt menekültkvóta-rendszerben vállaltakat. 2015-ben és 2016-ban az ország messze túlvállalta magát, így – Magyarország és Lengyelország után harmadikként – nem vesz át többé migránsokat más országoktól.²² A döntéssel kapcsolatban az Európai Unió és az ENSZ is rosszallását fejezte ki. Ősszel életbe lépett a burkát és a teljes arcot takaró²³ öltözetet tiltó rendelet, amely becslések szerint 150 nőt érintett az országban.²⁴

2018 nyarán hét, szélsőséges iszlám tanokat hirdető mecsetet zártak be, valamint nyomozás indult az Ausztriában dolgozó 260 imámból 60 ellen. A politikai iszlámot és radikális tanokat hirdető személyek közül 40 köthető a török kormány által támogatott Osztrák Iszlám Közösséghez.²⁵ Az extrémizmus és a terrorizmus elleni osztrák csúcscsoport a Szövetségi Alkotmányvédelmi és Terrorrelhárító Hivatal (Bundesamt für Verfassungsschutz und Terrorismusbekämpfung – BVT), amely az 1993-as Rendőrségi Biztonsági Törvény (Sicherheitspolizeigesetz – SPG) alapján látja el feladatait. A BVT kiemelt figyelmet fordít a szomszédos államokkal való informatív együttműködésekre.²⁶

2019-től a BM V. ügyosztálya foglalkozik a migrációs kérdésekkel. Az új csúcscsoport létrehozását Herbert Kickl akkori belügyminiszter szakmai szempontból tartotta szükségesnek.²⁷ Májusban a kormány újabb szigorításokat tartalmazó módosítást fogadott el. Két befogadóközpontot átalakítottak „kiutazási központtá”, felgyorsították a menekültügyi eljárást, továbbá a veszélyesnek ítélt vagy már kiutasított migránsok részére bevezették a biztonsági őrizet intézményét.²⁸

¹⁹ 2016-ban 37 500 főre.

²⁰ Migrant crisis: Austria passes controversial new asylum law.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-36152927>; letöltés: 2020.02.08.

²¹ Austria to cap refugee influx.
<https://www.dw.com/en/austria-to-cap-refugee-influx/a-18993775-0>; letöltés: 2020.02.07.

²² FÖLDVÁRI Zsuzsa: Bekeményít Ausztria a menekültek ellen.
https://nepszava.hu/1124988_bekemenyit-ausztria-a-menekultek-ellen; letöltés: 2020.02.15.

²³ Például a nikábot.

²⁴ Austria ban on full-face veil in public places comes into force.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-41457427>; letöltés: 2020.02.08.

²⁵ Austria to shut seven 'political' mosques and expel imams.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-44410597>; letöltés: 2020.02.23.

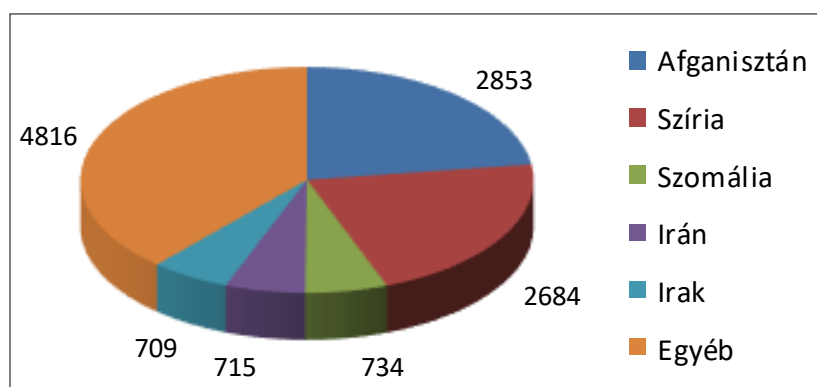
²⁶ BÉRES János (szerk.): Külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. p. 27.

²⁷ Átalakítják az osztrák belügyminisztériumot, új ügyosztály foglalkozik a migránsokkal.
<https://www.origo.hu/nagyvilag/20181008-alatakijak-az-osztrak-belugyet-idegenrendeszet-jon-letre.html>; letöltés: 2020.02.15.

²⁸ Ötpontos menekültügyi csomag Ausztriában.
https://makronom.mandiner.hu/cikk/20190515_otpontos_menekultugyi_csomag_ausztriaban;
letöltés: 2020.02.02.

Fontos szót ejteni a Salzburgi Fórum szervezetéről is, amely 2000 óta közös platformja a közép-európai országok biztonsági együttműködésének. A mintegy fél évente megrendezésre kerülő találkozókra a partnerországok belügyminiszterei a határvédelemről és a migrációról is egyeztetnek.²⁹ Májusban „Migrációs kihívások a földközi-tengeri és a nyugat-balkáni útvonalon” címmel miniszteri találkozót tartottak Bécsben a Salzburgi Fórum, Németország, Dánia, Görögország, Svájc, az EU, a Frontex, az Europol, az ICMPD, az IOM és az UNHCR képviselésével. Az egyeztetésen a felek megállapodtak abban, hogy erősítik a határvédelmet, közös járőrözéseket szerveznek a kritikus határszakaszokra, valamint a bevált gyakorlatok tapasztalatait megosztják egymással.³⁰

Szeptemberben került nyilvánosságra az akkor még az integrációért is felelős külügyminisztérium jelentése, miszerint Ausztria lakosságának több mint 20%-a³¹ migrációs háttérű. A mintegy kétmillió érintettből majdnem 400 ezer fő az elmúlt öt évben érkezett az országba. A felmérés alapján míg az osztrákok 75%-a, addig az Afganisztánból, Irakból és Szíriából származó menedékkérők kevesebb mint 36%-a dolgozik.³² Szeptemberben Sebastian Kurz támogatta és egyben sürgette a Frontex 2027-ig tervezett nagyszabású, 10 ezer főre történő létszámbővítését. Azt is leszögezte, hogy a hatékonyság érdekében szükséges lesz az ügynökség mandátumának bővítése is.³³

3. ábra. A menedékkérők száma származási ország szerint 2019-ben³⁴
Szerk.: Felegyi Júlia

²⁹ A Salzburgi Fórum tagjai Ausztria, Bulgária, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia.

³⁰ Migration challenges along the Eastern Mediterranean/Western Balkan Route. <https://www.statewatch.org/news/2019/jun/eu-western-balkans-ministerial-conference-migration-statement-3-5-19.pdf>; letöltés: 2020.02.23.

³¹ A német 25%-ot követően Európában a második legmagasabb arány.

³² BORDÁCS Bálint: Az Ausztriában élők negyede, a bécsiek fele migrációs háttérű. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20190905-ausztria-jelentes.html>; letöltés: 2020.02.15.

³³ Kurz az EU külső határainak védelmét követeli. <https://demokrata.hu/vilag/kurz-az-eu-kulso-hatarainak-vedelmet-koveteli-161725/>; letöltés: 2020.02.14.

³⁴ BMI: Asylstatistik. https://www.bmi.gv.at/301/Statistiken/files/2019/Asylstatistik_Dezember_2019.pdf; letöltés: 2020.02.07.

2020 első napjaiban megalakult az új kormány a Zöldpárt és a Néppárt nem éppen szokványos koalíciójával.³⁵ A 33 éves Sebastian Kurz kancellárként már másodszor folytatja az illegális migráció elleni küzdelmet. Migrációs politikájának alapja, hogy a kérelmezők biztonságos harmadik országban, vagy akár származási országukban nyújthassák be a menedékkérelmüket az európai országok helyett. A január 28-i röszkei határátörési kísérlet és a február 6-i tompai demonstráció kapcsán Karl Nehammer belügyminiszter köszönetet mondott Magyarországnak, amiért megvédte a schengeni határt.³⁶ Az eseményekkel kapcsolatban az osztrák kormány több olyan nyilatkozatot tett, amelyben a magyarhoz hasonló határvédelmi rendszer kiépítésére utaltak. Februárban, az EUNAVFOR MED Sophia földközi-tengeri művelet mandátumának lejártával kapcsolatos egyeztetéseken Ausztria bírálta a missziót. Bécs véleménye szerint a hajók jelenléte csak bátorította az embercsempészetet és az illegális migrációt, az EU-művelet eredeti célja így nem valósult meg, ezért a jövőben Ausztria semmilyen formában nem támogatja azt.

Sajtóinformációk alapján elképzelhető, hogy a megelőző menekültügyi őrizet intézményét is bevezetik Ausztriában, megakadályozva a kérelmezők ellenőrizetlen mozgását. Az osztrák kormány célja a politikai iszlám és a vallási szélsőségek felszámolása, például 14 éves korig tilos a fejkendő viselése az oktatási intézményekben. A március első napjaira kialakult török–görög migrációs válsággal kapcsolatban a kancellár a török elnököt tette felelőssé, és elítélte a migránsok alkalmazását fegyverként.³⁷ Ausztria anyagi, tárgyi és humán erőforrásokat ajánlott fel a balkáni útvonalon fekvő országok részére. Ennek keretében a magyar–szerb határon is 21 osztrák rendőr segíti márciustól a határvédelmet.³⁸ Ausztria saját határainak védelmére jelentős összeget, több mint 300 millió eurót költött 2015 és 2020 között. Ebből mintegy 115 milliót a túlórák kifizetésére, 170 milliót pedig a hadsereg határvédelmet támogató műveleteire költöttek. Országos szinten mintegy 900 katonát lát el határvédelmi feladatokat, ebből 450 fő Burgenland tartományban.³⁹ A műveletek létjogosultságát igazolja, hogy csak a tavalyi évben több mint ezer illegális migránst⁴⁰ és 120 embercsempészt állítottak elő a hatóságok.⁴¹ Új migrációs stratégia is készül, amely elkülöníti a gazdasági migrációt a menekültügytől,

³⁵ A Néppárt migrációs politikájáért cserébe a kormányprogram jelentős környezetvédelmi célokat is tartalmaz.

³⁶ Határvédelem: az osztrák belügyminiszter köszönetet mondott Magyarországnak.
<https://hirado.hu/kulfold/cikk/2020/02/07/hatarvedelem-az-osztrak-belugyminiszter-koszonetet-mondott-magyarorszagnak/>; letöltés: 2020.03.07.

³⁷ Erdogan using migrants as a „weapon” against EU, says Austria’s Kurz.
<http://www.ekathimerini.com/250150/article/ekathimerini/news/erdogan-using-migrants-as-a-weapon-against-eu-says-austrias-kurz>; letöltés: 2020.03.07.

³⁸ Ausztria is segít a magyar-szerb határ védelmében.
<https://www.origo.hu/nagyvilag/20200302-ausztria-rendoroket-kuld-a-magyar-szerb-hatar-megfigyelesere.html>; letöltés: 2020.03.07.

³⁹ Zunahme um 150 Prozent.
https://www.kleinezeitung.at/oesterreich/5749979/Zunahme-um-150-Prozent_Fluechtlinge_Aufgriffe-durch-Heer-2019-im; letöltés: 2020.03.07.

⁴⁰ Többségében Burgenland tartományban.

⁴¹ Ausztria 100 milliárd forintnak megfelelő eurót költött határellenőrzésre.
<https://www.origo.hu/nagyvilag/20191221-100-milliard-forintnak-megfelelo-eurot-koltott-ausztria-eddig-a-hatarellenozesre.html>; letöltés: 2020.03.07.

ugyanakkor megkönnyíti a munkavállalási célú letelepedést.⁴² A stratégia várhatóan hosszas belpolitikai vita részét fogja képezni, így elfogadása legkorábban 2020 második felében esedékes.

Összegzés

A 2015-ös migrációs hullámot követően a legtöbb európai országhoz hasonlóan Ausztriában is belpolitikai vitákhoz vezetett a kérdéskör. Ahogy Johanna Mikl-Leitner volt osztrák belügyminiszter fogalmazott, Európában zömében menedékoptimalizáció történik, tehát az illegális migránsok nem az első biztonságos országban nyújtanak be menedékkérelmet, hanem Németországban, Ausztriában vagy más, kedvezőbb szociális juttatásokat nyújtó országokban.⁴³

A jövőben is ez a tendencia várható, azzal a különbséggel, hogy a nyugati államok kezdik felismerni, hogy az eddigi jelentősebb menekülthullámoktól⁴⁴ eltérően komoly probléma a gazdasági bevándorlók és a szélsőséges elemek kiszűrése a kérelmezők közül, a rászoruló integrációja és foglalkoztatása, valamint mindezek finanszírozása. Az egyébként nyitott és befogadó Ausztria fokozatosan zárkózik el a magas kulturális különbségekkel rendelkező bevándorlóktól, amit az évek folyamán elkövetett támadások, bűncselekmények⁴⁵ csak erősítenek. Ausztria a migrációs politikáját illetően következetes, és felvállalja az EU és az ENSZ rosszallását is. Az új osztrák kormánypolitika is ezt az irányvonalat követi, amelyet a 2020-as események is csak igazolnak. Az időnkénti belpolitikai nézeteltéréseken kívül az osztrák kormány egyre nyíltabban hangoztatja a V4-ek migrációs politikáját, amelyet Sebastian Kurz kancellár is magáénak vél. A török–görög konfliktus ismét felszínre hozta Ausztria rosszallását a török migrációs politikát illetően, ugyanakkor az ország felajánlásaival és nyilatkozataival is kiáll az EU határainak védelme mellett.

A közeljövőben továbbra is nagyszámú illegális migránsra és menedékkérőre számíthatunk, továbbá a már az országban tartózkodó, integrációs problémákkal küzdő bevándorlók által elkövetett bűncselekmények számának növekedésére, sőt terrorcselekmények elkövetésének a lehetőségére is. A 2020-as görög migrációs krízis közös európai összefogással megszüntethető, de számottevő veszélyforrás a már a balkáni migrációs útvonalon tartózkodó több ezer ember, akik egyre eltökéltebben, erőszakosabban próbálkoznak az EU területére jutni. Véleményem szerint bár az osztrák kormány politikája hordoz egyfajta elutasító üzenetet, de a migránsok megfékezéséhez, elrettentéséhez drasztikusabb törvényi szabályozás és a menekültügyi szociális ellátórendszer szigorítása is szükséges.

⁴² SANDERSON, Sertan: What does Austria's new governing coalition mean for migrants? <https://www.infomigrants.net/en/post/21878/what-does-austria-s-new-governing-coalition-mean-for-migrants>; letöltés: 2020.02.15.

⁴³ ALEXANDER R. – MÜLHERR S. – SCHILTZ C. – STURM D. F.: Der Kanzlerin laufen die Verbündeten davon. https://www.welt.de/politik/deutschland/article151380648/Der-Kanzlerin-laufen-die-Verbundeten-davon.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202002; letöltés: 2020.02.15.

⁴⁴ 1956, 1968 vagy akár a 2014-es koszovói menekülthullám.

⁴⁵ 2016-ban egy iraki megerősakolt egy 10 éves kisfiút, egy kenyai férfi vascsővel vert agyon egy osztrák nőt, Tirolban szíriai és iraki terroristákat találtak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 3,650 migrants arrive on trains in one day.
https://www.thelocal.at/20150901/3650-migrants-arrive-in-austria-on-trains-in-one-day?fbclid=IwAR1WttqBt0D2UFSwm-2wfLijZc643it3C_6aNxt6_YLlpCs-PG14JUPwChM; letöltés: 2020.03.07.
- 71 holttest is lehet az Ausztriában talált magyar rendszámú teherautóban.
https://index.hu/kulfold/2015/08/27/otven_halott_migranst_talaltak_ausztriaban_egy_furgonban/; letöltés: 2020.02.08.
- ALEXANDER R. – MÜLHERR S. – SCHILTZ C. – STURM D. F.:
Der Kanzlerin laufen die Verbündeten davon.
https://www.welt.de/politik/deutschland/article151380648/Der-Kanzlerin-laufen-die-Verbuedeten-davon.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202002; letöltés: 2020.02.15.
- Átalakítják az osztrák belügyminisztériumot, új ügyosztály foglalkozik a migránsokkal.
<https://www.origo.hu/nagyvilag/20181008-alatakijak-az-osztrak-belugyet-idegenrendeszeti-jon-letre.html>; letöltés: 2020.02.15.
- Austria ban on full-face veil in public places comes into force.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-41457427>; letöltés: 2020.02.08.
- Austria returns 5000 migrants to EU countries.
<https://www.thelocal.at/20150925/5000?fbclid=IwAR1YAavjZviO7bEyzcqzmTmFZCt6WMvQcTdTwJIXd0TKYNM9OM1xuIyFhq0>; letöltés: 2020.03.07.
- Austria to cap refugee influx.
<https://www.dw.com/en/austria-to-cap-refugee-influx/a-18993775-0>; letöltés: 2020.02.07.
- Austria to shut seven 'political' mosques and expel imams.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-44410597>; letöltés: 2020.02.23.
- Ausztria 100 milliárd forintnak megfelelő eurót költött határellenőrzésre.
<https://www.origo.hu/nagyvilag/20191221-100-milliard-forintnak-megfelelo-eurot-koltott-ausztria-eddig-a-hatarellenorzesre.html>; letöltés: 2020.03.07.
- Ausztria is segít a magyar-szerb határ védelmében.
<https://www.origo.hu/nagyvilag/20200302-ausztria-rendoroket-kuld-a-magyar-szerb-hatar-megfigyelesere.html>; letöltés: 2020.03.07.
- BÉRES János (szerk.): Külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok.
Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018.
- BMI: Asylstatistik.
https://www.bmi.gv.at/301/Statistiken/files/2019/Asylstatistik_Dezember_2019.pdf;
letöltés: 2020.02.07.
- BMI: Statistiken.
https://www.bmi.gv.at/301/Statistiken/files/Jahresstatistiken/Asyl_Jahresstatistik_2015.pdf;
letöltés: 2020.03.07.
- BORDÁCS Bálint: Az Ausztriában élők negyede, a bécsiek fele migrációs háttérű.
<https://www.origo.hu/nagyvilag/20190905-ausztria-jelentes.html>; letöltés: 2020.02.15.

- Buszokkal vitték az osztrák határhoz a migránsokat – a Keleti újra megtelt.
<https://hirado.hu/2015/09/04/este-8-kor-rendkivuli-ulest-tart-az-operativ-torzs-a-bevadorlasi-helyzetrol-a-parlamentben/>; letöltés: 2020.02.08.
- EDDY, Melissa – BILEFSKY, Dan:
Austria, Slovakia and the Netherlands Introduce Border Controls.
<https://www.nytimes.com/2015/09/15/world/europe/europe-migrants-germany.html>;
letöltés: 2020.02.07.
- Erdogan using migrants as a „weapon” against EU, says Austria’s Kurz.
<http://www.ekathimerini.com/250150/article/ekathimerini/news/erdogan-using-migrants-as-a-weapon-against-eu-says-austrias-kurz>; letöltés: 2020.03.07.
- ERDŐS Kristóf: „Ma érkeztem...” Magyar menekültek Salzburgban, 1945–1953.
Korall, 12. évfolyam 46. szám, 2011. pp. 15–41.
http://epa.oszk.hu/00400/00414/00037/pdf/Korall_46_04_Erdos.pdf; letöltés: 2020.04.02.
- FÖLDVÁRI Zsuzsa: Bekeményít Ausztria a menekültek ellen.
https://nepszava.hu/1124988_bekemenyit-ausztria-a-menekultek-ellen;
letöltés: 2020.02.15.
- HARDI Tamás – PATAY Tünde:
Bevándorláspolitikai és többszintű kormányzás: osztrák tapasztalatok.
Tér és Társadalom, 32. évfolyam 4. szám, 2018. pp. 135–150.
http://real.mtak.hu/90390/1/hardi_bevadorlaspolitika_2018.pdf; letöltés: 2020.02.08.
- Határvédelem: az osztrák belügyminiszter köszönetet mondott Magyarországnak.
<https://hirado.hu/kulfold/cikk/2020/02/07/hatarvedelem-az-osztrak-belugyminiszter-koszonetet-mondott-magyarorszagnak/>; letöltés: 2020.03.07.
- KECSKÉS D. Gusztáv: Egy globális humanitárius szervezet munkás kezdetei.
Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) és az 1956-os magyar menekültek.
Nemzet és Biztonság, 2016./4. szám. pp. 128–142.
http://real.mtak.hu/55971/1/Kecskes_Nemzet_es_biztonsag_2016_4_u.pdf;
letöltés: 2020.02.08.
- KECSKÉS D. Gusztáv: Egy humanitárius csoda anatómiája – az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása. Külügyi Szemle, 2010/4. szám. pp. 158–168.
http://real.mtak.hu/31104/1/Kulugyi_Szemle_2010_04_Egy_humanitarius_csoda_an_u.pdf;
letöltés: 2020.04.02.
- Kurz az EU külső határainak védelmét követeli.
<https://demokrata.hu/vilag/kurz-az-eu-kulso-hatarainak-vedelmet-koveteli-161725/>;
letöltés: 2020.02.14.
- Migrant crisis: Austria passes controversial new asylum law.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-36152927>; letöltés: 2020.02.08.
- Migration challenges along the Eastern Mediterranean/Western Balkan Route.
<https://www.statewatch.org/news/2019/jun/eu-western-balkans-ministerial-conference-migration-statement-3-5-19.pdf>; letöltés: 2020.02.23.
- Ötpontos menekültügyi csomag Ausztriában.
https://makronom.mandiner.hu/cikk/20190515_otpontos_menekultugyi_csomag_ausztriaban;
letöltés: 2020.02.02.

- Rés a vasfüggönyön: így menekültek a magyarok 56-ban.
<https://mult-kor.hu/res-a-vasfuggonyon-igy-menekultek-a-magyarok-56-ban-20151022?print=1>; letöltés: 2020.02.08.
- SANDERSON, Sertan: What does Austria's new governing coalition mean for migrants?
<https://www.infomigrants.net/en/post/21878/what-does-austria-s-new-governing-coalition-mean-for-migrants>; letöltés: 2020.02.15.
- The return of rejected asylum seekers from Austria.
<https://www.emn.at/wp-content/uploads/2016/12/The-return-of-rejected-asylum-seekers-from-Austria.pdf>; letöltés: 2020.02.16.
- ULTZ, Christian: Kurz: Rettung aus Seenot ist kein Ticket nach Europa.
https://www.diepresse.com/5003144/kurz-rettung-aus-seenot-ist-kein-ticket-nach-europa?_vl_backlink=%2Fhome%2Findex.do&utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202002; letöltés: 2020.02.01.
- Zunahme um 150 Prozent.
https://www.kleinezeitung.at/oesterreich/5749979/Zunahme-um-150-Prozent_Fluechtlinge_Aufgriffe-durch-Heer-2019-im; letöltés: 2020.03.07.

Bevezetés

„Veszélyesebb, mint az atombomba”, mondta ki Anna Politkovszkajáról, a 2006-ban meggyilkolt újságírónőről egy ezredes.¹ A kijelentés szinte mindent elmond a mai Oroszországról. Megjelenik benne a sajtó- és szólásszabadsághoz mint demokratikus alapértékhez, az emberi jogokhoz való viszonyulás, a hatalommal visszaélők félelemből fakadó megrögzöttsége, erőszakossága és gátlástalansága, a militarista, az erőalapú szemlélet, a katonai erőnek a Magyarországgal szövetséges nagyhatalmak által is alkalmazott eszköze, az atombomba, amely egyben a környezeti veszélyek figyelmen kívül hagyásának szimbóluma. Jelzi emellett a gondolkodó, autonóm nőekkel szembeni évezedes bizalmatlanságot, a nőknek a (férfi)hatalommal szembenelő szerepvállalásának, megnyilvánulásainak elutasítását, megtorlását.

Politkovszkaja meggyilkolásának máig felderítetlen körülményei mutatják, mennyire hiányoznak azok a tényleges befolyással rendelkező nemzetközi és nemzeti szervezetek, amelyek az emberi biztonságot, a nők biztonságát, a demokratikus alapértékek és társadalmak biztonságát ténylegesen garantálni tudnák.

Putyin teljhatalmú vezetője a Szovjetunió szétesése után nemzeti büszkeségében megtépázott Oroszországnak. A nagyhatalmi státusz visszaszerzésére törekvő politikája, Oroszország szuperhatalomként való újrapozicionálása tartósan legitimálja a külföld és a belföld szemében egyaránt. Eközben csak a legutóbbi években a milliók életét veszélyeztető, több mint tízezer áldozatot követelő kelet-ukrajnai háború, a nyílt környezetrombolás, a mélyülő társadalmi egyenlőtlenségek – a szovjet és a jelicini éra képzett középosztályához tartozók társadalmi helyzetének, befolyásának relatív romlása, a hátrányos helyzetű csoportok szélsőséges elszegényedése – ellenére az orosz állam feje saját népe szemében a biztonság és a stabilitás őrzője. A demokrácia, az emberi jogok korlátozása, a kiritikus ellenzék és a független sajtó ellehetetlenítése, kulcsszereplőinek eltüntetése a hiteles információforrásokhoz alig hozzáférő többség hallgatólagos jóváhagyásával történik.²

¹ SALAVIEVA, Daria: Politkovskaya's Death, Other Killings, Raise Questions About Russian Democracy. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/302/politkovskayas-death-other-killings-raise-questions-about-russian-democracy>; letöltés: 2019.01.31.

² ZAKIROVA, Venera M. – ZAKUS, David: Barriers to Poverty Reduction in Russia: Participatory Qualitative Assessment. Oxfam GB Case Study. https://www.researchgate.net/publication/297233788_Barriers_to_Poverty_Reduction_in_Russia_Participatory_Qualitative_Assessment_Oxfam_GB_Case_Study; letöltés: 2019.02.23.

A putyini állam befolyás- és nyomásgyakorlása átszövi a társadalom és a gazdaság egészét, miközben látványosan fellép a korrupció ellen, saját bizalmi körére építve³ központosított kleptokráciaként⁴ diszponál a kimeríthetetlennek látszó természeti erőforrások fölött, amelyeknek köszönhetően Oroszország a rendre bekövetkező gazdasági krízisek ellenére fenn tudja tartani a makrogazdasági egyensúlyt, sőt látványos fejlődést produkál az új elit számára. Miközben aláírja a klímaváltozás elleni fellépésről szóló párizsi egyezménynek, a kiotói ütemterv ratifikálásának halogatása jelzi, hogy valójában a rezsim és saját oligarchái nemzetgazdasági érdekként aposztrofált érdekeit tartja szem előtt, mintegy negligálja akár a saját országában keletkezett környezeti károk helyreállítását is.⁵ Geopolitikai helyzete folytán Oroszország valójában nyertese a klímaváltozásnak, hisz az Arktisz jégtakarójának olajkincséhez való hozzáféréssel, a sarkvidék hajózhatóvá válásával jelentős bevételre tehet szert.

Ahogy a hatalomgyakorlás módja, a demokratikus jogok megnyirbálása és a környezetvédelem negligálása, úgy a nemek közti viszonyok alakítására irányuló ellentmondásos politika is olyan putyini minta, amely más országokban is követőkre talált. Ugyanakkor ki kell jelentenünk, hogy a biztonság eltérő dimenzióit tekintve a putyini Oroszország biztonsági kockázatot jelent az egyénre, a demokratikus értékekre, más államokra és a környezetre nézve, hiszen nem biztosítja a megfelelő feltételeket sem a nők, sem a külvilág számára az integritás kialakítására és megőrzésére.

Bár a világ minden társadalma – néhány fennmaradt matriarchális közösség kivételével – az évezredek nemek közti hierarchiára, a maszkulinitás értékrendjére, kultúrájára és mechanizmusaira épül, Putyin az úgynevezett hipermaszkulinitás értékrendjét képviseli, amely a biztonság keretrendszerének alapja.

A jelen és a közeljövő konfliktusai a társadalmak közötti és azokon belüli szélsőséges polarizációból, valamint a bolygó környezeti korlátjaiból fakadnak.⁶ Miközben a globális biztonsági megközelítések és megoldások alkalmazása elodázhatatlanná vált, és a fenntarthatóság megteremtése egy új, szolidaritáson, együttműködésen, az élet megbecsülésén alapuló értékrend érdemi térnyerését, hatalmi befolyásának növelését követeli meg, a politikai hatalom birtokosai a biztonság nemzeti keretek közt történő megóvásával érvelve törekednek saját hatalmuk bebiztosítására.

Cikkemben a putyini Oroszország példáján mutatom be, hogy *a hipermaszkulin értékrend fennmaradása valódi fenyegetést jelent a globális biztonságra és a nők biztonságára nézve.*

³ DAWISHA, Karen: Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia? Simon & Schuster, New York, 2015.

⁴ LANSKOY, Miriam – MYLES-PRIMAKOFF, Dylan: The Rise of Kleptocracy: Power and Plunder in Putin's Russia. <https://muse.jhu.edu/article/683637/pdf>; letöltés: 2019.01.31.

⁵ BROCK, Maria: Political satire and its disruptive potential: irony and cynicism in Russia and the US. *Culture, Theory and Critique*, 59:3, 20118. pp. 281–298.

⁶ BABOS Tibor: Az Európai biztonság öt pillére. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007.

A biztonság hipermaszkulin keretrendszere

A biztonsággal összefüggő fogalmak, az erő, a hatalom, a befolyás, a hódítás, a győzelem, a védelem, a kockázatvállalás, a racionalitás, a hidegvér, az objektivitás, a kontroll mind maszkulin értékeként jelennek meg a társadalmakban. Ellentétpárjaik a gondoskodás, az alárendelődés, a függés, az engedékenységgel, az elfogadás, az érzelemvezéreltség, a szubjektivitás a nőekkel, nőiességgel társított fogalmak kevesebb megbecsülést élveznek.⁷ A maszkulinitás és a feminitás értékhierarchiája társadalmi struktúráink alapja: a formális és informális társadalmi hierarchiákban elfoglalt pozíció, a megbecsültség alapja a férfias értékek megléte és célkitűzések megvalósítása. Így a társadalmak működésének módja önmagában garantálja a nemek közti hierarchiát,⁸ újratermeli az egyenlőtlenségeket a gazdaságban, a társadalomban és a magánéletben.

A biztonsággal kapcsolatos szerepeket, felelőségeket az élet minden színterén és szintjén a nemekhez társított tulajdonságok és sztereotípiák határozzák meg: a férfiak, illetve a férfiak által vezetett és működtetett intézmények, szervezetek feladata a biztonság meghatározása és megvalósítása, a nők a biztonság alanyai, szélsőséges helyzetekben, esetekben annak tárgyai.

A patriarchátusnak a nők elleni strukturális erőszakon alapuló rendszere ma sem válogat az eszközökben: míg korábban évezredek át korlátozták a nők tudáshoz való hozzáférését, fizetett munkavégzését, politikai részvételét, napjainkban ugyanez a jelenség a diszkrimináció nyílt és burkolt megnyilvánulásaiban ölt testet.

A történelem során különös kegyetlenséggel semmisítették meg a nőket a férfiakkal egyenlőnek tekintő spirituális irányzatokat engedelmességre és büntudatra kényszerítő vallásos manipulációval, a normáktól eltérni merő nők üldözésével, kirekesztésével, tömeges lemeszárlásával fojtották el a nők szabadságvágyát, ösztöneit, szavát. Manapság a média vette át a vallás szerepét különösen a nők energiáit lekötő megfelelési kényszerek formálásában.

A nők tárgyasításának ma is virágzó manifesztuma a prostitúció, az önrendelkezésük feletti hatalomgyakorlást a reprodukciós jogok korlátozása biztosítja. A nők eszközként való felhasználását igazolja a ma is milliós áldozatokot követelő háborús nemi erőszak. Bár a hágai Nemzetközi Bíróság a bosznia-hercegovinai és a ruandai események után emberiség elleni bűntettként ismerte el a háborúban elkövetett tömeges nemi erőszakot,⁹ az ENSZ Biztonsági Tanácsa is 2000-ig várt az 1325-ös, a nőkről, a békéről és a biztonságról szóló határozatával,¹⁰ mégis fellépés akár a BT-tagországok katonái által elkövetett nemi erőszakkal szemben sem.

⁷ TICKNER, J. Ann: Why Women Can't Run the World: International Politics According to Francis Fukuyama. *International Studies Review*, Vol. 1, No. 3, Autumn 1999. pp. 3–11.
<https://academic.oup.com/isr/article-abstract/1/3/3/1786737?redirectedFrom=fulltext>; letöltés: 2019.02.23.

⁸ CONNELL, R. W.: *Masculinities*. University of California Press, Berkeley, CA, 1995.

⁹ PHILIPPOSE, Liz: The Laws of War and Women's Human Rights. *Hypatia*, Vol. 11, No. 4, Women and Violence, Autumn 1996. pp. 46–62.
https://www.academia.edu/545334/The_laws_of_war_and_womens_human_rights; letöltés: 2019.01.31.

¹⁰ Women, peace and security resolutions.
http://www.unwomen.org/en/what-we-do/peace-and-security/global-norms-and-standards#_WPS_resolutions; letöltés: 2019.02.23.

Az alá- és fölérendeltség fenntartásának legfontosabb és leghétköznapibb módja a nők elleni verbális, mentális, fizikai, gazdasági és szexuális erőszaknak nők milliárdjai estek és esnek áldozatául, becslések szerint minden harmadik nőt érint.¹¹

A patriarchális rendszerben természetesen nem minden férfi erőszaktevő, és nem minden nő áldozat. A hatalmi rendszer hierarchikus felépítése a társadalmi egyenlőtlenségek rendszerén keresztül hat, a férfiak többsége maga is a patriarchális társadalmi mintákból fakadó kényszereknek és fenyegettségeknek kiszolgáltatottan él, a férfiassággal kapcsolatos elvárásoknak való meg nem felelés kudarcát nehezen dolgozzák fel. Ezt tükrözik egyfelől a férfiakat sújtó devianciák, egészségügyi problémák, a korai elhalálozás, másfelől a nők elleni erőszak erősödése az egyéneket sújtó vagy közvetetten érintő társadalmi krízisek nyomán.

A hegemon maszkulinitás társadalmában azonban az erőszak a nők jelentős része számára is tabu, a nők egy része jelentős hasznokat is magáénak tudhat a rendszernek köszönhetően. A nők többségére jellemző, hogy önmagát és nőtársait a férfiak, illetve férfiak által irányított struktúrák és patriarchátus értékrendjével méri és validálja, pozíciója kialakításáért és megőrzéséért, vagy önmaga és gyermekei fizikai és anyagi biztonságáért megköti a maga egyéni, mégis tipikusként leírható patriarchális alkuját.¹²

Így a biztonság tartalmának meghatározása és ennek megfelelő megteremtése a mindennapokban és a nemzetközi szinteken is e hierarchikus viszonyrendszer kereteiben – azzal azonosulva – a maszkulinitást megtestesítő személyeknek áll módjában. Azokban a társadalmakban, közösségekben, amelyekben nagy szerepe van a hegemon maszkulinitás normáinak és alapértékeinek, egyre inkább jellemző a nők igazodása a hagyományos nemi szerepekhez, konzervatív értékekhez, általában a hatalmi törekvések kiterjesztése, az erőalapú, tekintélyelvű politizálás, a nemzetállami érdekek képviselése.

A nők szerepe ebben a biztonságfelfogásban a nemzet populációjának újratermelésében merül ki, biztonságukat azáltal nyerik el, ha szülési képességeiket a nemzet javára bontakoztatják ki.

A hatalom csúcán lévő szereplők személyükben, politikájukban, kommunikációjukban számos tekintetben megtestesítik a hatalom „hipermaszkulin” jegyeit. A hatalom koncentrációjára törekvő és/vagy azt megvalósító vezetők gyakran hangsúlyozzák külsődleges jegyekkel, megnyilvánulásaikkal saját férfiasságukat, felsőbbrendűségüket, amelynek eszköze a nők burkolt vagy nyílt megalázása. Bosszúállóvá, a rend, a hatalom megszállottjaivá válnak, a militarizált reakciókkal, kommunikációval és cselekedetekkel szinte folyamatosan erejüket fitogtatják.

¹¹ Violence against women: an EU-wide survey. Main results report.

<http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>;

letöltés: 2019.02.23.

¹² KANDIYOTI, Deniz. Bargaining with Patriarchy. Gender and Society, Vol. 2, No. 3, September 1988. pp. 274–290.

<https://org.uib.no/smi/seminars/newsletter/Pensum/kandiyoti,%20Deniz.pdf>; letöltés: 2019.02.23.

Oroszország, az iskolapélda

*„Az a nő, akinek nincs szüksége mások validálására,
a leginkább rettegett lény a Földön.”*

(Mohadesa Najumi)

Vlagyimir Putyin politikai vezetőként a hipermaszkulinitás első számú és egyben legsikerebb képviselője ma a világban. Annál is inkább, mert az országról kialakult arculatnak az orosz tradíciók méltó folytatásának számító, 1993-ban elfogadott, az elnöknek rendkívül széles jogkört biztosító jelceni alkotmány mellett éppen a Putyin által képviselt működés, hatalomgyakorlási mód és imázs a leginkább meghatározó eleme.¹³

Oroszország, amely minden nemzetközi emberjogi egyezménynek, így a nők elleni diszkrimináció minden formájának megszüntetéséről szóló CEDAW-egyezménynek is részese, szimbolikus szereplő a nemek közti évezredes hierarchia felszámolása szempontjából is. Példája illusztrálja a nők helyzetének és döntéshozatalban való szerepvállalásuk elismerésének szükségességét a fenntarthatóság és a biztonság kérdései iránt érzékeny szereplő számára.

Oroszország utódállama annak a Szovjetunióknak, amely elsőként biztosította a nők egyenlő jogait az élet valamennyi területén. Ugyanakkor valamennyi hatalmi struktúrája által fenntartja a nemi alapú sztereotípiákon alapuló hagyományos szerepeket, a szexizmust és a nők elleni erőszak továbbélésének gyakorlatát. Ezeket erősíti jogrendjével is: a nemzetközi, a nemek egyenlőségére vonatkozó ajánlások helyett a putyini Oroszországban következetesen vezetik be a hagyományos nemi szerepeket erősítő intézkedéseket a 2014-ben elfogadott családpolitikai stratégia mentén.¹⁴

Az orosz hagyományok a nemek közti viszonyrendszerben

Oroszország történelmében is volt néhány meghatározó nőalak (I. Katalin cárnő, I. Anna, Jelizaveta Petrovna és a legismertebb, Nagy Katalin cárnő), és az arisztokráciának más megbecsült nőtagjai. A magasabb társadalmi státuszú nők lényegesen nagyobb mozgásteret élveztek. Egyes feudális fejedelemségekben, nagyhercegségekben, mint Pszkov és Novgorod, akár egyenlő jogokkal is bírhattak a nemesasszonyok.

A nők többségének azonban a szlavofil hagyományok szerint önmagát a család érdekeinek kellett alávetnie, nem tekintették őket önálló individumnak. A férfi által vezetett családban feladatuk az engedelmesség volt, nem beszélhetettek, nevetgélhetettek idegenekkel jó hírük veszélyeztetése nélkül, helytelen viselkedésért ostonnal fenytették őket. A nők verése a hagyományok részének tekinthető.¹⁵

¹³ SPERLING, Valerie: Sex, Politics, and Putin: Political Legitimacy in Russia. Oxford University Press, Oxford, 2014.

¹⁴ Об утверждении Концепции государственной семейной политики в России на период до 2025 года. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 25 августа 2014 г. N 1618-р, Москва. <http://government.ru/docs/14494/>; letöltés: 2018.11.18.

¹⁵ POKROVSKY, M. N.: History of Russia. From the Earliest Times to the Rise of Commercial Capitalism. Palala Press, 2016.

Nők és férfiak a szovjet időkben

A szovjet idők kezdetén a bolsevikok célja a társadalmi különbségek megszüntetése mellett a legmélyebben gyökerező társadalmi igazságtalanság, a nemek közti egyenlőtlenségek felszámolása, a nők felszabadítása volt a jogegyenlőség megteremtésével.¹⁶ A történelemben elsőként legalizálták az abortuszt, ingyenes gyermekgondozási férőhelyeket hoztak létre és bevezették a fizetett szülési szabadságot. Ugyanakkor bár a közösség iránti elkötelezettséget – elvi szinten – a család fölé rendelték, a nemek közti otthoni munkamegosztás és a férfiak elsődleges kenyérkeresői szerepe nem változott. A nők sokkal inkább dolgoztak a kevésbé megbecsült könnyűiparban, mintsem a kulcságazatokban, az infrastruktúra-fejlesztésben, a bányászatban, a nehéz- és hadiiparban. A kezdetektől militarista államban fennmaradt a férfiak, a maszkulinizmus értékrendjének fölérendeltsége,¹⁷ a hős katona – köztük voltak nők is – megbecsültsége élethosszig tartott.

Posztszovjet érától a putyinizmusig

A Jelcin nevével fémjelzett időszak többszörös sokkot eredményezett: szétesett a Szovjetunió, összeomlott a gazdaság. A piacgazdaságba történő rövid átmenet során jelentősen esett az életszínvonal, nőtt a bizonytalanság és a munkanélküliség.

A válsághatások tekintetében, a munkavállalásban továbbra is egyértelműen megmutatkoztak a máig ható nemek közti különbségek. A nők bére mintegy 1/3-dal maradt el a férfiaké mögött (2018-ban is 28,3%¹⁸), fennmaradt a nemek horizontális munkaerőpiaci szegregációja: a 90-es évek közepén a kereskedelemben és a vendéglátásban a munkavállalók 82%-a, az egészségügyben és a szociális szférában 85%-a, az oktatásban dolgozók 79%-a és a kulturában tevékenykedők 73%-a nő. Ugyanakkor a munkanélküliek 70%-a férfi, és elsődlegesen a férfiak kerültek személyes válságba a munkahelyek elvesztése miatt, a nőket otthoni szerepeik ettől megvédték.¹⁹ A korábban férfiközösségekben fogyasztott jelentős alkoholmennyiséggel is megtámogatott maszkulin identitásuk megvédése érdekében e válságidőszakban partnerük ellen fordultak: jelentősen megnőtt a párkapcsolati erőszakban elhunyt nők száma.²⁰ Ugyanakkor a férfiak és a nők várható élettartama közötti különbség – amely a férfiaknak a hagyományos férfiszerepekkel való megküzdési stratégiáinak nehézségeit jelzi – a legmagasabb a világon: férfiak esetében a várható élettartam 65,9 év, a nők esetében pedig 76,7 év.²¹

¹⁶ ГОРУСИ, Шохран: Положение женщин в современном мире и «в мире социализма» 100 лет тому назад. <https://inosmi.ru/politic/20170308/238839769.html>; letöltés: 2019.02.23.

¹⁷ EICHLER, Maya: Militarising men. Gender, Conscription, and War in Post-Soviet Russia. Stanford University Press, 2011.

¹⁸ Global Wage Report 2018/19: What lies behind gender pay gaps. International Labour Organization, Geneva, 2018.

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_650553.pdf; letöltés: 2019.01.31.

¹⁹ АЙВАЗОВА, Светлана: Гендерное равенство в контексте прав человека. Москва, 2001. <http://www.owl.ru/win/books/gender/index.htm>; letöltés: 2018.11.28.

²⁰ KIBLITSKAYA, Marina: 'Once we were kings': Male experiences of loss of status at work in post-communist Russia. In: ASHWIN, Sarah in Gender, State, and Society in Soviet and Post-Soviet Russia. Routledge, London, 2000. pp. 92–104.

²¹ TRUBETSKOY, Sasha: Life expectancy in Russia. <https://sashat.me/2018/03/27/life-expectancy-in-russia/>; letöltés: 2019.11.18.

A kétpólusú világ megszűnésével, a nagyhatalmi státusz megingásával a szovjet időkben dicső hadsereg által kínált pozitív, védelmező maskulin identitás megbecsültsége átértékelődött, a katonák kiszolgáltatottabbakká, egyes szélsőséges esetekben a hadsereg korrump vezetőinek ingyenmunkásaivá váltak.²²

A nemzeti büszkeség jelceni érában megjelent szélsőjobboldali megnyilvánulásainak megjelenése mögött a nehezen boldoguló többség sérült maskulinitása állt, megjelent a szovjet idők iránti nosztalgia, amikor a férfi gondoskodni tudott a családjáról, és úgy tűnt, hogy a legegyszerűbb parasztból is válhatott politikai vezető a párt soraiba lépve.

Mások számára a változás új szabadságjogokat hozott, amelyek a Nyugathoz való felzárkózás reményével kecsegtettek: a szovjet korszak anomáliáival való szembenézés, a politikai sokszínűség új normákat, társadalmi dinamikákat indított el a nemek közti hierarchiák terén is. A zavaros, vadkapitalista viszonyok közepette bűnözői karrierök is kibontakoztak az orosz szervezett bűnözés sajátos világában, ahol az egyébként minden körülmények között törvénytelen erőszak egyfajta törvénné, a sikeres vállalkozások működésének hétköznapi eszközévé vált.

Ugyanakkor az alkalmazkodás a piacgazdasághoz egy újfajta vállalkozói kultúra, sikeres üzletemberek megjelenését is eredményezte. Képviselőik a rendszerváltás nyerteseiként könnyen tudják finanszírozni a nők eltartását.

A maskulinitásnak való megfelelés új kritériumává a gazdasági siker lett: legális és féllegális vállalkozók, bűnözők váltak megtettesítőivé. A nők szereplehetőségei ugyancsak megváltoztak: megjelent a családanya, a karrierista nő, valamint egy sajátosan orosz jelenség – az eltartott barátnő. A védelmezett feleségek és szexuális célra tartott szeretők a maskulinitás szimbolikus kelleivé váltak.

Putyin – hagyományos hierarchia jogmegvonással

A nagyhatalmi státuszát elvesztő Oroszországban a Szovjetunió szétesését követően mintegy 30 millió orosz került az ország határain túlra. Ugyanakkor ezen időszak bizonytalan társadalmi és gazdasági viszonyai között a korábbiakhoz képest a születésszám is visszaesett.²³

A putyini állam a demográfiai kihívások megoldását a nemi szerepek konzerválásában, az anyai státusz megerősítésében látja, így 2013-ban két ezirányú stratégiát is megalkotott, az „Állami családpolitikai koncepció 2025-ig” címűt és a „Népesedéspolitikai stratégiát”.²⁴ Más országokban is megfigyelhető, hogy a nemek közti hierarchia konzerválását, a maskulinitás értékrendjének és ezáltal a meglévő hatalmi struktúrák fennmaradását a nők hagyományos szerepeinek elismerésével, anyagi ösztönzésével valósítják meg. Ugyanakkor a családtámogatások mellett a

²² YUSUPOVA, Marina: Shifting masculine terrains: Russian men in Russia and in the UK. https://www.research.manchester.ac.uk/portal/files/54590769/FULL_TEXT.PDF; letöltés: 2019.02.23.

²³ ZAKHAROV, Sergei V. – IVANOVA, Elena I.: Fertility Decline and Recent Changes in Russia: On the Threshold of the Second Demographic Transition. https://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/CF124/CF124.chap2.html; letöltés: 2019.02.28.

²⁴ ELIZAROV, Valeriy – LEVIN, Victoria: Russian Federation Aging Project. Family Policies in Russia: Could Effort to Raise Fertility Rates, Slow Population Aging? <http://documents.worldbank.org/curated/en/25713146800013801/pdf/99503-WP-P143700-PUBLIC-Box393204B-Family-Policies-in-Russia-final-cover.pdf>; letöltés: 2019.02.28.

munkaerőpiaci részvételt és a vállalkozásokat is ösztönzi, meglehetősen ellentmondásosan. Oroszország a nők védelmére hivatkozva 456 szakmától tiltja el őket annak érdekében, hogy anyai funkciójuk biztonsága ne sérüljön.²⁵ A munkaerőpiaci diszkrimináció e kirívó formája is jelzi, hogy a nemek közti egyenlőség megteremtése helyett a nők biológiai szerepeikbe szorultak az orosz társadalomban.

„A férfiaknak férfiasnak és erősnek, a nőknek nőies anyáknak kell lenniük”,²⁶ mondja a patriarchális narratíva leglojálisabb közvetítőivé váló, a hipermaszkulin világban érvényesülő nők egyike, Okszana Puskina parlamenti képviselő. A hatalmi struktúrákban, a kormányzatban, a legfelsőbb bírósági testületekben a nők a putyini érában jelentős kisebbségben vannak. A Duma női képviselőinek aránya alig 16%.²⁷

A politika színpadán látható női szereplők jellemzően a női vezetőkre vonatkozó sztereotípiák és a patriarchális értékek (hírnév, erőalapú teljesítmény) megtestesítői. A legismertebb köztük a nők elleni erőszakra vonatkozó törvényi szigorítást 2017-ben keresztülvívó Jelena Mizulina, a Család, nők, gyermekek elnevezésű parlamenti bizottság elnökszónya, aki az abortusz és az LMBTQ-közösséghez tartozók jogainak szigorítását is szorgalmazta, illetve kezdeményezte az árva gyermekek külföldre történő adoptálását megkönnyítő, jelenleg egy tragikus eset miatt éppen szigorítás alatt álló szabályozást is.

A párkapcsolaton belül elkövetett nők elleni erőszak büntetését enyhítő intézkedéstervezet egyértelműen, explicit módon mutatta meg a putyini kormányzat nők jogainak korlátozására, a nemek közti hierarchia fenntartására vonatkozó tényleges törekvését. A törvény bevezetése, amely jelenleg felfüggesztés alatt áll, hatalmas tiltakozást váltott ki, hiszen évente mintegy 14 ezer nő esik párkapcsolati erőszak áldozatául, az Oroszországi Föderáció Moszkvától távol eső régióiban az öngyilkosságnak álcázott becsületgyilkosságok is elterjedtek. Az ellenállást negligálták, a legismertebb képviselőit, a Pussy Riots tagjait bebörtönözték. Egy újabb nő, Tatjana Moszkalkova, az Oroszországi Föderáció emberi jogi biztosa egy új törvényi tényállás, az erkölcs elleni támadás bűncselekményének bevezetését szorgalmazta.

Befejezés – Putyin hatása, tanulságok

A putyini Oroszországban a hagyományos szerepek megóvása nemzetbiztonsági kérdés, része a 2015-ben megalkotott nemzetbiztonsági stratégiának. Annak (78)-as paragrafusa szerint: „A hagyományos orosz szellemi-erkölcsi értékekhez tartozik: a szellem (eszme) elsődlegessége az anyaggal szemben, az emberi élet, az emberi jogok és a szabadság jogának védelme, a család, az értékteremtő munka, a Haza szolgálata, az erkölcsi és társadalmi normák, a humanizmus, a jótékonyosság, az

²⁵ NIKERICHEV, Andrei: Russia Opens 350 Banned Professions to Women, Stripping Soviet-Era Restrictions. <https://www.themoscowtimes.com/2019/08/16/russia-opens-350-banned-professions-to-women-stripping-soviet-era-restrictions-a66903>; letöltés: 2019.08.16.

²⁶ FERRIS-ROTMAN, Amie: Putin's War on Women. <https://foreignpolicy.com/2018/04/09/putins-war-on-women/>; letöltés: 2019.02.20.

²⁷ Proportion of seats held by women in national parliaments (%). <https://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN.PARL.ZS>; letöltés: 2019.02.23.

*igazságosság, a kölcsönös segítségnyújtás, a kollektívizmus, Oroszország népeinek történelmi egysége, Hazánk történelmének folytonossága”.*²⁸

A putyini állam a túlnépesedés korában nemzeti biopolitikai célként határozza meg a születésszám növelését akár a nők reprodukciós jogainak korlátozásával is. A nők elleni erőszak fenntartásával, a hagyományos nemi szerepekre való mobilizálással a nők társadalmi befolyásának visszafogására helyezi a hangsúlyt. A patriarchális értékrendet Putyin a globális szinten is igyekszik előmozdítani, mára a globális konzervativizmus első számú képviselőjévé vált.

A vallási intézmények által is támogatott „hagyományos értékek” ideológiája, a női jogok csorbításának módszere inspirálja az egyre több országban aktív pro-család és antigender mozgalmakat. Globális hatása ma már jól érzékelhető a nemzetközi közösségekben, az UNHRC-nél vezetett kampánya, amely szerint a hagyományos értékek az emberi jogok részét képezik, számos konzervatív szervezetnél támogatásra talált.

A jelenlegi hatalmi struktúrák többsége csekély beleszólást enged a nők számára: a progresszív nemzetközi egyezményeknek a nemek közti egyenlőség előmozdítására, a strukturális erőszak megszüntetésére vonatkozó ajánlásait negligálják, a biztonságot garantálni hivatott szervezetek többsége továbbra is a maskulinitás értékeire és célkitűzéseire épül. Működésükkel megakadályozzák a nők szempontjainak, befolyásának érvényesülését a béketeremtésben, a humánfejlesztésben, a gazdasági fejlődés stb. előmozdításában, valamint a nőies, szolidaritáson, kompromisszumokon, win-win helyzetek kialakításán alapuló, a tényleges biztonságot, a fenntarthatóságot és a nők biztonságát is lehetővé tévő jó gyakorlatok elterjedését.

A patriarchális kapitalizmus nem fenntartható környezeti, társadalmi és gazdasági szempontból sem, értékrendje égetően sürgős felülvizsgálatra szorul. Új, a következményekkel is számolni képes cselekvésre, a bizonytalanságban pedig bizalomra van szükség. A hipermaskulinitást megtestesítő vezetők a hatalmi koncentráció növelésével a társadalmak biztonságát és a nők biztonságát ássák alá.

A biztonság fogalmának női szemmel, a női jogok szemüvegén át történő értelmezése, a maskulin és a feminin értékek egyensúlyának megteremtésére törekvés a paradigmaváltás feltétele. Ahhoz, hogy a vezető szerepbe kerülő nők ne a maskulinitás értékeit erősítsék, a jelenleginél lényegesen nagyobb arányban kell részt venniük az érdemi döntéshozatalban, hogy rendelkezhessenek a társadalmi erőforrások felett.

Olyan új, a társadalmi és a környezeti igazságosságokra építő, holisztikus biztonságpolitikát kell kialakítani, amelynek fókuszában a személyes szükségletek kielégíthetősége, a nők és a gyermekek, a jövő biztonsága, a glóbusz fenntarthatósága áll a közpolitikák fókuszában. És ez nem utópia.

²⁸ Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года.
<http://kremlin.ru/supplement/424>; letöltés: 2019.02.23.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BABOS Tibor: Az európai biztonság öt pillére. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007.
- BROCK, Maria: Political satire and its disruptive potential: irony and cynicism in Russia and the US. *Culture, Theory and Critique*, 59:3, 20118. pp. 281–298.
- CONNELL, R. W.: *Masculinities*. University of California Press, Berkeley, CA, 1995.
- DAWISHA, Karen: *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?* Simon & Schuster, New York, 2015.
- EICHLER, Maya: *Militarising men. Gender, Conscription, and War in Post-Soviet Russia*. Stanford University Press, 2011.
- ELIZAROV, Valeriy – LEVIN, Victoria: Russian Federation Aging Project. *Family Policies in Russia: Could Effort to Raise Fertility Rates, Slow Population Aging?* <http://documents.worldbank.org/curated/en/25713146800013801/pdf/99503-WP-P143700-PUBLIC-Box393204B-Family-Policies-in-Russia-final-cover.pdf>; letöltés: 2019.02.28.
- FERRIS-ROTMAN, Amie: *Putin's War on Women*. <https://foreignpolicy.com/2018/04/09/putins-war-on-women/>; letöltés: 2019.02.20.
- *Global Wage Report 2018/19: What lies behind gender pay gaps*. International Labour Organization, Geneva, 2018. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_650553.pdf; letöltés: 2019.01.31.
- KANDIYOTI, Deniz. *Bargaining with Patriarchy*. *Gender and Society*, Vol. 2, No. 3, September 1988. pp. 274–290. <https://org.uib.no/smi/seminars/newsletter/Pensum/kandiyoti,%20Deniz.pdf>; letöltés: 2019.02.23.
- KIBLITSKAYA, Marina: 'Once we were kings': Male experiences of loss of status at work in post-communist Russia. In: ASHWIN, Sarah in *Gender, State, and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. Routledge, London, 2000. pp. 92–104.
- LANSKOY, Miriam – MYLES-PRIMAKOFF, Dylan: *The Rise of Kleptocracy: Power and Plunder in Putin's Russia*. <https://muse.jhu.edu/article/683637/pdf>; letöltés: 2019.01.31.
- NIKERICHEV, Andrei: *Russia Opens 350 Banned Professions to Women, Stripping Soviet-Era Restrictions*. <https://www.themoscowtimes.com/2019/08/16/russia-opens-350-banned-professions-to-women-stripping-soviet-era-restrictions-a66903>; letöltés: 2019.08.16.
- PHILIPPOSE, Liz: *The Laws of War and Women's Human Rights*. *Hypatia*, Vol. 11, No. 4, *Women and Violence*, Autumn 1996. pp. 46–62. https://www.academia.edu/545334/The_laws_of_war_and_womens_human_rights; letöltés: 2019.01.31.
- POKROVSKY, M. N.: *History of Russia. From the Earliest Times to the Rise of Commercial Capitalism*. Palala Press, 2016.

- Proportion of seats held by women in national parliaments (%).
<https://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN.PARL.ZS>; letöltés: 2019.02.23.
- SALAVIEVA, Daria: Politkovskaya's Death, Other Killings, Raise Questions About Russian Democracy.
<https://www.worldpoliticsreview.com/articles/302/politkovskayas-death-other-killings-raise-questions-about-russian-democracy>; letöltés: 2019.01.31.
- SPERLING, Valerie: Sex, Politics, and Putin: Political Legitimacy in Russia. Oxford University Press, Oxford, 2014.
- TICKNER, J. Ann: Why Women Can't Run the World: International Politics According to Francis Fukuyama. International Studies Review, Vol. 1, No. 3, Autumn 1999. pp. 3–11.
<https://academic.oup.com/isr/article-abstract/1/3/3/1786737?redirectedFrom=fulltext>; letöltés: 2019.02.23.
- TRUBETSKOY, Sasha: Life expectancy in Russia.
<https://sashat.me/2018/03/27/life-expectancy-in-russia/>; letöltés: 2019.11.18.
- Violence against women: an EU-wide survey. Main results report.
<http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>; letöltés: 2019.02.23.
- Women, peace and security resolutions.
http://www.unwomen.org/en/what-we-do/peace-and-security/global-norms-and-standards#_WPS_resolutions; letöltés: 2019.02.23.
- YUSUPOVA, Marina: Shifting masculine terrains: Russian men in Russia and in the UK.
https://www.research.manchester.ac.uk/portal/files/54590769/FULL_TEXT.PDF; letöltés: 2019.02.23.
- ZAKHAROV, Sergei V. – IVANOVA, Elena I.: Fertility Decline and Recent Changes in Russia: On the Threshold of the Second Demographic Transition.
https://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/CF124/CF124.chap2.html; letöltés: 2019.02.28.
- ZAKIROVA, Venera M. – ZAKUS, David: Barriers to Poverty Reduction in Russia: Participatory Qualitative Assessment. Oxfam GB Case Study.
https://www.researchgate.net/publication/297233788_Barriers_to_Poverty_Reduction_in_Russia_Participatory_Qualitative_Assessment_Oxfam_GB_Case_Study; letöltés: 2019.02.23.
- АЙВАЗОВА, Светлана: Гендерное равенство в контексте прав человека. Москва, 2001.
<http://www.owl.ru/win/books/gender/index.htm>; letöltés: 2018.11.28.
- ГОРУСИ, Шоҳрӯ: Положение женщин в современном мире и «в мире социализма» 100 лет тому назад.
<https://inosmi.ru/politic/20170308/238839769.html>; letöltés: 2019.02.23.
- Об утверждении Концепции государственной семейной политики в России на период до 2025 года. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 25 августа 2014 г. N 1618-р, Москва.
<http://government.ru/docs/14494/>; letöltés: 2018.11.18.
- Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года.
<http://kremlin.ru/supplement/424>; letöltés: 2019.02.23.

Bevezetés

A balkáni instabilitás az 1800-as évekre vezethető vissza, viszont a vallási, etnikai, kulturális, nyelvhasználati törésvonalak mentén széttöredezett társadalom még ma sem tekinthető stabilnak. A délszláv népek történelmük során szinte folyamatosan a nemzeti érzelmek elfojtásában éltek, viszont a szocialista rendszer bukásával ezek az indulatok a felszínre tudtak törni. A Balkánon meglehetősen erős civilizációs mi tudattal rendelkeznek, és emiatt a nemzetek közötti ellentétek sokkal intenzívebbek.¹ A délszláv háború tehát a multikulturalizmus és a történelmi kontextus mérlegelése által is magyarázható.

A kialakult etnonacionalista attitűd súlyosbította a vallási és kulturális alapon nyugvó összecsapás kilátásait. Az identitás ilyesfajta jellegét az új rendszerek legitimmé tételéhez és politikáik racionalizálásához következetesen ki is használták.² Ennek és az új uralkodó elitnek köszönhetően a társadalom osztályalapú struktúrája is megváltozott. A délszláv háború által az egykori Jugoszlávia utódállamaiban megteremtődött egyfajta vallásos nemzeti öntudat, amely szerint a nemzeti identitás olyan elvre épül, ahol a vallás és az etnikum kongruens egymással. Ezáltal a vallás és az etnikum erősítik egymást, akár a határvonalak erőszakkal történő alakításában is. A huszadik század végére az ortodox szerbek, a katolikus horvátok és a muszlim bosnyákok teljes értékű nemzetekké váltak. Saját meglátásuk alapján a leglényegesebb különbség köztük a vallásuk és a civilizációs alapjuk.³

A délszláv háború az új, etnikai alapon rendeződött nemzetállamokkal, a nacionalista rezsimekkel és az állami vallások megalakulásával gyakorlatilag megsemmisítette a lehetőséget az egyéni és a kollektív identitás megválasztására.⁴ A háború ugyan lezajlott, az már azonban egyfajta okozatként jelent meg, az azt követő békeidőszak pedig a területen élő etnikumok számára sokszor nehezebben viselhető az események által generált következmények miatt.

Identitás a 21. században

Az identitást leginkább azonosulás, önazonosság szavakkal magyarázhatjuk, amelynek alapját képezi a velünk élő kulturális hagyományok tárháza mellett a nemzeti, etnikai, szociális és nyelvi hovatartozás. Az identitás kategorizálása nem

¹ SÁFRÁNY Attila: A balkáni nacionalizmus. Fókusz, Vajdasági ismeretterjesztő és tudománynpszerűsítő portál, 93. szám – 2012. április.

<http://www.fokusz.info/index.php?cid=1862959364&aid=1231501912&lista=1>; letöltés: 2019.12.11.

² CALIC, Marie-Janine: A bosznia-hercegovinai etnikai konfliktusok szerkezeti elemzése. Regio – Kisebbség, politika, társadalom, 1994. 5. évf. 4. sz. p. 8.
<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00020/pdf/03.pdf>; letöltés: 2019.12.11.

³ PERICA, Vjekoslav: Religion in the Western Balkans. Oxford University Press, Oxford, 2014. pp. 2–4.

⁴ PERICA, Vjekoslav: Religion in the Western Balkans. p. 3.

egyoldalú, mert az egyén nemzeti, lokális, kulturális, családi és alkotmányos identitással is rendelkezik, ahol vizsgálhatjuk annak társadalomban betöltött szerepét, az adott terület értékrendjével történő azonosulását, a kulturális jegyekhez, a kötelezettségekhez, az uralkodó joghoz való viszonyát.

Az azonosulás és önazonosság kérdése – tehát az identitás – nem más, mint a társadalom terméke. Egyértelműen több identitás létezik, és az egyén képes más identitásoknak nem csak észlelésére, megismerésére, de azok részlemeinek átvételére is, ez pedig jelentheti a már meglévő önazonosság fejlesztését. A fejlesztés pozitív kicsengést hordoz, az idegen identitással zajló folyamat azonban negatív következménnyel is járhat, ami hozzájárulhat az identitásválság kialakulásához. Amennyiben a társadalom nem tudja a saját értékrendjét, identitását pontosan meghatározni, abban az esetben az egyén sem tudja formálni azt.⁵ Egyenes következménye mindennek, hogy diszfunkcionális zavarok jönnek létre a társadalomban, amely így biztonsági réseket hordozhat magában. Dilemmát okoz a kérdés, hogy az idegen identitás jelenthet-e a társadalmi hiányosságokra alternatív megoldást? Vajon az identitásnak valóban kell-e biztonsági jelentőséget tulajdonítani a 21. században?

Napjainkban az identitás kérdése felértékelődött az új típusú biztonsági kihívások előtérbe kerülésével. Az egyén identitásválsága a társadalom gyengeségéhez, identitáskonfliktushoz vezethet, ami egy adott államon belül megjelenő kockázat. Hatására külső és belső kihívásokra az állam alacsony ellenálló képességgel tud csak reagálni. A biztonság jelenségét az identitás oldaláról vizsgálva kiemelkedő szerepet kap az etnikum, a vallás, a történelem, tehát a kulturális örökség,⁶ valamint az etnikai és adminisztratív határok kérdése. Ezek a tényezők külön-külön és együttesen is szociálpolitikai strukturális biztonsági kihívásokat jelenthetnek.

A délszláv háború konzerválta a konfliktusokat, a nemzetiségi és a vallási ellentéteket. A térség – etnikai összetételét tekintve – annak ellenére meglehetősen sokszínű, hogy a terület népességét erővel igyekeztek az asszimiláció útjára terelni. Ehhez hozzájárult a délkelet-európai régió modern államépítési folyamata, amely nemcsak az államalkotó etnikumok, hanem a balkáni kisebbségek helyzetét sem tudta kiigazítani. A régiós társadalom életében az identitás bizonytalan helyzete mindig is jelen volt. Gondolhatunk itt Bizáncra, a Római Birodalomra, a török uralomra vagy a szocializmusra, de mindig volt, ami a társadalom útkeresését nem engedte kiteljesedni, mert folyamatosan fedésben volt idegen kultúrák, identitások által.⁷

⁵ URKOM, Aleksander: Az identitás percepciója a szerb mint idegen nyelv tanulása során. In: LUKÁCS István (ured.) Tanulmánykötet Milosevits Péter tiszteletére. ELTE Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 2015. pp. 205–212.

⁶ REMEK Éva: Értékek, etika, identitás és a biztonságpolitika – gondolatébresztő. In: 5. Báthory-Brassai tanulmánykötet 2. rész. Óbudai Egyetem, Budapest, 2014. pp. 455–457.
http://www.bbk.alfanet.eu/userspace/5bbk2014_minden/5BBK2014_Kiadvany_2-2_kotet.pdf;
letöltés: 2020.03.05.

⁷ HAJDÚ Zoltán: A Balkán az európai térben. In: HORVÁTH Gyula – HAJDÚ Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiban. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010. pp. 17–42.

A gyökerét tekintve egységesen szláv népről beszélhetünk, de ortodox, római katolikus és iszlám vallási öntudattal. A vallás mint az identitás szerves része már megmutatta a Balkánon, hogy képes a gyűlöletkeltésre, a radikalizálásra, ami eszköz a társadalom megfélemlítésére, tehát önmagában is biztonsági problémákat vet fel. Számos esetben és nem kizárólag balkáni vonatkozásban, de a nemzeti, nacionalista érzelmek kitörése gyakran a vallási megnyilvánulásokban mutatkozik meg és teljesebb ki.

Az identitásalkotó elemek közé sorolhatjuk azt is, ahogy a minket körülvevő földrajzi térhez viszonyulunk. A Nyugat-Balkán ebben a tekintetben is sebezhető. A régió háttere bizonytalan is mondható, hiszen az államok elnevezése vagy akár elismert vagy el nem ismert státusza és határai, a máig húzó és le nem zárt határviták is további kérdéseket indukálnak. Ez pedig félelmet és ezáltal feszült viszonyokat eredményez, a nyilvánvaló politikai problémákon felül.

Az identitás megerősítése, megőrzése társadalmi biztonságunk alapja, ugyanis a „*társadalmi biztonság a kollektív identitás fenntartására és megőrzésére vonatkozik, ahogy az a kultúrában, vallásban, nyelvben, politikai és társadalmi értékekben kifejeződik. Ha egy állam nyelvét, elnevezését vagy az önazonosságát alkotó bármely más elemét kérdésessé teszik, úgy a társadalmi biztonság kérdéseiről van szó*”.⁸ Így tehát ezeknek a veszélyeztetését az adott társadalom fenyegetésként éli meg. A Nyugat-Balkánon ennek kifejezetten nagy jelentősége van, hiszen ebben a térségben nem esik egybe az etnikumok megoszlása a területi, vallási és nyelvhasználati határokkal, ezáltal a társadalmi biztonság kérdése erős hatással van a bel- és külpolitikai helyzet alakulására és alakítására.

Jugoszlávia szétesése magával hozta a jugoszláv identitás összeomlását is. Az addig éles ellentétek nélkül egymás mellett élni tudó etnikumok vallási öntudata egyre erősebbé vált. A korábban tapasztalható többidentitású közösség létezését a szélsőséges nacionalizmus felé fordulás váltotta fel. A még EU-csatlakozás előtt álló hat⁹ nyugat-balkáni ország társadalmát befolyásoló tényezők meglehetősen változatosak, ennek ellenére találkozhatunk olyan belső kihívásokkal, amelyek mind a hat állam esetében megfigyelhetők. A továbbiakban országspecifikusan kívánok általános képet adni a nyugat-balkáni társadalmi viszonyokról, identitáskonfliktusaik alapvető okairól.

Szerbia

Az ország lélekszáma hozzávetőlegesen 7 millió fő, regionálisan általános heterogén társadalmi összetétellel. Több mint 80%-ban azonban a szerb etnikum a domináns, a további kevesebb mint 20%-ot 24 kisebbség alkotja. A szerbek identitásuk meghatározó alapjának az ortodox vallásukat tekintik, de kiemelkedő helyet foglal el a militarizmus és a szlávsgtudat is. A militarizmust elsősorban az erős szerb nacionalizmus és patriotizmus indokolja, illetve az a tény, hogy „*fennmaradásuk egyik záloga volt, hogy harcos nemzetként tekintettek rájuk mindig*

⁸ GAZDAG Ferenc – REMEK Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai. Dialóg Campus, Budapest, 2018. p. 23. https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_EKM_Biztonsagi_tanulmanyok_alapjai.pdf; letöltés: 2020.03.04.

⁹ Albánia, Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia, Koszovó, Montenegró, Szerbia.

az *ellenfelek*”.¹⁰ A megnevezett három tényező azért is jelentős, mert Szerbia európaizációja során ezeket az értékeket kell összhangba hozni az európai értékekkel.¹¹ A szerb társadalomnak viszont alig több mint 51%-a nyilatkozott úgy, hogy az Európai Unió tagja lenne.¹² Az arány növelése érdekében a szerb politikai elitnek nagyobb hangsúlyt kellene fektetnie a szerb polgárok tájékoztatására. A kormányzatnak az integráció reményében a szabadságjogok biztosítását, annak ellenőrzését és a társadalmi konzultációt is fokoznia kellene. A civil szféra ennek ellenére nem kapja meg a kellő figyelmet. A tájékozatlanság generálja azt is, hogy az EU intézményei felé a szerb lakosság bizalma igen alacsony, miközben az Unió lehet az egyetlen külső stabilizáló tényező nemcsak Szerbia, hanem a régió számára is. A korrupció és a szervezett bűnözés – ugyanúgy, mint a Nyugat-Balkánon kivétel nélkül tapasztalható – Szerbiában is táptalajra lett.

A nyugat-balkáni országok közül Szerbia elfogadóbbnak mondható a vallási közösségekkel szemben.¹³ A kisebbségek kulturális autonómiája, a romák és az albán közösségek felzárkóztatása érdekében Szerbia már tett előrelépéseket, bár a nemzeti kisebbségi tanácsokról szóló törvényben még vannak alkotmányellenesnek ítélt szakaszok. A politikai nyomás a szólásszabadságra is hatással van, a nem kormánypárti média képviselőivel szemben az erőszak alkalmazása sem ritka. Az oktatás területén – ami az identitás megőrzése szempontjából meghatározó terület – észrevehető az a lemaradás, hogy minőségileg nem tudja azt nyújtani, amit a modern társadalom megkíván, a funkcionális analfabetizmus jelensége emiatt számottevő. A gazdasági érettség Szerbiában is csak a mérsékelt szintet éri el, amiből adódik – szoros összefüggésben az előző megállapítással –, hogy a munkanélküliek száma itt is magas.¹⁴ Ezeken túlmenően Szerbia helyzetét a menekültek és belső menekültek rendezetlen sorsa is nehezíti.¹⁵

¹⁰ ÖRDÖGH Tibor: Nacionalizmus és patriotizmus Szerbiában. In: VARGHA Márk (szerk.): Kis Népeskönyv. Leíró nemzetpolitikai tanulmányok. Europa Varietas Institute, Budapest, 2016. p. 173.

¹¹ ÖRDÖGH Tibor: Szerbia közeledése az Európai Unióhoz. In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon. Dialóg Campus, Budapest, 2019. p. 173. https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf; letöltés: 2020.03.17.

¹² ÖRDÖGH Tibor: Szerbia közeledése az Európai Unióhoz. p. 178.

¹³ A Szerb Köztársaság 2006-ban elfogadott Alkotmánya a 43. és 44. szakaszaiban rögzíti az egyházak és a vallási közösségek egyenjogúságát, illetve a vallás és a vallási meggyőződés szabad kinyilvánítását.

¹⁴ ÖRDÖGH Tibor: Szerbia közeledése az Európai Unióhoz. pp. 182–183.

¹⁵ A belső menekültek többsége Szerbia középső és déli részén él, míg a legnagyobb enkláve Belgrád közelében található. Számos törvény és program foglalkozik Szerbiában a belső menekültek helyzetének rendezésével, a megoldást szolgáló eljárás azonban még mindig nem fejeződött be. A 2002-ben elfogadott Nemzeti Stratégia végrehajtásának első hullámában Szerbia elérte integrációs céljainak egy részét, a meghatározott strukturális integrációt, de a társadalmi integráció még nem történt meg. A belső menekültek megkülönböztetett szerb állampolgárok, akik bizonytalan jövővel kell szembenézzenek. Olyan kérdések maradtak nyitottak számukra, mint a foglalkoztatás, lakhatás, amelyek meghaladják az etnicitás kérdését. Az Európai Unió által közvetített brüsszeli megállapodás, amely keretet adott Szerbia és Észak-Koszovó között az áruk és szolgáltatások áramlásának, talán majd lehetővé teszi a belső menekültek visszatérést Észak-Koszovóba. Az EU – Szerbia esetleges csatlakozása során – a magasabb európai integráció révén kibővítheti annak meghatározását, mit jelent szerb állampolgárnak lenni, elősegítve ezzel az identitást rendező társadalmi integrációt is számukra. RINTO II, Conrad L.: Incomplete Integration: Ethnicity and the Refugee and Internally Displaced Person Crisis in Postwar Serbia. The Ohio State University, 2017. https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=osu1512038773569552&disposition=inline; letöltés: 2020.01.14.

A szomszédos országokkal ellentétes viszonyt alakított ki, ami köszönhető a Tito halálát követő erőszakos centralizációnak és a szerb nacionalista politika erősödésének. Ez felerősítette a belső feszültségeket, ami a rendszer összeomlását váltotta ki és az 1990-es évek délszláv konfliktusának közvetlen okozója volt.¹⁶ A régióban tapasztalható körkörös ellenségkép magyarázata az, hogy történelmi távlatban a nyugat-balkáni államok jelenleg kialakult határvonalai a többi, szomszédos ország területének rovására jöttek létre. Nem volt ez másképp Szerbia esetében sem. Koszovó – részben el nem ismert – és Montenegró 2006-os függetlenségével így a területi bizonytalanság is hozzájárul a társadalom általános helyzetének, identitáskétegyeinek fokozódásához, a további területi veszteség lehetősége pedig félelmet kelt a szerb társadalomban. A Szandzsák, valamint a Presevo-völgy fokozottan érintett a kérdésben, hiszen ezeken a területeken a gazdasági kilátástalanság, a fejletlen infrastruktúra megnehezíti az ott élők helyzetét. Nehézségeikkel arányosan pedig – mivel főként az iszlám vallás képviselői élnek a két megnevezett térségben – nő az iszlám vabahita ágának befolyása, valamint a többségi szerb társadalommal szembeni ellenérzés. A gazdasági és szociális ügynevezett toló és a vallási húzó faktorok jelenléte – a megoldatlan területi kérdésekkel együtt – az arra fogékony, főleg munkanélküli, identitását kereső fiatalok esetében ok lehet a radikalizálódásra.¹⁷

Észak-Macedónia

2019. február 12. óta az ország hivatalosan is az Észak-Macedónia nevet viseli, amivel a lakosság túlnyomó része nem tud azonosulni. A változás nyelvükre, a nép megnevezésére, himnuszára, tehát identitásuk alapvető elemeire azonban közvetlenül nincs hatással. A macedón nemzeti identitás továbbra is ugyanabban a formában létezik, mint eddig, amelyben az állam névváltoztatásán túlmutatóan is van némi bizonytalanság, ugyanis a macedónok szláv létük és nyelvük ellenére makedón leszármazottaknak tekintik magukat. Ez az azonosulás a macedón zászlón is megjelenik. Az önálló macedón identitást viszont erősítette a Szerbia és Bulgária között fennálló ellentét, mivel Szerbia mindig is támogatta a macedón nép nyelvi és identitásbeli elkülönülését. Ezzel a tevékenységével – és propagandájával – Szerbia eltávolította az országot Bulgáriától, megelőzve annak további területi követeléseit. Makedón, bolgár és szerb elemekből igyekeznek Észak-Macedónia önálló identitást felépíteni úgy, hogy közben az uniós munkavállalás reményében többen a bolgár állampolgárság felvételétől sem riadnak vissza. A macedón identitást tovább árnyalja az a tény, hogy az országban jelentős arányban van jelen az albán kisebbség.

¹⁶ BÁNDY Katalin – PINTÉR Tibor: (Re)iszlamisztációs törekvések a Balkánon a posztháborús etnikai törésvonalak és törékeny egyensúlyok mentén. Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok, Különszám, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, 2018. pp. 64–65.
http://real.mtak.hu/88293/1/EPA03448_multidiszciplinaris_2018_4_057-073.pdf; letöltés: 2020.03.18.

¹⁷ CSÁSZÁR Zsuzsa: Kisebbségi kérdés a Balkánon. In: CSÁSZÁR Zsuzsa: Kisebbség – oktatás – politika a Balkánon. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2011. p. 59.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/48900/1/kek_mono_002_007-160.pdf; letöltés: 2020.03.18.

Észak-Macedóniával kapcsolatban kiemelendő, hogy a nyugat-balkáni országok közül ez volt az, amelyet a délszláv háború nem érintett, függetlenségének 1992-es kikiáltását nem követte fegyveres konfliktus. Lakosságának megközelítőleg harmadát albán kisebbség alkotja, arányuk folyamatosan nő. Az országon belüli interetnikai feszültséghez valószínűsíthetően az említett arány változása is hozzájárul, ami nem kizárhatóan hatással lehet az állam strukturális változásaira. A macedónok viszont sajátjukként akarják a nemzetállamukat megőrizni, nem pedig osztozni az államalkotó nemzet státuszán az albánokkal. Az albán–macedón kapcsolaton túl az ország etnikailag tagolt és vallásilag is megosztott, az ortodox és az iszlám között.¹⁸ Ez a kettősség megmutatkozik a nyelvhasználatban is, ahol az ország nyelve hivatalosan a macedón, az albán azonban elismert kisebbségi nyelv lett. Ezzel együtt az albánok politikai szerepe is növekedett Észak-Macedóniában, ezen túlmenően pedig kulturális autonómiát is kaptak.

2001-ben az albán–macedón ellentét fegyveres összecsapásokban csúcsosodott ki. Augusztus 13-án az Ohridi Keretegyezmény rendezni kívánta a macedóniai albánok alkotmányos jogait. Az Egyezmény hatására a békefolyamat felgyorsult és felmerült a macedón–albán politikai egység megteremtésének lehetősége.

Észak-Macedóniában az állam és a civil társadalom önmagában és egymáshoz fűzött kapcsolatát tekintve is gyenge. Az állampolgársággal szemben tehát az etnikai hovatartozás kérdése a dominánsabb. Az Ohridi Keretegyezmény igyekezett egyensúlyt teremteni az állam szerepének erősítésével, ezáltal az etnikai konfliktusok száma csökkenhet, de ennek ellenére az etnikai törésvonalak megmaradtak. Ugyan az Egyezmény a társadalmi megbékélést hivatott szolgálni, azt nem kifejezetten az alapvető balkáni társadalmi, biztonsági helyzet figyelembevételével teszi. Lehetséges alapja a multietnikus társadalmi fejlődésnek, viszont a gyakorlati oldalról hiányzik a politikai szándék. Az állam mindezek mellett gazdasági szempontból is gyenge, hiányoznak a társadalmi motivációk. Az ország útja az EU és az európaizáció lehetne, a csatlakozási tárgyalások megkezdéséről 2020. március végén döntött az Európai Unió.

Észak-Macedóniában etnikailag koncentrált régiókkal találkozhatunk. Az Ohridi Egyezmény decentralizációs törekvése feszültséget hozott a társadalomba, mivel a macedón többség és az albán kisebbség prioritást élvez a hatalomgyakorlásban a többi kisebbséggel szemben. Az Egyezmény igazán pozitív helyzetbe csak az albánokat hozta, így nem a rendezésre került a hangsúly, hanem az etnikumok közötti társadalmi-kulturális különbségek erősödésére. Nem sikerült javítani a társadalmi kohéziót, így a feszültség tovább fokozódhat az egyenlő képviselő és az érdekek érvényesítése terén. Ez vonatkozik a macedón, az albán és a további kisebbségek kapcsolatára is. A gazdaság pedig érdekérvényesítő közegként a maga csökkenő tendenciájú munkalehetőségeivel sem támogatja a társadalmi kohéziót.

¹⁸ HORVÁTH Gabriella: A kisebbségi jogok védelme Macedóniában: A decentralizáció szerepe. Pro minoritate, 2014. tavasz. p. 45.
<https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino-1401-05-Horvath.pdf>; letöltés: 2020.01.11.

A kisebbségek kiéleződő problémái itt is megteremtik viszont a radikalizálódás veszélyét, főként a szerbek, romák, törökök, bosnyákok, vlachok között.¹⁹ A nyelv, a kultúra, a hagyományok, a kisebbségi identitás megőrzése nem hagyható figyelmen kívül egy ennyire multietnikus társadalomban, mint Észak-Macedónia, viszont az Ohridi Keretegyezmény iránymutatásait nem csak a megőrzéshez, de a nyelvi elszigetelődés és szegregálódás elősegítéséhez is fel lehet használni. Az etnikailag szeparálódott oktatás, bár elejét veheti a konfliktusok kialakulásának, nem segíti a belső integrációt. Az Egyezmény ilyen szabályainak kontraproduktív felhasználása gátolja a közös fejlődést és előidézheti további belső feszültségek kialakulását, illetve a munkaképes korú fiatalok elvándorlását.

Koszovó

Koszovó 21. századi feladata – a regnáló elit és a társadalom részéről egyaránt – az állam- és nemzetépítés, a nemzeti önállóság és szuverenitás megteremtése, hiszen csak ezek birtokában értelmezhető az európaizáció kérdése. Koszovó etnikai összetételét meglehetősen nehéz meghatározni, hiszen jelen esetben ez határozottan nemcsak társadalmi, hanem erősen átpolitizált kérdés. Bizonyos, hogy az albán lakosság aránya folyamatosan növekedett az elmúlt évtizedekben, amivel együtt érdekérvényesítő képességük is egyenes arányban nőtt, elérve az önrendelkezésük elismerését.²⁰

A kisebbségi kérdések Koszovóban is rendezetlenek, a politikai vezetés és a nemzetközi közösség erőfeszítéseinek ellenére is. Az 1990-es évek fegyveres konfliktusainak mérvadó eleme az etnikumok közötti feszültség és erőszak volt, és még nem telt el a traumák utáni általános feledési időnek vélt háromgenerációnyi idő, így még mindig erős törésvonalként jelenik meg a társadalomban az etnikai hovatartozás. Ez a fragmentáció az érdekérvényesítésben lakossági és felső politikai szinten is szerepet játszik. Ugyanígy a határok kérdése is, amelyek így nem csupán földrajzi értelmet kapnak, hanem társadalmi elválasztó szerepüket is figyelembe kell venni, mivel a legproblematisabb határ az etnikumok között húzódó törésvonal. A földrajzi határok kontrollálatlan átjárhatósága pedig sem az állami stabilitás, sem a biztonság szempontjából nem kedvező. A szervezett bűnözés számára kifejezetten előnyös azonban az áruk és személyek ellenőrzés nélküli vándorlása.²¹ Ezek a határok komoly szembenállást tükröznek, és feszültséggel terheltek. Az etnikumok közötti konfliktus – napjainkban nagyjából fegyvertelenül és kevesebb visszhanggal – továbbra is zajlik. Egyik megnyilvánulási formája, az etnoterritoriális állami berendezkedés olyan társadalmi-politikai struktúrát hozott létre, amely az etnikai diszkrimináción alapul. Ez széleskörűen áthatja a munkahelyi, igazságszolgáltatási, oktatási rendszereket is. Így tehát nem beszélhetünk társadalmi kohézióról Koszovó esetében sem.²²

¹⁹ HORVÁTH Gabriella: A kisebbségi jogok védelme Macedóniában: A decentralizáció szerepe. p. 56.

²⁰ REMÉNYI Péter: Koszovó. In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon. Dialóg Campus, Budapest, 2018. pp. 237–238.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf;
letöltés: 2020.03.17.

²¹ REMÉNYI Péter: Koszovó. pp. 239–244.

²² REMÉNYI Péter: Koszovó. pp. 245–246.

Tovább árnyalja a képet a meglehetősen gyenge gazdaság, az európaizáció szempontjából elengedhetetlen, ám mégis rendezetlen albán–szerb viszony, a magas munkanélküliség, a demográfiai szerkezet, amelyre a nagyarányú emigráció is hatással van. Az emigrációval Koszovó elveszti azt a réteget, amelytől a társadalmi és gazdasági aktivitás várható lenne. Koszovó új állam, kialakulatlan, fiatal intézményekkel, amelyek az említett szegénységgel, munkanélküliséggel együtt kedveznek a korrupciónak és a szervezett bűnözésnek. Az európai integráció a társadalom biztonságának garanciája lehetne, a posztháborús társadalomban azonban kevésbé jók a kilátások erre, és a nemzetépítés fázisa sem fejeződött be, így a lakosság alternatív lehetőségekkel törekszik sorsának rendezésére.²³

Koszovó társadalmi összképe egy szegény és kevés perspektívával rendelkező lakosság képét keltheti, ahol a szervezett bűnözés és az iszlám valláshoz kapcsolható radikalizmus nem vélt, hanem tapasztalt valóság, amelyben Koszovó a legcsekélyebb ellenállással rendelkezik bármiféle külső befolyással szemben. A legalapvetőbb szinten identitásának rendezésén belül pedig függetlenségének nemzetközi elismertetésével is küzd, viszont a jelenlegi rendezetlen státusszal a határozott identitáskép kialakítása szinte lehetetlen. A saját identitás építését megnehezíti a Szerbia és Albánia oldaláról érkező nyomás is. Bár Koszovó és Albánia legnagyobb etnikai csoportja is az albán, a külön állami keretek között történő fejlődés eltávolította egymástól a két albán csoportot. Albánia a 20. századra már kevésbé lett vallásos, amíg Koszovó megőrizte mérsékelt muszlim karakterét. Nagy-Albánia lehetősége emiatt sem feltétlenül lenne logikus lépés, és Albánia sem támogatja egyértelműen a csatlakozást.

A koszovói identitás erősítésében mindemellett hatalmas szerepet játszott, hogy a tartomány leválását megakadályozó szerb intézkedésekkel szemben az albánság kollektívan kivonult a közzférából és saját párhuzamos rendszereket épített ki Koszovóban, amelyek az albán anyanyelvűek egyre növekvő aránya miatt végül betölthették az állami intézmények szerepét. Szerbia ennek ellenére mai napig nem ismeri el Koszovó önállóságát. Nem akar lemondani korábbi autonóm tartományáról és bizonyos közigazgatási területek feletti ellenőrzésről. Az etnikai és nemzeti viták a Szerbiával való határkiigazítás lehetőségének fényében is érzékelhetőek, hiszen az albánok és a koszovói szerbek közötti törekeny kapcsolatot is veszélybe sodorhatja. Amennyiben a lakosságot etnikai közösségek tagjaiként kezelik, az elnyomja az állampolgárság szerepének elsődlegességét. Az etnikum azonban nem csak társadalmi szűrő, de alapvető identitást meghatározó faktor is. A határok megváltoztatása nem a koszovói identitás megerősítését segítené elő, hanem még erősebb eltávolodást váltana ki a szerbek és az albánok között, és a funkcionáló koszovói identitás kialakulásának reményét venné el.²⁴ Koszovóban az albán és a szerb is hivatalos nyelv, a lakosság 90%-a szunnita muszlim, míg a többi nagyrészt ortodox vallású. Társadalma sem Szerbia, sem Albánia társadalmához nem hasonlítható egyértelműen, mindkettővel mutat azonosságot, de egyikhez sem tartozik. A két ország árnyékában a saját identitás kialakítása, fejlesztése lényeges

²³ REMÉNYI Péter: Koszovó. pp. 247–250.

²⁴ MALOKU, Edona: The shaping and reshaping of Kosovo identity.

<https://prishtinainsight.com/the-shaping-and-reshaping-of-kosovo-identity/>; letöltés: 2020.03.21.

nemzetépítő elem, de többtényezős, bonyolult feladat a koszovói politikai elit számára, ahol be kell látni, hogy az etnikai különbségek ápolása fontos, de a hangsúlyt át kell helyezni: ne a külső határokra, hanem a belsőkre fókuszáljon. Le kell döntenünk a belső korlátokat ahhoz, hogy átfogó koszovói identitást tudjanak kialakítani.

Albánia

Albániára vallásilag majdnem ugyanaz jellemző, mint Koszovóra, hiszen többségében muszlim lakosú ország, de nem teljes mértékben muszlim, mivel ortodox és katolikus felekezet is jelen van a területen, valamint jelentős azok száma, akik identitásukhoz nem kapcsolnak vallási elemet (ez eredhet ateizmusból és a hit meg nem vallásából).

Albánia azon nyugat-balkáni országok egyike, ahol a vallás és a tradicionális társadalmi keretek a megosztottság felé terelik a társadalmat. A demokratikus állami modell beköszöntével viszont a társadalom feletti ellenőrzés csökkent, és így a lakosság szabadon alkalmazta a modernkori értékekkel össze nem férő tradicionális jogokat, ami 2012 közepéig meglehetősen nagyszámú, több mint tízezer vérbosszújellegű gyilkosságot generált.^{25,26} A 21. század elején 650 család, köztük 2000 gyermek élt elszigetelten vérbosszú fenyegetettsége miatt, és ezzel a társadalmi háttérrel az európai integráció nem elképzelhető.²⁷

Albániában bár a muszlimok többségben vannak – a lakosság 56,7%-a²⁸ iszlám vallású –, életszínvonaluk alacsony. Albánia számára is gazdasági stabilizáló tényező lehet az Európai Unió, ezért kedvező fejlemény, hogy Észak-Macedónia mellett Albánia csatlakozási tárgyalásainak megkezdését is jóváhagyta az Európai Unió. A két ország integrációs folyamata nem kezelhető külön, mivel ez regionálisan is nem várt feszültségeket, az egész Nyugat-Balkánra káros következményeket eredményezne. A csatlakozás feltételeken alapul, az EU által támasztott kritériumokat pedig Albánia teljesítette, az Unió a csatlakozási tárgyalások megkezdésének korábbi halasztásával viszont saját szavahihetőségét vonta kétségbe.²⁹

²⁵ VÉGH Andor: Albánia európai integrációs kérdései. In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon. Dialóg Campus, Budapest, 2019. p. 190.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf;
letöltés: 2020.03.17.

²⁶ Az albán szokásjog (Kanuni i Lekë Dukagjinit) a történelem során hivatalos bejelentés nélkül is életbe lépett, ha a törvényes rend felborult. Szerepe az albán nyelv megőrzésében és a nemzeti összetartozás vonatkozásában megkerülhetetlen. A vérbosszúval kapcsolatosan az albán szokásjog részletes szabályozást ír le, miszerint a vérbosszú alá esők és arra kötelezettek körét is meghatározza, illetve hogy kifejezetten csak férfiakra vonatkozatható. Ugyan a 20. század előtt megfékezte az anarchiát, az albán kultúra, tradíció része, amiről nehezen mondanak le, viszont számos tragédiát okozott.

²⁷ HEKA László: Vallási és politikai konfliktusok a délszláv térségben. Kanun i Lekë Dukagjinit (Az albán szokásjog). Acta Juridica et Politica, Tomus LXVIII. Fasc. 10., Szeged, 2005. pp. 48–57.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/7275/1/juridpol_067_fasc_010_001-059.pdf; letöltés: 2019.12.11.

²⁸ CIA: The World Factbook. Europe: Albania.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html>; letöltés: 2020.03.20.

²⁹ Nem kezdhet EU-csatlakozási tárgyalásokat Albánia és Észak-Macedónia.
https://mandiner.hu/cikk/20191015_nem_kezdhethet_eu_csatlakozasi_targyalasokat_albania_es_eszak_macedonia; letöltés: 2020.03.19.

Az albán nemzeti identitás a többi nyugat-balkáni identitáshoz képest kevésbé hordoz vallási jegyeket. Ezáltal az albán nemzeti integráció – mivel a társadalom nélkülözi a vallási törésvonalakat – könnyebben megvalósítható. Ebben a koncepcióban a vallási radikalizmus esélyei is alacsonyabbak.³⁰ A muzulmán albánok nem mélyen hívők, ezáltal szokásaik sem igazodnak teljeskörűen az iszlám rutinhoz. Az iszlám fundamentalizmus megjelenése csekély mértékű, viszont a többségi muszlim arány hosszabb távon okozhat komoly kihívást a Nyugat-Balkán számára. Nem zárható ki ugyanis az ország politikai és gazdasági instabilitása, az elhúzódó uniós csatlakozás miatt a radikálisabb, szélsőségesebb iszlám felé fordulás. Albánia 1992-ben az Iszlám Konferencia tagja lett, továbbá az állam területén több olyan segélyező és egyéb humanitárius segítségnyújtást végző muszlim NGO működik, amelyek gyakran térítő, szervező, befolyásoló tevékenységet is végeznek alapvető feladatukkal párhuzamosan. Az albán társadalom többnyire finanszírozási gondok megoldását várja ezektől a szervezetektől.³¹

Albánia nem csak vallási, de etnikai szempontból is heterogén, az albán alkotmány azonban a teljes kisebbségi jogok biztosítása mellett elismeri a további etnikumokat. Albánia esetében nem kifejezetten az etnikai arányok, többség-kisebbség kérdése okoz gondot, hanem a bár jelenleg lassuló ütemű, de mégis európai szinten kiemelkedő népszaporulata, ugyanis az ország gazdasági, politikai, szociális háttere ehhez nem elég erős. 2020 júliusára a becsült lélekszáma a népesség 0,28%-os növekedési rátájának köszönhetően 3 074 579 fő lehet.³² A fiatalok körében viszont magas az elvándorlási hajlam, valamint esetenként az illegális munkavállalás és a szervezett bűnözés.³³

Államközi viszonyai közül (társadalmi kérdéseket figyelembe véve is) kiemelkedő jelentőségű Koszovóval ápolta kapcsolata, ahol az „egy nemzet, két állam” elgondolás létező jelenség, mégis identitásbeli differenciájuk megnehezíti a lehetséges együttműködést. Amíg Albánia már túljutott a vallási, törzsi jellegű, addig Koszovó esetében az iszlám öntudat meghatározó a szláv ortodox világban.³⁴ 1997 és 2005 között megfigyelhető volt a politikai hatalom modernizációja is, viszont 2005-öt követően a Berisha-kormány már nem tudott kellő hatalomkoncentrációt véghez vinni, ennek ellenére megtartotta a kormányzás autoriter jellegét. 2013-tól az országot Edi Rama vezeti, az országban uralkodó demokratikus deficit az azonban ezzel együtt sem rendeződtek.³⁵ A civilek részvétele a közügyeket illetően alacsony, de mindenképp fejlődést mutató. A jogállamiság gyakorlati megvalósítása számos nehézségbe ütközik, az igazságszolgáltatás reformja is lezáratlan. Az intézményközi együttműködés és információcsere rossz, a társadalom és a politika kérdésében összefüggő szerkezeti

³⁰ VÉGH Andor: Albánia európai integrációs kérdései. p. 191.

³¹ SZILVÁGYI Tibor: Az albán kérdés biztonsági kockázatai és megoldásának lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2005. pp. 23., 79.
http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2005/szilvagy_i_tibor.pdf; letöltés: 2020.02.24.

³² CIA: The World Factbook. Europe: Albania.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html>; letöltés: 2020.03.20.

³³ SZILVÁGYI Tibor: Az albán kérdés biztonsági kockázatai és megoldásának lehetőségei. pp. 77–78.

³⁴ VÉGH Andor: Albánia európai integrációs kérdései. p. 194.

³⁵ VÉGH Andor: Albánia európai integrációs kérdései. p. 200.

problémák következtében nemzetközi szinten is jelentős a meghatározó gazdasági háttérrel rendelkező albán szervezett bűnözés.³⁶

Montenegró

Montenegró szintén egy többnemzetiségű ország, ahol a montenegrói mint fő etnikai csoport viszonylag kis többséggel rendelkezik a szerb, a bosnyák, az albán, a horvát és a roma kisebbség mellett. Montenegró mindössze két évvel Koszovó előtt, 2006-ban lett független ország. A társadalom legfontosabb szociopolitikai törésvonala az etnikai hovatartozáson alapszik itt is úgy, hogy a szocializmus időszakát követően a liberális demokráciára történő áttérés kezdete óta nincs változás a montenegrói elitben. A függetlenség megszerzése során egy informális szövetség alakult ki a montenegrói és a nem szerb kisebbségek között, mivel a szerb etnikai csoportok – velük ellentétben – Montenegró Szerbiával közös államban maradását erőltették. Ez megosztotta a montenegrói társadalmat. A függetlenség megszerzése után az etnikumok közötti kapcsolatok megromlottak.³⁷ Míg a szerbek és a montenegróiak viszonya főként politikai ellentétnek minősül, addig más kisebbségek esetében sem mondható el, hogy Montenegró az esélyegyenlőség országa lenne. Nagyarányú roma lakossága például csak korlátozott módon férhet hozzá a közszolgáltatásokhoz. Becslések szerint minden második roma munkanélküli és súlyos szegénységnek kitett, így a társadalom peremén élő etnikai közösségek egzisztenciális válsága is komoly problémát jelent.³⁸

Az etnikai diszkrimináció kiváltképp szembevető az oktatásban. A kisebbségek identitásának megőrzésében fontos lenne, hogy Montenegró ne kezelje egy csoportként a bosnyák, a horvát és a szerb kisebbségeket a montenegróival rokon szláv népekként, mert emiatt az oktatásban nincs biztosítva önálló nyelvhasználatuk, ugyanis önálló kisebbségi nyelvként a kormányzat egyedül az albánra fókuszál. Papíron természetesen biztosítottak a jogok, csak a gyakorlati megvalósításban vannak hiányosságok. Fő probléma, hogy az új állami kereten belül a korábbi, de jelenleg is regnáló politikai elit nincs kötelezve az etnikumok oktatási rendszeren keresztül történő identitásának megerősítésére.³⁹

Montenegró állami berendezkedését tekintve a demokratikus intézmények vonatkozásában is gyenge, az alkotmányos rend instabil. A nemzeti és a társadalmi identitás kérdése is problémákat vet fel. A kormánypárt törekszik a montenegrói öntudat erősítésére azzal párhuzamosan, hogy a szerb nemzetiségi arányt redukálja és alacsonyan tartja. A megosztott etnikai összetétel Montenegró esetében is felekezeti sokszínűséget takar. A szerb és a montenegrói ortodox egyház ellentéte jelenleg súlyos problémát jelent. A 2019. december 27-én elfogadott *A vallásszabadságról és a vallási közösségek jogi helyzetéről szóló tv.* miatt rendőrségi összetűzésekbe torkollt tüntetések sorozata zajlott az országban. A szerb ortodox egyház jelentős ingatlanokat veszíthet el, hiszen a törvény 62. cikke kimondja, hogy a vallási közösségeknek

³⁶ VÉGH Andor: Albánia európai integrációs kérdései. p. 201.

³⁷ BEŠIĆ, Miloš: Ethnic distance in Montenegro 10 years after gaining independence. Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, Stanovništvo, 2019. 57 (1.) pp. 1–25.

³⁸ KONTIĆ, Jelena: Montenegro is not a society of equal opportunities. <https://perspektiva.plus/montenegro-is-not-a-society-of-equal-opportunities/?lang=en>; letöltés: 2020.01.11.

³⁹ CSÁSZÁR Zsuzsa: Kisebbségi kérdés a Balkánon. pp. 117–118.

dokumentumokkal kell igazolniuk az 1918 előtti ingatlanulajdonlásukat. Ezt a montenegrói szerb kisebbség a kormány újabb lépésének véli a szerbség ellen, a szerb identitás rovására. A Szerb Ortodox Egyház alkotmányellenes és diszkriminatív lépésnek tartja a törvény elfogadását. A szerb társadalomból a törvény erős ellenállást váltott ki, amelyet viszont a montenegróiak állam elleni destabilizációs lépésnek tartanak.⁴⁰ Egyes nyilatkozatok szerint a tüntetések háttérben egyházi buzdítást lehet sejteni. A szerb és a montenegrói ortodox egyház igyekszik különválni, ám a montenegrói elismerése nem teljes körű.⁴¹

A valláson túl szintén fontos aspektus a montenegrói nyelv kérdése. Montenegróban a montenegrói nemzeti identitástudat megerősítése kiemelkedő fontosságú, ennek ellenére számos montenegrói anyanyelvűként a szerbet jelöli meg. Nyelvhasználatukban tehát, amely az identitás egyik stabil eleme, csak kevésbé megkülönböztethetők a szerbektől, így a montenegrói nyelv létjogosultsága is kérdéses.

Az országban jelentős a korrupció és a szervezett bűnözés. Bár Montenegró tett előrelépést ezek csökkentésére, de a pénzmosás, az emberkereskedelem, a kábítószer-kereskedelem, a cigarettacsempészet, az illegális fegyverkereskedelem és a kiberbűnözés továbbra is létező jelenségek.⁴² Pozitívan értékelhető azonban, hogy míg a szervezett bűnözés jelen van Montenegróban, addig a terrorista szervezetek működése nem bizonyítható az országban. Muszlim lakossága miatt viszont a radikalizálódási hajlamot Montenegróban is érdemes lehet figyelemmel kísérni. Bizonyítottan 20 montenegrói állampolgár harcolt Szíriában a konfliktus kezdete óta, így a közel-keleti harctérről visszatértek miatt indokolt a reintegrációs, továbbá a prevenció intézkedések foganatosítása.⁴³

Bosznia-Hercegovina

Bosznia-Hercegovina talán az összes nyugat-balkáni állam közül a legbonyolultabb, alkotmányos berendezkedését és társadalmi megoszlását tekintve is. Bosznia-Hercegovina hivatalosan föderatív parlamentáris köztársaság, ahol három államalkotó etnikum, a szerb, a horvát, a bosnyák és számos kisebbség él együtt. Számos feszültség, ellentét övezi viszonyaikat, vallási szélsőségek, társadalmi elszegényedés és a délszláv háború tragikus eseményeinek legintenzívebb emlékei. Az 1995-ös Daytoni Békemegállapodással egy államba kényszerültek azok az etnikumok, amelyek látszólag szünni nem akaró ellenérzéssel viseltetnek egymás iránt, ráadásul politikusaik nacionalista-populista retorikájukkal folyamatosan lebegtetik önállósodási törekvéseiket.

⁴⁰ Montenegro adopts law on religion amid protests by pro-Serbs.
<https://www.aljazeera.com/news/2019/12/montenegro-adopts-law-religion-protests-pro-serbs-191227084315704.html>; letöltés: 2020.03.19.

⁴¹ Napok óta tüntetnek az egyházügyi törvény ellen Montenegróban.
<https://e-press.news/napok-ota-tuntetnek-az-egyhazugyi-torveny-ellen-montenegroban/>; letöltés: 2020.01.11.

⁴² DEMETER Gábor: Montenegró két arca: gazdasági sikerek és belpolitikai válságok (2005–2007). LIMES Tudományos szemle, 2014. 81 (1) p. 304.
http://real.mtak.hu/8947/1/LIMES_Montenegro.pdf; letöltés: 2019.12.11.

⁴³ VARGA-KOCSISKA Aleksandra: Montenegró az európaizáció útján. In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon Dialóg Campus, Budapest, 2019. pp. 168–169.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf;
letöltés: 2020.03.17.

Bosznia-Hercegovina társadalmi fejlettségében egy elmaradott, etnikai alapú belső feszültségekkel küzdő ország. A délszláv háború által felerősödtek a nacionalista érzelmek, és a háború lezárását követően sem alakult ki egységes nemzettudat. A társadalom még mindig érzékenyen vagy zavartan reagál a nemzeti, etnikai, vallási, tehát az identitást meghatározó faktorok kérdéseire. A bosnyákok, a horvátok és a szerbek mellett még további 17 hivatalosan is elismert kisebbség⁴⁴ él Bosznia-Hercegovina területén, az őket védő törvény a nemzeti kisebbségi jogokat illetően csak 2003-ban lépett életbe.⁴⁵ (1995-ben a Békeszerződés 16 emberi jogi szerződés téziseit ratifikálta, köztük az 1994-es Keretegyezményt a nemzeti kisebbségek védelméről.) A kisebbségi jogok biztosításának gyakorlati megvalósulása mindezekből azonban nagyon csekély, mivel az állami berendezkedés nem teremti meg a lehetőséget a kisebbségek számára arra, hogy a politikai életben aktívan megjelenjenek.⁴⁶

Az államalkotó nemzetek esetében 2002-ben az entitások alkotmányait összehangba kellett hozni mind a bosznia-hercegovinai Szerb Köztársaság (Republika Srpska), mind a Bosznia-Hercegovinai Föderáció esetében a Daytonban elfogadott alkotmánnyal, miszerint a Föderáció területén élő szerb kisebbségek, valamint a Szerb Köztársaság területén élő bosnyák és horvát kisebbségek alkotmányos jogai ne csorbuljanak, a kivitelezés azonban itt is megmaradt az elvi szinten. A megosztottság és a fragmentációs hajlam a mindennapok részévé vált az országban. Mindhárom nemzet elképzelése a nemzetállam megvalósulása, csak éppen teljesen más határok mentén. A boszniai szerbek szeparatista elképzeléseik szerint leválnának Bosznia-Hercegovináról és csatlakoznának Szerbiához. A horvátok hasonlóan anyaországuk, Horvátország felé orientálódnának, míg a bosnyákok önálló államot kívánnak létrehozni. A közhatalom gyakorlásában az etnikai alapú diszkrimináció szinte természetesnek számító jelenség, amit tovább fokoz a pártok nacionalista politikai retorikája. Az államalkotó nemzetek, a bosnyák, a horvát és a szerb saját elnököt választanak, így a politikusok számára elegendő a saját népcsoportjuk meggyőzése. A nacionalista, érzelmekre ható retorika viszont hosszabb távon nem vezet a megbékélés felé, és nem mozdítja elő a reformokat. A vallásgyakorlás is erősen átpolitizált, mivel a politikai narratíva gyakorta eszközként tekinti az ortodox, a katolikus, a muszlim érzületet.⁴⁷ A Daytoni Békeszerződés – a társadalmi szektort érintő problémákat látva – hibázott azzal, hogy az etnikai tagoltságot alkotmányos keretek közé foglalta, és intézményesített garanciákat adott ezzel a megosztottságra.

⁴⁴ Albánok, cigányok, csehek, lengyelek, macedónok, magyarok, montenegróiak, németek, olaszok, oroszok, románok, ruszinok, szlovákok, szlovének, törökök, ukránok és zsidók.

⁴⁵ SZALAY Szabolcs: Vészesen fogyó kisebbségek Bosznia-Hercegovinában.
http://kitekinto.hu/europa/2012/04/07/veszesen_fogyo_kisebbsgek_bosznia-hercegovinaban;
letöltés: 2017.04.15.

⁴⁶ POLGÁRI Eszter: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának legutóbbi döntéséből. Sejdic és Finci Bosznia-Hercegovina elleni ügye. *Fundamentum*, 2010/1. szám. pp. 82–83.
http://epa.oszk.hu/02300/02334/00039/pdf/EPA02334_Fundamentum_2010_01_077-083.pdf;
letöltés: 2017.04.15.

⁴⁷ NÉMETH Olivér: Bosznia-Hercegovina: politikai helyzet és az euroatlanti integráció esélyei.
https://diplomaci.blog.hu/2019/05/12/bosznia-hercegovina_politikai_helyzet_es_az_euroatlanti_integracio_eselyei; letöltés: 2020.03.19.

Az etnikai különbség azonban eltérő vallási gyökereket is jelent az országban. Az ortodox szerbek, a katolikus horvátok és a muzulmán bosnyákok egymás mellett élése közvetlenül a háború után a Daytoni Megállapodás ellenére is az egymás iránti gyűlölködéssel volt terhes. Az elmúlt évek alatt a nagyarányú intolerancia mérséklődött, megfigyelhető azonban, hogy a vallásszabadság leginkább ahhoz az etnikumhoz tartozik, amely az adott területen többségben van. Az esetek nagy számában a vallási közösségek is felelőssé tehetőek a kialakult állapotokért. A vallásgyakorlás Bosznia-Hercegovinában erősen átpolitizált, és az államalkotó nemzetek esetében összefügg a nacionalista beállítottsággal, ami társadalomformáló erő is. A nacionalista nézeteknek megfelelően az etnikailag homogén területek erőltetése is a félelem érzését sugallta a más nemzethez és valláshoz tartozóktól az elmúlt 24 évben.

A társadalom szempontjából meghatározó a nagyarányú muszlim lakosság, amely az összlélekszám 50,7%-át teszik ki.⁴⁸ A délszláv háborút megelőzően mérsékelt szunnitaként éltek. Jelenleg a vahabíták száma megközelítőleg tízezerre tehető, de a toborzás a köreikbe folyamatos. Ők iszlám törvény, a saria⁴⁹ jog alapján élnek elszigetelten,⁵⁰ és ebbe a gyakorlatba az ország egyetlen hivatalos hatósága sem avatkozik be. A vahabita közösségek megközelítőleg a muzulmán lakosság 12%-ának támogatását élvezik.⁵¹ Ez a támogatás többek között betudható a társadalmi rétegek között egyre szélesedő gazdasági szakadéknak, és annak, hogy a szaúdi és az Öböl menti monarchiák jelentős anyagi támogatást nyújtanak a régió muszlim közösségeinek. Az identitászavaros, kiábrándult fiatalokat az anyagi juttatást kínáló muszlim közösségek sikerrel szólítják meg.⁵² A pénzügyi gondok azonban nemcsak a társadalmilag sérülékeny csoportokat érintik, hanem a háború során otthonaikat elhagyni kényszerültek is. A menekültek és a belső menekültek⁵³ helyzetének rendezését az erős forráshiányon túl az is akadályozza, hogy az etnikailag megtisztított területekre nem akarnak vagy nem tudnak visszatérni, ami identitásuk alapjait teszi bizonytalanná.

Radikalizáció

A radikalizálódáshoz nem egyetlen út vezet. A radikalizálódás mindig különböző események következménye, illetve számos tényező jelenlétét feltételezi.

⁴⁸ CIA: The World Factbook. Europe: Bosnia-Herzegovina.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>; letöltés: 2020.03.19.

⁴⁹ IVÁNYI Tamás: A törvény (Saría) az iszlámban. Kőrösi Csoma Sándor Társaság, Budapest, 2008. p. 12.

⁵⁰ PRIEGER Adrienn – MÁTYÁS Imre: Az iszlám jog. Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Miskolc, Tomus XXXII, 2014. pp. 103–112.

<http://midra.uni-miskolc.hu/document/19858/13844.pdf>; letöltés: 2020.03.19.

⁵¹ SZENTESI ZÖLDI László – PÓSA Károly: Burkás lányok, minaretek.

<http://www.demokrata.hu/cikk/burkas-lanyok-minaretek>; letöltés: 2017.04.15.

⁵² SZÁLKAI Kinga – BARANYI Tamás Péter – SZARKA E. Luca (szerk.): Biztonságpolitikai Corvinák I. Antall József Tudásközpont, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, Budapest, 2019. p. 287.

⁵³ 2018-as adatok szerint a belső menekültek száma 90 000, a hontalanoké 90, a horvát menekülteké pedig 5120 fő.

CIA: The World Factbook. Europe: Bosnia-Herzegovina.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>; letöltés: 2020.03.19.

Egyéni, csoportos és makroszinten is megjelenő okok együttese, amelyek a szélsőségek felé taszítják, illetve vonzzák az embert. A társadalomtól való elidegenedés érzése, a megváltozott csoportdinamika, a gazdasági nélkülözés, az észlelt társadalmi igazságtalanságok mind olyan katalizátorok, amelyek az egyén gondolkodását és viselkedését befolyásolják, valamint a radikalizálódás folyamatát is felgyorsíthatják.⁵⁴ Tehát több, elsősorban társadalmi, politikai színezetű kiváltó ok kombinációja lehet a radikalizálódást támogató faktor. Az identitáskrizisek, a kulturális marginizálódás, a sehova nem tartozás gondolata viszont bizonyítottan olyan „toló” tényezők, amelyek a megfelelő ideológiai befolyás hatására elősegítik a szélsőséges folyamatokat.

Az előzőekben bemutatott társadalmi környezet mellett a balkáni radikalizáció kiemelkedő eleme az iszlám vallás jelenléte. Az európai muszlim közösség 16%-a ebben a régióban található 7,3 millió lakossal. A vallás túlgondolt szerepe, a szervezett bűnözés, a terrrorszervezetek képviselőinek jelenléte, a korrupció és a gyenge kormányzás mind a radikalizációt segítő elem a Nyugat-Balkánon.⁵⁵

A radikalizálódás jelenségének vizsgálatakor figyelembe kell venni a közelmúlt történelmét. A nyugat-balkáni régióban ez különösen fontos, hiszen az 1990-es évek eseményei még alig negyed évszázada zajlottak, így számolnunk kell ezek társadalmi – napjainkban is tapasztalható – következményeivel. Nevezett következmények (a már részletezett társadalmi viszonyok) a háború utáni trauma, a mentális egészséget befolyásoló kérdések, az etnikai csoportok közötti bizalmatlanság és előítéletek, a megtört diszfunkcionális családok kialakulása. Ezek mellett a politikai és a gazdasági tényezők is megkérdőjelezhetetlenek, így a korrump kormányok, a gazdasági kilátások általános hiánya és a munkanélküliség magas aránya. Ezek kombinációja eredményezte, hogy a jelen Nyugat-Balkán népességének bizonytalan a jövőképe, nincs teljeskörűen biztosítva identitásuk megerősítése így a radikalizálódásra rendkívül hajlamosak.⁵⁶ Az első muszlim harcosok a délszláv háború idején érkeztek Délkelet-Európába, és a boszniai muszlimok oldalán harcoltak. A háború során, főként a szerbek által ellenük elkövetett erőszak szélsőséges formái, az etnikai tisztogatások, a népirtás a muszlim lakosság mentalitását nagyban formálta, és az arra fogékonyak esetében termékeny alapot teremtett a radikális iszlám felé forduláshoz. Becslések szerint a boszniai muszlimok 5–10%-a indoktrinálódik az iszlám szélsőségesebb formáin.⁵⁷

⁵⁴ DE LEEDE, Seran – HAUPFLEISCH, Renate – KOROLKOVA, Katja – NATTER, Monika: Radicalisation and violent extremism – focus on women: How women become radicalised, and how to empower them to prevent radicalisation. Policy Department for Citizen's Right and Constitutional Affairs, 2017. p. 12. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596838/IPOL_STU\(2017\)596838_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596838/IPOL_STU(2017)596838_EN.pdf); letöltés: 2019.12.11.

⁵⁵ KIS-BENEDEK József: Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. p. 113.

⁵⁶ RUGE, Majda: Radicalization among Muslim communities in the Balkans: Trends and Issues. p. 5. https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/061417_Ruge_Testimony_REVISED.pdf; letöltés: 2020.01.14.

⁵⁷ PRISLAN, Kaja – ČERNIGOJ, Albert – LOBNIKAR, Branko: Preventing Radicalisation in the Western Balkans: The Role of the Police Using a Multi-Stakeholder Approach. Tevija za kriminalistika in kriminologijo, Ljubljana, Vol. 69, No. 4. 2018. p. 260. https://www.policija.si/images/stories/Publications/JCIC/PDF/2018/04/JCIC2018-04_KajaPrislan_PreventingRadicalisationInTheWesternBalkans.pdf; letöltés: 2019.12.14.

A volt Jugoszlávia területén a szlafizmus többé-kevésbé új jelenség. Az elmúlt néhány évtizedben a délkelet-európai militáns iszlamista mozgalom kifinomult infrastruktúrát hozott létre, amely radikális papság által irányított mecsetekből és helyi biztonságos menedékhelyekből áll izolált falvakban, ahol a szélsőségesek külön életet élnek, a rendőrség, az adózási vagy bármely más hatóság nélkül. Bár esélyeik a sikerre minimálisak, ennek ellenére a térség nyugati érdekeire és a délkelet-európai stabil demokratikus társadalmak kialakításának lehetőségére határozottan veszélyt jelentenek. Nem meglepő kijelentés az, miszerint a háború lezárása óta Bosznia-Hercegovinába érkező 800 millió dolláros szaúdi támogatás útja nem követhető pontosan nyomon. Számtalan jótékonyági szervezet között keringenek a pénzalapok, amelyek jelentős része feltehetően az iszlamista szervezetek finanszírozását hivatott szolgálni.⁵⁸

A Nyugat-Balkánt tekintve Koszovó, Bosznia-Hercegovina és Albánia az, amelyek a külföldre exportált harcosokat tekintve a saját népességhez viszonyítva a legnagyobb európai beszállítóknak számítanak. Bár kiemelendő, hogy az ilyen radikalizálódás a népesség kis részére vonatkozik, 2012–2017 között a hat balkáni államból 1000–1100 ember ment Szíriába és Irakba, többségük a fent említett három országból, és becslések alapján az indulók 30%-a tért vissza Európába.⁵⁹ 2017 után a kiutazási hajlandóság lecsökkent, és 2018-ra szinte teljesen megszűnt, miután az Iszlám Állam iraki–szíriai magszervezete 2019-re összeomlott.⁶⁰ A délszláv országok a visszatérő harcosokat a megfelelő szankciók mellett befogadják, viszont börtönbüntetés kiszabása csak azok esetében lehetséges, akik bizonyíthatóan részt vettek terrorcselekményekben. Az el nem ítélt, a visszatérő nők és gyerekek esetében szükséges a felismerés, miszerint ez a jelenség ösztársadalmi probléma. A leghatásosabb deradikalizációs, illetve prevenciós eszköz pedig a működőképes gazdaság, a foglalkoztatottság, a vallási tolerancia és az etnikai hovatartozástól független oktatás biztosítása lehetne.

Európaizáció mint identitás?

A már említett társadalmi nehézségek és identitászaros állapotok kezelésében segíthet az idegen identitás észlelése, megismerése, tulajdonságainak átvétele, ami a saját hiányosságokkal küzdő identitásuk fejlesztésében a nyugat-balkáni népek számára is eszköz lehet. Szinte kivétel nélkül említhető az európaizáció mint lehetséges út az identitás és a társadalmi viszonyok kezelésére.

⁵⁸ PETROVIĆ, Predrag: Islamic radicalism in the Balkans. Issue Alert, 24/2016. p. 2. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_24_Balkan_radicalism.pdf; letöltés: 2020.03.18.

⁵⁹ AZINOVIĆ, Vlado: The foreign fighter phenomenon and radicalization in the Western Balkans: Understanding the context, 2012-2016. In: AZINOVIĆ, Vlado (edit.): Between salvation and terror: Radicalization and the foreign fighter phenomenon in the Western Balkans. The Atlantic Initiative, Sarajevo, 2017. pp. 9–20. <https://www.rcc.int/p-cve/download/docs/BetweenSalvationAndTerror.pdf/74af913c3974d92d1401d6c4af3495b4.pdf>; letöltés: 2019.12.14.

⁶⁰ OROSZ Anna – SZALAI Máté – WAGNER Péter: A külföldi harcosok jelentette fenyegetés a „kalifátus” bukását követően (2.) – Európai válaszok a hazatérők problémájának kezelésére. KKI-elemzések, E-2019/35., Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2019. p. 3. https://kki.hu/wp-content/uploads/2019/07/35_KKI-Elemzes-OA-SZM-WP-FF2_nn.pdf; letöltés: 2019.12.14.

A Nyugat-Balkán országai stratégiai célként jelölték meg a közeledést az Európai Unióhoz. Ebben a helyzetben az európai identitás lehet az a külső idegen értékrend, amelyet a balkáni társadalom átvehet. Gyakran csak az integrációra értjük az európaizáció folyamatát, miközben az magában foglalja azokat a változásokat is, amelyek az integrációs folyamat velejárói. Politikai, társadalmi, kulturális és ideológiai változások, amelyek új intézmények létrejöttét vagy a már meglévő intézmények fejlődését garantálják. Az így kialakult rendszer egyértelműen politikai eredmény, de a nemzeti identitás változását is előidézhetheti.

A Nyugat-Balkán csatlakozás előtt álló hat országa, Albánia, Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia, Koszovó, Montenegró és Szerbia kevésbé stabil, és más nyugat-európainak tekinthető szervezetbe sem különösebben integrálódott, így a lemaradás kézzel fogható. A délkelet-európai régió esetében így teljesül az a feltétel, hogy az identitás elemeiben eltérés tapasztalható az európaihoz képest, emiatt kialakul egy olyan nyomás, amely az elérni kívánt állapot felé tolja az országot, de ez még nem elégséges, hiszen az adott állam politikai, társadalmi gazdasági adaptációs képességgel kell rendelkezzen az új elemek átvételére.

Általánosan elmondható, hogy az európaizáció területtől függetlenül egyazon alapelvekre épül, és egy olyan, a nemzetközi közösségekkel szemben potenciálisan gyenge térség számára, mint a Nyugat-Balkán, ez a folyamat az előző csatlakozó államokhoz képest nehezebb, illetve az úgynevezett európai értékekhez való igazodást a társadalom is jobban megszenvedti. Az ilyesfajta átalakulás, az idegen identitás átvétele a kényszer és az önként vállalt között mozog, és bár a Nyugat-Balkán saját döntése, hogy az Unióhoz akar-e tartozni, mégis az átalakuló biztonsági helyzet miatt ez sokkal inkább létkérdésnek tekinthető esetükben. Ezáltal számukra az integrációs folyamat külső, kényszerítő jellegű, ami komoly feltételeket támaszt.⁶¹

Ösztönző azonban a követelmények véghezvitele, hiszen minden egyes lépéssel realizálódik a taggá válás,⁶² még akkor is, ha ez az adott régióban sokkal nagyobb kihívást jelent, mint eddig bárhol Európában. Adaptációs képessége ellenére viszont ördögi kör, hogy a térség heterogenitása és számos társadalmi törésvonala akadályokat gördít az integráció sikeres előmozdítása elé. Természetesen az mindenki számára nyilvánvaló, hogy a taggá válás nem jelent önmagában sikert az azonosulásra, és a társadalom kötelező jelleggel nem tud hasonulni valamihez, amit esetlegesen nem érez még a sajátjának. A sokszínűség érvényes történelmileg, az intézményrendszer szintjén és szocioökonómiai szempontok szerint egyaránt. Sajátos etnikai-kulturális képet alakítottak ki az itt élők az évszázadok alatt, és nincs olyan fokú összetartó erő a szerb, horvát, bosnyák, albán, macedón, montenegrói népek között, amely egységet teremtené az együtt, egymás mellett létezés helyett. A vallás és a kulturális gyökerek sokszor a politikai akaratot is felülírják.

⁶¹ SIGÉR Fruzsina: Európaizáció a Nyugat-Balkánon. *Külgazdaság*, 50. évf. 11–12. sz., 2006. pp. 62–81.

⁶² Az EU nyugat-balkáni politikájának jellemzőit lásd REMEK Éva: Az Európai Unió bővítésének biztonságpolitikai aspektusai. In: TÜRKE András István – BESENYŐ János – WAGNER Péter (szerk.): *Magyarország és a CSDP*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. pp. 109–126.

Összességében mélyen beágyazott differenciált, instabil alapokra épít a balkáni identitások többsége, ami biztonsági résként értékelhető. A délszláv háborúban a heterogén Nyugat-Balkán kisebbségei vallási és etnikai értelemben is sérültek. Az, hogy a jelenleg is létező társadalmi és identitáskrizisek okainak lehetséges megoldását az európaizáció jelentheti, dilemmát okoz. Az európaizáció, az uniós tagság, az európai normák átvétele a nyugat-balkáni országok számára lehetőség a modernizációra, a gazdasági fejlődésre, a fokozottabb biztonságra. Az Európai Unió megítélése is kettős, hiszen az egyszerre külső stabilizáló tényező és külső kényszerítő hatalom. Az európaizáció a Nyugat-Balkánon pedig inkább egy felülről vezérelt folyamat, ahol az adaptáció sem képesség, hanem kényszer. A nyugat-balkáni országok fiatal, nemzetépítési stádiumban lévő nemzetállamok, amelyek önálló azonosságtudata törékeny, így számukra az európaizáció a lehetőségen túl a nemzeti identitásukat veszélyeztető folyamatként⁶³ is értékelhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AZINOVIĆ, Vlado: The foreign fighter phenomenon and radicalization in the Western Balkans: Understanding the context, 2012-2016.
In: AZINOVIĆ, Vlado (edit.): Between salvation and terror: Radicalization and the foreign fighter phenomenon in the Western Balkans. The Atlantic Initiative, Sarajevo, 2017. pp. 9–20.
<https://www.rcc.int/p-cve/download/docs/BetweenSalvationAndTerror.pdf/74af913c3974d92d1401d6c4af3495b4.pdf>; letöltés: 2019.12.14.
- BÁNDY Katalin – PINTÉR Tibor: (Re)iszlamizációs törekvések a Balkánon a posztháborús etnikai törésvonalak és törékeny egyensúlyok mentén. Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok, Különszám, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, 2018. pp. 57–73.
http://real.mtak.hu/88293/1/EPA03448_multidiszciplinaris_2018_4_057-073.pdf; letöltés: 2020.03.18.
- BEŠIĆ, Miloš: Ethnic distance in Montenegro 10 years after gaining independence. Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, Stanovništvo, 2019. 57 (1.) pp. 1–25.
- CALIC, Marie-Janine: A bosznia-hercegovinai etnikai konfliktusok szerkezeti elemzése. Regio – Kisebbség, politika, társadalom, 1994. 5. évf. 4. sz.
<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00020/pdf/03.pdf>; letöltés: 2019.12.11.
- CIA: The World Factbook. Europe: Albania.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html>; letöltés: 2020.03.20.
- CIA: The World Factbook. Europe: Bosnia-Herzegovina.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>; letöltés: 2020.03.19.

⁶³ KOLLER Boglárka: Az európaizáció konceptuális és elméleti kérdései, különös tekintettel a Nyugat-Balkánra. In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon. Dialóg Campus, Budapest, 2019. p. 26.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf; letöltés: 2020.03.17.

- CSÁSZÁR Zsuzsa: Kisebbségi kérdés a Balkánon.
In: CSÁSZÁR Zsuzsa: Kisebbség – oktatás – politika a Balkánon.
Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2011.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/48900/1/kek_mono_002_007-160.pdf; letöltés: 2020.03.18.
- DE LEEDE, Seran – HAUPFLEISCH, Renate – KOROLKOVA, Katja – NATTER, Monika:
Radicalisation and violent extremism – focus on women:
How women become radicalised, and how to empower them to prevent radicalisation.
Policy Department for Citizen’s Right and Constitutional Affairs, 2017.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596838/IPOL_STU\(2017\)596838_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596838/IPOL_STU(2017)596838_EN.pdf); letöltés: 2019.12.11.
- DEMETER Gábor: Montenegro két arca: gazdasági sikerek és belpolitikai válságok (2005–2007). LIMES Tudományos szemle, 2014. 81 (1) pp. 299–315.
http://real.mtak.hu/8947/1/LIMES_Montenegro.pdf; letöltés: 2019.12.11.
- GAZDAG Ferenc – REMEK Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai.
Dialóg Campus, Budapest, 2018.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_EKM_Biztonsagi_tanulmanyok_alapjai.pdf; letöltés: 2020.03.04.
- HAJDÚ Zoltán: A Balkán az európai térben.
In: HORVÁTH Gyula – HAJDÚ Zoltán (szerk.):
Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országokban.
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010. pp. 17–42.
- HEKA László: Vallási és politikai konfliktusok a délszláv térségben.
Kanun is Lekë Dukagjinit (Az albán szokásjog).
Acta Juridica et Politica, Tomus LXVIII. Fasc. 10., Szeged, 2005. pp. 48–57.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/7275/1/juridpol_067_fasc_010_001-059.pdf;
letöltés: 2019.12.11.
- HORVÁTH Gabriella: A kisebbségi jogok védelme Macedóniában:
A decentralizáció szerepe. Pro minoritate, 2014. tavasz. pp. 43–73.
<https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino-1401-05-Horvath.pdf>;
letöltés: 2020.01.11.
- IVÁNYI Tamás: A törvény (Saría) az iszlámban.
Kőrösi Csoma Sándor Társaság, Budapest, 2008.
- KIS-BENEDEK József: Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus.
Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- KOLLER Boglárka: Az európaizáció konceptuális és elméleti kérdései, különös tekintettel a Nyugat-Balkánra.
In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon.
Dialóg Campus, Budapest, 2019. pp. 15–30.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf; letöltés: 2020.03.17.
- KONTIĆ, Jelena: Montenegro is not a society of equal opportunities.
<https://perspektiva.plus/montenegro-is-not-a-society-of-equal-opportunities/?lang=en>;
letöltés: 2020.01.11.
- MALOKU, Edona: The shaping and reshaping of Kosovo identity.
<https://prishtinainsight.com/the-shaping-and-reshaping-of-kosovo-identity/>;
letöltés: 2020.03.21.

- Montenegro adopts law on religion amid protests by pro-Serbs.
<https://www.aljazeera.com/news/2019/12/montenegro-adopts-law-religion-protests-pro-serbs-191227084315704.html>; letöltés: 2020.03.19.
- Napok óta tüntetnek az egyházügyi törvény ellen Montenegróban.
<https://e-press.news/napok-ota-tuntetnek-az-egyhazi-torveny-ellen-montenegroban/>;
letöltés: 2020.01.11.
- Nem kezdhet EU-csatlakozási tárgyalásokat Albánia és Észak-Macedónia.
https://mandiner.hu/cikk/20191015_nem_kezdhethet_eu_csatlakozasi_targyalasokat_albani_a_es_eszak_macedonia; letöltés: 2020.03.19.
- NÉMETH Olivér: Bosznia-Hercegovina: politikai helyzet és az euroatlanti integráció esélyei.
https://diplomaci.blog.hu/2019/05/12/bosznia-hercegovina_politikai_helyzet_es_az_euroatlanti_integracio_eselyei; letöltés: 2020.03.19.
- OROSZ Anna – SZALAI Máté – WAGNER Péter: A külföldi harcosok jelentette fenyegetés a „kalifátus” bukását követően (2.) – Európai válaszok a hazatérők problémájának kezelésére.
KKI-elemzések, E-2019/35., Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2019.
https://kki.hu/wp-content/uploads/2019/07/35_KKI-Elementes-OA-SZM-WP-FF2_nn.pdf;
letöltés: 2019.12.14.
- ÖRDÖGH Tibor: Nacionalizmus és patriotizmus Szerbiában.
In: VARGHA Márk (szerk.): Kis Népeskönyv. Leíró nemzetpolitikai tanulmányok.
Europa Varietas Institute, Budapest, 2016. pp. 169–209.
- ÖRDÖGH Tibor: Szerbia közeledése az Európai Unióhoz.
In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon.
Dialóg Campus, Budapest, 2019. pp. 173–188.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf; letöltés: 2020.03.17.
- PERICA, Vjekoslav: Religion in the Western Balkans.
Oxford University Press, Oxford, 2014.
- PETROVIĆ, Predrag: Islamic radicalism in the Balkans. Issue Alert, 24/2016.
https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_24_Balkan_radicalism.pdf;
letöltés: 2020.03.18.
- POLGÁRI Eszter: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának legutóbbi döntéséből.
Sejdic és Finci Bosznia-Hercegovina elleni ügye.
Fundamentum, 2010/1. szám. pp. 82–83.
http://epa.oszk.hu/02300/02334/00039/pdf/EPA02334_Fundamentum_2010_01_077-083.pdf; letöltés: 2017.04.15.
- PRIEGER Adrienn – MÁTYÁS Imre: Az iszlám jog.
Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Miskolc, Tomus XXXII, 2014. pp. 103–112.
<http://midra.uni-miskolc.hu/document/19858/13844.pdf>; letöltés: 2020.03.19.
- PRISLAN, Kaja – ČERNIGOJ, Albert – LOBNIKAR, Branko:
Preventing Radicalisation in the Western Balkans:
The Role of the Police Using a Multi-Stakeholder Approach.
Tevija za kriminalistika in kriminologijo, Ljubljana, Vol. 69, No. 4. 2018. pp. 257–268.
https://www.policija.si/images/stories/Publications/JCIC/PDF/2018/04/JCIC2018-04_KajaPrislan_PreventingRadicalisationInTheWesternBalkans.pdf; letöltés: 2019.12.14.
- REMEK Éva: Az Európai Unió bővítésének biztonságpolitikai aspektusai.
In: TÜRKE András István – BESENYŐ János – WAGNER Péter (szerk.):
Magyarország és a CSDP. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. pp. 109–126.

- REMEK Éva: Értékek, etika, identitás és a biztonságpolitika – gondolatébresztő.
In: 5. Báthory-Brassai tanulmánykötet 2. rész.
Óbudai Egyetem, Budapest, 2014. pp. 452–458.
http://www.bbk.alfanet.eu/userspace/5bbk2014_minden/5BBK2014__Kiadvany_2-2_kotet.pdf; letöltés: 2020.03.05.
- REMÉNYI Péter: Koszovó.
In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon.
Dialóg Campus, Budapest, 2018. pp. 237–252.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf; letöltés: 2020.03.17.
- RINTO II, Conrad L.: Incomplete Integration: Ethnicity and the Refugee and Internally Displaced Person Crisis in Postwar Serbia. The Ohio State University, 2017.
https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=osu1512038773569552&disposition=in_line; letöltés: 2020.01.14.
- RUGE, Majda: Radicalization among Muslim communities in the Balkans: Trends and Issues.
https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/061417_Ruge_Testimony_REVISED.pdf; letöltés: 2020.01.14.
- SÁFRÁNY Attila: A balkáni nacionalizmus.
Fókusz, Vajdasági ismeretterjesztő és tudományszerűsítő portál, 93. szám – 2012. április.
<http://www.fokusz.info/index.php?cid=1862959364&aid=1231501912&lista=1>;
letöltés: 2019.12.11.
- SIGÉR Fruzsina: Európaizáció a Nyugat-Balkánon.
Külgazdaság, 50. évf. 11–12. sz., 2006. pp. 62–81.
- SZALAY Szabolcs: Vészesen fogyó kisebbségek Bosznia-Hercegovinában.
http://kitekinto.hu/europa/2012/04/07/veszesen_fogyo_kisebbsenek_bosznia-hercegovinaban; letöltés: 2017.04.15.
- SZÁLKAI Kinga – BARANYI Tamás Péter – SZARKA E. Luca (szerk.):
Biztonságpolitikai Corvinák I. Antall József Tudásközpont,
Corvinus Kültügyi és Kulturális Egyesület, Budapest, 2019.
- SZENTESI ZÖLDI László – PÓSA Károly: Burkás lányok, minaretek.
<http://www.demokrata.hu/cikk/burkas-lanyok-minaretek>; letöltés: 2017.04.15.
- SZILVÁGYI Tibor: Az albán kérdés biztonsági kockázatai és megoldásának lehetőségei.
Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2005.
http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2005/szilvagy_i_tibor.pdf;
letöltés: 2020.02.24.
- URKOM, Aleksander: Az identitás percepciója a szerb, mint idegen nyelv tanulása során.
In: LUKÁCS István (ured.) Tanulmánykötet Milosevits Péter tiszteletére.
ELTE Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 2015. pp. 205–212.
- VARGA-KOCSICSKA Aleksandra: Montenegró az európaizáció útján.
In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon.
Dialóg Campus, Budapest, 2019. pp. 161–172.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf; letöltés: 2020.03.17.
- VÉGH Andor: Albánia európai integrációs kérdései.
In: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Európaizáció a Nyugat-Balkánon.
Dialóg Campus, Budapest, 2019. pp. 189–204.
https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_Europaizacio_Nyugat_Balkanon.pdf; letöltés: 2020.03.17.

**A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA FOGALMA,
JELENTŐSÉGE ÉS HATÁSAI A VÉDELMI SZEKTORRA**

A mesterséges intelligencia fogalma

A mesterséges intelligencia¹ (MI) kutatása és fejlesztése a számítógép- és a számítástudomány azon részterülete, amely a rendelkezésre álló adatok alapján *döntéshozatalra képes számítógépes programok* megalkotásával foglalkozik. A döntéshozatal képességével rendelkező szoftverek alkalmazásával az emberi intelligencia felfogást, indoklást, absztrakciót és tanulást igénylő feladatai részben vagy egészben kiválthatók. Általánosan elfogadott definíció híján tehát az emberi cselekvést részben vagy egészben, automatikus módon kiváltó gépeket (szoftvereket) értjük MI alatt.²

Kategóriái:

- *szűk* (narrow) *MI*: konkrét részterületeken az emberi képességeivel összemérhető teljesítmény. A jelenleg elérhető szint;0
- *általános* (general) *MI*: bármilyen feladatot képes az emberi munkaerővel összemérhető színvonalon végrehajtani;
- *mesterséges szuperintelligencia*: bármilyen feladat tekintetében meghaladja az emberi képességeket.

Az MI elsősorban az alábbi tudományágak eredményeit használja fel és összegzi:

- természetes nyelvek feldolgozása (natural-language processing): a lingvisztika részterülete, amely a számítógépek és az emberek közötti nyelvi kommunikációval foglalkozik;
- tudásreprezentáció (knowledge representation): az információ a számítógépek számára értelmezhető összeállításával foglalkozik, amelyhez az emberi komplex problémamegoldással kapcsolatos pszichológiai kutatásokat veszi alapul;
- automatikus következtetés (automated reasoning): a kognitív tudományok egyik ága, amelynek kutatásai lehetővé teszik a számítógépek számára, hogy önállóan vonjanak le következtetéseket a rendelkezésükre álló információk és tapasztalatok alapján;

¹ Artificial Intelligence – AI.

² National Security Commission on Artificial Intelligence: Interim Report. Az amerikai Kongresszus által a mesterséges intelligencia nemzeti biztonsági vonatkozásainak vizsgálatára felkért szakértők 2019 novemberében közzétett időközi jelentése. p. 7.
<https://www.epic.org/foia/epic-v-ai-commission/AI-Commission-Interim-Report-Nov-2019.pdf>;
letöltés: 2019.12.06.

- gépi (számítógépes) látás (computer vision): a digitális kép- és videofeldolgozás segítségével a számítógépek magas szinten képesek érzékelni a környezetüket;
- valamint a robotika.

A *gépi tanulás*³ (GT) a mesterséges intelligencia kutatásának egyik területe.⁴ A GT-rendszerek képesek előre megadott minták alapján önállóan vagy emberi segítséggel szabályszerűségeket felismerni vagy azonosítani. Ennek következtében a rendszer nemcsak megtanulja a kívülről kapott mintákat, hanem képes ezek alapján olyan általánosításokra is, amely szerint – a tanulási szakaszt követően – *új adatokra vonatkozólag is helyes döntéseket tud hozni*. Az ilyen gépek a tapasztalataikat felhasználva, *automatikusan tanulnak és fejlődnek*. A GT-rendszerek működése már nagyban hasonlít az emberi tudathoz. A gépi tanulási módszerek legelterjedtebb fajtái a felügyelt és a nem felügyelt, valamint a megerősítéses tanulás.

A GT technikái:

- megerősítő tanulás (reinforcement learning): a gép az általa alkalmazott megoldásokról visszajelzést kap, amelyek alapján megjegyzi a helyes módszereket;
- mély tanulás (deep learning): a gépeket képessé teszik nagy mennyiségű adat feldolgozására, lehetővé téve számukra, hogy több feladattípust is végre tudjanak hajtani;
- mesterséges neurális (ideg-) hálózatok: az emberi agy ideghálózatainak mintájára megalkotott algoritmusok.

A GT fejlesztésére világszerte szánt összeg becslések alapján az MI-hez köthető befektetések mintegy 60%-át teszi ki.⁵

Az MI-vel szorosan összefügg az 5G-technológia és a kvantummechanika.

Az 5G-technológia lehetővé teszi az okoseszközök tömeges csatlakozását az internethez, létrehozva a dolgok internetét (Internet of Things⁶) és nagyban megnövelve a védelemre szoruló információs hálózatok összetettségét. A hálózaton elérhető eszközök hatványozott növekedése új lehetőségeket kínál a megfigyeléshez is. Az 5G nem tekinthető egyetlen technológiának, valójában információstechnológiai ökoszisztémáról van szó, amely lehetővé teszi a vezető nélküli

³ Machine Learning.

⁴ Egyes nézőpontok szerint a gépi tanulás képessége az MI egyik alapfeltétele.

⁵ A mesterséges intelligencia és a gépi tanulás kategóriáival, valamint az érintett tudományágakkal kapcsolatos információk forrása:

TONIN, Matej: 2019 – Report On Artificial Intelligence: Implications for NATO's Armed Forces.

A NATO Parlamenti Közgyűlés Technológiai és Biztonsági Albizottsága által 2019. október 13-án elfogadott jelentés.

<https://www.nato-pa.int/document/2019-stcttc-2019-report-artificial-intelligence-tonin-149-stctts-19-e-rev1-fin>; letöltés: 2019.12.06.

⁶ Az információáramlás ugrásszerű növekedése lehetővé teszi, hogy az ipari termelésben és a hétköznapi életben stb. használt tárgyak egyre növekvő hányada is okoseszközzé váljon (okosgyár, okosotthon, okosváros stb.) és kommunikáljon a többi eszközzel és a teljes hálózattal.

gépjárművek, új ipari folyamatok,⁷ fejlett logisztikai rendszerek, új védelmi alkalmazások stb. elterjedését. Az 5G elterjedésével új sérülékenységek is megjelennek.^{8,9}

A kvantumszámítógépek megjelenése a számítási kapacitások nagyságrendi növekedését vonja maga után,¹⁰ ami felhasználható lehet egyebek mellett a nagy adat elemzésében,¹¹ hardveres alapjául szolgálva a fejlett MI-rendszereknek.

Az MI növekvő globális jelentősége

Az MI-rendszerek elterjedése elsőként az alacsonyan képzett munkavállalók körében, illetve a fejletlen régiókban okozhat negatív társadalmi folyamatokat, elsősorban a munkanélküliség növekedését. A folyamat hatására a fejlett társadalmakban is növekedhet a bűncselekmények száma, illetve felerősödhet – akár kezelhetetlenné is válhat – a tömeges migráció. Mindezzel egy időben a csúcstechnológiát üzemeltetni képes munkaerő iránti igény nagymértékű növekedésével is számolni kell.

A mesterséges intelligencia felhasználásával egyre hitelesebben hamisíthatóak hang- és videofelvételek (gépi látás, deep fake), automatikus képfelismerő megoldások érhetőek el, valamint lehetővé válik a közösségi média befolyásolása. Valószínű, hogy már a belátható jövőben is kizárólag MI-rendszerek felhasználásával lesz lehetőség a hamisított hírek kiszűrésére. Az MI és a biometria¹² kombinálása lehetővé teszi az emberek és tevékenységük megfigyelését is.

A technológia térnyerése tovább növelte a meghatározó nemzetközi politikai szereplők közötti geopolitikai versengést. Technológiai szempontból egyelőre az Amerikai Egyesült Államoké a vezető szerep, de az MI-fejlesztésekre fordított összeg már jelentősen elmarad a kínai beruházásokétól. Európa jelenleg összességében lemaradásban van a két szuperhatalom mögött. Elsősorban a védelmi szektorban figyelemre méltóak Izrael eredményei is (a szoftveripar mellett például az élet kioltására alkalmas autonóm robotok területén). Kiemelkedő Dél-Korea, Franciaország és Kanada szerepe is a fejlesztésekben. Fontos szereplőnek tekinthető még az Egyesült Arab Emírségek, Finnország, India, Japán, Nagy-Britannia és Szaúd-Arábia.

⁷ Ipar 4.0: a negyedik ipari forradalomban az információs technológia és az automatizálás egyre szorosabb összefonódása várhatóan újabb robbanásszerű növekedést eredményez a termelés hatékonyságában.

⁸ Az Amerikai Egyesült Államok az 5G-ben rejlő információszerző lehetőségekre hivatkozva igyekszik rávenni szövetségeseit, hogy a technológia bevezetéséből zárják ki a kínai vállalatokat.

⁹ National Security Commission on Artificial Intelligence: Interim Report. Az amerikai Kongresszus által a mesterséges intelligencia nemzeti biztonsági vonatkozásainak vizsgálatára felkért szakértők 2019 novemberében közzétett időközi jelentése. pp. 50–51.

<https://www.epic.org/foia/epic-v-ai-commission/AI-Commission-Interim-Report-Nov-2019.pdf>;
letöltés: 2019.12.06.

¹⁰ A Google 2019. október 23-án bejelentette az úgynevezett kvantumfölény elérését. A vállalat közleménye szerint a Sycamore nevű kvantumprocesszor a jelenlegi legerősebb szuperszámítógépnél másfél milliárdszor gyorsabban végzett el egy számítást.

A Google állítja: elérte a kvantumfölényt.
https://hvg.hu/tudomany/20191023_A_Google_allitja_elerte_a_kvantumfelsobbrenduseget;
letöltés: 2019.12.06.

¹¹ A jelenleg még kezelhetetlen mennyiségű adat a jövőben feldolgozhatóvá válhat.

¹² Az élő szervezetek vizsgálatában statisztikai és matematikai módszereket alkalmazó tudományág.

Eddig 14 állam fogadott el nemzeti MI-stratégiát, és 18 további állam tervez hasonló lépést.

A kormányzati források mellett a magánszféra szereplői (pl. Google, Facebook, Twitter, Amazon, Netflix, Microsoft, IBM, Uber, Salesforce, Spotify, Apple, Baidu, Alibaba, Tencent) is dollármilliárdokat fordítanak MI kutatás-fejlesztésre saját területeiken.

2018-as adatok szerint az MI-vel foglalkozó korai fázisú vállalkozások (startupok) száma egyelőre az Amerikai Egyesült Államokban a legmagasabb (2028), ezt követi Kína (1011), Nagy-Britannia (392), Kanada (285), India (152), Izrael (121), Franciaország (120) és Németország (111).¹³

Magyarországon 2018 őszén – Palkovics László innovációs és technológiai miniszter kezdeményezésére – alakult meg a több mint 150 tagszervezetet (cégek, kutatóintézetek, állami intézmények stb.) számláló Mesterséges Intelligencia Koalíció. A kezdeményezés célja, hogy hazánk az MI-fejlesztések terén az európai élvonalba kerüljön.¹⁴

A fejlett társadalmak további robbanásszerű fejlődésével, ugyanakkor jelentős kockázatokkal is járhat az úgynevezett *technológiai szingularitás*¹⁵ bekövetkezése. A fogalomnak többféle meghatározása létezik, ezek közös eleme, hogy a szingularitás bekövetkeztével a tudományos-technológiai-társadalmi fejlődés elér egy olyan szintet, amelynek hatására *az esemény bekövetkezte előtt élő – ideértve a jelenkort is – emberiség számára érthetlenné válik a szingularitásba belépett emberi civilizáció*. A folyamat kimenetele ennél fogva megjósolhatatlan. A jelenség kezdetével a technológiai fejlődés ellenőrizhetlenné és visszafoghatatlanná válik, jelenleg elképzelhetetlen változásokat előidézve. A szingularitás fontos jellemzője, hogy a fejlődésnek ezen a szintjén az emberiség már csak a mesterséges intelligencia felhasználásával lesz képes a fennmaradásához szükséges – szintén MI-re épülő – létfontosságú rendszerek karbantartására és fejlesztésére. A szingularitással kapcsolatos elképzelések szerves része a mesterséges szuperintelligencia megalkotása.¹⁶

¹³ A globális versengésre vonatkozó információk és adatok forrása: Winter Academy on Artificial Intelligence and International Law. Az Asser Intézet (T.M.C. Asser Instituut) 2019. február 11–15. között Hágában megrendezett Mesterséges Intelligencia és a Nemzetközi Jog témájú téli akadémiaja. <https://www.asser.nl/education-events/events/?id=3043>; letöltés: 2019.12.06.

¹⁴ Egy éve alakult meg a mesterséges intelligencia koalíció. <https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/infokommunikacioert-es-fogyasztovedelemert-felelos-allamtitkar/hirek/egy-eve-alakult-meg-a-mesterseges-intelligencia-koalicio>; letöltés: 2019.12.06.

¹⁵ A kifejezés a csillagászat által használt gravitációs szingularitásból ered, amely a fekete lyukak közelében fellépő, a jelenleg ismert fizika által modellezhetetlen jelenségekre utal.

¹⁶ EDEN, Amnon H. – STEINHART, Eric – PEARCE, David – MOOR, James H.: Singularity Hypotheses: An Overview. Introduction to: Singularity Hypotheses: A Scientific and Philosophical Assessment. Springer Publishing, New York, 2012. pp. 1–12. <http://repository.essex.ac.uk/12265/>; letöltés: 2019.12.06.

Katonai felhasználás

Az MI terjedésével a jelenlegi technológiai színvonalat képviselő haditechnikai eszközök fokozatosan korszerűtlenné válnak, ezzel felborulhat a korábban kialakult katonai erőegyensúly. Az ellenfél képességeit lebénító, meglepetésszerű, gyors lefolyású, új technológiákat alkalmazó hadviselés (ún. „hyperwar”), illetve az ember nélküli („human off the loop”) technológiák elterjedése várhatóan nagymértékben felgyorsítja a hadviselés műveleti tempóját. A fegyveres konfliktusok kimenetelét meghatározó tényezők száma megsokszorozódik, tovább nehezítve az előrejelzést.

A technológia hatására nemcsak az államok közötti erőssorrend változhat meg, de szélsőséges esetben nem állami szereplők is jelentős katonai képességekre tehetnek szert, elsősorban a fejlődő térségekben gyengítve az államok erőszak-monopóliumát.

A potenciális előnyök, valamint az új technológia kiváltotta biztonsági dilemma az MI területén is fegyverkezési versenyt indítottak el. A szakértők körében általános vélekedés szerint az MI-technológiát nem alkalmazó haderők 10–15 éven belül jelentős hátrányba kerülnek.¹⁷

Közép- és hosszú távon a fejlett haderők összetételének drasztikus megváltozásával kell számolni. Az intelligens gépek elterjedésével az élőerő létszáma csökkenni fog, a megmaradt személyi állomány összetétele pedig változik. Elsősorban az informatikai tudás válik majd nélkülözhetetlenné, míg csökken a fizikai állóképesség jelentősége.¹⁸ A jövő katonáinak egy része az úgynevezett e-sportokban tehetséges fiatalokból kerül majd ki, akik képesek áttekinteni a digitális harcmezőt, alkalmasak több eszköz párhuzamos működtetésére, illetve gyorsan tudnak reagálni az eseményekre.¹⁹

Az új technológiák kihívásokat állítanak a jelenleg meglévő, a hagyományos technológiákra összpontosító fegyverzetellenőrzési rezsimek számára. A későbbiekben egyes MI-technológiák és -eszközök kettős felhasználású terméknek minősülhetnek, és kiterjeszthetik rájuk az ilyen termékek külkereskedelmi forgalmának ellenőrzését célzó intézkedések hatályát.²⁰

Csökkenhet a háborúk politikai és anyagi költsége, ha nem lesz szükség a katonák harctéri jelenlétére, és csökkenthető lesz a polgári áldozatok (járulékos veszteségek) száma. Az MI elterjedésével elérhető hatékonyságnövekedés (adminisztratív feladatok, kiképzés, műveletek stb. költségeinek csökkenése) a katonai összkiadásokat is csökkentheti, de egyelőre nem felbecsülhetőek az MI-rendszerek várható fenntartási költségei.

¹⁷ Egy lövészkatonára például nem lesz képes felvenni a versenyt egy robottal állóképesség, kitartás, túlélőképesség, reakcióidő, pontosság stb. terén.

¹⁸ Bizonyos szintű fizikai állóképesség megléte ugyanakkor nem lesz elhanyagolható a technológiát kezelő katonák számára sem, elsősorban annak a mentális, pszichológiai stb. állapotra gyakorolt pozitív hatásai miatt.

¹⁹ Egy katonára irányíthat/felügyelhet például egy szakasznyi vagy századnyi robotot.

²⁰ Disruptive Technology for Defence Transformation 2019. A Defence IQ és a brit védelmi akadémia 2019. szeptember 24–26-án Londonban rendezett konferenciája. <https://www.defenceiq.com/defence-technology/post-show-reports/disruptive-technology-for-defence-transformation-2019>; letöltés: 2019.12.06.

Az új MI-rendszerek meggyorsíthatják az információ kinyerését, feldolgozását és terjesztését, a gépi döntéshozatali, illetve döntéstámogató megoldások pedig az emberi döntések minőségét is javíthatják. Becslések szerint az emberi munkaerő jelenleg a rendelkezésre álló információ legfeljebb 20%-át képes feldolgozni. Az MI az alábbi módokon támogathatja a döntéshozatalt:

- az információ vizualizálásával, összegzésével és értelmezésével, az önmagukban értéktelen információk kontextusba helyezésével;
- az adatfolyamokban szereplő releváns információ automatikus kinyerésével (pl. a képi forrású hírszerzés²¹ területén a megfigyelési kamerák és a műholdak felvételeinek feldolgozása során);
- az anomáliák kiemelésével (a rendelkezésre álló információ és a referenciaértékek összevetése által);
- a lehetséges helyes cselekvési változatok és azok várható hatásainak bemutatásával;
- előrejelzés biztosításával (pl. az ellenség várható cselekvésével kapcsolatban);
- javíthatják a védelem reagálóképességét nagy sebességű fegyverrendszerekkel (pl. hiperszonikus és kibereszközökkel, valamint energiafegyverekkel) szemben.

A jelenlegi autonóm robotrendszerek²² használata elsősorban az egyszerű, a fizikailag nehéz vagy a veszélyes feladatok végrehajtásának támogatására korlátozódik. A segítségükkel kiváltható továbbá az emberi erőforrás munkája az egyhangú, egyszerű munkafolyamatok sokszori ismétlését követelő feladatokban is, csökkentve a balesetek kockázatát és felszabadítva az emberi munkaerőt az összetettebb feladatok végrehajtására. A katonai felhasználások között szerepel a tűzszerezés, a szárazföldi és a tengeri aknamentés, a mentés, a logisztikai támogatás, illetve az egyszerűbb harci feladatok.

A halálos autonóm fegyverrendszerek²³ fejlesztésében élen járó Amerikai Egyesült Államok, Kína és Oroszország ellenzi azok alkalmazásának teljes körű betiltását. Indoklásuk szerint az ilyen eszközök alkalmazásával kevesebb lenne a polgári áldozat a fegyveres konfliktusokban,²⁴ és csökkennének a katonai kiadások. Egyes vélekedések szerint a Nyugat hátrányba kerülhet az etikai kérdéseket a feltételezések szerint kevésbé figyelembe vevő Oroszországgal és Kínával szemben. A technológia ellenzői szerint az autonóm fegyverrendszerek elterjedésével kérdésessé válna a felelősség megállapítása a szabálytalan vagy hibás támadások esetében.²⁵

²¹ Imagery Intelligence – IMINT.

²² Robotic autonomous systems.

²³ Lethal Autonomous Weapon System – LAWS.

²⁴ Érvelésük szerint a megfelelően programozott rendszerek – egyebek mellett az érzelmi faktor kiiktatásával – az embereknél megfelelőbb döntéseket lennének képesek hozni, jobban megfelelően az erkölcsi, etikai és jogi követelményeknek.

²⁵ Úgynevezett felelősségre vonási hézag (responsibility gap).

A teljesen autonóm vagy széles körű autonómiával felruházott fegyverrendszerek bevetése esetén egyáltalán nincs lehetőség az egyéni büntetőjogi felelősség megállapítására. A fegyvert használó felelőssége kizárólag azon fegyverek alkalmazása esetén állapítható meg, ahol megvalósul az MI-eszköz feletti érdemi emberi ellenőrzés.²⁶ A parancsnoki felelősség (commander's responsibility) koncepciója sem alkalmazható a harcos és a gép közötti viszonyrendszerben, mert az jelentősen eltér az emberi parancsnok és az emberi alárendelt közötti kapcsolattól.

Az autonómia fokai:

- *humans in the loop: az emberi kezelők nagyfokú ellenőrzése az autonóm rendszerek felett;*
- *humans on the loop: az autonóm rendszerek önállóan hozzák a döntéseiket, de az emberi kezelők leállíthatják a tevékenységüket;*
- *humans off the loop: az emberek nem vesznek részt a döntéshozatalban, és nem áll módjukban az autonóm rendszerek leállítása.*

Az MI-rendszerek elterjedése tovább fokozza a haderők kibervédelmi kihívásait. Az MI-vel támogatott kibervédelmi rendszerek hatékonysága nagyban meghaladja a jelenleg alkalmazott technológiáét. A kiberincidensek feltárása során a mesterséges intelligencia a nagyadat-elemzés segítségével hatékonyan segíti a szakemberek munkáját.²⁷

A mesterséges intelligencia segítségével könnyebbé és hatékonyabbá tehetőek a kártékony szoftverek szűrésére szolgáló tűzfalak. A káros szoftverek (malware) előre meghatározott (betáplált) mintái alapján a célszoftver a már azonosított fenyegetések mellett megtanítható az ismeretlen mintázatok felismerésére is.

Az MI-t alkalmazó viselkedésanalitika a felhasználók rendszerhasználatát elemezve akkor is felismeri (feltételezi) a jogosulatlan tevékenységet, ha a támadók érvényes azonosítókkal rendelkeznek.²⁸

Az úgynevezett kiber-kiképzőtereken (cyber range) a mesterséges intelligencia segítségével szimulálhatóak a kiberincidensek, illetve a kibervédelmi eszközök működése.²⁹

²⁶ Meaningful human control. Ennek jelentőségét növeli, hogy az ellenőrzés hiányában akaratlagos, de törvénytelen vagy etikátlan halálkozás esetén lehetőség adódhat „rendszerhibára” hivatkozni.

²⁷ A katonai felhasználás lehetőségeire vonatkozó információk forrása:
TONIN, Matej: 2019 – Report On Artificial Intelligence: Implications for NATO's Armed Forces.
A NATO Parlamenti Közgyűlés Technológiai és Biztonsági Albizottsága által 2019. október 13-án elfogadott jelentés.
<https://www.nato-pa.int/document/2019-stcttc-2019-report-artificial-intelligence-tonin-149-stctts-19-e-rev1-fin>; letöltés: 2019.12.06.

²⁸ TYUGU, Enn: Artificial Intelligence in Cyber Defence. A NATO tallinni Kibervédelmi Kiválósági Központjának kiadványa, Tallinn, 2011.
<https://www.ccdcoe.org/uploads/2018/10/ArtificialIntelligenceInCyberDefense-Tyugu.pdf>;
letöltés: 2019.12.06.

²⁹ Cyber Range. A techopedia szócikke.
<https://techopedia.com/definition/28613/cyber-range>; letöltés: 2019.12.06.

Az MI-rendszerek katonai felhasználását számos nem technológiai tényező hátráltatja. A technológiát jellemzően olyan magánvállalatok biztosítják, amelyek felett a haderők nem gyakorolnak ellenőrzést, és amelyek a katonaitól merőben különböző szervezeti kultúrát képviselnek. A rendkívül gyorsan fejlődő MI-eszközök rendszeresítését hátráltatják továbbá a merev beszerzési rendszerek is. Az MI-fejlesztések további gátja a megfelelően képzett szakemberek alacsony száma. A haderők helyzete különösen nehéz, hiszen a feladat végrehajtására potenciálisan alkalmas, magas szintű informatikai képzettséggel rendelkező jelöltek jellemzően nem felelnek meg a katonai szervezetek által támasztott magatartási és fizikai követelményeknek. A fejlett haderők jelenleg azt fontolgatják, hogy az MI-rendszerek fejlesztésével és üzemeltetésével kapcsolatos feladatokat részben vagy egészben nem katonákkal hajtják végre, de ennek szervezeti vonatkozásai, személyi követelményei egyelőre nem világosak.³⁰

Az MI-algoritmusok programozásához (tanításához) és működtetéséhez nagy mennyiségű és megfelelően strukturált adat szükséges. A katonai alkalmazás során a rendelkezésre álló adatmennyiség – például az ellenség harceljárásairól, a műveleti helyzetről stb. – összehasonlíthatatlanul kevesebb a kereskedelmi felhasználási területekhez képest.³¹

Nehézség, hogy a tanulás során az MI-rendszerek gyakran átveszik az emberi előítéleteket és hibákat. Különösen nehéz az olyan algoritmusok fejlesztése, amelyek a korábban ismeretlen problémákat is képesek megoldani. Ez azért fontos feladat, mert a háborúnak és a fegyveres konfliktusnak alapvető ismertetőjegye az állandó változás és kiszámíthatatlanság. Ennek leküzdéséhez évezredek óta a haderő magas szintű felkészültsége és a parancsnokok „jó szemmértéke”, vagyis képzettsége és intuíciója volt az egyetlen bevált módszer.

Az MI-rendszerek adatfüggősége megnöveli azok kitétségét a manipulálásnak és a dezinformációnak, mert az adatok kismértékű megváltoztatása is végzetes következményekkel járhat. Kockázatot jelent továbbá, hogy az MI-rendszerek eltulajdonításával rendkívül részletes információ nyerhető az azokat alkalmazó szervezetekről és tevékenységükről.

Az MI-rendszerek megbízhatósága jelenleg a katonai alkalmazások széles köre vonatkozásában elégtelen, tekintettel a hibák potenciális következményeire. Jelentős kihívást jelent, hogy az MI-rendszerek döntési folyamatai általánosságban rendkívül nehezen visszakövethetőek, aminek következtében e rendszerek lényegében „fekete dobozként” működnek.

³⁰ Könnyű amellet érvelni, hogy az IT-szakembereknek nincs szükségük katonai ismeretekre irodai feladataik ellátásához. Nehézséget jelent ugyanakkor, ha nem képesek együttműködni a katonai állománnyal, vagy nem értik azok igényeit, hiszen nincsenek tisztában a feladataikkal. Ennél jelentősebb kihívás, hogy az IT-szakembereknek sok esetben jelen kell lenniük a hadszíntéren is, ahol önmagukra és tásaikra is veszélyt jelenthetnek, amennyiben nem rendelkeznek a kellő ismeretekkel.

³¹ Tulajdonképpen a háború Carl von Clausewitz által „kód- és felhőszerű lényhez” hasonlított természetéről van szó: a katonai vezetőknek töredékesek a hadműveleti területtel, elsősorban az ellenséggel kapcsolatos információik. Banális példa, miszerint egy IMINT-felvételről kilövés előtt álló sorozatvető-rakétalövedéknek tűnő tárgy a valóságban fűrt kútnak bizonyulhat. Az automatikus rendszereket nehéz megtanítani hasonló esetekben a különbség – tapasztalt emberi döntéshozóknak is kihívást jelentő – megállapítására.

Az MI-rendszerek váratlan és tömeges összeomlása (flash crash) beláthatatlan következményekkel járhat a korszerű haderők vonatkozásában. A technológia bevezetése ezért kis lépésekben, kísérleti jelleggel kezdődött meg.³²

Európai Unió

Az Európai Unió Bizottsága az MI-fejlesztések előmozdítása érdekében 2018 áprilisában nyilvánosságra hozta a „Mesterséges Intelligencia Európáért”,³³ 2018 decemberében pedig az „Összehangolt terv a Mesterséges Intelligenciáról”³⁴ című kommunikációját.³⁵ A Bizottság három pilléren alapuló megközelítést javasolt az állami és magánberuházások növelése, a társadalmi-gazdasági változásokra történő felkészülés, valamint egy megfelelő etikai és jogi keret kialakítása érdekében. A kezdeményezés kidolgozására azt követően került sor, hogy az európai vezetők jelezték, szükségesnek érzik a mesterséges intelligencia európai megközelítésének kidolgozását. A Bizottság 2019. január 1-jén elindította továbbá a kutatás-fejlesztési programok támogatására szolgáló AI4EU³⁶ projektet. 2019 júniusában az Európai Unió Politikai és Biztonsági Bizottsága³⁷ első alkalommal vitatta meg formális keretek között a mesterséges intelligencia témáját.

A területen az EU szerteágazó munkát végez, érintve többek között a téma elméleti, etikai, ipari és védelmi képességfejlesztési aspektusait, mindezt egyeztetve más nemzetközi szervezetekkel. Az MI védelmi célú alkalmazásában kiemelt figyelmet kap az érdemi emberi befolyás fenntartása a döntéshozatal során, elsősorban a halálos autonóm fegyverrendszerek kapcsán. Az EU a mesterséges intelligencia katonai alkalmazásának stratégiai jelentőséget tulajdonít, amelynek fejlesztése szükséges a műveleti fölény megőrzéséhez, továbbá a személyi állomány kitétségének csökkentéséhez.³⁸ A terület fejlesztése érdekében rendkívül fontos a kutatóintézetek, a közzsféra és a magánszektor közötti együttműködés elősegítése. Az EU a tagállamok közös álláspontjának kialakítására törekszik annak érdekében, hogy megkezdhesse az ENSZ keretében végzendő globális egyeztetéseket.

³² TONIN, Matej: 2019 – Report On Artificial Intelligence: Implications for NATO’s Armed Forces. A NATO Parlamenti Közgyűlés Technológiai és Biztonsági Albizottsága által 2019. október 13-án elfogadott jelentés.
<https://www.nato-pa.int/document/2019-stcttc-2019-report-artificial-intelligence-tonin-149-stctts-19-e-rev1-fin>; letöltés: 2019.12.06.

³³ Factsheet: Artificial Intelligence for Europe.
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/factsheet-artificial-intelligence-europe>;
letöltés: 2019.12.09.

³⁴ Coordinated Plan on Artificial Intelligence.
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/coordinated-plan-artificial-intelligence>;
letöltés: 2019.12.09.

³⁵ A Bizottság nem kötelező iránymutatását tartalmazó dokumentum.

³⁶ Artificial Intelligence for Europe – Mesterséges Intelligencia Európáért.

³⁷ Political and Security Committee – PSC: Az EU Tanácsának a közös kül- és biztonságpolitikáért felelős, a tagállamok EU-nagyköveteiből álló konzultatív testülete.

³⁸ Az Európai Védelmi Ügynökség (European Defence Agency – EDA) a témakörben kiadott egy kutatási témajavaslatot „Kommunikációs és radarrendszerek megerősítése a mesterséges intelligenciával bonyolult elektronikai hadviselési környezetben. (Communications and Radar systems hardened with Artificial Intelligence in contested electronic warfare environment – CRAI).

NATO

A mesterséges intelligencia kérdésköre még egyetlen NATO-csúcstalálkozó napirendjén sem szerepelt, de a Szövetség politikai és katonai vezetése 2018-ban mind az Észak-atlanti Tanács, mind a Katonai Bizottság keretében tárgyalta a fejlett technológiák okozta új kihívásokat.³⁹ A NATO feladatának tekinti a kutatás-fejlesztésben meglévő globális fölényének megőrzését, amelyben az MI kulcsszerepet játszik. A Szövetség célja, hogy a tagok technológiai fejlettsége közötti különbség ne akadályozza a NATO-tagállamok haderői interoperabilitását. Mivel az MI területén nem kizárólag a tőkeintenzív fejlesztések eredményezhetnek jelentős előrelépést, a kisebb tagállamoknak is jelentős szerepet szánunk a Szövetség MI-képességeinek növelésében. A fejlesztéseket a tagállamok haderői mellett a magánszférával és az Európai Unióval együttműködve tervezik véghezvinni.

Az MI kutatásával számos NATO-szervezet foglalkozik:

- a NATO Tudományos és Technológiai Szervezete⁴⁰ az MI és a nagy adat felhasználását a katonai alkalmazások, a döntéshozatal és az autonóm rendszerek területén a kutatás-fejlesztés kiemelt fókuszterületeként jelölte meg. A kutatási területek az MI érdemi emberi ellenőrzése, a kibervédelem és az MI-támogatta információs rendszerek;
- a Szövetséges Transzformációs Parancsnokság⁴¹ több konferenciát szervezett az MI jelentette lehetőségek és kihívások témakörében;
- a NATO Híradó és Informatikai Ügynöksége⁴² a nagyadat-elemzés, az adat vizuális megjelenítése és az információs műveletek ellen felhasználható gépi tanulási megoldások fejlesztésére összpontosít;
- végül a NATO Ipari Tanácsadó Csoportjának⁴³ kutatásai a nagy adat felhasználási lehetőségeire és az autonóm rendszereknek a NATO tervezési és műveleti rendszerére gyakorolt hatásaira összpontosítottak.

A NATO a nagyadat-kezelési és a gépi tanulási megoldásokat jelenleg az afganisztáni Határozott Támogatás Műveletben⁴⁴ keletkezett adatokban fellépő duplikációk kiszűrésére, illetve az informatikai rendszerek naplófájlaiban (log fájl) megjelenő anomáliák felfedezésében alkalmazza.⁴⁵

³⁹ Disruptive technologies: mesterséges intelligencia, 5G, irányított energiájú és hiperszonikus fegyverek, űreszközök, új anyagmegmunkálási technológiák, kvantummechanika, biotechnológia.

⁴⁰ NATO Science and Technology Organization – NATO STO.

⁴¹ Allied Command Transformation – ACT.

⁴² NATO Communications and Information Agency – NCI.

⁴³ NATO Industrial Advisory Group – NATO NIAG.

⁴⁴ Resolute Support Mission – RSM.

⁴⁵ TONIN, Matej: 2019 – Report On Artificial Intelligence: Implications for NATO's Armed Forces.

A NATO Parlamenti Közgyűlés Technológiai és Biztonsági Albizottsága által 2019. október 13-án elfogadott jelentés.

<https://www.nato-pa.int/document/2019-stcttc-2019-report-artificial-intelligence-tonin-149-stctts-19-e-rev1-fin>; letöltés: 2019.12.06.

Amerikai Egyesült Államok

Az MI-fejlesztések kormányzati alapidokumentuma a Donald Trump elnök által 2019 februárjában jóváhagyott nemzeti mesterségesintelligencia-program.⁴⁶ Erre épít az amerikai védelmi minisztérium 2018-as mesterségesintelligencia-stratégiája,⁴⁷ amely szerint valamennyi következő generációs haditechnikai eszköz alkalmazza majd az MI-t, és képes lesz a nagy adat biztosítására, illetve kezelésére. A minisztérium 2016-ban hozta létre a Védelmi Fejlesztési Hivatalt,⁴⁸ amely kiemelten kezeli az MI-vel kapcsolatos fejlesztéseket. 2018-ban az informatikai főnökség⁴⁹ alárendeltségében megalakult az Egyesített Mesterséges Intelligencia Központ (JAIC⁵⁰) a technológiával járó lehetőségek kiaknázása érdekében. A JAIC feladata az MI/GT-technológia bevezetése, a minisztérium belső működési rendjének átalakítása, valamint hozzáférés biztosítása a szükséges eszközökhöz és adatbázisokhoz. A szervezet számára a működésének első hat évére 1,75 milliárd dollár (517 milliárd forint) költségvetést biztosítottak. Az amerikai haderő MI-vel kapcsolatos legjelentősebb fejlesztései a következők:

- a Fejlett Védelmi Kutatási Projektek Ügynökségének (DARPA⁵¹) alkalmazása a pilóták harci körülmények közötti célfelderítésének a támogatására;⁵²
- a légierő a 2028-ra elérni tervezett, az összhaderőnemi hadviselést a kibertérre és az ürre is kiterjesztő új megközelítés (multi domain warfare) kereteiben is alkalmazható vezetés-irányítási rendszere;⁵³
- a légierő MI-alapú pilótaképzési rendszere („Skyborg”);
- a szárazföldi haderő „Macroscope” fedőnevű projektje a közösségi média felhasználásával javítja a műveleti terület ismeretét;
- a következő gyalogsági harcjárművel⁵⁴ szemben követelmény, hogy az eszköz távolról is irányítható legyen;
- hálózatba köthető mobil érzékelők:⁵⁵ légi és földi telepítésű szenzorok hálózata, amelyek képesek a célok mozgás közbeni felderítésére, a célok megfigyelésére, tevékenységének előrejelzésére, fontosság szerinti rangsorolására; a szenzorok önállóan, helyi hálózatban vagy egy nagyobb rendszer részeként is működtethetők lennének;

⁴⁶ Artificial Intelligence for the American People. Donald Trump elnök 2019. február 11-ei, 13 859. sz. rendelete. <https://www.whitehouse.gov/ai/>; letöltés: 2019.12.09.

⁴⁷ Summary of the Department of Defense Artificial Intelligence Strategy – Harnessing AI to Advance our Security and Prosperity. <https://media.defense.gov/2019/Feb/12/2002088963/-1/-1/1/SUMMARY-OF-DOD-AI-STRATEGY.PDF>; letöltés: 2019.12.09.

⁴⁸ Defense Innovation Unit – DIU.

⁴⁹ Chief Information Office – DoD CIO.

⁵⁰ Joint Artificial Intelligence Center.

⁵¹ Defence Advanced Research Projects Agency.

⁵² Target Recognition and Adaptation in Contested Environments – TRACE.

⁵³ Multi-Domain Command and Control.

⁵⁴ Next Generation Combat Vehicle – NGCV.

⁵⁵ Mobile Cooperative and Autonomous Sensors.

- prediktív karbantartás:⁵⁶ az alkatrészek meghibásodása várható idejének a meghatározása a karbantartás ütemezése érdekében. Az eljárással kiküszöbölhető a technikai eszközök váratlan meghibásodásából adódó kiesése. A rendszer több forrásból integrálná a rendelkezésre álló adatokat (helikopterek esetében például a fedélzeti diagnosztikai rendszerekből, a repülési naplóból és a logisztikai nyilvántartásból). A rendszer jelenleg tesztelés alatt áll a 160. különleges műveleti repülőezred⁵⁷ egyik repülőszázadánál. A szárazföldi haderő az Uptake vállalat programját⁵⁸ teszteli az M2 Bradley típusú gyalogsági harcjármű prediktív karbantartásához. A későbbiekben nano méretű érzékelőkkel tervezik felszerelni a jelentősebb eszközöket – például a hadihajókat –, amelyek adatainak és az eszköz digitális modellje (avatarja) összevetésével még pontosabban előrejelezhető lenne a karbantartás szükségessége. A rendszer az eszközök sérüléseit is képes lenne behatárolni (damage control);
- tehetséggonдозás: a személyügy számára az MI azonosítaná az előmenetelre alkalmas személyeket és meghatározná a beosztások betöltéséhez szükséges kompetenciákat;
- műveletek felderítő-hírszerző támogatása: a multi domain warfare keretében a döntéshozatal támogatásához hozzájárulna a harcmező (hadszintér) automatizált felderítő-hírszerző előkészítése⁵⁹ is. A rendszer összetevői az MI-alapú felderítés és előrejelzés, valamint a célpontok felderítése és ajánlása, majd az emberi döntéshozó általi kiválasztása. A rendszer alapjául a képi forrású felderítés-hírszerzés (IMINT) MI-alapúvá helyezése szolgálna. Az ISIL/DAESH⁶⁰ elleni műveletek során már alkalmazott, az ISR-adatok⁶¹ jobb feldolgozását célzó, „Project Maven” fedőnevű rendszert a Google, a Microsoft és az Amazon informatikai vállalatok bevonásával fejlesztik.

A fejlesztések érdekében összehangolják a szövetségi kutatás-fejlesztési központok és laboratóriumok, az egyetemek, a kutatóintézetek, valamint a nemzeti védelmi ipari szövetség⁶² tevékenységét.

Az amerikai haderő arra számít, hogy a mesterséges intelligencia tömeges bevezetése átalakítja a döntéshozatali rendszert, ami további kutatásokat tesz szükségessé az emberi információ feldolgozóképeség lehetőségeiről, korlátairól. Az MI-rendszerek tömeges integrációjához emellett az amerikai haderőnél még nem létező rendszertervezői⁶³ képességek szükségesek. Az MI-alapú technológiák terjedése tovább növeli a hálózatba kötött rendszerek sebezhetőségét is. A kibervédelmi kihívást

⁵⁶ Predictive Maintenance (experimental) – PMx.

⁵⁷ 160th Special Operations Aviation Regiment, Fort Campbell, Kentucky állam.

⁵⁸ Asset Performance Management.

⁵⁹ Intelligence Preparation of Battlefield – IPB.

⁶⁰ Islamic State of Iraq and the Levant/Islamic State of Iraq and Sham. A DAESH a szervezet arab nevének rövidítése.

⁶¹ Intelligence, Surveillance, Reconnaissance: hírszerzést, megfigyelést és felderítést végző komplex rendszerek.

⁶² National Defense Industrial Association – NDIA.

⁶³ System Engineering.

fokozza, hogy a rendszerek működtetéséhez szükséges adatbázisok elérhetőségét felhőn (cloud) alapuló hozzáféréssel tervezik biztosítani.^{64,65}

Kína

A kínai MI-fejlesztéseket segíti a pártállam és a haderő összefonódása az érintett magánvállalatokkal. A tágabb értelemben vett védelmi szféra⁶⁶ tekintetében a fejlesztések fő irányát a kibervédelem és a kormányzat társadalomellenőrző tevékenységének a támogatása – például az arcfelismerésen alapuló tömeges megfigyelőrendszerek – jelentik. Katonai vonatkozásban – hasonlóan az Amerikai Egyesült Államokhoz – Kína is elsősorban a katonai döntéshozatal és az autonóm fegyverrendszerek területén fejleszti az MI-rendszereit. A katonai vezetés elgondolása szerint a haderő MI-alapúvá tételével ellensúlyoznák az amerikaiak más területeken meglévő dominanciáját.

A kínai vezetés célja, hogy 2020 végére 150 milliárd jüanra (7000 milliárd forint), 2030-ig ezermilliárd jüanra (45 600 milliárd forint) növelje gazdasága (szűk értelemben vett) MI-szektorának értékét, és ezzel globális vezető szerepre tenne szert e területen. Az MI-re épülő digitális szektor teljes értéke ekkorra tízezer milliárd jüanra nőhet. Kínai várakozás szerint az MI 2025-re már az ország gazdasági növekedésének legfőbb hajtóerejévé válik.⁶⁷

Oroszország

Vlagyimir Putyin orosz elnök 2017-ben kijelentette, hogy az MI területén vezető szerepet szerző állam a világ urává válik. Ennek ellenére Oroszország – elegendő anyagi forrás hiányában – nem képes lépést tartani az Amerikai Egyesült Államokkal és Kínával. A magánszektor éves befektetése 2018-as becslés szerint mindössze 700 millió rubel (3,25 milliárd forint) volt a területen; a fejlesztésekben a védelmi minisztérium játszik kulcsszerepet. A minisztérium, valamint a haderő és a hadiipari vállalatok tevékenységének összehangolásáért felelős Hadiipari Bizottság⁶⁸ célja, hogy 2025-re a haderő felszerelésének 30%-a távolról is irányítható legyen. A kormány által

⁶⁴ TONIN, Matej: 2019 – Report on Artificial Intelligence: Implications for NATO's Armed Forces. A NATO Parlamenti Közgyűlés Technológiai és Biztonsági albizottsága által 2019. október 13-án elfogadott jelentés.
<https://www.nato-pa.int/document/2019-stcttc-2019-report-artificial-intelligence-tonin-149-stctts-19-e-rev1-fin>; letöltés: 2019.12.06.

⁶⁵ 2019. október 25-én a védelmi minisztérium 10 milliárd dollár (2959,5 milliárd forint) értékű megrendelést adott a Microsoftnak a titkosított adatok felhőalapú tárolására.
A Microsoft nyerte a Pentagon 10 milliárd dolláros informatikai pályázatát.
<https://hirado.hu/tudomany-high-tech/high-tech/cikk/2019/10/26/a-microsoft-nyerte-a-pentagon-10-milliard-dollaros-informatikai-palyazatat>; letöltés: 2019.10.26.

⁶⁶ A kínai megközelítés nem különbözteti meg élesen a védelmi és a civil szférát. A fejlesztéseknél elsődleges szempont a technológia elterjesztése, az adatvédelmi kérdésekkel (pl. az új internetes fizetési megoldások, az önvezető gépjárművek, a közlekedésmenedzsment-rendszerek stb. esetében) csak ezt követően foglalkoznak.

⁶⁷ SHEPPARD, Lindsey R.: Artificial Intelligence and National Security – The Importance of the AI Ecosystem. Center for Strategic & International Studies, Washington, 2018. pp. 48–51.
https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/181102_AI_interior.pdf?6jofgIIR0rJ2qFc3.TCg8jQ8p.Mpc81X; letöltés: 2019.12.09.

⁶⁸ Vojenno-Promislenaja Komisszija – VPK. A bizottság elnöke az Oroszországi Föderáció államfője.

az amerikai DARPA mintájára létrehozott Fejlett Kutatások Alapítványa⁶⁹ éves költségvetése mintegy négy milliárd rubel (18,52 milliárd forint). Az ügynökség elsősorban az emberi gondolkodás másolása és az adatelemzés területein végzett kutatásokat. Deklarált céljai között szerepel továbbá a kép- és beszédfelismerési technológiák, az autonóm fegyverrendszerek irányításának és a fegyverrendszerek teljes élettartamára kiterjedő karbantartási rendszerek fejlesztése.⁷⁰

Összegzés

Az MI elterjedése már 10–15 éves távlatban is döntően megváltoztathatja a világ országainak gazdasági és erőssorrendjét annak függvényében, hogy az egyes országok milyen ütemben és hatékonysággal képesek kifejleszteni és átvenni az új megoldásokat. Az MI-technológiák birtoklása és alkalmazása hamarosan az államok szuverenitásának alapvető tényezőjévé válik, hiszen a jelentős előnyt birtoklók döntő fölénybe kerülhetnek a lemaradókkal szemben.

Hasonló időtávlatlalt érdemes számolni a katonai fejlesztések területén is. Az MI-alapú eszközök térnyerése ekkorra a repülőgépek és a harckocsik tömeges elterjedésének hatásaihoz lehet hasonlítható, szinte a Wehrmacht harckocsijai elleni 1939-es lengyel lovasrohamhoz mérhető hatékonyságúvá degradálva a jelenlegi fejlettségen megrekedő haderőket.

A leginkább aggasztónak ugyanakkor a technológiai szingularitás bekövetkezését követően a fejlődésben lemaradók helyzete ígérkezik. A ma még beláthatatlan képességekkel rendelkező gépi szuperintelligencia által irányított, robotizált erőkkel szemben a mai technológiát alkalmazók kilátásai a több száz fős, dárdákkal, íjakkal és kőbaltákkal felszerelt, összehangoltan vadászó homosapiens-hordával szembenéző néhány tucat ősmajoméhoz válhat hasonlatossá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Google állítja: elérte a kvantumfölényt.
https://hvg.hu/tudomany/20191023_A_Google_allitja_elerte_a_kvantumfelsobbrenduseget;
letöltés: 2019.12.06.
- A Microsoft nyerte a Pentagon 10 milliárd dolláros informatikai pályázatát.
<https://hirado.hu/tudomany-high-tech/high-tech/cikk/2019/10/26/a-microsoft-nyerte-a-pentagon-10-milliard-dollaros-informatikai-palyazatat>; letöltés: 2019.10.26.
- Artificial Intelligence for the American People.
Donald Trump elnök 2019. február 11-ei, 13 859. sz. rendelete.
<https://www.whitehouse.gov/ai/>; letöltés: 2019.12.09.
- Coordinated Plan on Artificial Intelligence.
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/coordinated-plan-artificial-intelligence>;
letöltés: 2019.12.09.

⁶⁹ Fond Perspektyivnih Issledovanyij.

⁷⁰ SHEPPARD, Lindsey R.: Artificial Intelligence and National Security – The Importance of the AI Ecosystem. Center for Strategic & International Studies, Washington, 2018. pp. 48–51.
https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/181102_AI_interior.pdf?6jofgIIR0rJ2qFc3.TCg8jQ8p.Mpc81X; letöltés: 2019.12.09.

- Cyber Range. A techopedia szócikke.
<https://techopedia.com/definition/28613/cyber-range>; letöltés: 2019.12.06.
- Disruptive Technology for Defence Transformation 2019.
A Defence IQ és a brit védelmi akadémia 2019. szeptember 24–26-án Londonban rendezett konferenciája.
<https://www.defenceiq.com/defence-technology/post-show-reports/disruptive-technology-for-defence-transformation-2019>; letöltés: 2019.12.06.
- EDEN, Amnon H. – STEINHART, Eric – PEARCE, David – MOOR, James H.: Singularity Hypotheses: An Overview. Introduction to: Singularity Hypotheses: A Scientific and Philosophical Assessment. Springer Publishing, New York, 2012.
<http://repository.essex.ac.uk/12265/>; letöltés: 2019.12.06.
- Egy éve alakult meg a mesterséges intelligencia koalíció.
<https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/infokommunikacioert-es-fogyasztovedelemert-felelos-allamtitkar/hirek/egy-eve-alakult-meg-a-mesterseges-intelligencia-koalicio>;
letöltés: 2019.12.06.
- Factsheet: Artificial Intelligence for Europe.
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/factsheet-artificial-intelligence-europe>;
letöltés: 2019.12.09.
- National Security Commission on Artificial Intelligence: Interim Report.
Az amerikai Kongresszus által a mesterséges intelligencia nemzeti biztonsági vonatkozásainak vizsgálatára felkért szakértők 2019 novemberében közzétett időközi jelentése.
<https://www.epic.org/foia/epic-v-ai-commission/AI-Commission-Interim-Report-Nov-2019.pdf>; letöltés: 2019.12.06.
- SHEPPARD, Lindsey R.: Artificial Intelligence and National Security – The Importance of the AI Ecosystem.
Center for Strategic & International Studies, Washington, 2018.
https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/181102_AI_interior.pdf?6jofgIIR0rJ2qFc3.TCg8jQ8p.Mpc81X;
letöltés: 2019.12.09.
- Summary of the Department of Defense Artificial Intelligence Strategy – Harnessing AI to Advance our Security and Prosperity.
<https://media.defense.gov/2019/Feb/12/2002088963/-1/-1/1/SUMMARY-OF-DOD-AI-STRATEGY.PDF>; letöltés: 2019.12.09.
- TONIN, Matej: 2019 – Report On Artificial Intelligence: Implications for NATO’s Armed Forces.
A NATO Parlamenti Közgyűlés Technológiai és Biztonsági Albizottsága által 2019. október 13-án elfogadott jelentés.
<https://www.nato-pa.int/document/2019-stcttc-2019-report-artificial-intelligence-tonin-149-stctts-19-e-rev1-fin>; letöltés: 2019.12.06.
- TYUGU, Enn: Artificial Intelligence in Cyber Defence.
A NATO tallinni Kibervédelmi Kiválósági Központjának kiadványa, Tallinn, 2011.
<https://www.ccdcoe.org/uploads/2018/10/ArtificialIntelligenceInCyberDefense-Tyugu.pdf>;
letöltés: 2019.12.06.
- Winter Academy on Artificial Intelligence and International Law.
Az Asser Intézet (T.M.C. Asser Instituut) 2019. február 11–15. között, Hágában megrendezett Mesterséges Intelligencia és a Nemzetközi Jog témájú téli akadémiaja.
<https://www.asser.nl/education-events/events/?id=3043>; letöltés: 2019.12.06.

**NÖVEKVŐ OROSZ AKTIVITÁS A TENGERI
TELEKOMMUNIKÁCIÓS KÁBELEK KÖRNYÉKÉN –
MEGJEGYZÉSEK A „LOSARIK-BALESET” KAPCSÁN**

Bevezetés

A tengeralattjárók kétségkívül az orosz katonai kultúra méltán híres, egyedülálló és tiszteletre méltó „ékkövei”, legyen szó akár a korábbi Szovjetunió, akár jelenleg az Oroszországi Föderáció Haditengerészeti Flottájáról. Ezek azok az eszközök, amelyek száma bár a hidegháború után megcsappant, az Amerikai Egyesült Államok mellett még mindig kiemelt helyet biztosítanak Oroszország számára a vízi hadszíntéren, hiszen egyetlen más állam sem rendelkezik ilyen kiterjedt, sokoldalú és hazai fejlesztésű flottával. A hidegháborús fegyverkezési versenyből született fegyverrendszerek jelentős részénél általános tendencia volt, hogy a szovjet hadmérnökök és hadiipari vállalatok egyes paramétereiben, de legfőképpen tényleges méreteiben nagyobb típusokat építettek, mint a nyugati országok haditechnikai szakemberei.

Természetesen idővel ebben egyes eszközök terén a nyugati országok utolérték az oroszokat, de a tengeralattjárók terén megmaradt a dominancia, ma is Oroszország tudhatja magáénak a világ három legnagyobb tengeralattjáró-osztályába tartozó típusát. E három osztály (NATO-kódjai alapján) a *Typhoon*-, a *Borei*- és az *Oscar-class*. Attól függetlenül, hogy az orosz hadiipar vitathatatlanul élen jár a tengeralattjáró-technológia terén, azt is érdemes megjegyezni, hogy ennek a tudásnak a megszerzése jelentős áldozatok árán vált lehetségessé: a legtöbb és legsúlyosabb tengeralattjárókkal kapcsolatos baleset egyértelműen Oroszországhoz kötődik.

Ezen kivételes haditechnikai eszközök tehát nemcsak a potenciális ellenségre, hanem magára a kezelőszemélyzetre is kiemelt veszélyt jelentenek. A fedélzeten található atomreaktor, a tengervíz nyomása, továbbá az esetleges tüzek és egyéb műszaki problémák eskalálódása mind-mind olyan fenyegetéseket jelentenek a legénység számára, amelyek nem megfelelő kezelés következtében nagyon rövid idő, akár néhány pillanat leforgása alatt súlyos, beláthatatlan következményekkel járhatnak. Ráadásul a radioaktív sugárzás, a levegő hiánya, valamint a nyomás miatt betörő hideg tengervíz egyenként is hosszú kínhalállal fenyegetnek, a menekülés bármekkora esélye nélkül. Mindegyik esetre találunk a történelemből példákat, amelyek közül többet meg is filmesítettek, emléket állítva azon félelmet nem ismerő elit tengerészeknek, akik a részletezett veszélyekkel dacolva mégis a haditengerészet e speciális fegyvernemében szolgáltak.

A **K-19** vagy **658. tervszámú tengeralattjárónál (NATO-kód: Hotel)**, amely osztályának első hajója volt, 1961. július 4-én műszaki hiba miatt reaktorszivárgás lépett fel.¹ A legénység tagjai önfeláldozásukról adtak tanúbizonyságot, és sikerült megelőzni a nagyobb katasztrófát, viszont nyolc tengerész leírhatatlan kínhalállal halt meg a halálos sugárzás következtében. Az esetet megelőző rossz „ómen” és egyúttal érdekesség, hogy még jármű vízre bocsátása előtt 10 civil szakember és egy tengerész vesztette életét egy tűz és balesetek következtében.

A másik, talán a tengeralattjárók történetében legsúlyosabb incidens a világ közvéleményét jelentősen lázban tartó, majd megrengető eset a **K-141** azonosítószámú, **949A. tervszámú Kurszk tengeralattjáróhoz (NATO-kód: Oscar II)** kötődik.² A K-141 egy kiképzési feladatot hajtott végre 135 km-re Szeveromorszktól, amelynek során torpedókat kellett volna kilőnie egy cirkálóra. 2000. augusztus 12-én helyi idő szerint 11.28-kor ki is lőtték a torpedókat, de robbanás történt a torpedóházban egy újonnan kifejlesztett torpedó műszaki meghibásodása (feltehetően hidrogén-peroxid szivárgás) miatt. A hajó rendkívül gyorsan, pár perc leforgása alatt orral előre a tengerfenékre csapódott, a torpedóházban kialakult tűz következtében megemelkedett hőmérséklet miatt további torpedók robbantak fel. Az atomreaktorokat időben sikerült leállítani, és a robbanás sem tett kárt bennük, de a robbanás következtében keletkezett nyílásokon keresztül a tengervíz gyorsan elárasztotta a hajótestet, emiatt a 118 fős legénység nagy része szinte azonnal életét vesztette. A túlélők a hajó utolsó, 9. rekeszében gyűltek össze, ahol a kialakított menekülőszilip is volt, viszont később sajnálatos módon ők is megfulladtak, ráadásul úgy, hogy miközben halvány remények közepette a sötétben vártak a mentőtengeralattjáróra, folyamatosan szivárgott be a Barents-tenger jéghideg vize. Az eset óriási nemzetközi visszhangot váltott ki, mivel az orosz hatóságok nem kezdtek el időben cselekedni, sokszor visszatartották a lényeges információkat, és a mentési kísérletek során hibát hibára halmoztak. Utóbbi problémához kapcsolódóan jellemző volt például, hogy bár küldtek két hazai fejlesztésű mentőtengeralattjárót a helyszínre, ezek műszaki állapotuk miatt használhatatlannak bizonyultak, és amikor a nyugati országok segítséget ajánlottak – mivel haditechnikai eszközről volt szó és tartottak a kémkedéstől – nem engedték oda őket időben.

A **971. tervszámú tengeralattjáró** vagy **K-152 Nerpa (NATO-kód: Akula II)**, bár kevés sajtóvisszhangot kapott, 2008. november 8-án a Csendes-óceánon tartott próbaútján szenvedett balesetet. A tesztet azért hajtották végre, mert a tengeralattjárót bérbeadásra szánták az Indiai Haditengerészetnek. Az út során 208-an tartózkodtak a tengeralattjárón (ebből 81 fő haditengerész és 127 fő civil technikai személyzet).

¹ A legénység önfeláldozó küzdelmét mutatja be a 2002-es, Harrison Ford és Liam Neeson főszereplésével készült *Atomcsapda (K-19: The Widowmaker)* című film. 2006-ban Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió utolsó vezetője (1990–1991) a legénység tagjait Nobel-békedíjra javasolta a stockholmi bizottságnál.

² A tragikus balesetnek állít emléket a Colin Firth főszereplésével készült *Kurszk (The Command)* című 2018-as film.

A balesetet az okozta, hogy a hajó első felében található rekeszekben véletlenül működésbe lépett a tűzoltóberendezés, amely a halon egy speciális vegyületével³ árasztotta el a hajó elejét. Mivel a vészjelző berendezések nem figyelmeztették időben a fedélzeten tartózkodókat, azok egy része nem tudta időben felvenni a légzőkészülékeket, illetve elhagyni az érintett rekeszeket, így az eset következtében 20-an veszítették életüket és 21-en megsérültek. A baleset pontos körülményei nem derültek ki, a későbbi vizsgálat műszaki hibát állapított meg, viszont a Kurszk óta ez volt az Oroszországi Föderáció Haditengerészeti Flottájának legsúlyosabb tengeralattjáró-balesete. A hajó 2011 óta az Indiai Haditengerészet kötelékében szolgál *INS Chakra II* néven.⁴

A fentiekben kiemelt esetekhez mindenképpen hozzá kell tenni, hogy történtek más balesetek is az orosz tengeralattjárókkal, de ezek voltak a legjelentősebb esetek egészen az *ASz-31 (NATO-kód: Norsub-5) 2019. júliusi 1-jei balesetéig*, ami sajnálatos módon ugyancsak követelt 14 halálos áldozatot. Ugyanakkor ezen incidens kapcsán jelentősnek tekinthető, hogy nem hagyományos értelemben vett katonai (vadász, illetve ballisztikus rakétahordozó) tengeralattjáróról van szó, hanem egy olyan egységről, amely jóval sokoldalúbb és kifejezetten nagy mélységekben végrehajtott speciális feladatok ellátására is alkalmas.

Az eset kapcsán az orosz fél ezen eszközeinek és a velük kapcsolatos stratégiáknak eddig csak javarészt találgatásokra alapuló egyes paraméterei, céljai megismerhetőbbé váltak a szakemberek számára. Ennél talán fontosabb, hogy az incidens következtében megismert részinformációk alapján számos új következtetést is le lehet vonni a 2014 óta egyre hangsúlyosabb, a tengeri kommunikációs kábeleket érintő orosz tengeralattjáró-aktivitásról, amire a NATO-országok illetékes hírszerző szolgálatai egyre nyomatékosabban fókuszálnak.

A tanulmány további részében bemutatásra kerül az elérhető információk túlnyomó részében csak „*Losarik*” ragadványneven emlegetett speciális rendeltetésű eszköz, az ehhez kapcsolódó legfontosabb kiegészítő technológiai megoldások, és mivel a nyílt forrásból hozzáférhető információkban sokszor a mélytengeri kommunikációs kábelek lehallgatására hivatkoztak a baleset kapcsán, a szerző bemutatja ennek egyes lehetőségeit és részleteit.

Az ASz-31 nukleáris mélytengeri állomás

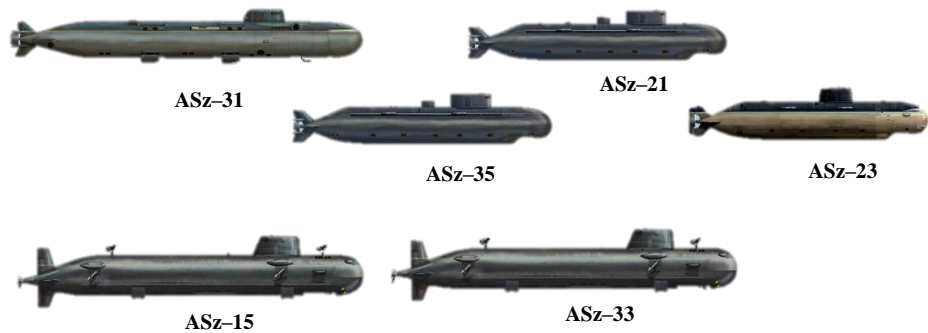
Az *ASz-31*, néhol *ASz-12 (NATO-kód: Norsub-5)*, vagy másként *10831. tervszámú tengeralattjáró*, ragadványneven *Losarik (orosz: Лоуарик)*, amely 2019. július 1-jén balesetet szenvedett, kategóriájában egy igencsak figyelemre méltó eszköz, amelyet még jelenleg is számos titok övez. Ennek legfőbb oka, hogy amikor

³ Halon 2402 – dibrom-tetrafluoratán. A mindennapokban is találkozhatunk ezzel, hiszen legtöbbször ezt a vegyületet használják az általunk is ismert, gázzal oltó tűzoltókészülékekben is.

⁴ A hajót a két ország közös finanszírozású projekt keretében korszerűsítette, India csak 10 éves időtartamra bérlé, így az eszköz 2022-ben visszakerül Oroszországhoz. 2019 márciusában a két ország ismét megállapodott tengeralattjáró bérléséről, így 2025-től már *INS Chakra III* is szolgál majd az Indiai Haditengerészet kötelékében. Az *INS Chakra I*-et hasonló módon, viszont még a hidegháború alatt, 1988-ban bérelte India hároméves időtartamra.

nem teljesít szolgálatot, a Poljarnij hadikikötőtől nem messze, az Olenya-öbölben található úszó fedett szárazdokban tárolják, ami miatt meglehetősen körülményes IMINT- és HUMINT-módszerekkel információkat szerezni róla. Az előbbi módszer azért, mert a fedett dokk miatt műholdról nem látható, utóbbi pedig azért, mert a dokk nehezen megközelíthető, elzárt katonai területen belül található.⁵ A legutolsó nyílt forrásból is elérhető műholdkép az eszköztől 2015-ben készült a Kola-félszigetnél, az Olenya-öbölben. A műholdfelvételen jól látható a vízre bocsátott tengeralattjáró, illetve a fedett úszódokk vagy hangár, amelyben a sérült hajót feltehetően most is tárolják.⁶

Az ASz–31 kapcsán nagyon fontos tisztázni, hogy a különleges kialakítás miatt besorolása szerint (illetve az összes „ASz” megjelöléssel ellátott eszköz) nem is tengeralattjáró, hanem úgynevezett *nukleáris mélytengeri állomás* (orosz: *Атомная Глубоководная Станция*).

1. ábra. Az „ASz” jelölésű nukleáris mélytengeri állomások egységei⁷

⁵ Az említett katonai terület személyes megközelítéséből adódóan nemzetközi incidens is származott. 2019. augusztus 8-án az Arhangelszki területen található Állami Központi Haditengerészeti Gyakorló Lőtérén (Государственный Центральный Морской Полигон), nem messze Szeverodvinszktól, meghibásodás miatt felrobbant egy feltehetően 9M730 Burevesztnyik (NATO-kód: SSC–X–9 Skyfall) típusú nukleáris meghajtású, nukleáris robbanófejjel felszerelt támadó robotrepülőgép. Ennek következtében öt személy még a helyszínen életét veszítette, és a térségben drasztikusan megnövekedett a sugárzás mértéke. Az eset pontos körülményeire máig nem derült fény, mivel az említett eszköz még fejlesztés alatt áll és titkos, viszont 2019 októberében három amerikai diplomata próbált meg bármilyen engedély vagy felhatalmazás nélkül belépni a területre, akiket az orosz hatóságok emiatt le is tartóztattak. A diplomáciai esetről bővebben készült orosz nyelvű leírás: Американские дипломаты в поездке по Архангельской области несколько раз меняли поезда. <https://www.interfax.ru/russia/680664>; letöltés: 2019.11.04.

⁶ Spy Subs-Project 10831 Losharik. <http://www.hisutton.com/Spy%20Sub%20-%20Project%2010831%20Losharik.html>; letöltés: 2019.11.04.

⁷ Russian Seabed Warfare submarines. <https://2018.f.a0z.ru/09/10-6655293-ru-seabedwarfare-subs.jpg>; letöltés: 2019.11.04.

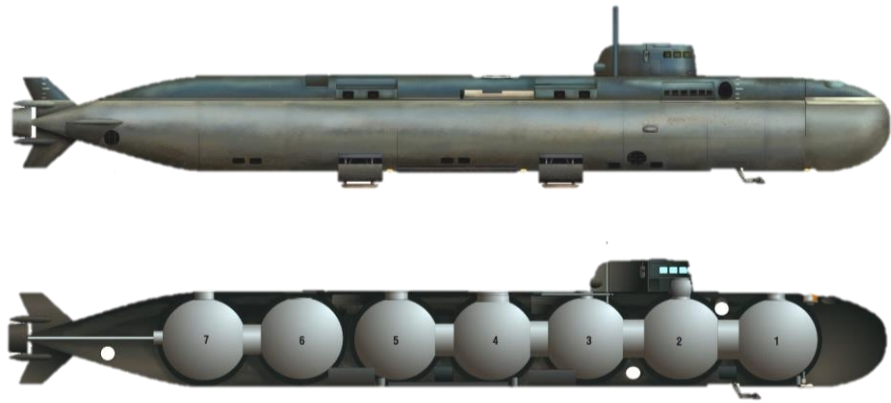
Történetét tekintve, az ASz–31-et a korábbi, 1851. tervszámú ASz–23 (NATO-kód: X-Ray) és két 18511. tervszámú, ASz–21 és ASz–35 (NATO-kód: Paltus) különleges rendeltetésű tengeralattjárók következő generációjának szánták. Magáról az ASz–23-ról, valamint további két, nukleáris mélytengeri állomás besorolású egységről, az ASz–15-ről és ASz–33-ról (NATO-kód: Uniform) az 1980-as években érkeztek meg az első hírszerzői jelentések. E kistestű tengeralattjáró/nukleáris mélytengeriállomás-projektekhez részben kötődik még két, 865. tervszámú (NATO-kód: Losos) különleges rendeltetésű, titánból készült belső hajótesttel rendelkező, dízel-elektromos meghajtású minitengeralattjáró-egység is. Ezeket kifejezetten a szovjet Különleges Rendeltetésű Erők (Войска Специального Назначения) partközeli bejuttatási, közvetlen harctámogató és kiemelési műveleteire tervezték, illetve további egyedülálló „tartozékuk” volt még a torpedóvető csövekben a szárazföldi egységek számára elhelyezett két darab kétszemélyes vízfelszín alatti speciális jármű is.

Az elérhető források alapján az ASz–31-et 2003-ban bocsátották először vízre, és a létezéséről, illetve az eszköz külső megjelenéséről egészen véletlenül, 2015-ben szerezhettek tudomást a nyugati szolgálatok, amikor az orosz *Top Gear* magazin⁸ egyik dupla oldalán felvételeket közölt a tengeralattjáróról úgy, hogy közben egy Mercedes Benz GL 450-es típusú személygépjárművet fotóztak le a vízparton.⁹

Az ASz–31 különleges rendeltetésének megfelelően különleges felépítést kapott, amely egyedivé teszi még az „ASz” megjelöléssel ellátott eszközök között is. A külső burkolat az olyan szokásos elemeket hordozza, mint a szivar alakú hajótest és a torony, viszont a belső burkolatot úgy alakították ki, hogy a külső burok nyomás alatt történő deformálódásának is kiválóan ellenálljon, illetve jóval több vizet engedjen be a hajótestbe, elősegítve ezzel az akár 6000 méteres mélységig történő merülést. Ennek megfelelően a tervezők hét gömb alakú titánrekeszt alakítottak ki a hajótesten belül, amelyek felülete egyenletesebben oszlatja el minden irányból a nyomást. A különleges kialakításról kapta az eszköz a „Losarik” becenevet is, egy olyan szovjet/orosz mesefiguráról, amely egy gömbökből összeállított csikó.

⁸ Az orosz *Top Gear* magazin véletlenül készült fényképe megtekinthető itt: ROGOWAY, Tyler: Did Top Gear Russia Really Out A Secret Submarine? <https://foxtrotalpha.jalopnik.com/did-top-gear-russia-really-out-a-secret-submarine-1679099681>; letöltés: 2019.11.04.

⁹ Nem ez volt az első eset a közelmúltból, amikor fegyverrendszerek és új tengeralattjáró-osztályok lepleződtek le véletlenül a média által Oroszországban. 2018-ban kiemelt figyelem övezte, amikor Vlagyimir Putyin elnök a választások előtt bejelentette a 3M22 Cirkon (NATO-kód: SS-N-33) hiperszonikus robotrepülőgépet és a Poszeidon vagy Sztátusz-6 (NATO-kód: Kanyon) nukleáris meghajtású önjáró, nukleáris robbanófejjel is felszerelhető pilóta nélküli víz alatti jármű (Unmanned Underwater Vehicle – UUV) létezését. Utóbbi azért volt jelentős, mert már 2015-ben egy TV-felvétel, a rossz kameraállás miatt az említett UUV tervrajzával együtt információ szivárgott ki két speciális rendeltetésű tengeralattjáróról, a 09852. tervszámú K-329 Belgorod speciális rendeltetésű nukleáris meghajtású és a 20120. tervszámú B-90 Szarov dízel-elektromos kísérleti tengeralattjáróról, utóbbi egyedi kialakításából adódóan fontos szerepet játszott a Sztátusz-6 kifejlesztésében.

2. ábra. Az ASz–31 nukleáris mélytengeri állomás külső megjelenése és belső felosztása¹⁰

A tengeralattjáró rekeszeinek felosztása rendeltetés szerint a következő:

- az **1. rekeszben** a küldetésirányítási, hírszerző és egyéb batimetrikus mérőberendezések helyezkednek el (mivel a titángömböket a berendezések cseréje miatt nehéz megbontani és helyreállítani – és ezzel a szerkezet nyomással szembeni ellenálló képessége is csökkenne –, feltételezhető, hogy a küldetés-specifikus berendezéseket önálló modulonként a zsilipen keresztül rakodják be, a hajótesten belül pedig speciális állványokon helyezik el), a rekesz előtt található rész pedig a tengeralattjáró szonárkúpja;¹¹
- a **2. rekeszben** helyezkednek el az állomás irányítóberendezései;
- a **3. rekeszben** kapott helyet a kapitányi kabin és a tisztek szállása;
- a **4. rekeszben** található a legénység és a civil személyzet szállása, valamint a fő zsilip (de a reaktor kivételével mindegyik rekeszen található nyílás);
- az **5. rekeszben** található a raktár, az étkezdé és egyéb funkcionális egységek;
- a **6. rekeszben** található a nukleáris reaktor (az 5–6. rekesz között a legtöbb ábrázoláson nem található összeköttetés, így feltételezhető, hogy a reaktorhoz és a gépházhoz küldetés közben nem lehet hozzáférni);
- a **7. rekeszben** található a gépház, a rekesz mögött a csőház (Kortgyűrűs) hajócsavarig vezető tengely.

¹⁰ Project 10831 Losharik.
<https://russianmilitaryanalysis.files.wordpress.com/2019/07/hi-sutton-cutaway.jpg?w=809>;
 letöltés: 2019.11.04.

¹¹ A szonár szó az angol „Sound Navigation and Ranging” (hangalapú navigáció és távolságmérés) rövidítéséből ered.

A hajó további technikai leírása (az elérhető információk összevetésében):¹²

- **építő:** SZEVMAS/Északi Gépgyártó Vállalat (Северное Машиностроительное Предприятие);
- **tervezés és építés kezdete:** a tervezés a 80-as években, a kivitelezés 90-es évek elején;
- **vízkiSORítás:** hozzávetőlegesen 2000 tonna;
- **sebesség:** alámerülve 30 csomó (50 km/h) körül;
- **merülési mélység:** 6000 méter körül;
- **merülési időtartam:** 2 hónap körül;
- **hosszúság:** körülbelül 70 méter;
- **átmérő:** valamivel 7 méter alatt;
- **hajtómű:** elsődlegesen 1 db PPU E-17 nukleáris reaktor gőzturbinája által meghajtott csőházas (Kort-gyűrűs) hajócsavar, de az eszköz tölthető akkumulátorokkal is rendelkezik, amelyekről bizonyos ideig a reaktor nélkül is képes működni;
- **legénység:** küldetés-specifikus, ugyanakkor a baleset idején 19 fő tartózkodott a hajó fedélzetén, viszont néhol 20–25 fő közötti számot adnak meg.

Az ASz-31 saját *fegyverrendszerrel nem rendelkező*, ugyanakkor rendkívül sokoldalú komplexum: berendezései alapján képes *mentési, kutatási és batimetrikus*¹³ *mérési feladatokra*. Ami miatt azonban ilyen kiemelt figyelem övezi, azok a hibrid hadviselés során kiválóan alkalmazható *hírszerzési funkciói*, amelyek a klasszikus tengeri hírszerzői tevékenység¹⁴ mellett *képessé teszik olyan aktív intézkedések végrehajtására is, mint a tengeri kommunikációs kábelek lehallgatása és megrongálása, mélytengeri robbanószerkezetek telepítése és hatástalanítása, valamint egyéb speciális berendezések telepítése*.

Mivel az eszköz nukleáris mélytengeri állomás, felszereltségét tekintve rendelkezik *beépített robotkarokkal, távirányítható robottal, a hajótestből kiengedhető egyéb víz alatti szenzorokkal, emelőberendezéssel* és – ami talán a legfontosabb –, *kiengedhető talpakkal*, amelyekkel képes mozdulatlanul a tengerfenéken tartózkodni, stabilizálva ezzel a hajót, illetve az érzékelők számára láthatatlanná tenni azt. Külön a típusra jellemző sajátosság még, hogy van három, *a hajótestbe beépített, egymásra merőlegesen elhelyezett irányzóturbinája*, amelyekkel képes a függőleges és vízszintes tengelyei körüli, valamint az álló helyzetben történő precíziós manőverekre.

¹² ДЕМЧЕНКО, Владимир: Подводная лодка "Лошарик" АС-31: характеристики и схема. <https://www.kp.ru/daily/26998.4/4059156/>; letöltés: 2019.11.04.

¹³ A batimetria tengerek mélységével, a tengerfenék feltérképezésével foglalkozó tudományág.

¹⁴ Aktív és passzív szonárberendezésekkel történő felderítés.

Bár efféle műszaki módosításokról eddig nincsenek információk, az eszköz kapcsán néhány amerikai katonai szakértő már előzetesen komoly aggodalmát fejezte ki, ugyanis ha az orosz mérnökök esetlegesen kerekekkel látják el az eszközt,¹⁵ az ASz-31 észrevétlenül képes lenne a tengerfenéken való dinamikusabb mozgásra (amelynek detektálása már így is problémás, tekintettel arra, hogy különösen nagy mélységben is képes tevékenykedni). Ezzel szinte biztosan észrevétlenné válna a hangradarok számára, mivel a tengerfenéken található tárgyak visszaverik a hangradar által sugárzott jeleket. Ezzel az eszköz akadálytalanul képessé válna akár észrevétlenül is mélyen behajózni NATO-felségvizekre és ott egyéb hírszerzői vagy szabotázs-tevékenységeket folytatni.

Ami miatt az ASz-31 a közelmúltban kiemelt figyelmet kapott, hogy *2019. július 1-jén az eszköz orosz felségvizeken, a Barents-tengeren, nem messze a szeptemberi kikerülő balesetet szenvedett, amelynek során a legénységéből 14 fő életét veszítette.* A K-141 azonosítószámú egység esetéhez hasonló módon, a nemzetközi érdeklődés igencsak felélénkült az újabb nukleáris meghajtású tengeralattjáró balesete kapcsán. A Kreml részéről hasonlóan késve és szűkszavúan nyilatkoztak, ugyanakkor arra utaltak, hogy nem egyszerű balesetről van szó, hiszen egyrészt egy meglehetősen speciális, nukleáris meghajtással rendelkező eszköz szenvedett balesetet, másrészt *14, feltűnően magas rendfokozatban levő és tapasztalt tengerésztiszt* veszett oda, ketten közülük a legmagasabb adható kitüntetés, az *Oroszországi Föderáció Hőse* birtokosai voltak. Az incidens külön érdekessége, hogy *egy nappal később kezdődött a 2019. július 2–14. között Norvégia északi partjainál tartott NATO tengeralattjáró-elhárító gyakorlat (Dynamic Mongoose 2019).* Ebből kifolyólag meglehetősen nehéz is lett volna titokban tartani, hiszen a hirtelen megnövekedett orosz haditengerészeti aktivitást észlelték a nyugati erők rendszerei is.

A baleset körülményeiről tehát keveset lehet tudni, de a sajtóközlemények és egyéb információk összevetésének tükrében megállapítható, hogy az ASz-31 balesetét *a fedélzeten kiütött tűz okozta, amelynek forrása elektromos rövidzárlat, pontosabban egy lítiumion-akkumulátor volt.* Egyes hírek szerint az akkumulátor meghibásodásának fő oka, hogy kiforratlan, eddig még nem tesztelt technológiával dolgoztak a hajón. Az ehhez hasonló speciális katonai berendezéseket, köztük az ilyen akkumulátorok egyes alkatrészeit Ukrajna exportálta Oroszország számára, egészen a 2014-es kelet-ukrajnai háború kitöréséig. Így az orosz fél rákényszerült a saját új, eddig még nem kipróbált technológiák alkalmazására.¹⁶ Az ASz-31-et a helyiek megkérdezése és egyéb nem hivatalos, az esetet ismerő források alapján meglehetősen kis mélységben, *körülbelül 280 méteren érte a baleset, miközben batimetrikus méréseket hajtott végre.*

¹⁵ Az aggodalom mindamellett, hogy egyfelől megalapozott, másfelől érdekes is, ugyanis az amerikaiak már jóval korábban, az 1960-as évek végén építettek egy olyan kerekekkel ellátott nukleáris meghajtású törpe tengeralattjárót, amely rendeltetése szerint műszaki és kutató tengeralattjáróként funkcionált. Ez volt az NR-1 mély merülésű hajó (Deep Submergence Vessel). A típust végül 2008 novemberében vonták ki az Amerikai Egyesült Államok Haditengerészetének állományából.

¹⁶ Faulty battery may have sparked Russian submarine fire – reports.
<https://www.theguardian.com/world/2019/jul/23/russia-submersible-fire-faulty-battery-may-be-cause-reports>; letöltés: 2019.11.04.

A legénység tagjai a gyorsan terjedő tűz füstjének belélegzése következtében lették halálukat.¹⁷

Gyenyisz Dolonszkij

Nyikolaj Filin

Vlagyimir Abankin

Andrej Voszkreszenszkij

Konsztantyin Ivanov

Gyenyisz Oparin

Konsztantyin Szomov

Szergej Danyilcsenko

Alekszandr Avdonyin

Dmitrij Szolovjov

Viktor Kuzmin

Vlagyimir Szuhinyicsev

Alekszandr Vasziljev

Mihail Dubkov

3. ábra. Az ASz-31 balesetének következtében elhunyt 14 tengerésztiszt¹⁸

¹⁷ РАММ, Алексей – СТЕПОВОЙ, Богдан – КОЗАЧЕНКО, Алексей: Дым под водой: экипаж подлодки до последнего боролся за жизнь. <https://iz.ru/895286/aleksei-ramm-bogdan-stepovoi-aleksei-kozachenko/dym-pod-vodoi-ekipazh-podlodki-do-poslednego-borolsia-za-zhizn>; letöltés: 2019.11.04.

¹⁸ Список погибших членов команды научно-исследовательского глубоководного аппарата. https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12239672@egNews; letöltés: 2019.11.04.

Az incidens kapcsán mindenképpen említésre méltó hősi cselekedet volt – amelyet a Vlagyimir Putyin elnök és Szergej Sojgu hadseregátornok, védelmi miniszter között az esetre vonatkozóan tartott megbeszélés után hoztak nyilvánosságra –, hogy a fedélzeten tartózkodó egyik 2. rangú kapitány,¹⁹ *Dmitrij Szolovjov* az életét áldozta azért, hogy a legénység 19 tagjából életben maradt öt fő megmenekülhessen.²⁰ Ennek részleteiről nincs hír, de Szolovjov feltehetőleg magára zárta a tűz által érintett rekeszeket, majd aktiválta a tűzoltóberendezést. Ennek következtében a bevezetésben is részletezett módon – a K-152 Nerpa balesetéhez hasonlóan – a tűzoltóberendezés és a füst miatt fellépő oxigénhiány miatt lelte halálát. Az elhunyt tengerésztiszteket 2019. július 6-án a szentpétervári Szerafimovszkoje temetőben, a Kurszk-tragédia áldozatainak síremlékétől nem messze helyezték végső nyugalomra, mindannyiójukat posztumusz kitüntették.²¹

Hordozó tengeralattjárók

Az előzőekben részletezett, „ASz” jelölésű nukleáris mélytengeri állomások legtöbbjét elsődlegesen *nem hosszabb út megtételére tervezték*,²² hanem egy adott célterületen mélytengeri műveletek rövidebb-hosszabb távú, úgynevezett *stacionárius* (álló) műveletek végrehajtására. Ezt az elsődleges rendeltetést az eszközök felszereltsége is alátámasztja, hiszen rendelkeznek külső vagy belső segéd turbinákkal, illetve kiengedhető mechanikus lábakkal.

A másik felmerülő probléma a nukleáris mélytengeri állomásokkal kapcsolatban, hogy nyilvánvalóan *nem célszerű velük a víz felszínén sem közlekedni*, mivel előbb-utóbb lelepleződnek. E körülmények miatt pedig szükség van úgynevezett *hordozó tengeralattjárókra* (*host-submarine*), amelyek olyan kiegészítő műveleteket látnak el, mint a *szállítás*, a *védelem*, illetve a *kommunikációs támogatás*, *információfeldolgozás és -továbbítás*.

¹⁹ Orosz haditengerészeti hagyomány 1713 óta, hogy a haditengerészet kapitánya rendfokozaton belül három fokozat (rang) létezik, amely lényegében három nem szokványos törzstiszti rendfokozatot takar: 1. rangú kapitány (Капитан 1-го ранга), amely nagyjából egyenértékű a szárazföldi erők vagy a légierő ezredes rendfokozatával, illetve ez a rendfokozat egy adott hajó ténylegesen legmagasabb rendfokozatban levő, felelős irányító parancsnokát jelenti; a 2. rangú kapitány (Капитан 2-го ранга) nagyjából megfelel más országok haditengerészeti egységeinél a fregatt, a romboló, tengeralattjáró vagy a légierő repülőszázadának parancsnokával, viszont nem alezredesi rendfokozat, hanem kifejezetten „al-parancsnok”; a 3. rangú kapitány (Капитан 3-го ранга) nagyjából egyenértékű a legtöbb haditengerésznél használt korvetkapitányi rendfokozattal, illetve a szárazföldi őrnagyi rendfokozattal. A három törzstiszti fokozat kialakulásának eltérései az egyes országok haditengerészeti hagyományaiban keresendők. Emellett fontos megemlíteni, hogy az Oroszországi Föderáció Haditengerészeti Flottájában a hajóknak is van 1–3. megkülönböztetett rangja. Példaként említhető, hogy a Kuznyecov repülőgép-hordozó hajó és a nukleáris meghajtású ballisztikus rakétahordozó tengeralattjárók mind 1. rangú hajóknak minősülnek. Alapvetően tehát egy 1. rangú kapitány egy 1. rangú hajó irányításáért felel, viszont a 2. és a 3. rangú kapitányok is irányíthatnak 2. és 3. rangú hajókat, de szolgálatot teljesíthetnek a 1. rangú kapitány által irányított hajón is.

²⁰ Nuclear Submarine Incident – The Top Secret Boat. Eye Spy Intelligence Magazine, Issue 123, 2019. pp. 66–70.

²¹ Russian submarine sailors buried in St. Petersburg. <https://www.dw.com/en/russian-submarine-sailors-buried-in-st-petersburg/a-49497490>; letöltés: 2019.11.04.

²² Ez alól kivételt jelent a Kasalot-osztályú ASz-15 és ASz-33 nukleáris mélytengeri állomás, de ezek sem közelítik meg a vadász tengeralattjárók vagy a ballisztikus rakétahordozó tengeralattjárók hatótávolságát.

A részletezett feladatok, de ezek közül is legfőképpen a szállítás miatt tehát a hordozó tengeralattjárók szempontjából alapvetően meghatározó, hogy csak olyan típusok jöhetnek szóba, amelyek *méretre és teljesítményre is jóval nagyobbak, mint a hordozott eszköz*, viszont a belső kialakítás, a rekeszek elhelyezkedése is lényeges, hiszen nem mindegy, hogy a tengeralattjáró mely részén alakítják ki a kapcsolódási pontokat, zsilipeket.

Az „ASz” jelű tengeralattjárók hossza *maximum 70 méter körül* mozog. Ezt a hosszt a legtöbb vadász tengeralattjáró csak néhány 10 méterrel haladja meg, a teljesítményük sem elégséges, illetve a rekeszek kialakítása nem tenné lehetővé, hogy bármelyik ilyen tengeralattjáró dokkolhasson a hajótest alján. Ezzel ellentétben viszont *a nukleáris ballisztikus rakétahordozó tengeralattjárókban már elegendő hely és teljesítmény áll rendelkezésre a feladatok elvégzéséhez*, viszont ebben az esetben sem alkalmas mindegyik típus a feladatra.

Typhoon-osztályú ballisztikus rakétahordozó tengeralattjáró

Hossz: 175 m Átmérő: 23 m

Belgorod különleges rendeltetésű tengeralattjáró

Hossz: 178 m átmérő: 18,2 m

ASz-31 nukleáris mélytengeri állomás

Hossz: kb. 70 m Átmérő: kb. 7 m

Podmoszkovje különleges rendeltetésű tengeralattjáró

Hossz: 174 m Átmérő: 11,7 m

4. ábra. Orosz tengeralattjárók méreteinek összehasonlítása²³

A Typhoon-osztályú hajói például azért nem, mert bár óriási eszközök és kettő még mindig rendelkezési állományban van Szeveromorszk kikötőjében, a hajótest belsejét, a keresztmetszetét úgy alakították ki a tervezők, hogy két párhuzamos belső burkot helyeztek el egymás mellett, közöttük pedig összekötő elemként funkcionál a torpedórekesz, a torony és a hajó végén a gépház. A ballisztikus rakétákat tároló rekeszek is a két belső hajótest között helyezkednek el a hajó elejében. Mivel a hajó impozáns, 175 méter hosszú, vízkiszorítása pedig 24 ezer tonna körül van, annak érdekében, hogy képes legyen elérni az ideális mélységet, az összekötő részek közötti üregekbe is vizet kell beengedi, vagyis az a tér nélkülözhetetlen a hajó teljes működőképességéhez.

²³ Covert Shores Submarine size comparison.

http://www.hisutton.com/images/Belgorod_subsCompare940.jpg; letöltés: 2019.11.04.

A Typhoon-osztályú tengeralattjárók átépítése hordozóvá nem is lenne „kifizetődő”, mivel nagyon nagy mérnöki és kivitelezési munkát igényelne, ugyanakkor az elsődleges feladatát tekintve használhatatlanná tenne egy olyan, még működő tengeralattjárót, amely még mindig a világ egyik vezető nukleáris ballisztikus rakétahordozó tengeralattjárójának számít.

Az orosz (és a kezdeti fejlesztések idején még szovjet) haditengerészeti flotta eszközeinek figyelembevételével az ideális választásnak két típus bizonyult: az első hordozó tengeralattjáró még egy, az 1967-as évektől meglehetősen nagy darabszámban gyártott, 667A. tervszámú (NATO-kód: *Yankee*) nukleáris ballisztikus rakétahordozó tengeralattjáró átalakított, meghosszabbított változata (*Yankee Stretch*), amely a KSz-411 azonosítószámú egység. A másik hordozó tengeralattjáró, a Yankee-osztályt váltó 09786. tervszámú nukleáris ballisztikus rakétahordozó tengeralattjáró (NATO-kód: *Delta III*) négy szériájából került ki (NATO-kód: *Delta III*; az átalakítás után: *Delta III Stretch*). Ez volt a korábban K-129 azonosítószám alatt működő egység, amely jelenleg a BSz-136 Orenburg azonosítót viseli.

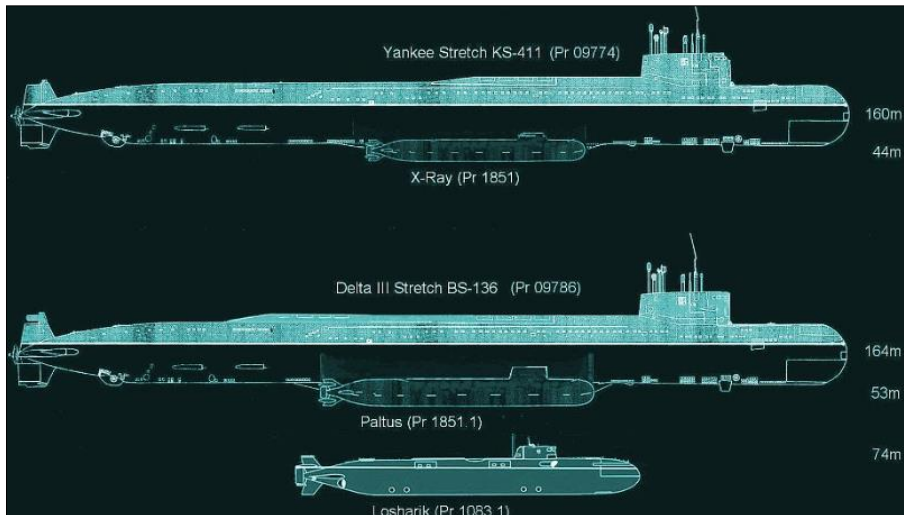
5. ábra. A BSz-136 Orenburg speciális rendeltetésű tengeralattjáró az úszó szárazdokban²⁴
Jól látható, hogy a ballisztikus rakéták tárolására használt teret a hajótest alsó felének irányába hosszabbították meg, míg a hajótest felső részén megrövidítették.

Legyen szó akár a Yankee-, akár a Delta-osztályokról, mindkét csoport jellegzetes megjelenésű tengeralattjárókat takar. Ez a torony mögött kialakított, a ballisztikus rakéták befogadására alkalmas kiemelkedő rekeszeknek köszönhető. Mindkét típusra jellemző még a nagy teljesítmény, amelyet a dupla atomreaktor gőzturbinái által meghajtott két hajócsavar adott le. A két osztály között jelentős különbség, hogy a Yankee-osztály hajói csak 132 méter hosszúak, míg a Delta-osztályé már 150 méternél kicsit hosszabbak voltak. Emiatt tehát amikor a 70-es

²⁴ Special purpose submarine Orenburg (BS-136).
https://www.navyrecognition.com/images/stories/news/2016/march/special_purpose_submarine_orenburg_bs-136_2.jpg; letöltés: 2019.11.04.

évek második felében az KSz–411 kísérleti hajóvá alakítása mellett döntöttek, a hajót egyrészt kettévágták, majd *megettoldották egy 30–40 méter hosszúságú középső elemmel a torony mögött*, másrészt a *rakétatároló csövek eltávolítása után az egész rekesz magasságát lecsökkentették az áramvonalas hajótest megőrzése érdekében, továbbá a hajótest alsó részét kiszélesítették, hogy lehetővé tegyék a mélytengeri állomások dokkolását.*

A KSz–411-et az 1990-es évek legvégén kivonták a rendszerből, mert már készülöben volt egy Delta III-osztályúból a Yankee-osztályhoz hasonló átalakításon átesett speciális rendeltetésű tengeralattjáró. Ez volt az eredetileg K–129 azonosítószámú Delta III-osztályú tengeralattjáró, amely feltehetően a 1994–2002 között lezajlott módosítását követően a BSz–136 Orenburg azonosítót megkapta.²⁵

6. ábra. Méretarányosan a K–411 bedokkolt X-ray-osztályú nukleáris mélytengeri állomással, a BSz–136 bedokkolt Paltus-osztályú nukleáris mélytengeri állomással, illetve legalul az ASz–31²⁶

Az orosz haditengerészet a BSz–136 speciális rendeltetésű tengeralattjáró mellett még egy hasonlóan átalakított, jelenleg is aktív, *Delta IV-osztályba* tartozó különleges rendeltetésű tengeralattjáróval is rendelkezik, amelyet ugyancsak nukleáris mélytengeri állomások szállítására használnak. Ez a tengeralattjáró a 09787. tervszámú *BSz–64 Podmoszkovje*, amely az ASz–31 balesetének idején is jelen volt, illetve ez az egység szállította vissza a sérült nukleáris mélytengeri állomást az Olenya-öbölbe, egy *hajójavító üzembe*. A BSz–64 némileg összetettebb

²⁵ K-129, KC-129, BC-136 "Оренбург" проекты 667БДР, 09786.

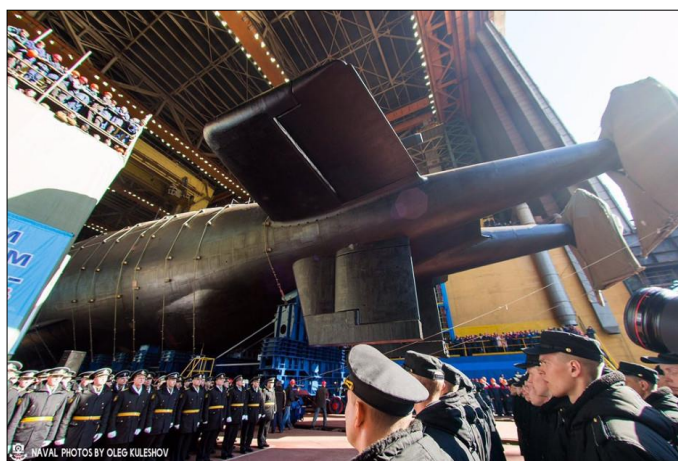
<http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/nbrs/667BDR/K-129/K-129.htm>; letöltés: 2019.11.04.

²⁶ LAGRONE, Sam – WERNER, Ben: UPDATED: 14 Sailors Die on Secretive Russian Nuclear Submarine; Putin Calls Incident 'Great Loss'.

<https://news.usni.org/2019/07/02/14-sailors-die-on-secretive-russian-nuclear-submarine>; letöltés: 2019.11.04.

tengeralattjáró, mint a BSz-136,²⁷ ugyanis ennek a járműnek a felső részén is képes néhány kisméretű kutató/mentő tengeralattjáró a dokkolásra.²⁸ Ez különbözteti meg a BSz-136-tól, amellyel több hírforrás is összetévesztette az ASz-31 balesetének kapcsán, és a mentő tengeralattjáró miatt érthető, hogy miért a BSz-64 volt jelen a helyszínen.

E rész lezárásaként mindenképpen érdemes megemlíteni egy új flottaegységet, amelyet 2019. április 23-án bocsátottak vízre, és igen jelentős szerepet fog betölteni az Oroszországi Föderáció hibrid háborús stratégiának megvalósításában a világ tengerein. Ez pedig nem más, mint a 09852. tervszámú, *Oscar II-osztályból átalakított Belgorod*, amely jelenleg a világ leghosszabb tengeralattjárója a maga 178 méterével. A Belgorod azért lesz kiemelkedően fontos eszköz az elkövetkezendő évtizedekben, mert amellett, hogy ez a tengeralattjáró is képes nukleáris mélytengeri állomások szállítására, kifejezetten új típusú felderítő- és fegyverrendszerek szállítására alakították ki, mint például a *Sztatusz-6* (NATO-kód: *Kanyon*) nukleáris meghajtású autonóm, nukleáris robbanófejjel is szerelhető pilóta nélküli víz alatti jármű (UUV),²⁹ a *Klaveszin-2R-PM* autonóm személyzet nélküli hírszerző és felderítő víz alatti jármű (AUV), továbbá maga is rendelkezik torpedókkal.

7. ábra. A Belgorod átadó ünnepsége Szeveromorszkban 2019. április 23-án³⁰

²⁷ MAJUMDAR, Dave: Russia's Super Secret Spy Submarine Returns to Sea. <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russias-super-secret-spy-submarine-returns-sea-18171>; letöltés: 2019.11.04.

²⁸ Russian Special Mission Submarine BS-64 Podmoskovye Spotted with Dorsal Payload Cradle. <http://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/2018/june-2018-navy-naval-defense-news/6274-russian-special-mission-submarine-bs-64-podmoskovye-spotted-with-dorsal-payload-cradle.html>; letöltés: 2019.11.04.

²⁹ Russian Poseidon Intercontinental Nuclear-Powered Nuclear-Armed Autonomous Torpedo. http://www.hisutton.com/Poseidon_Torpedo.html; letöltés: 2019.11.04.

³⁰ MIZOKAMI, Kyle: Russia launches Belgorod, the world's longest submarine. <https://112.international/opinion/russia-launches-belgorod-the-worlds-longest-submarine-39412.html>; letöltés: 2019.11.04.

A Belgorod tehát nem egyszerűen egy hordozó tengeralattjáró, hanem egy olyan hibrid komplexum, amely eddig egyik haditengerészet eszközállományában soha nem látott módon egyesíti a *hírszerző és csapásmérő képességeket*. Ez utóbbi két tulajdonság azért is lényeges, mert az ASz–31 balesete kapcsán többször tévesen határozták meg, hogy az ehhez hasonló speciális eszközök az orosz védelmi struktúrán belül milyen szervezeti egység irányítása alatt állnak. A következők részben ennek körülményei kerülnek tehát tisztázásra.

Az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának Mélytengeri Kutatásokért felelős Főcsoportfőnöksége

Amikor az ASz–31 incidense kapcsán a legtöbb, nem orosz nyelven elérhető információ a speciális rendeltetésű eszközt egyértelműen az Oroszországi Föderáció katonai hírszerzéséhez, a GRU-hoz (GU) sorolta be, egyszerűen csak mint „GRU GUGI”. Ennek valószínű oka, hogy a részleghez tartozó különleges rendeltetésű tengeralattjárók, mint azt láthattuk, hírszerzési műveletekre is alkalmasak. Viszont ezek a tengeralattjárók a *Mélytengeri Kutatásokért felelős Főcsoportfőnökséghez tartoznak, amely az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma (Главное управление глубоководных исследований Министерства обороны Российской Федерации; röviden: ГУГИ Минобороны России)* struktúráján belül helyezkedik el, vagyis a GUGI bizonyára nem a GRU része, bár a két szervezet nyilvánvalóan szoros együttműködést folytat.

A 45707. számú katonai egységet (ma 40056. számú katonai egység)³¹ még 1976 októberében hozták létre, a Szovjet Haditengerészeti Főparancsnokság utasítására. A szervezeti egység a kezdetektől fogva különleges volt, ugyanis nem egyszerűen tengeralattjárókkal foglalkozott, hanem *nukleáris mélytengeri állomások fejlesztését tűzte ki célul*. Ennek megfelelően nagyon *szigorú feltételekkel lehetett valaki az alakulat tagja*: legalább ötéves szolgálat a Szovjetunió valamely tengeralattjárójának fedélzetén, tagság a Szovjetunió Kommunista Pártjában és pontosan olyan szigorú orvosi követelményeknek kellett megfelelni, mint az űrhajósoknak. Éppen ezért az egység tagjai a felvételüket követően a speciális képzés és rendeltetés miatt egy különleges, „hidronauta” státuszra tettek szert, amely megkülönböztette őket más tengerészeketől.³²

Az egység megszervezésének feladatát *Platon Alekszandrovics Csebotajev 1. rangú tengeralattjáró-kapitányra* bízta. Az egységet *Szentpéterváron* alakították meg, székhelye jelenleg is ott található. A Kutatási Főcsoportfőnökség *első egységparancsnoka Eduard Ivanovics Lakmanov* volt. Az ő vezetése alatt az egység új részlege jött létre, amely Szentpéterváron belül egy olyan kutatóintézetbe tagozódott be, amely korábban, egészen 1992-ig a nukleáris sugárzás emberi szervezetre gyakorolt hatásait vizsgálta.

³¹ LOBNER, Peter: You Need to Know About Russia's Main Directorate of Deep-Sea Research (GUGI). <https://lynceans.org/tag/military-unit-40056/>; letöltés: 2019.11.04.

³² Спущены на воду исследовательские суда «Алмаз» и «Евгений Горигледжан». <https://bmpd.livejournal.com/3819628.html>; letöltés: 2019.11.04.

A főbb események, amelyek miatt a Főcsoportfőnökség most is a középpontba került, 1978-ban, az 1910. tervszámú mélytengeri nukleáris állomásra (*NATO-kód: Uniform*) szánt személyzet kiválasztásával kezdődtek. A különleges rendeltetésű eszköz elsődleges feladata az volt, hogy leváltsa a korábban kifejlesztett mélytengeri autonóm vontatható *Szeliger típusú* robot tengeralattjárót (a képen).³³ A Szeliger alapfeladata az volt, hogy segítségével nagy távolságból lehessen kiiktatni a nyugati országok tengeri telekommunikációs kábeleit akár 2000 méter mélységben anélkül, hogy veszélyeztetnék a vontató tengeralattjáró legénységének életét, vagy egy nyílt katonai konfliktust kockáztattak volna.

A tesztelesek során a feljegyzések szerint legalább három merülést hajtottak vele végre, de az eszköz összességében nem volt sikeres. Az 1910. tervszámú mélytengeri állomás már az ASz-31 technikai jellemzőivel is rendelkezett: kis hajótest, nukleáris meghajtás, robotkar a hajó fenékrészén, kiengedhető lábak, illetve hordozó tengeralattjáró juttatta el a célterületre. Ez volt a GUGI első jelentősebb fejlesztése, és az eszköz még ma is működőképes és azt használják.

1979-től a tesztek már az Északi Flottán belül, a frissen megalapított 29. tengeralattjáró-egység kötelékén belül zajlottak a *Fehér- és a Barents-tengeren*. A kísérleti és a különleges rendeltetésű tengeralattjárók nagy része, illetve a velük kapcsolatos kísérleti tevékenység az Északi Flotta arhangelszki területen, a Kola-öbölben és a Kola-félszigeten található szeveromorszki és szeverodvinszki haditengerészeti bázisaihoz kötődik, de stratégiai szempontból a Murmanszki terület is kiemelt szerepet játszik ezen aktivitások során. *Az orosz nukleáris meghajtású tengeralattjárók több mint fele is az Északi Flottában teljesít jelenleg szolgálatot*, sőt már a hidegháború alatt is több mint 200 tengeralattjáró, a szovjet flotta ilyen eszközeinek többsége itt szolgált.

Ugyancsak a hidegháború alatt a Kola-félsziget, a Barents-tenger, a Fehér-tenger és a Novaja Zemlja-szigetcsoport kiemelt figyelmet élvezett, ugyanis itt zajlott a szovjet atomkísérletek jelentős része, továbbá Szeveromorszktól nem messze található még ma is az *Allami Központi Haditengerészeti Gyakorló Lőtér (Государственный Центральный Морской Полигон)*.

³³ Комплекс "Селигер" с ПЛ-носителем пр.611П.
<http://militaryrussia.ru/blog/topic-705.html>; letöltés: 2019.11.04.

Az egységben belül a megalakulásától a mai napig *több mint 31 olyan 1. rangú tengeralattjáró-kapitány szolgált, aki kiérdemelte a Szovjetunió Hőse, illetve az Oroszországi Föderáció hőse kitüntetését. 2005 óta Burilicsev Alekszej Vitaljevics altengernagy (a képen)*³⁴ a Főcsoportfőnökség vezetője, ő 1996-ban kapta meg az Oroszországi Föderáció hőse kitüntetését.

A GUGI tagjai alapvetően a *speciális rendeltetésű technológiák üzemeltetésével és a mélytengeri merülési feladatokkal összefüggő kiképzési tevékenységgel foglalkoznak*, viszont az eszközök természetéből kifolyólag *hírszerzést is folytatnak*. Adott esetben GRU-műveletekben is aktívan részt vesznek, a szervezet utasításait hajtják végre, sőt ahhoz tartozó személyzetet is szállíthatnak.

A MilitaryRussia weboldal egyik szerkesztője szerint *1980 és 2000 között a Főcsoportfőnökség eszközei bizonyíthatóan speciális küldetéseket hajtottak végre a Japán-tengerben, az Atlanti-óceán északi részén és az Északi-sarkvidéken*.³⁵ Ezekhez a kutatási és kísérleti tevékenységekhez kötődött tehát az ASz–31 2019. júliusi balesete is. A Belgorod vízrebocsátásával, illetve az Oroszországi Föderációnak az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos jelenlegi ambíciói következtében ez a tevékenység a jövőben várhatóan fokozódni fog.

A tengeri kommunikációs kábelek ellen irányuló katonai és hírszerzési műveletek történetéről

A tengerfenéken lefektetett kommunikációs kábelek ellen irányuló katonai és hírszerzési műveletek nem számítanak új stratégiának. Általánosságban véve *az első, a tengeri telekommunikációs kábelek kifejlesztésére irányuló kísérletek már az 1840-es években sikereket hoztak, így az 1850-es években már elkezdték alkalmazni a technológiát a kommunikáció terén*. Ekkor a kábelben található vezető jellemzően réz volt, és *a kábelek nem kötöttek össze nagy távolságokat*, például Európát az Amerikai Egyesült Államokkal az Atlanti-óceánon át.³⁶

Az első telekommunikációs kábelek irányuló katonai műveleteket már 1898-as spanyol–amerikai polgárháborúban dokumentáltak, ez a tevékenység azonban nem az amerikai kontinensen kezdődött, hanem a Fülöp-szigeteken, a Manila–Hong Kong telekommunikációs vonal megrongálásával. Csak ezek után terjedt ki az amerikai kontinensre is. Ennek során az Amerikai Egyesült Államok több tengeri kábelt rongált meg annak érdekében, hogy elvágja a spanyol erőket Puerto Rico-i és a kubai kolóniáiktól. Kuba stratégiailag kiemelten fontos telekommunikációs

³⁴ Герои страны – Буриличев Алексей Витальевич.
http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=3980; letöltés: 2020.05.25.

³⁵ МИХАЙЛОВ, Алексей: Сердюков незаконно поднял зарплату гидронавтам до 600 тыс. рублей.
<https://iz.ru/news/552269>; letöltés: 2019.11.04.

³⁶ Az egyik első kereskedelmi célú tenger alatti kommunikációs kábel például az Egyesült Királyság és Franciaország között húzódott a La Manche-csatornán keresztül.

központnak számított a spanyolok számára, ugyanis itt futottak össze a Karib-tenger más szigeteivel kapcsolatot tartó tengeri kommunikációs kábelek.³⁷

Az első³⁸ és a második világháborúban³⁹ a mélytengeri kábelek megrongálása szintén bevett gyakorlatnak számított, ugyanakkor attól függetlenül, hogy a tengeralattjárók harcászati alkalmazása széles körben elterjedt, még mindig nem használták őket a tenger alatti kommunikációs kábelek lehallgatására, mivel nem állt rendelkezésre a megfelelő technológiai színvonal.

A változást és a hírszerzési műveletekre történő fókuszálást a nyílt katonai konfrontációt jellemzően kerülő és intenzív titkosszolgálati tevékenységet igénybe vevő hidegháborús időszak hozta el. Ekkor még mindig rézvezetős tenger alatti kábeleket alkalmaztak, viszont időközben kialakultak olyan SIGINT-technológiák⁴⁰ is, amelyekkel már mindkét fél képes volt úgy lehallgatást végezni a szárazföldön és a tengerben úgy, hogy ne kelljen közvetlenül a kábelre csatlakozni, elég annak környezetében tartózkodni, annak kisugárzását bemérni. A mélytengeri telekommunikációs kábelek lehallgatásának egyik legnagyobb szabású, leghíresebb, igazi hidegháborúhoz illő akciója volt az *Operation Ivy Bells*, amelyet az Amerikai Egyesült Államok Haditengerészete a CIA és az NSA segítségével hajtott végre.

Az Ivy Bells művelet⁴¹ célja az volt, hogy az Amerikai Egyesült Államok még több és még pontosabb információt szerezzen első kézből a szovjet tengeralattjárókról és ICBM-képességekről. 1972-ben ezért egy kisméretű, speciális, korábban mentőtengeralattjáróból átalakított tengeralattjárót, az *USS Halibut-ot* (SSGN-587)⁴² sikerült bejuttatni az Ohotszki-tengerbe, ahol a kiszemelt, a szovjet haditengerészet által használt tengeri kommunikációs kábel 120–150 méter mélységben helyezkedett el. A kis mélység lehetőséget biztosított arra, hogy a tengeralattjárón kívül búvárok tevékenykedjenek a kábel körül. Ennek megfelelően a speciálisan képzett búvárok egy megközelítőleg 6 méter hosszúságú speciális lehallgató eszközt helyeztek el a kommunikációs kábel külső burkolatán anélkül, hogy annak integritását bármilyen módon megszakították volna. A speciális eszköz működési elvét tekintve egyrészt lehallgatta a kábelen folyó (meglepő módon minden titkosítás nélküli) kommunikációt, másrészt pedig tárolta azokat, így az *USS Halibut* a különleges búvárokkal a fedélzetén körülbelül havi rendszerességgel visszajárt kicserélni az eszköz adattárolóit és begyűjteni a megszerzett kommunikációs adatokat, amelyeket ezután dekódolásra és elemzésre az NSA-hez és a CIA-hez juttattak el.

³⁷ WINKLER, Jonathan Reed: Silencing the Enemy: Cable-cutting in the Spanish–American War. <https://warontherocks.com/2015/11/silencing-the-enemy-cable-cutting-in-the-spanish-american-war/>; letöltés: 2019.11.04.

³⁸ CORERA, Gordon: How Britain pioneered cable-cutting in World War One. <https://www.bbc.com/news/world-europe-42367551>; letöltés: 2019.11.04.

³⁹ SHECKLER, Addison C.: History of the Atlantic Cable Station „RM” under World War II. <https://atlantic-cable.com/Article/1944CableStationRM/index.htm>; letöltés: 2019.11.04.

⁴⁰ Rádióelektronikai jelfelderítés.

⁴¹ ROBLIN, Sebastien: In 1972, the Navy Used a Very Special Spy Submarine to Wiretap the Russian Navy. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/1972-navy-used-very-special-spy-submarine-wiretap-russian-navy-29762?page=0%2C1>; letöltés: 2019.11.04.

⁴² Secret Sub – USS Halibut. <http://www.hisutton.com/Secret%20Sub%20-%20USS%20Halibut.html>; letöltés: 2019.11.04.

Az Ivy Bells művelet egy kiemelkedő titkosszolgálati akciónak bizonyult: a lehallgatásnak köszönhetően az Amerikai Egyesült Államok hírszerző szolgálatai számos szovjet kísérleti eszközről és hadászati eljárásról szereztek tudomást, illetve széleskörűen képesek voltak monitorozni a szovjet Csendes-óceáni Flotta nukleáris tengeralattjáróinak mozgását egyenesen a központi támaszpontnak számító Petropavlovszk kikötőjében.⁴³

A titkos amerikai művelet majdnem nyolc sikeres évének jellemzően hidegháborús vége lett: 1980 januárjában egy személyes problémái miatt labilis NSA-elemző, *Ronald Pelton*⁴⁴ (a képen)⁴⁵ felajánlotta a washingtoni szovjet nagykövetségen a KGB-nek, hogy ellentételezés fejében információkat szolgáltat a lehallgatás részleteiről. Pelton szívárogtatásáról az amerikai elhárítás nem sokkal később szerzett tudomást, viszont ennek ellenére nem maradt elég idő arra, hogy eltávolítsák az eszközt: visszaküldtek egy speciális egységet az eltávolításra, de a bűvárok már nem találták meg azt, mivel a szovjetek rövid időn belül eltávolították. Peltont végül hazaárulásért életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, viszont ezt a büntetést később felülvizsgálták, ezért 2015-ben szabadult. Az eltávolított eszköz a mai napig megsejmlélhető Moszkvában a Nagy Honvédő Háború Múzeumában. Az eltávolítás sikertelenségének nyilvánvaló folyamánya, hogy az eszköz elemzése után a szovjetek is képessé váltak rövid időn belül hasonló technológiai eszközök előállítására, illetve a technológia elleni védekezésre, így ez az eset meghatározó volt a tengeri kábelek ellen irányuló SIGINT-műveletek jövőbeni természetére. Egyes tengerészeti „legendák” szerint az 1980-as évektől kezdve a szovjet és az amerikai tengeralattjárók folyamatosan, egymást váltva látogatták a mélytengeri kábeleket, telepítettek és távolítottak el hasonló eszközöket, szinte már humoros módon „gúnyt” űzve egymásból.

A hidegháború utáni időszakban jelentős változás következett be a tengeri kommunikációs kábeleken belül, ugyanis már az 1980-as években lezajlottak az első sikeres kísérletek az optikai kábelekkel, amelyek következményeként 1988-ban lefektették az első optikai szállal rendelkező tengeri kábelt (TAT-8 vagy Trans-Atlantic Telephone Fiber-Optic Submarine Cable – transzatlanti szálóptikás

⁴³ WENDORF, Marcia: Operation Ivy Bells: The U.S. Top-Secret Program That Wiretapped a Soviet Undersea Cable.

<https://interestingengineering.com/operation-ivy-bells-the-us-top-secret-program-that-wiretapped-a-soviet-undersea-cable>; letöltés: 2019.11.04.

⁴⁴ Cryptographic Almanach 50th Anniversary Series: A Spy Like Us: Ronald Pelton.

https://www.nsa.gov/Portals/70/documents/news-features/declassified-documents/crypto-almanac-50th/Ronald_Pelton.pdf; letöltés: 2019.11.04.

⁴⁵ Wikipedia: Ronald Pelton.

https://en.wikipedia.org/wiki/Ronald_Pelton#/media/File:Ronald_Pelton.jpg; letöltés: 2020.05.27.

telekommunikációs mélytengeri kábel).⁴⁶ Ez az esemény mindmáig tehát alapjaiban változtatta meg a telekommunikációs hálózatokat és magát a tengeri kábelekre irányuló SIGINT-tevékenységet is. A forradalmi telekommunikációs változásokról, előnyökről és a technológia átalakulásáról a későbbiekben részletesebben is szól a szerző. A katonai és a hírszerzési vonatkozások miatt azonban egy nagyon lényeges tulajdonságot kell kiemelni, amely napjainkban is meghatározó: az *eddiggi réz- vagy más egyéb fémvezetővel rendelkező kábelekkel ellentétben az optikai kábelek nem rendelkeznek olyan kisugárzott jellel, amelyből a kábelre kívülről is visszafejthető lenne a benne folyó kommunikáció a kábelre történő közvetlen csatlakozás nélkül*. Egyszerűen megfogalmazva: ennek legalapvetőbb oka, hogy az optikai szál anyaga üveg, a közvetített jel pedig fényimpulzus, ezek pedig nem rendelkeznek elektromágneses kisugárzással.

Természetesen ez a technológiai forradalom *nem jelenti azt, hogy az optikai kábel lehallgatásbiztos*. Erre a 2001. szeptember 11-i terrortámadás után néhány évvel a terrorellenes küzdelem jegyében, valamint a *Patriot Act* addig nem látott módon széles körű felhatalmazása alatt *ismételten az NSA és az Amerikai Egyesült Államok Haditengerészete szolgáltatott bizonyítékot*.

Az NSA az AT&T Holding multinacionális vállalat San Francisco-i épületében alakított ki 2003-ban egy helyiséget, a hírhedt *641A szobát*,⁴⁷ míg a haditengerészet 2004-ben „némi” átalakítás után hadrendbe állította a *USS Jimmy Carter* Seawolf-osztályú nukleáris meghajtású vadász tengeralattjárót. A tengeralattjárót, annak felépítését és történetét még ma is sok találgatás és legenda övezi, mivel a vízre bocsátása óta több különleges akcióban vett részt. Ezek között szerepelt SEAL-egységek bejuttatása és kiemelése, valamint SIGINT-műveletek a Közel-Keleten és Észak-Korea közelében.

Az optikai kábelek lehallgatása – mint az a későbbiekben a gyakorlatban is bemutatásra kerül – nehezebb folyamat, mint a hagyományos kábeleké, kiváltképp akkor, ha azt a víz alatt nagyobb mélységben kell elvégezni. Mindazonáltal az *USS Jimmy Carter* sikeres volt ebben. Ennek egyik oka az elérhető információk alapján abban keresendő, hogy a hajót kiegészítették egy *különleges modullal (Multi-Mission Platform, MMP)*.⁴⁸ Az MMP egy külső kabin, amiből kiindulhatnak például távirányítású eszközök, a SEAL különleges bűvárai, de adott esetben akár a kábelforrasztást végző szakemberek is dolgozhatnak ebben. A tengeralattjáró egyébként feltehetően partközélpelben, alacsonyabb mélységben tevékenykedhetett, így a szakemberek könnyebben hozzáfértek a kábelekhez.

⁴⁶ Milestones: Trans-Atlantic Telephone Fiber-Optic Submarine Cable (TAT-8). [https://ethw.org/Milestones:Trans-Atlantic_Telephone_Fiber-Optic_Submarine_Cable_\(TAT-8\)_1988](https://ethw.org/Milestones:Trans-Atlantic_Telephone_Fiber-Optic_Submarine_Cable_(TAT-8)_1988); letöltés: 2019.11.04.

⁴⁷ GUSTIN, Sam: How the NSA Tapped AT&T's Network. <https://time.com/103925/nsa-att/>; letöltés: 2019.11.04.

⁴⁸ TREVITHICK, Joseph: Inside the USS Jimmy Carter: America's Most Secret Attack Submarine Ever. <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/inside-the-uss-jimmy-carter-americas-most-secret-attack-21946>; letöltés: 2019.11.04.

A USS Jimmy Carter esete volt talán az egyetlen, nagyobb nyilvánosságot kapott és dokumentált eset a tengeri optikai telekommunikációs kábelek és az ezek ellen irányuló, tengeralattjárókat is igénybe vevő SIGINT-műveletek kapcsán egészen 2014-ig, amikor először jelentek meg hírek az orosz tengeralattjárók növekvő aktivitásáról a hálózatok környékén.

Le kell szögezni már a részletezés előtt: *a tengeri optikai kábelek lehallgatása nem lehetetlen, de a szárazföldi kábelekhez képest jóval körülményesebb folyamat* többek között a műveleti közeg, az adatmennyiség és a kábelek speciális felépítése miatt. Azért tehát, hogy részletesebben is érthető legyen az optikai kábelek lehallgatása, a továbbiakban alapjaiban kerül bemutatásra maga a száloptikás kábeltechnológia, annak működése, előnyei és hátrányai.

Az optikai kábelek technikai jellemzőiről általánosan

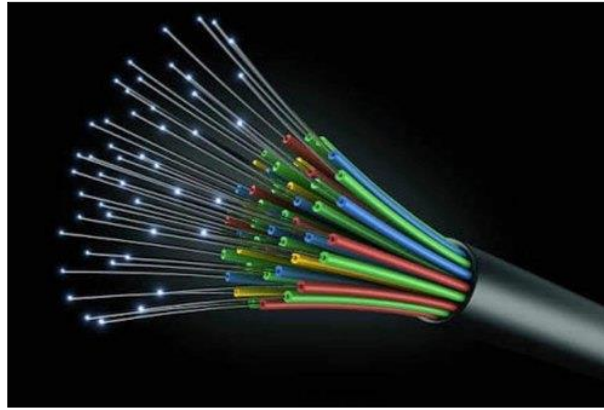
Az egyszerű, üveggaggal rendelkező optikai kábel felépítése vonatkozásában – a szövött árnyékolástól⁴⁹ eltekintve – meglehetősen hasonló a koaxiális kábelhez. A legelterjedtebb optikai kábelek felépítését tekintve *középen található az üveggag*, amelyben a fény terjed. Az üvegszálaban futó fényt illetően *kétféle fényforrás* létezik: az egyik a hétköznapi életből is ismert *LED*, a másik pedig a *félvezető-lézer*. Mivel a fényvezetős átvitel természeténél fogva egyirányú, a kétirányú kommunikációhoz vagy *két szátra*, vagy egy szálon *két frekvenciasávra* van szükség. Az üveggagot egy olyan *köpeny* veszi körül, amelynek a (fény)törésmutatója kisebb, mint az üveggagé, így a fénysugár az üveggagon belül marad. Ezt a szálát kívülről valamilyen *műanyag burkolat* fedi, hogy védje a köpenyt a fizikai behatásoktól. Számos optikai fénykábelben több ilyen szálát fognak össze egy műanyag csőben elhelyezve.⁵⁰

Kültéri elhelyezésüket tekintve az optikai kábeleket általában egy méter körüli mélységben fektetik a föld alá, emiatt *gyakran tesznek bennük kárt munkagépek vagy rágcásalók*. Viszont *a mélytengeri kábelek sem védettek a hasonló behatásoktól*, ugyanis a legtöbb tengeri optikai kábelt a partok közelében, vízi eke segítségével beszántják a tengerfenék alá, míg a mélyebb vizekben egyszerűen csak leengedik azokat a tengerfenékre, ahol *a halászhajók, földrengések vagy tengeri élőlények ugyancsak kárt okoznak bennük*. Éppen ezért a mélytengeri kábelek *nagy fokú redundanciával rendelkeznek*, ami azt jelenti, hogyha egy kábel valamiért kiesik a rendszerből, akkor a forgalom automatikusan egy másikra terelődik.⁵¹

⁴⁹ A szövött árnyékolás az elektromágneses zavarok, vagy másként az „elektromágneses szmog” jelzavaró hatásának meggátolása érdekében alkalmazott technológia, amelynek lényege, hogy egy rézből készült hálóval vonják be a koaxiális kábel rézmagját a külső és a belső szigetelőanyagok között.

⁵⁰ TANENBAUM, Andrew S. – WETHERALL, David J.: Számítógép-hálózatok. Panem Könyvek, Taramix Kft., Budapest, 2013. pp. 125–127.
http://gbb2.atw.hu/kiem/szte/tanenbaum_szamhalo.pdf; letöltés: 2019.11.04.

⁵¹ BRODSKY, Paul: Submarine Cable Redundancy, Explained.
<https://blog.telegeography.com/what-is-submarine-cable-redundancy/>; letöltés: 2019.11.04.

8. ábra. Több üvegszálát összefogó optikai kábel⁵²

A következő részben, amikor a lehallgatás egyes lehetőségeit vizsgáljuk, különösen fontos szerepe lesz, hogy a rézvezetékekkel ellentétben az üvegszálak jóval bonyolultabb módon csatlakoztathatók egymáshoz. Ennek jelenleg *háromféle módja* ismert:

Az egyik módszer az, hogy *az üvegszál végeire már alapvetően csatlakozók kerülnek*. Ennek a módszernek az a hátránya, hogy a csatlakozók megközelítőleg 10–20%-os jelvesztést okoznak, de a módszer mellett szól, hogy gyorsabb a rendszer újrakonfigurálása, amennyiben az érintett szakasz megsérül.

A második, már valamivel bonyolultabb megoldás, ha *az üvegszálakat mechanikusan egymáshoz illesztik*. Ez a folyamat úgy zajlik, hogy a két szál végeit precízen, meghatározott szögben le kell metszeni, majd az egyik szálba bevilágítanak és addig igazgatják a szálakat, míg a kijövő jel intenzitása a másik kábelben a legnagyobb lesz. *Ez a folyamat speciális eszközöket (precíziós optikai száltörőt, kötőhüvelyt) és szakértelmet igényel*, mivel az optikai szál vastagsága az emberi hajszál vastagsága környékén van, illetve egyes esetekben annál vékonyabb is lehet. Ebben az esetben a precíz illesztés esetén a jelvesztés 5% körül van.

A harmadik módszer, ha *a szálakat összehegesztik*. Ehhez használható az *automata optikai szálhegesztő*. Ezzel legalább olyan eredményt lehet elérni, mint az eredeti állapotú kábellel, de az illesztési pontnál ugyanúgy fellép némi csillapítás.

Az optikai szálak lehallgatásának vizsgálata során érdemes még megemlíteni, hogy az üvegszál sávzélessége messze nagyobb, mint a rézé, *így egységnyi idő alatt az ezekben futó adatmennyiség is jóval nagyobb lehet (főleg a tengeri kábeleknél)*. Ennek kifejezetten nagy sebességű hálózatok esetén van jelentősége, de még nem rendelkezünk olyan számítógépekkel, amelyekkel ez a tulajdonság teljes mértékben kihasználható. Az üvegszálakkal megvalósított mélytengeri összeköttetés viszont célszerű, hiszen ahogy a technológia felzárkózik, nem kell a már lefektetett

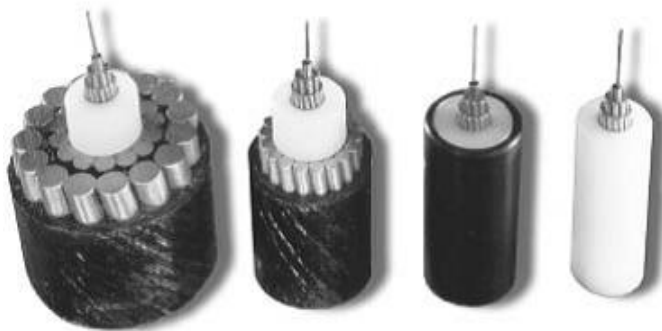
⁵² Numerous benefits of using fiber optic cables.
<https://weblena.com/numerous-benefits-of-using-fiber-optic-cables/>; letöltés: 2019.11.04.

kábelmennyiséget újra felszedni és lefektetni. Az üvegszál kábelek további előnye, hogy *nem érzékenyek az elektromos interferenciára*. A telekommunikációs szolgáltatók egyre jobban kezdik megkedvelni az üvegszálakat, még hozzá két dolog miatt: egyrészt mert vékonyak, másrészt mert a rézkábelekhez képes jóval könnyebbek, így az olyan költségek, mint a szállítás vagy a helyreállítás jelentősen csökkenthetők a segítségükkel.

A SIGINT-műveletek kapcsán ismételten fontos megjegyezni, hogy az üvegszál egy meglehetősen *speciális fizikai adatátviteli közeg*, amelyből nem szivárog el a fény, *nincs elektromágneses kisugárzása*, ezért a hagyományos módszerek ebben az esetben nem működnek, így valamilyen módon mindenképpen meg kell bontani a vezeték burkolatát, hogy hozzáférjenek az üvegmaghoz. Ezzel pedig szorosan összefüggő probléma, hogy *a szálak könnyen megsérülnek*, ha túlságosan meghajlítják őket, vagy rosszul távolítják el a felettük elhelyezkedő rétegeket.

A három optikai kábel javítási megoldásnak megfelelően hasonló módszerek léteznek tehát annak lehallgatására is, de a tengeri kábelek felépítése nagyban különbözik a szárazföldön használatos kábelektől, ugyanis itt jóval több és speciálisabb réteget használnak:

1. külső köpeny (polietilén);
2. alumínium- vagy rézköpeny;
3. acélhuzalozás (akár dupla);
4. alumínium/réz bimetall vízzáró réteg;
5. polikarbonátcső (belső köpeny);
6. réz- vagy alumíniumburkolat;
7. petróleumzselé;
8. optikai szálak.

9. ábra. Egyszerű tengeri kommunikációs kábel felépítése, rétegekre lebontva⁵³

⁵³ How it Works – Fiber Optic Cables.
<https://sites.google.com/site/bit4554fiberoptics/how-it-works>; letöltés: 2019.11.04.

A speciális felépítés, a tengeri közeg és az óriási adatmennyiség valós idejű tárolása, feldolgozása és továbbítása miatt ezeknek a kábeleknek a lehallgatása a szokásosnál jóval nagyobb kihívásokat támaszt a hírszerző szakemberekkel szemben. A továbbiakban részletezésre kerül, hogy milyen módszerek léteznek és azok mennyire alkalmazhatóak.

A tengeri száloptikás kábelek lehallgatásának módszerei

Ha szárazföldi és hagyományos kábelekéről beszélünk tehát, egyszerűbb munkakörülmények és a lehetőségek jóval szélesebb skálája áll rendelkezésre a szakemberek számára.

Az egyik módszer az úgynevezett *splitter*. A splitter ma már kereskedelmi forgalomban is kapható eszköz, amelynek lényege, hogy legalább egy darab plusz kimenettel rendelkezik, amelyen keresztül más irányba is elvezethető az eredeti szálból a forgalom. *Ezt a módszert alkalmazták „ipari méretekben” a 641A szobában (és más nem ismert objektumokban) is az NSA szakemberei.* Ennek a módszernek feltétele, hogy az optikai kábelt elvágják és két végére csatlakozó kerül. Ennek következtében a jelerősség 10–20%-os mértékben csökken, de ennek mértékét megfelelő jelerősítőkkel csökkenteni lehet. A telepítés viszonylag lassú folyamat.

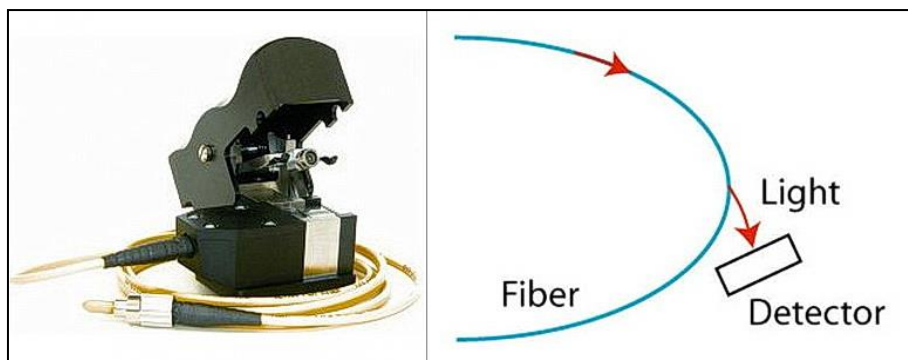

10. ábra. Egy,⁵⁴ illetve több kimenettel rendelkező splitter⁵⁵

A másik, ugyanakkor egyre elterjedtebb módszer a *clipper*. Ez az eszköz hasonlít egy tűzőgéphez, a működési elve pedig az, hogy adott szögben meghajlítja az optikai kábelt, amelyről előtte részben, az optikai szálig terjedő mélységben eltávolították a burkolatot. A hajlítás következtében egy érzékelő képessé válik a „meztelen” szálban érkező fényjelek detektálására és annak továbbítására egy optikai-elektronikai jelkonverterbe a harmadik fél számítógépe felé. A „hagyományos” clipper segítségével egyszerre csak egy optikai ér hallgatható le, viszonylag gyorsan telepíthető eszköz, amely kizárólag jól hajlítható kábelek esetén használható.

⁵⁴ Toslink Splitter 1 to 2. <https://pt.aliexpress.com/i/32879812020.html>; letöltés: 2019.11.04.

⁵⁵ PLC SC APC 2*32 fiber Optical splitter. https://www.alibaba.com/product-detail/PLC-SC-APC-2-32-fiber_2002762657.html; letöltés: 2019.11.14.

11. ábra. A clipper⁵⁶ és működési elve⁵⁷

A kék vonal a hajlított optikai szál, a piros nyíl pedig a fényjel haladási iránya.

A harmadik lehallgatási módszer, ha az optikai szálát elvágják és *egy saját, egyedi be- és kimenetekkel rendelkező eszközebe csatlakoztatják* be. Ez hasonlónak tűnik a splitter módszerhez, de azzal ellentétben nincs elvezetés, a jel egyenesen az eszközön halad át.

Ezek a módszerek a szárazföldön és legfőképpen a beltéri kábelek esetén alkalmazható megoldások. Viszont a tengeri optikai kábelek jóval összetettebb szerkezettel rendelkeznek, illetve ezen rétegek kibontása jóval komplexebb műveletet igényel, amelyet mindenképpen a tengeralattjáró belsejében, vagy legalábbis valamilyen külső túlnyomásos-kamrában kell végrehajtani. A forrasztást, vagy a kibontást például semmiképpen nem lehet a hajótesten kívül elvégezni, nagyon precíz munkát és odafigyelést igényel.

Az eddigi információk tükrében a problémák az eddig felsorolt módszerek tengeri alkalmazásával a következők.

A mélytengeri kommunikációs kábelek *többségében viszonylag sok optikai szál fut*. Ennek megfelelően a clipperek telepítésére nagy helyre és erőfeszítésre lenne szükség, valamint további gondot jelent, hogy egyrészt a kábeleket a több réteg mellett speciális vízhatlan petróleumzselével vonják be, amelyet tökéletesen le kell tisztítani, továbbá minden szálát egyesével kellene meghajlítani. Ráadásul, ha a hajó vagy a kamra, amelyben dolgoznak, valamiért elmozdul, az optikai szálak rögtön elszakadnak.

A splitter módszer sem bizonyul a legjobb megoldásnak, *mivel ehhez meg kell szakítani a kábelt. Emiatt pedig a forgalom rövid időn belül áttérrelődik egy másik kábelre (és nem is biztos, hogy a helyszínen végzett ellenőrzésig vissza is tér)*, így az egész művelet hiábavaló lesz, továbbá az üzemeltető vállalat valószínűleg megpróbálja kijavítani a hibát, így a javítás során felfedezik majd, hogy a kábeleket szakértő módon vágják el és nem valamilyen átlagos körülmény miatt szakadt meg.

⁵⁶ Оптический ответвитель-прищепка FOD 5503. <https://fibertop.ru/tovar/4376/>; letöltés: 2020.05.28.

⁵⁷ How To Tap Fiber Optic Cables. <https://www.thefoa.org/tech/ref/appln/tap-fiber.html>; letöltés: 2020.05.28.

Az sem elhanyagolható e módszer kapcsán, hogy ha mégis megpróbálkoznak vele, akkor *minden egyes optikai szál végeire csatlakozót kell helyezni és ezt a folyamatot meg is kell ismételni*, ami meglehetősen időigényes. Ezek után pedig – ha a szakemberek nem akarnak nyomot hagyni – *el kell távolítani a splittert és a csatlakozókat, majd újra kell forrasztani és burkolni az összes kábelt*, ami a hajótesten kívül szintén lehetetlen, de egy tengeralattjárón belül is elég intenzív munkát igényel. Ugyanez mondható el, ha a kábeleket egyenesen egy saját gyártású speciális eszközön vezetik át.

Módszertől függetlenül alapvető probléma az is, hogy a *tengeri kommunikációs kábelek esetében óriási adatforgalomról beszélünk,⁵⁸ amelynek feldolgozásához, tárolásához és továbbításához komoly számítógépes erőforrásokra, szerverkapacitásra van szükség*. Viszont a tengeralattjárók belseje meglehetősen szűkös e tekintetben, főleg a nukleáris mélytengeri állomások méreteit figyelembe véve.⁵⁹ Erre egy esetleges megoldás, ha a feldolgozott információt a lehető legrövidebb időn belül, a lehető legkisebb hibaarányal továbbítják más egységek felé. Ezt pedig a legegyszerűbben úgy lehet megtenni, ha a közelben rendelkezésre áll valamilyen speciális rendeltetésű, feltehetően a hordozó tengeralattjáró, vagy valamilyen speciális hajó a víz felszínén, esetleg bármilyen más egység a parton. Ez azonban megint problémás, mivel *ez felfedheti a kábelen dolgozó egység helyzetét*.

A kábel direkt módon történő megbontása tehát önmagában sok munkával járna, de láthatóan nem hozna sok eredményt.⁶⁰ Viszont a mélytengeri kábeleknek van még *két nagyon fontos komponense*, amelyek már jóval sebezhetőbbnek tűnnek.

Általánosságban véve az *optikai kábelekben futó fényjel erőssége a távolsággal arányosan folyamatosan csökken*, így a technológiát úgy alkották meg, hogy *bizonyos távolságokként szükség van olyan erősítőkre, amelyek felerősítve továbbítják a jelet*. Ezeket *jelismétlőknek (repeater unit)* nevezik, és egyaránt előfordulnak a szárazföldi és a tengeri kábelekben. További fontos toldóelem még a több szárazföldi állomásból a tengerben egy kábelbe összefogó, úgynevezett *elágaztató egység (branching unit)*. A sikeres tengeri kábelek ellen intézett SIGINT-műveletek titkát, vagy úgyszólván a „varázslatot” e két közvetítő egység kapcsán kell keresni.

Ez a két egység azért kiemelten fontos, mert az elérhető műszaki leírások alapján *mindkettőben alapvetően megszakadnak az optikai szálak*. Viszont a sikeres tengeri művelethez szükséges némi „rásegítés” a szárazföldön, ha természetesen nem kívánják a víz alatt szétzedni és újra összerakni (megint csak körülményesen) ezeket az egységeket. A rásegítés pedig abban áll, hogy még a telekommunikációs cégen belül,

⁵⁸ Egyes becslések szerint a Föld kommunikációjának 90%-a a tengerben lefektetett kábelekben keresztül zajlik.

⁵⁹ A mélytengeri állomások kialakítását figyelembe véve azt sem lehet megerősíteni, hogy a hajó belsejébe esetleg be lehet-e húzni a kábeleket, hogy a szakemberek közvetlenül hozzájuk férjenek.

⁶⁰ Ehhez hozzá kell tenni, hogy ha olyan ország partjainál hajtják végre a műveletet, amely nem rendelkezik a tengeralattjáró detektálásához szükséges technológiákkal, akkor a kábel direkt módon történő lehallgatása megoldható akár a cég beleegyezésével is. A tanulmányban viszont a szerző főként az orosz fél nézőpontjából, annak eszközei és képességei szempontjából vizsgálja a problémát. Így a némileg kritikus hangnem alapja, hogy az orosz fél ilyen műveleteket jellemzően a NATO-országok ellen végez, amelyekről azonban általánosan elmondható, hogy eléggé felkészültek a tengeralattjáró-elhárítás területén, illetve több tengeri kábelekkel foglalkozó cég hozzájuk kötődik.

vagy esetlegesen a ráhelyezést/javítást végző hajón bejuttatnak egy olyan eszközt a jelismételőbe vagy az elágazatába, amelynek segítségével az a tengerfenéken olyan kisugárzást bocsát ki, amelyet például a tárgyalt mélytengeri állomások (vagy bármilyen más speciális szenzorokkal felszerelt tengeralattjáró) képesek fogni. Vagyis egy olyan konverterről van szó, amely a fényjelet elektromágneses jellé alakítja át. Így indirekt módon is fogható lesz a jel, elég a kábel néhány méteres hatósugarában tartózkodni. Ezzel pedig kiküszöbölhető az is, hogy a kábelben futó gigantikus adatforgalmat folyamatosan monitorozni kelljen, elegendő, ha előzetes értesülések alapján csak egy bizonyos időszakban legyen helyszíni jelenlét.

12. ábra. Jelismételő egység (repeater unit)⁶¹ és elágaztató egység (branching unit)⁶²

Megvalósítható azonban az Ivy Bells művelet kapcsán részletezett módszer is, vagyis *egy állandó vevőkészüléket lehet helyezni a kábel külső burkolatára*. Viszont ez a módszer sem lesz egy idő után használható, ugyanis már 2015-ben kísérleteztek úgynevezett *frekvenciafésűs módszerekkel* a Kaliforniai Egyetemen, amelynek segítségével akár 12 ezer kilométeren keresztül is megoldható a fényjel továbbítása jelismételő alkalmazása nélkül, a telekommunikációs szolgáltatók pedig élénken érdeklődnek e módszerek iránt, hiszen az ilyen hálózatok legdrágább elemei éppen a jelismételő egységek.⁶³

Összességében vizsgálva tehát a tengeri optikai kábelek tengeralattjárókról történő lehallgatását megállapítható, hogy bár nem lehetetlen, de igen körülményes és veszélyes folyamatról van szó, amelynek kivitelezését a kockázatok tükrében „elég nyomós indokkal” kell alátámasztani, és azt eléggé intenzív szárazföldi titkosszolgálati műveleteknek kell megelőzniük. A nyílt forrásból elérhető információk tükrében megállapítható, hogy az Oroszországi Föderáció egységei biztosan képesek lennének a kábelek lehallgatására. Abban azonban meglepő módon nem lehetünk biztosak, hogy ezt már valaha sikeresen megtörtént, mivel a kábelek

⁶¹ Alcatel Submarine Networks Optical Repeater.
https://atlantic-cable.com/Article/SA/65/Alcatel-Optical-Repeater_s.jpg; letöltés: 2019.11.04.

⁶² Branching Unit Deployment.
<https://www.jsa.net/wp-content/uploads/2017/02/Branching-Unit-Deployment1-1.jpg>; letöltés: 2019.11.04.

⁶³ Optikai jeltovábbítás, nagy távolságra – ismételő nélkül?
<https://www.hwsz.hu/hirek/54185/optikai-kabel-ismetlo-qualcomm-kaliforniai-egyetem.html>;
letöltés: 2019.11.04.

körül észlelt/jelzett tengeralattjáró-típusok között nem szerepelt egyik hordozó tengeralattjáró és „ASz” jelzésű tengeralattjáró sem. Ráadásul ahol ezeket az eszközöket állomásoztatják – vagyis az Északi Flotta által ellenőrzött régióban –, ott nem futnak a világ internetforgalmát vagy a NATO-országok kommunikációját szolgáló tengeri kábelek. Vannak azonban tengeri kábelekkel összekötött más rendszerek is, amelyek befolyásával, vagy végső esetben kiiktatásával jelentős károkat lehet okozni a NATO-erőinek. E tevékenységben pedig nagyobb potenciál rejlik, ugyanis ezen rendszerek közül több már a hidegháború óta „tüske az orosz haditengerészet” szemében, míg a NATO számára éppen a „mindent látó szemeket” jelentik a tengerfenéken.

Mélytengeri felderítő- és védelmi rendszerek: SOSUS, IUSS, DRAPES

A hidegháború során a NATO – amerikai haditengerészeti vezetéssel – rendelkezett egy nagyon fontos mélytengeri megfigyelőrendszerrel. Ez volt a *SOSUS (Sound Surveillance System – hangalapú megfigyelési rendszer)* vagy *Project Caesar*, amelyet olyan helyeken telepítették, mint a *Csendes-óceán egyes részei, az Atlanti-óceán egyes részei, az Indiai-óceán és a GIUK-gap*. A GIUK-gap jelenti mindazokat a vízi átjárókat, amelyek Grönland (G), Izland (I) és az Egyesült Királyság (UK) között helyezkednek el, és ezeken keresztül lehetőség nyílik például az Északi Flotta vagy a Balti Flotta egységei számára Oroszország beltengereiről elérni az Atlanti-óceánt.

A SOSUS alapjait az *1950-es években* fektették le. Azért ilyen későn, mert mint az a SIGINT-műveletek kapcsán korábban felmerült, korábban a tengeri hangalapú felderítésre még nem volt kellően fejlett technológia, bár intenzív tengeralattjáró-műveletek folytak mindkét világháborúban.⁶⁴ A SOSUS kezdetben *tengerfenékre telepített passzív hangradarok (hidrofonok) sorozataiból* állt. Bár a hidegháború alatt történtek szovjet részről hírszerzési erőfeszítések⁶⁵ a rendszer feltérképezésére, de meglepő módon annak ellenére egészen 1991-ig sikerült a rendszer működését és elhelyezkedését nagy vonalakban titokban tartani, hogy a hidegháború alatt *30, a SOSUS-hoz köthető haditengerészeti objektum üzemelt*

⁶⁴ Listening to the ocean – the secretive enablers in the underwater battle. <https://www.savetheroyalnavy.org/listening-to-the-ocean-the-secretive-enablers-in-the-underwater-battle/>; letöltés: 2019.11.04.

⁶⁵ A SOSUS ellen folytatott szovjet hírszerző műveleteknek talán némileg meglepő módon magyar vonatkozása is van. A kanadai–magyar származású, új-skóciai születésű Steven Joseph Rátkait (Rátkai István József) 1988. június 11-én tartóztatták le Új-Fundlandon a rendszer ellen irányuló kémkedési tevékenység miatt. Rátkait még Magyarországon, egyetemi éve alatt szervezték be együttműködésben a BM és az MNVK 2. munkatársai, de a magyar szolgálatok e tekintetben csak közvetítőként működtek a szovjetek felé. Beszervezésének alapját képezte, hogy egyrészt gyakran járt vissza Kanadába, másrészt mert Rátkai csatlakozni szeretett volna a kanadai haderőhöz, viszont nem vették fel, így ellenérzéseket is táplált az ország iránt. További beszervezési alap volt még, hogy Rátkai valutacsempészetet (valutázást) is folytatott, amely a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve szerint akkoriban bűncselekménynek minősült. Az új-fundlandi dekonspirálódásának oka az volt, hogy a SOSUS információit tartalmazó dokumentumokat próbált vásárolni a haditengerészeti hírszerzésnek dolgozó Donna Geiger nevű, hadnagyi beosztásban szolgáló nőtől, aki kettős ügynökként tevékenykedett: részben a szovjeteknek, részben az amerikaiaknak szállított információt, de mindezt végső soron az Amerikai Tengerészeti Hírszerzés (Office of Naval Intelligence – ONI) megbízásából. Rátkait 1989-ben Kanadában bűnösnek találták kémkedésben és 9 évre ítélték. Végül hamarabb szabadult, és az 1990-es évek elején visszatért Magyarországra.

világszerte az Amerikai Egyesült Államok Haditengerészete által (jelenleg már csak három ilyen létesítmény működik).⁶⁶

A SOSUS az 1990-es években a hidegháború végével részben más feladatot kapott, jelenleg óceánkutatásra használják. Viszont ez nem jelenti azt, hogy a rendszer helyett nem jött létre tengeralattjárókat megfigyelő más komplexum, és a SOSUS-t magát is bármikor vissza lehet állítani eredeti feladatának végzésére.

A SOSUS helyét még a hidegháború alatt fokozatosan az *IUSS (Integrated Undersea Surveillance System – integrált mélytengeri megfigyelőrendszer)*⁶⁷ vette át – és akkoriban magába integrálta a SOSUS eszközeit is –, amely nemcsak telepített hangradarokból, hanem ezekkel szorosan együttműködő tengeralattjárókból, hajókból, légi eszközökből és műholdakból álló komplex megfigyelési rendszerré lépett elő, amely képes nukleáris és dízel-elektromos tengeralattjárók felkutatására egyaránt. Az IUSS komponensei az *FSS (Fixed Surveillance System – telepített megfigyelési rendszer)*, az *FDS (Fixed Distributed System – telepített elosztott rendszer)* és az *ADS (Advanced Deployable System – fejlett telepíthető rendszer)*, valamint a *SOSUS* és a *SURTASS (Surveillance Towed Array Sensor System – vontatott soros szenzoros megfigyelőrendszer)*. Utóbbi a tengeralattjárók detektálására felszíni hajók segítségével vontatott passzív berendezéseket takar, egy kisebb flottát túlnyomórészt civil személyzettel.

A program az évek során jelentős átalakuláson ment keresztül, hangsúlyt fektetve egy szétszórt és részben a véletlenszerűségekre alapozott megfigyelőképességek fenntartására. Az állandó és mozgó objektumok a hidegháború után történő továbbfejlesztése és a modern kommunikációs technológiák vívmányainak integrálása lehetővé teszi a világ bármely pontjáról történő tömeges megfigyelést, ezzel csökkentve a munkaerő költségeit és elősegítve a hatékonyságot. Viszont az *IUSS* nem volt felkészülve olyan új kihívásokra, mint a kínai haditengerészet rohamos fejlődése és az új típusú orosz fegyverrendszerek.

Ezért az IUSS-rendszer továbbfejlesztését célzó jelentős, a mélytengeri megfigyelési rendszereket általánosságban érintő beruházás volt a 2016-ban bejelentett *DRAPES (Deep Reliable Acoustic Path Exploitation System – mély megbízható akusztikus útkihátrálási rendszer)*, amelynek alapvető célja az eddigi rendszer digitális „újraélesztése”, annak még magasabb szintű és magasabb lefedettséget biztosító (vissza)fejlesztése. Ennek oka, hogy az eddigi *IUSS* kifejezetten a Szovjetunióra, annak technológiájára fókuszált, illetve, hogy azt a hidegháború utáni időszakban néhány területen jelentősen leépítették.⁶⁸

⁶⁶ The Cold War: History of the Sound Surveillance System (SOSUS).
<https://dosits.org/people-and-sound/history-of-underwater-acoustics/the-cold-war-history-of-the-sound-surveillance-system-sosus/>; letöltés: 2019.11.04.

⁶⁷ Integrated Undersea Surveillance System (IUSS).
<https://www.globalsecurity.org/intell/systems/iuss.htm>; letöltés: 2019.11.04.

⁶⁸ STASHWICK, Steven: US Navy Upgrading Undersea Sub-Detecting Sensor Network.
<https://thediplomat.com/2016/11/us-navy-upgrading-undersea-sub-detecting-sensor-network/>;
letöltés: 2019.11.04.

E rendszerek kapcsán meg kell említeni, hogy a telepített tengeri eszközök ugyanúgy kábelekkel kapcsolódnak több ponton is a szárazföldre, így például a mélytengeri állomások szabotázsra alkalmas képességeinek segítségével utat lehet nyitni a nagyobb tengeralattjárók számára a telepített rendszeremlékek között, illetve adott esetben el lehet vágni a kommunikációt a szenzorok és az elemző-értékelő objektumok között is. Ez már egy sokkal valósabb, kivitelezhetőbb megoldás, mint a tengeri optikai kábelek lehallgatása. A frissen átadott Belgorod rendelkezik támadóképességekkel, emellett képes speciális kis testű tengeralattjárók hordozására is. Már láthatók annak a jelei is, hogy Oroszország hajlandó kooperálni Kínával a mélytengeri állomások technológiai exportjában.⁶⁹ A 2014 óta növekvő aktivitásra válaszul – mivel a legtöbb észlelés a brit területiális vizeken történt – az Egyesült Királyság 2019 augusztusában felfüggesztette hazai cégeinek minden addig fennálló olyan üzleti kapcsolatát az Oroszországi Föderációval, amelynek tárgyát a speciális kisméretű tengeralattjáró-technológiák és ehhez kapcsolódó tengerkutatóval kapcsolatos szoftverek eladása képezte.⁷⁰ Ugyanakkor a Kínai Népköztársaságnak egyre nagyobb gondot okoz, hogy folyamatosan konfrontálódik az Amerikai Egyesült Államokkal a Dél-kínai-tengeren, emellett az amerikaiak a kiépített rendszereik miatt egy lépéssel mindig előrébb járnak.

Összegzés

A fentiekben leírtakból megállapítható, hogy a mélytengeri telekommunikációs kábelek lehallgatása – ha körülményesebb formában is, de – mindenképpen kivitelezhető a tenger mélyén is, ugyanakkor nem feltétlenül ebből a szempontból érdekesek az „ASz” jelzésű nukleáris mélytengeri állomások és a jelenleg rendszerben lévő más speciális rendeltetésű tengeralattjárók. Másként fogalmazva: ezek a műveletek csak a „jéghegy csúcsát” jelentik.

Sokkal fontosabb talán az, hogy ezekkel az eszközökkel hogyan lehet befolyásolni azokat a komplex mélytengeri megfigyelőrendszereket, amelyek a tengeralattjáró-aktivitást hivatottak megfigyelni a tengerfenéken, nyomon követve és/vagy megakadályozva ezzel az ellenséges tengeralattjárók illetéktelen behatolását vagy áthaladását a NATO által ellenőrzött vizekre, valamint a NATO-tagországok és szövetséges országok partjainak közelébe.

Ha csak az orosz vonatkozásokat vesszük figyelembe, szintén lényeges ezeknek a mélytengeri állomásoknak a felhasználása, ha például az Oroszországi Föderáció Északi-sarkvidékre vonatkozó, újonnan egyre jelentősebb szerepet betöltő stratégiájáról beszélünk, legyen szó akár az energiapolitikáról, akár a hadviselésről. A globális felmelegedés okozta jégtakaróvesztés miatt számos más hatás mellett rendre bebizonyosodik, hogy az Északi-sarkvidéken található bolygónk szénhidrogénkészletének körülbelül 30%-a, amely még teljesen kiaknázatlan.

⁶⁹ Cable Intelligence Wars: Russia and China undersea cable interception. Eye Spy Intelligence Magazine, Issue 124, 2019. pp. 62–65.

⁷⁰ NEWTON DUNN, Tom: UK blocks mini submarine sales to Russia over fears they are using them to cut crucial underwater cables. <https://www.thesun.co.uk/uncategorized/9739787/uk-block-submarine-sales-to-russia-fears-cut-underwater-cables/>; letöltés: 2019.11.04.

Természetesen ezek csak becslések, de nagy vonalakban helytállóknak tekinthetők. Külön kiemelendő paradoxon, hogy ezek a tények, illetve magának az Északi-sarkvidéknek a kutatása és hasznosításának a lehetősége is az utóbbi időben kapott újabb lendületet, annak tükrében, hogy az emberiség már szinte jobban megismerte a Hold és a Mars felszínét és felszín alatti összetételét.⁷¹

Az Északi-sarkvidéket érintő hadászati kérdések szempontjából is igencsak jelentős fejleménynek tekinthető, hogy az Oroszországi Föderáció az elmúlt években *újrainyitotta egy sarkkörtől kikötőjét, amelyet 1993-ban hagytak el, valamint a Murmanszki területtől egészen a Távol-Keletig húzódó 710 000 km²-es területen, a sarkkör mentén legalább 500 objektumot létesítettek, amelyek között találunk gyalogsági, páncélos, légvédelmi és légi támaszpontokat egyaránt, mindemelett pedig további 13 légibázis és 10 radarállomás helyreállítását, valamint tervezik új integrált légi, felszíni és víz alatti megfigyelőrendszerek létrehozását is.*⁷² További jelentős folyamatnak tekinthető, hogy nagymértékben megváltozik a katonai körzetek struktúrája is. 2014-ben Vlagyimir Putyin elnök már bejelentette, hogy *murmanszki székhellyel közös stratégiai parancsnokságot hoz létre Északi Flotta és a sarkkörtől erők együttműködésének összehangolására.* Ez az Északi Flottán alapuló új parancsnokság fog koordinálni minden, a sarkkör felett zajló katonai műveletet. *Az új parancsnokság magába fog még „olvasztani” a nyugati, a középső és a keleti katonai körzetek több részéből is területeket.*⁷³

Az Oroszországi Föderáció tehát láthatóan lépéselőnyben van: az Északi-sarkvidék *a hadviselés szempontjából egyedülálló közeget jelent*, mivel a szárazföldi erők és ezek tengeralattjárókkal történő támogatása kapcsán egy olyan területről beszélünk, ahol az *úszó jégtakaró miatt úgyszólván „kvázi szárazföld” van, maga a „hibrid terep”.* A teljesség igénye nélkül részletezve például lehetőség nyílik arra, hogy a támadóerőket *ezek a speciális tengeralattjárók és nukleáris mélytengeri állomások segítségével feltűnés nélkül aláaknázzák, vagy az orosz fél stratégiájának megfelelően alakítsák át például a felszíni domborzati viszonyokat célzott robbantások segítségével.* A tengeralattjárók technikai felszereltségének megfelelően lehetőség nyílik arra is, hogy akár közvetlenül a jégtakaró alatt megbújva *valós időben képesek legyenek az Északi-sarkvidéken tevékenykedő NATO-erők csapatmozgásait jelenteni, azok híradástechnikai eszközeinek kommunikációját lehallgatni vagy akár blokkolni, illetve megzavarni a harcjárművek – manapság már jellemzően számítógép-vezérelt – tűzvezető rendszereit is.*

⁷¹ CROSS, Tyler: Divining Russia's Intentions in the Arctic. <https://www.maritime-executive.com/editorials/divining-russia-s-intentions-in-the-arctic>; letöltés: 2019.11.04.

⁷² ALIYEV, Nurlan: Russia's Military Capabilities in the Arctic. <https://icds.ee/russias-military-capabilities-in-the-arctic/>; letöltés: 2019.11.04.

⁷³ KUPFER, Matthew – BODNER, Matthew: Hot Air, Cold War: How Russia Spooks Its Arctic Neighbors. <https://www.themoscowtimes.com/2017/05/19/hot-air-cold-war-how-russia-spooks-its-arctic-neighbors-a58040>; letöltés: 2019.11.04.

Bár az ASz-31 egy darabig a közfigyelem tárgyát képezte a növekvő orosz tengeralattjáró-aktivitás kapcsán, az eszköz konkrét céljai és működési sajátosságai tekintetében egyelőre nem lehet jól megalapozott következtetéseket levonni, kiváltképp annak tükrében, hogy nem áll rendelkezésre információ annak tényleges használatáról orosz felségvizeken kívüli műveletekben.⁷⁴ Viszont az biztos, hogy az olyan új fegyverrendszerek mellett, mint a *Belgorod* speciális rendeltetésű tengeralattjáró, a *Sztatusz-6 UUV*, a Cirkon nukleáris meghajtású hiperszonikus robotrepülőgép, a *Szuhoj Sz-70 Ohomyik* lopakodó harci UAV kiemelt szerep jut majd az elkövetkező években az ASz-31-hez hasonló eszközöknek az orosz hibrid háborús elképzelésekben. Talán még a Kínai Népköztársaság gyorsan fejlődő flottájának is jut némi technológiai export az Amerikai Egyesült Államokkal szemben fennálló „az ellenségem ellensége a barátom” elv révén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alcatel Submarine Networks Optical Repeater.
https://atlantic-cable.com/Article/SA/65/Alcatel-Optical-Repeater_s.jpg; letöltés: 2019.11.04.
- ALIYEV, Nurlan: Russia's Military Capabilities in the Arctic.
<https://icds.ee/russias-military-capabilities-in-the-arctic/>; letöltés: 2019.11.04.
- Branching Unit Deployment.
<https://www.jsa.net/wp-content/uploads/2017/02/Branching-Unit-Deployment1-1.jpg>;
letöltés: 2019.11.04.
- BRODSKY, Paul: Submarine Cable Redundancy, Explained.
<https://blog.telegeography.com/what-is-submarine-cable-redundancy>; letöltés: 2019.11.04.
- Cable Intelligence Wars: Russia and China undersea cable interception.
Eye Spy Intelligence Magazine, Issue 124, 2019. pp. 62–65.
- CORERA, Gordon: How Britain pioneered cable-cutting in World War One.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-42367551>; letöltés: 2019.11.04.
- Covert Shores Submarine size comparison.
http://www.hisutton.com/images/Belgorod_subsCompare940.jpg; letöltés: 2019.11.04.
- CROSS, Tyler: Divining Russia's Intentions in the Arctic.
<https://www.maritime-executive.com/editorials/divining-russia-s-intentions-in-the-arctic>;
letöltés: 2019.11.04.
- Cryptographic Almanach 50th Anniversary Series: A Spy Like Us: Ronald Pelton.
https://www.nsa.gov/Portals/70/documents/news-features/declassified-documents/crypto-almanac-50th/Ronald_Pelton.pdf; letöltés: 2019.11.04.

⁷⁴ Az Egyesült Királyság Tengerészeti Hírszerzésének elemzése szerint főként Kilo-osztályú dízel-elektromos támadó-tengeralattjárókat detektáltak, de a körülmények alapján valószínűsíthető, hogy ezek továbbfejlesztett, speciálisan átalakított változatok, amelyek detektálása jóval nehezebb. Ezeket egyértelműen nem lehet olyan speciális célokra használni, mint az ASz-tengeralattjárókat, ugyanakkor alkalmasak felderítésre és a NATO rendszerei reagálási képességeinek feltérképezésére.

- Faulty battery may have sparked Russian submarine fire – reports.
<https://www.theguardian.com/world/2019/jul/23/russia-submersible-fire-faulty-battery-may-be-cause-reports>; letöltés: 2019.11.04.
- GUSTIN, Sam: How the NSA Tapped AT&T's Network.
<https://time.com/103925/nsa-att/>; letöltés: 2019.11.04.
- How it Works – Fiber Optic Cables.
<https://sites.google.com/site/bit4554fiberoptics/how-it-works>; letöltés: 2019.11.04.
- How To Tap Fiber Optic Cables. <https://www.thefoa.org/tech/ref/appln/tap-fiber.html>;
letöltés: 2020.05.28.
- Integrated Undersea Surveillance System (IUSS).
<https://www.globalsecurity.org/intell/systems/iuss.htm>; letöltés: 2019.11.04.
- KUPFER, Matthew – BODNER, Matthew: Hot Air, Cold War: How Russia Spooks Its Arctic Neighbors.
<https://www.themoscowtimes.com/2017/05/19/hot-air-cold-war-how-russia-spooks-its-arctic-neighbors-a58040>; letöltés: 2019.11.04.
- LAGRONE, Sam – WERNER, Ben: UPDATED: 14 Sailors Die on Secretive Russian Nuclear Submarine; Putin Calls Incident 'Great Loss'.
<https://news.usni.org/2019/07/02/14-sailors-die-on-secretive-russian-nuclear-submarine>;
letöltés: 2019.11.04.
- Listening to the ocean – the secretive enablers in the underwater battle.
<https://www.savetheroyalnavy.org/listening-to-the-ocean-the-secretive-enablers-in-the-underwater-battle/>; letöltés: 2019.11.04.
- LOBNER, Peter: You Need to Know About Russia's Main Directorate of Deep-Sea Research (GUGI).
<https://lynceans.org/tag/military-unit-40056/>; letöltés: 2019.11.04.
- MAJUMDAR, Dave: Russia's Super Secret Spy Submarine Returns to Sea.
<https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russias-super-secret-spy-submarine-returns-sea-18171>; letöltés: 2019.11.04.
- Milestones:Trans-Atlantic Telephone Fiber-Optic Submarine Cable (TAT-8).
[https://ethw.org/Milestones:Trans-Atlantic_Telephone_Fiber-Optic_Submarine_Cable_\(TAT-8\),_1988](https://ethw.org/Milestones:Trans-Atlantic_Telephone_Fiber-Optic_Submarine_Cable_(TAT-8),_1988); letöltés: 2019.11.04.
- MIZOKAMI, Kyle: Russia launches Belgorod, the world's longest submarine.
<https://112.international/opinion/russia-launches-belgorod-the-worlds-longest-submarine-39412.html>; letöltés: 2019.11.04.
- NEWTON DUNN, Tom: UK blocks mini submarine sales to Russia over fears they are using them to cut crucial underwater cables.
<https://www.thesun.co.uk/uncategorized/9739787/uk-block-submarine-sales-to-russia-fears-cut-underwater-cables/>; letöltés: 2019.11.04.
- Nuclear Submarine Incident – The Top Secret Boat.
Eye Spy Intelligence Magazine, Issue 123, 2019. pp. 66–70.
- Numerous benefits of using fiber optic cables.
<https://weblena.com/numerous-benefits-of-using-fiber-optic-cables/>; letöltés: 2019.11.04.
- Optikai jeltovábbítás, nagy távolságra – ismétlő nélkül?
<https://www.hwsz.hu/hirek/54185/optikai-kabel-ismetlo-qualcomm-kaliforniai-egyetem.html>; letöltés: 2019.11.04.

- PLC SC APC 2*32 fiber Optical splitter.
https://www.alibaba.com/product-detail/PLC-SC-APC-2-32-fiber_2002762657.html;
letöltés: 2020.05.28.
- Project 10831 Losharik.
<https://russianmilitaryanalysis.files.wordpress.com/2019/07/hi-sutton-cutaway.jpg?w=809>;
letöltés: 2019.11.04.
- ROBLIN, Sebastien: In 1972, the Navy Used a Very Special Spy Submarine to Wiretap the Russian Navy.
<https://nationalinterest.org/blog/buzz/1972-navy-used-very-special-spy-submarine-wiretap-russian-navy-29762?page=0%2C1>; letöltés: 2019.11.04.
- ROGOWAY, Tyler: Did Top Gear Russia Really Out A Secret Submarine?
<https://foxtrotalpha.jalopnik.com/did-top-gear-russia-really-out-a-secret-submarine-1679099681/>; letöltés: 2019.11.04.
- Russian Poseidon Intercontinental Nuclear-Powered Nuclear-Armed Autonomous Torpedo.
http://www.hisutton.com/Poseidon_Torpedo.html; letöltés: 2019.11.04.
- Russian Seabed Warfare submarines.
<https://2018.f.a0z.ru/09/10-6655293-ru-seabedwarfare-subs.jpg>; letöltés: 2019.11.04.
- Russian Special Mission Submarine BS-64 Podmoskovye Spotted with Dorsal Payload Cradle.
<http://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/2018/june-2018-navy-naval-defense-news/6274-russian-special-mission-submarine-bs-64-podmoskovye-spotted-with-dorsal-payload-cradle.html>; letöltés: 2019.11.04.
- Russian submarine sailors buried in St. Petersburg.
<https://www.dw.com/en/russian-submarine-sailors-buried-in-st-petersburg/a-49497490>;
letöltés: 2019.11.04.
- Secret Sub – USS Halibut.
<http://www.hisutton.com/Secret%20Sub%20-%20USS%20Halibut.html>; letöltés: 2019.11.04.
- SHECKLER, Addison C.: History of the Atlantic Cable Station „RM” under World War II.
<https://atlantic-cable.com/Article/1944CableStationRM/index.htm>; letöltés: 2019.11.04.
- Special purpose submarine Orenburg (BS-136).
https://www.navyrecognition.com/images/stories/news/2016/march/special_purpose_submarine_orenburg_bs-136_2.jpg; letöltés: 2019.11.04.
- Spy Subs-Project 10831 Losharik.
<http://www.hisutton.com/Spy%20Sub%20-%20Project%2010831%20Losharik.html>;
letöltés: 2019.11.04.
- STASHWICK, Steven: US Navy Upgrading Undersea Sub-Detecting Sensor Network.
<https://thediplomat.com/2016/11/us-navy-upgrading-undersea-sub-detecting-sensor-network/>; letöltés: 2019.11.04.
- TANENBAUM, Andrew S. – WETHERALL, David J.: Számítógép-hálózatok. Panem Könyvek, Taramix Kft., Budapest, 2013.
http://gbb2.atw.hu/kiem/szte/tanenbaum_szamhalo.pdf; letöltés: 2019.11.04.
- The Cold War: History of the SOund SURveillance System (SOSUS).
<https://dosits.org/people-and-sound/history-of-underwater-acoustics/the-cold-war-history-of-the-sound-surveillance-system-sosus/>; letöltés: 2019.11.04.
- Toslink Splitter 1 to 2. <https://pt.aliexpress.com/i/32879812020.html>;
letöltés: 2020.05.28.

- TREVITHICK, Joseph: Inside the USS Jimmy Carter: America's Most Secret Attack Submarine Ever. <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/inside-the-uss-jimmy-carter-americas-most-secret-attack-21946>; letöltés: 2019.11.04.
- WENDORF, Marcia: Operation Ivy Bells: The U.S. Top-Secret Program That Wiretapped a Soviet Undersea Cable. <https://interestingengineering.com/operation-ivy-bells-the-us-top-secret-program-that-wiretapped-a-soviet-undersea-cable>; letöltés: 2019.11.04.
- Wikipedia: Ronald Pelton. https://en.wikipedia.org/wiki/Ronald_Pelton#/media/File:Ronald_Pelton.jpg; letöltés: 2020.05.27.
- WINKLER, Jonathan Reed: Silencing the Enemy: Cable-cutting in the Spanish-American War. <https://warontherocks.com/2015/11/silencing-the-enemy-cable-cutting-in-the-spanish-american-war/>; letöltés: 2019.11.04.
- Американские дипломаты в поездке по Архангельской области несколько раз меняли поезда. <https://www.interfax.ru/russia/680664>; letöltés: 2019.11.04.
- Герои страны – Буриличев Алексей Витальевич. http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=3980; letöltés: 2020.05.25.
- ДЕМЧЕНКО, Владимир: Подводная лодка "Лошарик" АС-31: характеристики и схема. <https://www.kp.ru/daily/26998.4/4059156/>; letöltés: 2019.11.04.
- Комплекс "Селигер" с ПЛ-носителем пр.61 ПП. <http://militaryrussia.ru/blog/topic-705.html>; letöltés: 2019.11.04.
- К-129, КС-129, БС-136 "Оренбург" проекты 667БДР, 09786. <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/nbrs/667BDR/K-129/K-129.htm>; letöltés: 2019.11.04.
- МИХАЙЛОВ: Алексей: Сердюков незаконно поднял зарплату гидронавтам до 600 тыс. рублей. <https://iz.ru/news/552269>; letöltés: 2019.11.04.
- Оптический ответвитель-прищепка FOD 5503. <https://fibertop.ru/tovar/4376/>; letöltés: 2020.05.28.
- РАММ, Алексей – СТЕПОВОЙ, Богдан – КОЗАЧЕНКО, Алексей: Дым под водой: экипаж подлодки до последнего боролся за жизнь. <https://iz.ru/895286/aleksei-ramm-bogdan-stepovoi-aleksei-kozachenko/dym-pod-vodoi-ekipazh-podlodki-do-poslednego-borolsia-za-zhizn>; letöltés: 2019.11.04.
- Список погибших членов команды научно-исследовательского глубоководного аппарата. https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12239672@egNews; letöltés: 2019.11.04.
- Спущены на воду исследовательские суда «Алмаз» и «Евгений Горигледжан». <https://bmpd.livejournal.com/3819628.html>; letöltés: 2019.11.04.

A JÉGTÖRŐ HAJÓK FEJLŐDÉSE ÉS NAPJAINK JÉGTÖRŐI

A hajózás és a tengeri kereskedelem az emberiség egyik legősibb tevékenysége. A földrajzi felfedezések, új tájak, emberek, kultúrák megismerése, a távolsági áruszállítás szempontjából meghatározó jelenségű volt a hajózás szabadságának biztosítása. A meleg vizű tengereken az időjárás ciklikus, többnyire kiszámítható nehézségein túl mesterséges akadályok, mint hadihajók vagy kalózhajók támadása jelentették a legnagyobb kihívást. Az északi és déli irányokban azonban a folyamatos hideg és az év többségében állandó jégtakaró nehezítette a hajózást. Ez különösen hátráltatta az északi-sarkvidéki tengeri közlekedési útvonalak használatát.

Hajózás jeges vizeken

A meleg vizű tengereken a modernkori társadalmak megnövekedett tengeri kereskedelmi tevékenysége vezetett a Szuezi-, majd a Panama-csatorna megépítéséhez. A Szuezi-csatornát alig tíz év alatt építették meg, és 1969-ben adták át a forgalomnak. A 163 km hosszú vízi út lerövidítette az Európa és Ázsia közötti hajózási időt és távolságot, nem mellékesen pedig csökkent a kereskedelmi hajók kitettsége a kalóztámadásoknak, mivel többé nem kellett megkerülni az afrikai kontinentst. Az amerikai földrész elvékonyodó középső részén 1880 és 1913 között megépített, közel 77 km-es, zsiliprendszerekkel működtetett csatorna 2016-os bővítése óta megnövelt kapacitású, úgynevezett Új-Panamax méretű hajókat is képes átengedni a Csendes- és az Atlanti-óceán között.

Az északi tengeri közlekedési útvonalakon nem volt szükség szárazföldi választóvonalak átvágására, mivel ott a hajózási időszakokat lerövidítő jégtakaró jelentette a legfőbb akadályt, amelyet a hajózásra még alkalmas időszak elején és végén is csak erre alkalmas hajókkal, vagy az áthajózást megkönnyítő, vagy lehetővé tevő jégtörők segítségével lehetett leküzdeni.

A jeges vizeken elsőként navigáló északi népek megerősítették hajóikat, hogy azok ellenálljanak a szélsőséges időjárási viszonyoknak, a kisebb jégtáblákkal való ütközésnek, továbbá áthaladjanak olyan szakaszokon, amelyeket vékony, nem járható jégréteg borít. Az északi tengeri útvonalaknak nekivágó hajók legénységének tudásuk legjavát kellett nyújtaniuk a nehézségek leküzdéséhez, mivel kudarc esetén nem csak azt kockáztatták, hogy elakadnak, de az összezáródó jégtáblák hajóikat is összeroppantathatták. Ennek veszélye napjaink modern hajóit is fenyegeti, ahogy ez az 1. képen (is) látható.

1. kép. Jégtáblák okozta sérülés egy teherhajón¹

Az északi területek meghódítása viszonylag lassan zajlott, a népességet kis létszámú halászó-vadászó népcsoportok alkották. Az első hódítók, akik hajón érkeztek, a vikingek voltak. Az első izlandi vikingek megjelenését Grönlandon 985-re teszik, ami egyes kutatók szerint nem hajóik „modernizálásának” volt köszönhető, hanem a 950–1250 közötti középkori meleg időszaknak.² Ezt a feltevést támasztja alá az is, hogy a vikingek a 14–15. században hagyták el Grönlandot, az úgynevezett kis jégkorszak idején.³

Az északi vizeken elsősorban bálnavadászok és halászok hajóztak, akik hajóikat megerősítették, hogy túlélésüket biztosítsák a szélsőséges időjárási viszonyok között. Így növelték esélyüket arra, hogy túléljék, ha megrekedtek a jégtáblák között, és nem lettek volna képesek visszatérni védett kikötőikbe.

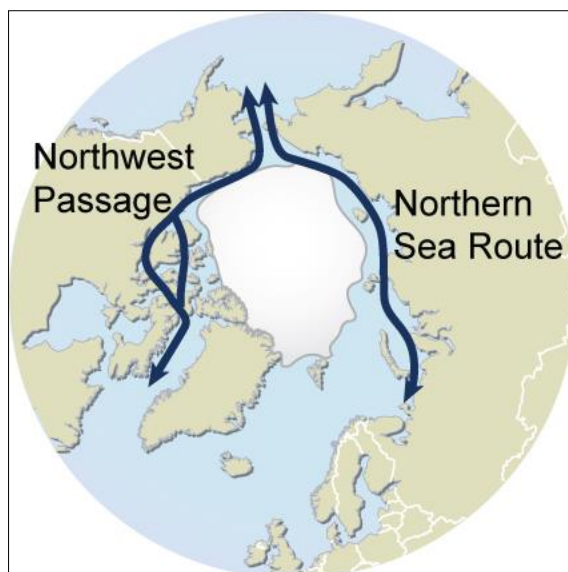
Az északi-sarkvidéki tengerek és szárazföldek felfedezését jelentősen hátráltatta a régió éghajlata, így sokáig az is kérdéses volt, hogy Ázsia és Amerika kontinentálisan egybefügg-e vagy sem. 1648-ban Szemjon Gyezsnyov a nyári viszonylag enyhébb időjárást kihasználva a Kolima folyó torkolatától a jakutföldi Anadirig hajózva felfedezte a két kontinens különállását.⁴ Az eurázsiai kontinens északi határa mentén vezető tengeri útvonalat a szakirodalomban északi tengeri útvonalként (Northern Sea Route) vagy északkeleti átjáróként (Northeast Passage) említik (2. kép).

¹ Ice Navigation in Canadian Waters.
<https://www.ccg-gcc.gc.ca/publications/icebreaking-deglacage/ice-navigation-glaces/page05-eng.html>;
letöltés: 2020.03.26.

² CAPERTON MORTON, Mary: Did the Medieval Warm Period welcome Vikings to Greenland?
<https://www.earthmagazine.org/article/did-medieval-warm-period-welcome-vikings-greenland/>;
letöltés: 2020.03.26.

³ KINTISCH, Eli: Why did Greenland’s Vikings disappear?
<https://www.sciencemag.org/news/2016/11/why-did-greenland-s-vikings-disappear>; letöltés: 2020.04.24.

⁴ KÓVÁRI László: Orosz északi irányú terjeszkedés és az orosz Északi Flotta.
Felderítő Szemle, XVI. évfolyam 3–4. szám, 2017. p. 141.
<https://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2017-3-4.pdf>; letöltés: 2020.03.24.

2. kép. A főbb északi-sarkvidéki tengeri utak⁵

Az amerikai kontinens északról, az északnyugati átjárón (Northwest Passage) keresztül történő megkerülése több évszázadon átívelő kísérlet volt. Az olasz származású angol John Cabot két expedíciója 1497-ben és 1498-ban, a francia Jacques Cartier 1534-ben és 1541-ben keletről, míg a spanyol Francisco de Ulloa a mexikói partokról indult az átjáró megkeresésére. Csakúgy, mint követőik nagy része – például az 1609-ben útnak induló angol Henry Hudson – sikertelenül jártak, viszont számtalan földrajzi felfedezéssel tették gazdagabbá a nyugati világot. A felfedezők útját nehézségek, éhezés és lázadások kísérték, ritka volt az az expedíció, amely embervesztés nélkül tért vissza sikertelen vállalkozásáról.

A leghíresebb kudarcra végződő expedíciót az angol felfedező és sarkkutató John Franklin vezette 1845-ben, amikor két hajójával és 128 fős legénységével nyomtalanul eltűnt. Franklin csontvázát 1990-ben találták meg a Vilmos király-szigeten, hajói közül az Erebus roncsait a sziget partjainál 2014-ben, míg a Terror maradványaira két évvel később akadtak a hajóról elnevezett öbölben. Az évszázadokon át keresett tengeri átjárót végül 1906-ban, hároméves hajóút végén küzdötte le a vikingek késői utódja, a norvég Roald Amundsen által vezetett expedíció.⁶

⁵ Arctic sea routes - Northern sea route and Northwest passage.
<https://www.grida.no/resources/7859>; letöltés: 2020.03.28.

⁶ Northwest Passage.
<https://www.history.com/topics/exploration/northwest-passage>; letöltés: 2020.03.26.

A jégtörők történelme – jégtörők a történelemben

Az Amerikai Egyesült Államok Parti Őrsége és a jégtörők történetét leíró Donald L. Canney az első amerikai jégtörők megjelenését az 1830-as évekre teszi, amikor a gőz meghajtás elterjedésével felismerték, hogy megerősített orr-résszel ellátott gőzhajókkal megtörhetik a Chesapeake-öböltől északra eső keleti parti kikötőket megbénító téli, viszonylag vékony kikötői jégpáncélt.⁷ A legelső ilyen hajó a Philadelphianban épített City Ice Boat N°1 volt, amelyet a Delaware folyón alkalmaztak.^{8,9}

1867-ben az Amerikai Egyesült Államok megvásárolta Oroszországtól Alaszkát.¹⁰ Az addig megszokott körülményekhez képest jóval zordabb időjárási viszonyok, a hosszú téli hajózási időszak komoly kihívást jelentett a kikötők biztonságáért felelős Parti Őrség számára. Az első időkben fából készült, gőz meghajtással is rendelkező kutterekkel, azaz egyárbocos vitorlásokkal hajóztak Alaszka partjainál. Az első négy hajóból kettőt, a Bear és a Thetis kuttereket már jeges vízű hajózásra tervezték, de ezek sem tekinthetők még klasszikus jégtörőknek.¹¹

Az északi irányban terjeszkedő cári Oroszország kereskedői és hadi flottáinak életét jelentős mértékben megkeserítette, hogy a déli irányon, azaz a Fekete-tengeren kívül mind a Balti-tengeren, a Csendes-óceánon, illetve a Jeges-tengeren hosszú hónapokon át kénytelenek voltak a kikötőkben rostokolni.

A 17–18. századi írásos emlékek szerint amennyiben egy hajó partközébe került a jég fogságába, akkor a közeli települések lakosságát mozgósították, akik fűrészekkel és csákányokkal felszerelve vágtak csatornát a viszonylag vékony jégen. Egy másik módszer szerint ágyúval lötték a jeget, mint például 1710-ben a Dumkrat fregatt, amely így hajózott be a karéliei Viborg kikötőjébe, és vette be egyúttal a várost. A harmadik eljárás a jég robbantása volt, kezdetben lőpor, majd jóval később dinamit használatával.¹²

⁷ CANNEY, Donald L.: Icebreakers and the U.S. Coast Guard. p. 1. https://media.defense.gov/2019/Jul/25/2002162249/-1/-1/0/ICEBREAKERS_D.%20CANNEY_1999.PDF; letöltés: 2020.03.27.

⁸ Polar Icebreakers in a Changing World: An Assessment of U.S. Needs. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/11753>; letöltés: 2020.03.27.

⁹ MADRIGAL, Alexis C.: 7 Things You Should Know About (Nuclear-Powered, Drone-Guided) Icebreakers. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/01/7-things-you-should-know-about-nuclear-powered-drone-guided-icebreakers/251514/>; letöltés: 2020.03.28.

¹⁰ A krími háború után anyagi nehézségekkel küzdő orosz állam 7,2 millió dollárért adta el a ritkán lakott és értéktelennek tartott területet. Aranyat csak 1896-ban találtak ott, ami hatalmas aranylázat generált. Mai értékét a nyersanyagkészleteken túl az adja, hogy Alaszka révén az Amerikai Egyesült Államok is északi-sarkvidéki kijáratra rendelkezik, ami területi igényekre is feljogosíthatja a régióban.

¹¹ CANNEY, Donald L.: Icebreakers and the U.S. Coast Guard. p. 1. https://media.defense.gov/2019/Jul/25/2002162249/-1/-1/0/ICEBREAKERS_D.%20CANNEY_1999.PDF; letöltés: 2020.03.27.

¹² Бриг, Денис: «Ермак» – первый в мире арктический ледокол. Ко дню рождения адмирала Макарова. <https://topwar.ru/89000-ermak-pervyy-v-mire-arkticheskiy-ledokol-ko-dnyu-rozhdeniya-admirala-makarova.html>; letöltés: 2020.03.28.

Mihail Britnyev kronstadti kereskedő 1864-ben javasolta, hogy építsenek íves kialakítású hajótörzsű és lekerekített orr-részű, jégtörésre alkalmas hajót. Britnyev saját tervei alapján átalakította a birtokában lévő Pilot vontatógőzöst, majd hajójával biztosította télvíz idején a közlekedést Kronstadt és a Szentpétervár melletti üdülőhely, Oranienbaum között. Németországban a Pilot terveit megvásárolva építették át 1871-ben az Eisbrecher I hajót, majd a „britnyevi” hajóformát vették át más európai országok is. Britnyev még két hasonló hajót épített 1875-ben és 1889-ben.¹³

A Balti Flottánál szolgáló Sztyepan Makarov tengernagy 1892-ben vetette fel először, hogy jégtörők alkalmazásával az északi tengeri útvonalon keresztül az orosz hadiflottát gyorsan lehet mozgatni az atlanti-óceáni és a csendes-óceáni hadszínterek között, mellőzve így az idegen hatalmak ellenőrzése alatt álló meleg vizű világtengereket és szorosokat.¹⁴ Az elszánt tengerész 1897-ben még a Tudományos Akadémián is lelkes előadást tartott az orosz tudós társadalom képviselői előtt.

Még abban az évben Makarov tengernagy és Dmitrij Mengyelejev orosz kémikus, a periódusos rendszer megalkotója végül meggyőzték Szergej Vitte pénzügyminisztert, hogy Oroszországnak szüksége van jégtörő hajóra. Vitte megszerezte II. Miklós cár jóváhagyását, és az angliai Newcastle-ben Makarov felügyelete mellett megépítették a világ első valódi jégtörőjének számító hajóját, a Jermakot (3. kép). A tervezésnél felhasználták Britnyev technológiai megoldásait, a fémlemezekkel megerősített hajótörzset és a legömbölyített orr-részt.

Makarov a legendák szerint aggódott, hogy a hajó már az első útján léket kap és elsüllyed. Elkészítette az épülő Jermak 1:48 arányú kicsinyített mását, amelyet egy medencében próbáltak ki. A tengernagy csak akkor nyugodott meg, amikor a modell néhány ledugózott szekciójába vizet engedettek, és a hajó mégis fennmaradt a víz felszínén.¹⁵

1899-ben a Jermak már első útján eljutott a Spitzbergáktól északra, a 83. szélességi fokon túlra. Még ugyanebben az évben történt az az esemény, amely igazolta mind Mengyelejev, mind Vitte igazát. A másfél millió rubeles költséggel megépített jégtörő mentette meg a Hogland-szigetnél zátonyra futott Aprakszin vezértengernagy¹⁶ csatahajót, amelynek megépítése Oroszországnak 4,5 millió rubelbe került.¹⁷

¹³ VESZELOV, Pavel: A hajózás meghosszabbítása. Tengeri Múzeum – A Technika és Ifjúság magazin kiadványa, 1993. № 6. pp. 36–37.

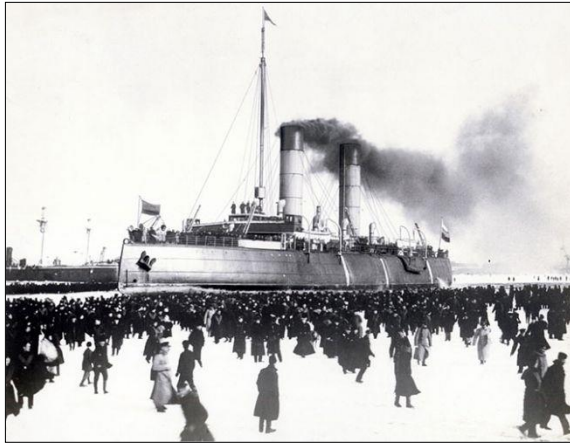
https://web.archive.org/web/20110816091936/http://filologdirect.narod.ru/history/2006_04_03.pdf;
letöltés: 2020.03.28.

¹⁴ БРИГ, Денис: «Ермак» – первый в мире арктический ледокол. Ко дню рождения адмирала Макарова. <https://topwar.ru/89000-ermak-pervyy-v-mire-arkticheskiy-ledokol-ko-dnyu-rozhdeniya-admirala-makarova.html>; letöltés: 2020.03.28.

¹⁵ КОРЗИНОВ, Николай: «Ермак»: первый арктический ледокол. <https://www.popmech.ru/technologies/8734-s-parom-protiv-lda-pervyy-arkticheskiy-ledokol/>;
letöltés: 2020.03.28.

¹⁶ Az orosz generál admirális, azaz vezértengernagy rendfokozatot a flotta főparancsnoka viselhette. Fjodor Aprakszin (1661–1728), az orosz hadiflotta megeremtője és első parancsnoka 1708-tól viselte ezt a rendfokozatot.

¹⁷ Az orosz pénzügyminisztérium archívuma szerint az orosz állami költségvetés 1898–1899-ben megközelítőleg másfél milliárd rubel volt. <https://historylib.minfin.ru/files/original/a2cb1d88bb45f3f0e11b62555daa90f.pdf>; letöltés: 2020.04.07.

3. kép. A Jermak Kronstadtban¹⁸

A Jermak fedélzetén közel száz fűtő dolgozott. A jégtörő azon az elven működött, hogy ráfutott a jégre és a saját súlyával maga alá törte. Amikor vastagabb jégpáncéllal volt dolga és nem tört meg a jég, akkor a farban lévő ciszternából nagy sebességgel vizet áramoltattak az orrban lévő tartályba, amelynek következtében hirtelen megnőtt az orr súlya. A hajót három gőzhajtású hajócsavar tolta előre, összesen 9000 lóerős teljesítménnyel. A gőz előállításához szükséges szén tárolói foglalták el a hajó felét. A Jermak hatótávolsága mintegy 4400 tengeri mérföld volt,¹⁹ utazósebessége pedig 12 csomót tett ki. Kezdetben a jégtörő elején is egy hajócsavar helyezkedett el, de az viszonylag hamar (a hajó első próbaútján) tönkrement, ezért kicserélték egy hegyes fémrésszel, amely alkalmas volt a víz alatt jég feltörésére.²⁰

A Jermak több háborúban – az 1905-ös orosz–japán és a két világháborúban – is szolgált, végül 1963-ban vonták ki a hadrendből. Utolsó nagyjavítására a belgiumi Antwerpenben került sor, 1948–1950 között. A 20. század első felében megjelentek és elterjedtek az új, dízel-elektromos meghajtású jégtörők is – az első dízel-elektromos meghajtású jégtörő a svéd Ymer volt 1933-ban,²¹ – és a Jermak szolgálataira többé nem volt szükség. A „jégtörők úttörője” még azt is megérte, amikor 1959-ben vízre eresztették az első atommeghajtású jégtörőt, amely a Lenin nevet kapta. Utolsó útja Murmanszkba vezetett, ahonnan a közeli hajótemetőbe vontatták és elbontották, váza a mai napig látható.²²

¹⁸ Первый в мире ледокол – Ермак.

<https://top-voprosov.ru/events/pervyy-v-mire-ledokol-ermak/>; letöltés: 2020.03.30.

¹⁹ A nemzetközi szabvány szerint: 1 tengeri mérföld 1852 méterrel (1,852 kilométerrel) egyenlő.

²⁰ КОРЗИНОВ, Николай: «Ермак»: первый арктический ледокол.

<https://www.popmech.ru/technologies/8734-s-parom-protiv-lda-pervyy-arkticheskiy-ledokol/>;
letöltés: 2020.03.28.

²¹ RISKА, Kaj: Design of ice breaking ships.

http://www.arctis-search.com/tiki-download_wiki_attachment.php?attId=190; letöltés: 2020.04.24.

²² КОРЗИНОВ, Николай: «Ермак»: первый арктический ледокол.

<https://www.popmech.ru/technologies/8734-s-parom-protiv-lda-pervyy-arkticheskiy-ledokol/>;
letöltés: 2020.03.28.

Makarov tengernagy 1904-ben életét vesztette, de az orosz jégtörő flotta fejlesztése megállíthatatlan volt. 1916-ban az Orosz Tengerészeti Minisztérium Newcastle-ban megépíttette az első olyan jégtörőt, amelyet az alapvetően a Balti-tengerre szánt Jermakkal ellentétben a sarkvidéki vizekre terveztek. Az új hajó neve Kraszin lett, és az északi tengeri útvonal fejlődésében kulcsszerepet játszott.²³

1921-ben hozták létre az Úszó Tengeri Intézetet, amelynek feladata az arktiszi vizek és a kapcsolódó partvonal föld- és vízrajzáinak feltárása, kutatása volt. Első útját a Maligin jégtörő gőzösön tette meg, majd Arhangelszkben egy speciális hajó épült az intézet számára, a Perszej (Perszeusz). 1927-től rendszeres járatok indultak a távolkeleti Vlagyivosztko kikötőváros és a Laptyev-tengernél fekvő Tyikszi között. 1928-ban a Kraszin részt vett Nobile olasz sarkkutató expedíciójának²⁴ a mentésében.²⁵

Az északnyugati átjáró kereskedelmi fontossága a Panama-csatorna létezése miatt nem ösztönözte sem az államokat, sem a kereskedelmi szereplőket a nehézségektől terhelt és kockázatos hajóutak megszervezésére. Amundsen 1906-os sikere hároméves küzdelem eredménye volt, és a hajósok csak a helyi őslakosok segítségével éltek túl. 1942-ben a kanadai St. Roch hajóval Henry Larsen kapitány volt az első, aki oda-vissza megjárta az útvonalat, viszont ehhez már csak 86 napra volt szüksége. Az ezt követő közel három évtizedben csak szórányosan jártak hajók az átjárón. A kereskedelmi célú felhasználásban az előrelépést a Manhattan olajszállító útjai jelentették, amely 1969-től húsz éven át több mint harminc alkalommal kelt át az északi tengeri útvonalon.²⁶ A Manhattan az 1968-ban az alaszka Prudhou-öbölben felszínre hozott nyersolajat szállította az amerikai keleti partra. Az Exxon olajtársaság a vízi szállítást olcsóbbnak ítélte meg, mintha csővezetéken juttatta volna el az olajat az amerikai nyugati partra (majd onnan továbbítani a keleti országgrészbe), azért kibérelte az átalakított, megerősített Manhattant, amely nyári időszakban önállóan is átvágott az északnyugati átjárón. Az olajszállítót többször kísérték kanadai jégtörők, annak ellenére, hogy a kanadai fél sérelmesnek tartotta, hogy az amerikai tanker kanadai felségvíznek tartott területen halad át.²⁷

Az Amerikai Egyesült Államok Parti Őrsége 1927-ben rendelte meg egy newporti hajóépítő vállalatnál az első jeges vízi körülményekre tervezett hajót. A 216 láb hosszú,²⁸ 1785 tonna vízkiszorítású acéltörzsű óriás terveinek kidolgozásába 47, az Északi-sarkvidéken tapasztalatokat szerzett tisztet vontak be.

²³ Napjainkban is szolgál egy Kraszin nevű jégtörő, de azt 1976-ban bocsátották vízre Helsinkiben. FESCO Transportation Group – Kraszin.

<https://web.archive.org/web/20120520225600/http://www.fesco.ru/en/assets/fleet-fesco/vessels/icebreakers/krasin/>; letöltés: 2020.03.28.

²⁴ Umberto Nobile olasz sarkkutató Italia nevű léghajójával az Északi-sarkról visszatérőben 1928 májusában lezuhant egy úszó jégtáblára. Több mentőexpedíció indult Nobile és társai keresésére, a túlélőket közel egy hónap múlva mentették ki a Spitzbergák közelében lévő Foyn-szigetnél.

²⁵ Beaufort Gyre Exploration Project: Early Icebreakers (20th Century). <https://www.who.edu/page.do?pid=66599>; letöltés: 2020.03.28.

²⁶ Arctic Council: Arctic Marine Shipping Assessment 2009 Report. https://www.pame.is/images/03_Projects/AMSA/AMSA_2009_report/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf; letöltés: 2020.03.28.

²⁷ BRYANT, Dennis: SS Manhattan. <https://www.maritimeprofessional.com/blogs/post/ss-manhattan-13489>; letöltés: 2020.04.24.

²⁸ 1 láb = 30,48 cm, azaz 0,3048 méter.

Végül a Northland névre keresztelt hajó 11 évig szolgált az északi vizeken, de nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.²⁹ Lassú volt, és a manőverezőképesége is elmaradt az elvárásoktól. A Parti Őrség vezetése erősen kételkedett benne, hogy érdemes fenntartani egy jégtörőt, amelyet csak az év felében használnak, ráadásul a jeges vízü tengerek hajóforgalma is lecsökkent a klasszikus bálnavadászat visszaszorulásával.³⁰

Az amerikai Parti Őrség 1939-ben négy kisebb jégtörőt állított rendszerbe (Arundel, Naugatuck, Mahoning és Raritan),³¹ de a második világháború kezdetén tudatosult a nagy teljesítményű, arktiszi jégtörők iránti igény.

1941-ben a korábban már említett Kraszin jégtörőt a Szovjetunió kölcsönadta nyolc hónapra (aminek időtartama végül a háború miatt négy hónapra rövidült) tanulmányozásra. Az amerikai tervezőmérnökök az orosz tapasztalatokat ötvözték az 1933-ban épült svéd Ymer jégtörőnél alkalmazott technikai megoldásokkal. Utóbbinál a viszonylag rövid hajótesttel nagy teljesítményt értek el, amihez a világon először dízel-elektromos meghajtást használtak, valamint az orr-részben is hajócsavart helyeztek el, így annak segítségével könnyebben tudott hátrafelé siklani, amikor feltorlódott jégtáblák közé futott. Ez a hajócsavar arra is alkalmas volt, hogy olyan áramlást hozott létre a hajótest körül, amely elsodorta onnan a jégtörmelékét. A dízel-elektromos meghajtás előnye az, hogy az elektromos motorok könnyebben megbirkóznak a jégtörés közben fellépő változó nagyságú terheléssel, mint a hagyományos hajtóművek. Az elektromos motorok működéséhez szükséges energiát ugyanakkor dízelmotorokkal állítják elő.³²

Az átvett tapasztalatok alapján 1941–1944 között négy Wind-osztályú jégtörő épült amerikai hajógyárakban (Eastwind, Northwind, Southwind és Westwind), ezek közül hármat átadtak a Szovjetuniónak, amely a háborús kölcsönegyezmény lejártával visszaszolgáltatta őket. A hetvenes években a Polar-osztályú jégtörők – a Polar Star és a Polar Sea – rendszerbe állásával a Wind-osztályú hajókat (összesen hét példányt) kivonták a rendszerből.³³

²⁹ A Northland – bár jégtörőként nem vált be – kalandos életpályát futott be. 1946-ban zsidó üzletemberek vették meg, akik a brit blokád kijátszásával zsidó emigránsok Izraelbe szállítására használták. Izrael állam 1948-as létrejötté után a Matzpen névre át keresztelt hajó lett az izraeli haditengerészet első hadihajója. Részt vett az arab–izraeli háborúban, majd Haifa kikötőjében lakóhajóként használták 1962-es „nyugdíjazásáig”, amikor ócskavasnak adták el.
MADRIGAL, Alexis C.: 7 Things You Should Know About (Nuclear-Powered, Drone-Guided) Icebreakers. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/01/7-things-you-should-know-about-nuclear-powered-drone-guided-icebreakers/251514/>; letöltés: 2020.03.28.

³⁰ Polar Icebreakers in a Changing World: An Assessment of U.S. Needs. The National Academies Press, Washington, DC, 2007.
<https://doi.org/10.17226/11753>; letöltés: 2020.03.27.

³¹ CANNEY, Donald L.: Icebreakers and the U.S. Coast Guard. p. 4.
https://media.defense.gov/2019/Jul/25/2002162249/-1-1/0/ICEBREAKERS_D.%20CANNEY_1999.PDF; letöltés: 2020.03.27.

³² Uo. p. 4.

³³ Beaufort Gyre Exploration Project: Early Icebreakers (20th Century).
<https://www.whoi.edu/page.do?pid=66599>; letöltés: 2020.03.28.

A Wind-osztályú jégtörők egy kisebb változata, az 1944-ben vízre bocsátott Mackinaw a mai napig látható a Nagy-tavakon. (4. kép³⁴). Ennek a törzse hosszabb, merülése kisebb, de gépi kapacitásai megegyeznek a nagyobb Wind-osztályú hajókéival. A törzshöz felhasznált acél az édesvízi használat miatt gyengébb, mint az óceánokra szánt hajók esetében. A Mackinaw-t 2006-ban vonták ki a forgalomból, azóta Mackinaw City hajózási múzeumában látogatható.

4. kép. A Mackinaw jégtörő³⁵

A hidegháborúban előtérbe került az Északi-sarkvidék mint a kétpólusú világrend egymásnak feszülő hadászati potenciáljának küzdőtere. Az interkontinentális ballisztikus rakétákkal az Északi-sarkon keresztül érhetette el egymást a két vezető hatalom, megteremtve és fenntartva a lehetőségét egymás kölcsönös elpusztításának. A Szovjetunió az Északi Flottára alapozva létrehozta az északi hadászati irányt lefedő nukleáris triádjának tengeri elemét, amelyet a nukleáris töltettel szerelt ballisztikus rakétákat indítani képes tengeralattjárók képeztek. A szovjet – és természetesen a nyugati – tengeralattjárók nagy szerepet játszottak a szárazföldi talapzatok és az északi sarki tengerfenék feltérképezésében. Az Északi Flotta felszíni hajóinak egész éves mozgási szabadságát a szovjet hajóépítő gyárakban vízre bocsátott jégtörők biztosították. A szovjet, majd orosz főlény a jégtörők terén napjainkig fennmaradt.

Különös szerep jutott a hidegháború során a nyugati, főleg a kanadai jégtörő hajóknak is. 1954–1957 között Alaszka északnyugati partjaitól a Baffin-sziget keleti partjáig 63 kommunikációs és radarállomást telepítettek, amelyek a szovjet bombázó-repülőgépek berepülését voltak hivatottak előrejelezni. A katonai létesítmények építéséhez – két nyári időszakban mintegy 300 hajóval – több mint 300 ezer tonna súlyú teherszállítmányt juttattak el a sarkvidéki vizeken. A művelet során rengeteg tapasztalatot és tudást halmoztak fel, mint például a hajócsavarok készítése nikkkel-alumínium-bronz ötvözetből. Több szállítóhajót is alkalmassá tettek az arktiszi vizeken történő alkalmazásra, valamint 1952-ben és 1954-ben amerikai

³⁴ Icebreaker Mackinaw.
<https://www.campmackinaw.com/news/events/icebreaker-mackinaw-70th-anniversary/>;
letöltés: 2020.03.28.

³⁵ Uo.

nyomásra Kanada is vízre bocsátott két saját gyártású jégtörőt, a D'Iberville-t és a Labradort. Előbbi 1983-ban, utóbbit 1987-ben vonták ki a Kanadai Parti Őrség hadrendjéből, majd 1989-ben mindkét hajót eladták bontásra.³⁶ Az amerikai szállítóhajókat két csoportra osztották, egyiket három, a másikat hét jégtörő biztosította, valamint további három jégtörőt átadtak a kanadaiaknak is.³⁷

Jégtörők és jégtörőflották napjainkban

A 20. század közepére kialakultak a jégtörők alapvető típusai: a nagyobb teljesítményű és robusztus, tengereken használt, valamint a kisebb méretű, sekélyebb folyami vagy tavi vizeken alkalmazott hajók. A jégtörők alkalmasak bajba jutott hajók mentésére, feltörve körülöttük az azokat fogságba ejtő jégpáncélt, csatornát vágni nekik, vagy akár elvontatásukra is. A jégtörőket alapvetően a megerősített, különlegesen kialakított masszív hajótest és a nagy teljesítményű hajtómű jellemzi. A vékonyabb jégrétegen a jégtörő hajó áthaladással tör „utat”, míg a vastagabb jégre orrával ráfut, és annak súlyával letöri, szétroppantja a jégpáncélt, mivel az a függőleges nyomásnak kevésbé tud ellenállni, mintha oldalirányból feszítené egy túszerűen kialakított hajóorr és test. A jégtörők építésében a hajótest és az orrformák kialakításával, valamint a meghajtás teljesítményének növelésével lehet fokozni a hatékonyságukat. A legnagyobb teljesítményt nukleáris meghajtással érik el. Az orosz jégtörőflottában számos ilyen hajó van, mint például az Északi-sarkot 1977-ben elérő³⁸ Arktika-osztályú³⁹ Arktika (5. kép).

5. kép. Az Arktika jégtörő⁴⁰

³⁶ A Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO) hajónyilvántartása szerint a D'Iberville jelenleg brit tulajdonban van, és Kajmán-szigeteki zászló alatt még mindig hajózik.

³⁷ History of Arctic Marine Transport (from AMSA Report 2009).

[http://www.arctis-search.com/tiki-](http://www.arctis-search.com/tiki-index.php?page=History%20of%20Arctic%20Maritime%20Transport)

[index.php?page=History%20of%20Arctic%20Maritime%20Transport](http://www.arctis-search.com/tiki-index.php?page=History%20of%20Arctic%20Maritime%20Transport); letöltés: 2020.03.28.

³⁸ SHABAD, Theodore: Soviet nuclear ship reaches North Pole through arctic ice.

<https://www.nytimes.com/1977/08/18/archives/soviet-nuclear-ship-reaches-north-pole-through-arctic-ice.html>; letöltés: 2020.03.30.

³⁹ Jégtörő hajók.

<https://www.foldkorul.hu/jegtoro-hajok/>; letöltés: 2020.03.30.

⁴⁰ Datei: RIAN archive 186141 Nuclear icebreaker Arktika.jpg.

https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:RIAN_archive_186141_Nuclear_icebreaker_Arktika.jpg; letöltés: 2020.03.31.

Jégtörő hajókat alkalmaznak mindkét póluson a kutatóexpedíciókhoz, azok támogatásához, a kutatóállomások utánpótlásának célba juttatásához. Az orosz Arktiszi és Antarktiszi Tudományos Kutatóintézet (AANII) két orosz akadémikusról elnevezett kutatóhajóval, az Akagyemik Fjodorov és az Akagyemik Trjosnyikov segítségével évente tízes nagyságrendben hajt végre kutatóexpedíciókat az északi és a déli sarkkörön túl egyaránt.⁴¹ Dél-Korea is létrehozott egy kutatóintézetet, a KOPRI-t (Korea Polar Research Institute), amely három sarkvidéki kutatóbázist (kettőt a Déli-, egyet pedig az Északi-sarkvidéken) és egy jégtörő hajót irányít.⁴²

Várhatóan 2020 közepén megérkezik Hobart kikötőjébe az ausztrál sarkkutató új büszkesége, az RSV Nuyina sarkkutató jégtörő, amely az elavult Aurora Australis kutatóhajót váltja fel.⁴³ A 2016-ban elfogadott *Ausztrál antarktiszi stratégia és 20 éves akcióterv*⁴⁴ 1,9 milliárd ausztrál dollárt (ez jelenlegi árfolyamon⁴⁵ megközelítőleg 400 milliárd forint) irányzott elő az új jégtörő megépítésére és 30 éves üzemeltetésére.

Kína 2019 májusában jelentette be, hogy vízre bocsátotta első sarkkutató jégtörőjét, a Xue Long 2-t. A hajót kínai hajóépítő üzemben gyártották egy tízéves projekt keretében.⁴⁶

Napjainkban több olyan ország is rendelkezik jégtörő kapacitással, amelynek hazai vizein erre nincs szüksége (Argentína, Ausztrália és Dél-Afrika). Jégtörő hajókkal oldják meg a jeges tengereken az olajfúró tornyok ellátását, vagy éppen a körülöttük képződő jégablak feldarabolását, vagy az irányukba tartó jéghegyek eltérítését.

Nemcsak államok vagy állami tulajdonú vállalatok, hanem nemzeti vagy nemzetközi vállalatok is rendelkeznek jégtörő hajókkal. Kazahsztánban regisztrálták például a Kaszpi-tengeren tevékenykedő, kazah bejegyzésű JSC Circle Marine Invest és a hollandiai központú nemzetközi hajózási szolgáltató vállalat, a Wagenborg⁴⁷ több jégtörőjét. Kazahsztán az országban bejegyzett 11 jégtörővel ezzel a második helyet foglalja el Oroszország mögött. Jelentős számú jégtörő hajózik finn és svéd zászló alatt is.

⁴¹ Государственный научный центр Российской Федерации "Арктический и антарктический научно-исследовательский институт" - лидер российской полярной науки.
<http://www.aari.ru/main.php?lg=0&id=2>; letöltés: 2020.03.30.

⁴² KOPRI (Korea Polar Research Institute) honlapja.
<https://eng.kopri.re.kr/eng/>; letöltés: 2020.03.30.

⁴³ A hajó leírása elérhető az ausztrál mezőgazdasági, vízügyi és környezeti minisztériumának honlapján.
Australia's new icebreaker – RSV Nuyina.
<http://www.antarctica.gov.au/icebreaker/>; letöltés: 2020.03.30.

⁴⁴ Australian Antarctic Strategy and 20 Year Action Plan.
http://www.antarctica.gov.au/__data/assets/pdf_file/0008/180827/20YearStrategy_final.pdf;
letöltés: 2020.03.30.

⁴⁵ 1 AUD = 210,53 HUF (MNB 2020.04.26.)

⁴⁶ MALIK, Kamaran: China launches first locally-made icebreaker.
<https://asiatimes.com/2019/07/chinas-launches-first-locally-made-icebreaker/>; letöltés: 2020.03.30.

⁴⁷ Wagenborg honlapja. <https://www.wagenborg.com/>; letöltés: 2020.03.30.

A Szovjetunió és jogutódja, Oroszország az elmúlt században jelentős számbeli előnyre tett szert a jégtörők terén, amit reményei szerint ki tud használni a globális felmelegedés következtében egyre hosszabb hajózhatósági időszakokkal rendelkező északi tengeri utak térnyerése során. Ez alapvetően az orosz szárazföldről közel eső északi tengeri útra vonatkozik, de piaci alapon orosz jégtörők megjelenhetnek más útvonalakon is.

6. kép. A Maersk vállalat Pembroke konténerszállító hajója⁴⁸

Napjaink jégtörőit az orosz felségjel alatt hajózók kivételével az 1. táblázat foglalja össze, míg az orosz hajókat a 2. táblázat rögzíti. Az adatok alapvetően a jégtörő hajók tesztelésével foglalkozó Aker Arctic finn tervezővállalat által 2016-ban összeállított jegyzékből,⁴⁹ a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (International Maritime Organization – IMO) online adattárából⁵⁰ és az Orosz Hajózási Tengeri Regiszter⁵¹ kereshető adatbázisából származnak. Dőlt betűvel van jelölve több projekt, amelyek az Arctic Aker nyilvántartása szerint 2016-ban még befejezés előtt álltak, vagy tervezési szakaszban voltak, így csak hozzávetőleges rendszerbeállási dátummal szerepelnek a táblázatban. Néhány fontosabb projektre – mint az ausztrál Nuyina és az orosz Arktyika, Ural, Szibir jégtörők – a tanulmány külön kitér.

⁴⁸ PARLOW, Anita: The ice is melting: Is Arctic shipping warming up?
<https://www.ajot.com/premium/ajot-the-ice-is-melting-is-arctic-shipping-warming-up>;
letöltés: 2020.03.30.

⁴⁹ List of operational icebreakers.
http://baltice.org/app/static/pdf/operational_icebreakers.pdf; letöltés: 2020.03.30.

⁵⁰ Maritime Facts and Figures.
<http://www.imo.org/en/KnowledgeCentre/ShipsAndShippingFactsAndFigures/Pages/Default.aspx>;
letöltés: 2020.03.30.

⁵¹ Российский морской регистр судоходства.
<https://rs-class.org/>; letöltés: 2020.03.30.

1. táblázat. A világ jégtörői – az orosz tulajdonban lévő hajók kivételével⁵²
Szerk.: Kóvári László

Ország	Hajó neve (előző neve)	Év	Típus	Tulajdonos/ operátor		Osztály
Argentína	ALMIRANTE IRIZAR	1978	kutató	Haditengerészet	dízel- elektromos	–
Ausztrália	AURORA AUSTRALIS	1990	kutató	P&N Maritime Services	dízel	–
Ausztrália	RSV NUYINA	2020	kutató	DMS Maritime	dízel- elektromos	–
Azerbajdzsán	KAPITAN A. RADZSABOV	1976	kikötői jégtörő	Kaszpi-medencei Mentőszolgálat (2016)	dízel- elektromos	RMRS LL4
Chile	CONTRAALMIRANTE OSCAR VIEL TORO (NORMAN MCLEOD ROGERS)	1969	jégtörő	Haditengerészet	gázturbina/ dízel- elektromos	–
Chile	Sarkvidéki logisztikai hajó	2021	kutató	Haditengerészet	dízel- elektromos	Polar 5
Dánia	DANBJORN	1965	jégtörő	Haditengerészet	dízel- elektromos	–
Dánia	ISBJORN	1966	jégtörő	Haditengerészet	dízel- elektromos	–
Dánia	THORBJORN	1980	jégtörő	Nordane hajózási vállalat	dízel- elektromos	–
Dél-Afrika	S. A. AGULHAS II	2012	kutató	Környezetügyi Minisztérium	dízel- elektromos	Polar 5
Dél-Korea	ARAON	2009	kutató	Dél-Koreai Sarkvidéki Kutatóintézet	dízel- elektromos	KR PL10
Észtország	TARMO	1963	jégtörő	Veeteede Amet	dízel- elektromos	–
Észtország	EVA-316 (LONNA)	1980	egyéb	Kormány	dízel- elektromos	–
Észtország	BOTNICA	1998	jégtörő	Tallinn kikötője	dízel- elektromos	DNV ICE-10
Finnország	VOIMA	1954	jégtörő	Arctia	dízel- elektromos	–
Finnország	URHO	1975	jégtörő	Arctia	dízel- elektromos	–
Finnország	SISU	1976	jégtörő	Arctia	dízel- elektromos	–
Finnország	HERMES (DRIVE MAHONE)	1983	offshore ⁵³	Alfons Hakans	dízel	1A Super
Finnország	THETIS (STORM EXPRESS)	1983	offshore	Alfons Hakans	dízel	1A Super
Finnország	OTSO	1986	jégtörő	Arctia	dízel- elektromos	Polar 4
Finnország	KONTIO	1987	jégtörő	Arctia	dízel- elektromos	Polar 4

⁵² List of operational icebreakers.
http://baltice.org/app/static/pdf/operational_icebreakers.pdf; letöltés: 2020.03.30.

⁵³ Nyílttengeri tevékenységet, munkákat támogató hajók, amelyekkel például a tengeri fúrótornyok körüli jégpáncél kialakulását akadályozzák meg.

Ország	Hajó neve (előző neve)	Év	Típus	Tulajdonos/ operátor		Osztály
Finnország	FENNICA	1993	jégtörő	Arctia	dízel- elektromos	DNV Polar-10
Finnország	NORDICA	1994	jégtörő	Arctia	dízel- elektromos	Polar 4
Finnország	ZEUS	1995	egyéb	Alfons Hakans	dízel	1A Super
Finnország	LOUHI	2011	egyéb	Haditengerészet	dízel- elektromos	1A Super
Finnország	POLARIS	2016	jégtörő	Arctia	dízel- elektromos	Polar 4
Japán	SHIRASE	2009	kutató	JMSDF	dízel- elektromos	–
Kanada	LOUIS S. ST-LAURENT	1969	jégtörő	Kanadai Parti Őrség	dízel- elektromos	Arctic 4
Kanada	PIERRE RADISSON	1978	jégtörő	Kanadai Parti Őrség	dízel- elektromos	Arctic 3
Kanada	AMUNDSEN (SIR JOHN FRANKLIN)	1979	jégtörő	Kanadai Parti Őrség	dízel- elektromos	Arctic 3
Kanada	DES GROSEILLIERS	1983	jégtörő	Kanadai Parti Őrség	dízel- elektromos	Arctic 3
Kanada	TERRY FOX	1983	jégtörő	Kanadai Parti Őrség	dízel	Arctic 4
Kanada	HENRY LARSEN	1987	jégtörő	Kanadai Parti Őrség	dízel- elektromos	Arctic 4
Kanada	JOHN G. DIEFENBAKER	2022	jégtörő	Kanadai Parti Őrség	dízel- elektromos	Polar 2
Kazahsztán	ARMANBORG (ARPE)	1989	offshore	Wagenborg	dízel- elektromos	1A
Kazahsztán	ANTARCTICABORG	1998	offshore	Wagenborg	dízel- elektromos	RMRS UL
Kazahsztán	ARCTICABORG	1998	offshore	Wagenborg	dízel- elektromos	1A Super
Kazahsztán	TULPAR	2002	offshore	Ruszalka hajózási vállalat	dízel- elektromos	1A Super
Kazahsztán	MANGYSTAU 1	2010	offshore	JSC Circle Marine Invest	dízel- elektromos	1A Super
Kazahsztán	MANGYSTAU 2	2010	offshore	JSC Circle Marine Invest	dízel- elektromos	1A Super
Kazahsztán	MANGYSTAU 3	2010	offshore	JSC Circle Marine Invest	dízel- elektromos	1A Super
Kazahsztán	MANGYSTAU 4	2011	offshore	JSC Circle Marine Invest	dízel- elektromos	1A Super
Kazahsztán	MANGYSTAU 5	2011	offshore	JSC Circle Marine Invest	dízel- elektromos	1A Super
Kazahsztán	SANABORG	2012	offshore	Wagenborg	dízel- elektromos	1A Super
Kazahsztán	SERKEBORG	2012	offshore	Wagenborg	dízel- elektromos	1A Super

Ország	Hajó neve (előző neve)	Év	Típus	Tulajdonos/ operátor		Osztály
Kína	BIN HAI 293 (ROBERT LEMEUR)	1982	offshore	Bohai Bay olajtársaság	dízel	–
Kína	XUE LONG	1993	kutató	Sarkvidéki Kutató Intézet	dízel	CCS B1
Kína	<i>Sarkvidéki kutatóhajó</i>	2018	kutató	<i>Sarkvidéki Kutató Intézet</i>	dízel- elektromos	<i>Polar 3</i>
Lettország	VARMA	1968	jégtörő	Rigai Szabadkikötői Flotta	dízel- elektromos	–
Lettország	FOROS (FOBOS)	1983	egyéb	Rigai Szabadkikötői Flotta	dízel	–
Nagy- Britannia	<i>RRS SIR DAVID ATTENBOROUGH</i>	2019	kutató	<i>British Antarctic Survey</i>	dízel- elektromos	<i>Polar 4</i>
Németország	POLARSTERN	1982	kutató	Alfred Wagner Intézet	dízel	Arctic 3
Németország	NEUWERK	1998	egyéb	Kormány	dízel- elektromos	–
Norvégia	SVALBARD	2001	egyéb	Norvég Parti Őrség	dízel- elektromos	DNV Polar-10
Norvégia	<i>KRONPRINS HAAKON</i>	2017	kutató	<i>Norvég Sarkvidéki Intézet</i>	dízel- elektromos	<i>DNV Polar-10/ Polar 3</i>
Svédország	ALE	1973	jégtörő	Svéd Tengerészeti Kormányügynökség	dízel- elektromos	–
Svédország	ATLE	1974	jégtörő	Svéd Tengerészeti Kormányügynökség	dízel- elektromos	–
Svédország	FREJ	1975	jégtörő	Svéd Tengerészeti Kormányügynökség	dízel- elektromos	–
Svédország	YMER	1977	jégtörő	Svéd Tengerészeti Kormányügynökség	dízel- elektromos	–
Svédország	ODEN	1989	jégtörő	Svéd Tengerészeti Kormányügynökség	dízel	DNV Polar-20
Svédország	TOR VIKING II	2000	offshore	Viking Supply Ships AS	dízel	DNV ICE-10
Svédország	VIDAR VIKING	2000	offshore	Viking Supply Ships AS	dízel	DNV ICE-10
Svédország	BALDER VIKING	2001	offshore	Viking Supply Ships AS	dízel	DNV ICE-10
Ukrajna	KAPITAN BELOUSZOV	1954	jégtörő	Mariupoli Kereskedelmi Kikötő	dízel- elektromos	–
Amerikai Egyesült Államok	POLAR STAR	1976	jégtörő	USA Parti Őrség	gázturbina/ dízel- elektromos	–
Amerikai Egyesült Államok	HEALY	1999	jégtörő	USA Parti Őrség	dízel- elektromos	–
Amerikai Egyesült Államok	MACKINAW	2005	jégtörő	USA Parti Őrség		–
Amerikai Egyesült Államok	ALIVIQ	2012	offshore	Edison Chouest		ABS A3

2. táblázat. A világ orosz tulajdonban lévő jégtörői⁵⁴
Szerk.: Kővári László

Hajó neve (előző neve)	Év	típus	Tulajdonos/ operátor	Kikötő	meghajtás	Osztály
TAJMIR	1989	jégtörő	Atomflot	Murmanszk	nukleáris	RMRS LL2
VAJGACS	1990	jégtörő	Atomflot	Murmanszk	nukleáris	RMRS LL2
SZOVJETSZKIJ SZOJUZ	1989	jégtörő	Atomflot		nukleáris	RMRS LL1
JAMAL	1992	jégtörő	Atomflot	Murmanszk	nukleáris	RMRS LL1
50 LET POBEDI	2007	jégtörő	Atomflot	Murmanszk	nukleáris	RMRS LL1
ARKTYIKA	2017	jégtörő	Atomflot		nukleáris	RMRS Icebreaker 9
SZIBIR	2019	jégtörő	Atomflot		nukleáris	RMRS Icebreaker 9
URAL	2020	jégtörő	Atomflot		nukleáris	RMRS Icebreaker 9
OB	2018	jégtörő	Atomflot	Murmanszk	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 7
KARU (KAPITAN CSUBAKOV, KARHU)	1958	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	RMRS LL4
IVAN KRUZENSTERN	1963	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
JURIJ LISZJANSZKIJ	1965	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
SZEMJON GYEZSNYOV	1971	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
TOR	1964	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS LL4
JERMAK	1974	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
ADMIRAL MAKAROV	1975	jégtörő	Roszmorport	Murmanszk	dízel- elektromos	RMRS LL2
KRASZIN	1976	jégtörő	Roszmorport	Vlagyivosztk	dízel- elektromos	RMRS LL2
KAPITAN KOSZOLAPOV	1976	jégtörő	Roszmorport	Arhangelszk	dízel- elektromos	RMRS LL4

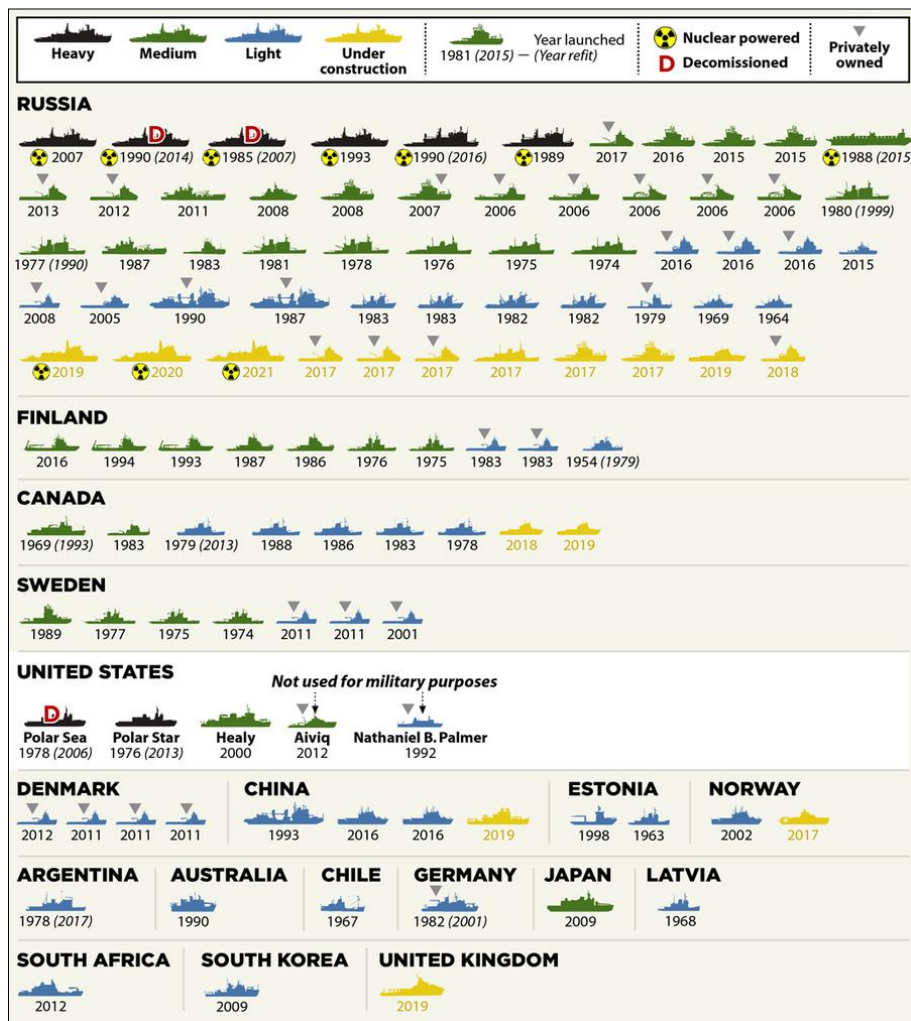
⁵⁴ List of operational icebreakers.
http://baltice.org/app/static/pdf/operational_icebreakers.pdf; letöltés: 2020.03.30.

Hajó neve (előző neve)	Év	típus	Tulajdonos/ operátor	Kikötő	meghajtás	Osztály
KAPITAN M. IZMAJLOV	1976	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS LL4
KAPITAN CSECSKIN	1977	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN PLAHIN	1977	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN ZARUBIN	1978	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN BUKAJEV	1978	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN CSADAJEV	1978	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN KRUTOV	1978	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN SZOROKIN	1977	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS LL3
KAPITAN NYIKOLAJEV	1978	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS LL3
KAPITAN DRANYICIN	1980	jégtörő	Roszmorport	Murmanszk	dízel- elektromos	RMRS LL3
KAPITAN HLEBNYIKOV	1981	jégtörő	Roszmorport	Vlagyivosztk	dízel- elektromos	RMRS LL3
MUGYJUG	1982	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel	RMRS LL4
MAGADAN	1982	jégtörő	Roszmorport	Vlagyivosztk	dízel	RMRS LL4
DIKSZON	1983	jégtörő	Roszmorport	Arhangelszk	dízel	RMRS LL4
KAPITAN CSUGYINOV	1983	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN JEVDOKIMOV	1983	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN GYEMIDOV	1984	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN MECAJK	1984	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
KAPITAN MOSKIN	1986	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	–
MOSZKVA	2008	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
SZANKT-PETYERBURG	2009	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
VLAGYIVOSZTOK	2015	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 7

Hajó neve (előző neve)	Év	típus	Tulajdonos/ operátor	Kikötő	meghajtás	Osztály
MURMANSZK	2015	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 7
NOVOROSSZJISZK	2016	jégtörő	Roszmorport	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 7
VIKTOR CSERNOMIRGYIN	2018	jégtörő	Roszmorport		dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 8
SZKF SZAHALIN (FESCO SZAHALIN)	2005	offshore	Szovkomflot	Szentpétervár	dízel- elektromos	DNV ICE-10
VITUS BEHRING	2012	offshore	Szovkomflot	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
ALEKSZEJ CSIRIKOV	2013	offshore	Szovkomflot		dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
GENNAGYIJ NEVELSZKOJ	2016	offshore	Szovkomflot	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
FJODOR USAKOV	2016	offshore	Szovkomflot		dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
SZEPAN MAKAROV	2016	offshore	Szovkomflot		dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
MIHAIL LAZAREV	2017	offshore	Szovkomflot		dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
BALTYIKA	2014	jégtörő	Roszmorrecsflot		dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
BERINGOV PROLIV	2015	jégtörő	Roszmorrecsflot		dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
MURMAN	2015	jégtörő	Roszmorrecsflot		dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
KIGORJAK	1978	offshore	FEMCO		dízel	–
SMIT SZAHALIN	1982	offshore	FEMCO		dízel	RMRS UL
IKALUK	1982	offshore	FEMCO		dízel	RMRS UL
ALEUT	2015	offshore	FEMCO	Holmszk	dízel	DNV ICE-10
NORMANN	2016	offshore	FEMCO		dízel	DNV ICE-10
POMOR	2016	offshore	FEMCO		dízel	DNV ICE-10
DUGYINKA	1970	jégtörő	Norilszk Nyikel	Murmanszk	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
AVRAAMIJ ZAVENJAGIN	1984	jégtörő	Norilszk Nyikel		dízel- elektromos	–
VLAGYIMIR IGNATYUK (ARKTYIK KALVIK)	1983	offshore	Murmanszk hajózási vállalat		dízel	RMRS Icebreaker 7

Hajó neve (előző neve)	Év	típus	Tulajdonos/ operátor	Kikötő	meghajtás	Osztály
KAPITAN BABICSEV	1983	jégtörő	LORP-Jakutzsk		dízel- elektromos	–
KAPITAN BORODKIN	1983	jégtörő	LORP-Jakutzsk		dízel- elektromos	–
SZPRAVEDLIVIJ	1980	egyéb	távol-keleti kutatóhajó	Vlagyivosztk	dízel	–
SZUVOROVEC	1980	egyéb	távol-keleti kutatóhajó	Vlagyivosztk	dízel	–
SZIBIRSZKIJ	1980	egyéb	távol-keleti kutatóhajó	Vlagyivosztk	dízel	–
SZTAHANOVEC	1980	egyéb	Murmanribvod		dízel	–
VLAGYISZLAV SZTRIZSOV	2006	offshore	Szovmornyeftjegaz	Murmanszk	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
JURIJ TOPCSEV	2006	offshore	Szovmornyeftjegaz	Murmanszk	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 6
SZKF ENDEAVOUR	2006	offshore	Swire Offshore	Szentpétervár	dízel- elektromos	DNV ICE-10
SZKF ENDURANCE	2006	offshore	Swire Offshore	Szentpétervár	dízel- elektromos	DNV ICE-10
SZKF ENTERPRISE	2006	offshore	Swire Offshore	Szentpétervár	dízel- elektromos	DNV ICE-10
POLAR PEVEK	2006	offshore	Polarusz Juzsnoszahalinszk		dízel- elektromos	DNV ICE-10
TOBOJ	2008	offshore	LUKoil-Trans Co Ltd	Kalinyingrád	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 7
VARANGYEJ	2008	offshore	LUKoil-Trans Co Ltd	Kalinyingrád	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 7
ALEKSZANDR SZANNYIKOV	2017	jégtörő	Gazprom Nyefty	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 8
ANDREJ VILKICKIJ	2018	jégtörő	Gazprom Nyefty	Szentpétervár	dízel- elektromos	RMRS Icebreaker 8
ILJA MUROMEK	2017	egyéb	Haditengerészet		dízel- elektromos	–

A jégtörő flották államok közötti aránytalanságát szemlélteti az Amerikai Egyesült Államok Parti Őrsége által közölt adatokból készített 1. ábra, amely a jelentősebb jégtörőket veszi számba. Fekete, zöld és kék színnel jelzi a nehéz-, közepes és kis jégtörőket, valamint sárgával a 2018-as állapotok szerint perspektivikusan rendszerbe kerülő hajókat. A táblázat információt nyújt a vízrebocsátás (és a felújítás) évéről, kiemeli a nukleáris meghajtású és a rendszerből már kivont, valamint a magántulajdonban lévő eszközöket is. Jól látható, hogy kizárólag Oroszország rendelkezik nukleáris meghajtású jégtörőkkel.

1. ábra. Néhány állam jégtörőinek száma / jégtörő flottáinak számadatai⁵⁵

⁵⁵ SHANKMAN, Sabrina: The U.S. Military Needed New Icebreakers Years Ago. A Melting Arctic Raising the National Security Stakes. <https://insideclimatenews.org/news/03122018/national-security-arctic-icebreaker-funding-emergency-climate-change-coast-guard-military-readiness>; letöltés: 2020.03.30.

Az aránytalanságokat tovább növeli, hogy Oroszország folyamatosan fejleszti jégtörő flottáját, ahogy azt a fenti ábra és a 2. táblázat is mutatja. A Balti Hajóépítő Üzemben⁵⁶ az Arktyika,⁵⁷ Szibir, Ural atomjégtörők közül az elsőt várhatóan 2020. május-júniusban állítják rendszerbe,⁵⁸ majd évente kerül átadásra a másik két hajó (mindhárom rendelkezik már IMO regisztrációs számmal – 9694725, 9774422, illetve 9658642).

A tervek szerint 2020-tól két további példányt építenek 2024-es és 2026-os átadási céldátummal a 22220-as projektszámú hajótípusból. Vlagyimir Putyin orosz elnök bejelentése szerint Oroszország 2035-re 13 nehézjégtörőt, azon belül kilenc nukleáris meghajtású hajót fog üzemeltetni az Északi-sarkvidéken.⁵⁹

7. kép. Az Arktyika a szentpétervári kikötőben⁶⁰

Az orosz fölény különösen aggasztja az amerikai szakértőket,^{61,62} mivel az Amerikai Egyesült Államok Parti Őrsége jelenleg három, az északi hajózási útvonalakon számításba vehető jégtörővel rendelkezik. Közülük az 1975-ben rendszerbe állított Polar Star nehézjégtörő minden bizonnyal hamarosan kivonásra

⁵⁶ Балтийский завод.
<https://www.bz.ru/>; letöltés: 2020.03.30.

⁵⁷ A modern atomjégtörőnek szimbolikusan adták az Északi-sarkot 1977-ben elért elődje nevét.

⁵⁸ ОСК планирует передать заказчику ледокол "Арктика" в мае 2020 года.
<https://tass.ru/ekonomika/6311298>; letöltés: 2020.03.30.

⁵⁹ Russia launches new nuclear-powered icebreaker in bid to open up Arctic.
<https://www.theguardian.com/world/2019/may/26/russia-launches-new-nuclear-powered-icebreaker-in-bid-to-open-up-arctic>; letöltés: 2020.03.30.

⁶⁰ Arktika a világ legnagyobb jégtörő hajója.
<https://hajozas.hu/magazin/kulfold/arktika-oroszorszag-roszatom-a-vilag-legnagyobb-jegtoro-hajoja/>;
letöltés: 2020.03.30.

⁶¹ O'ROURKE, Ronald: Coast Guard Polar Icebreaker Modernization: Background and Issues for Congress.
<https://fas.org/sgp/crs/weapons/RL34391.pdf>; letöltés: 2020.03.30.

⁶² POLEFKA, Shiva: Icebreakers: Essential Assets for a Changing Arctic.
<https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2015/03/icebreakers-brief3.5.pdf>; letöltés: 2020.03.30.

kerül, és csak a Healy közepes jégtörő marad hadra fogható, az Aiviq pedig békeidőben nem használható katonai célokra.⁶³ A Healy jégtörőt alapvetően tudományos célokra használják, valamint egyedül áll rendelkezésre mint mentőhajó az Alaszkához tartozó amerikai északi-sarkvidéki felelősségi zónában. A Polar Star testvérhajóját, a Polar Sea jégtörőt már 2011-ben kivonták.

2018-ban a Parti Őrség visszavonuló parancsnoka, Paul Frederick Zukunft tengernagy egy lapinterjúban elmondta, hogy amikor az amerikai Nemzetbiztonsági Tanács részéről azt javasolták, hogy az egyetlen nehézjégtörő, a Polar Star hajózzon végig az orosz szárazföld mentén az északi tengeri útvonalon, azt Zukunft azzal hárította el, hogy amennyiben a jégtörő meghibásodik útközben, akkor szégyenszemre orosz segítséget kell kérni a mentéshez. A Polar Star javításához már évek óta a Polar Sea alkatrészeit, elemeit használják.⁶⁴

8. kép. A Polar Star és a Polar Sea, az amerikai Parti Őrség jégtörői⁶⁵

2019. április 23-án a Pentagon bejelentette, hogy megrendelést adott három új nehézjégtörőre,⁶⁶ amelyek várhatóan kiváltják a Polar Star képességeit.

⁶³ Az 1. ábrán látható Nathaniel B. Palmer kutató-jégtörő pedig az NSF (National Science Foundation – Nemzeti Tudományos Alapítvány) tulajdona.

⁶⁴ WOODY, Christopher: The Coast Guard turned down a request for an Arctic exercise out of concern the US's only heavy icebreaker would break down and Russia would have to rescue it. <https://www.businessinsider.com/coast-guard-arctic-freedom-of-navigation-exercise-polar-star-russia-2018-12>; letöltés: 2020.04.01.

⁶⁵ O'ROURKE, Ronald: Coast Guard Polar Icebreaker Modernization: Background and Issues for Congress. <https://fas.org/sgp/crs/weapons/RL34391.pdf>; letöltés: 2020.03.30.

⁶⁶ Contracts For April 23, 2019. A Pentagon hivatalos honlapján megjelent tájékoztatás. <https://www.defense.gov/Newsroom/Contracts/Contract/Article/1822016/>; letöltés: 2020.03.30.

A tervek szerint 2024-ben készül el a jelenleg sarkvidéki biztonsági kutternek (PSC⁶⁷) nevezett hajó (9. kép), amelyet 2021-ben kezdenek építeni. A három hajó tervezésének és építésének költsége 1,9 milliárd dollárt tesz ki. A 2020-as kongresszusi jelentés már javasolja egy negyedik nehézjégtörő megépítését is.⁶⁸

9. kép. A VT HalterMarine tervezőiroda rajza az új PSC nehézjégtörőről⁶⁹

A jégtörők tervezésénél fontos szempont, hogy azokat milyen típusú jég ellen akarják alkalmazni. A jégtípusok kategorizálását a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet által összeállított jegyzék (nomenklátúra) tartalmazza.⁷⁰ A 2014-ben készült 121 oldalas dokumentum négy nyelven (angol, francia, orosz és spanyol) részletesen leírja és képekkel is illusztrálja a 13 fő- és számtalan alkategóriába sorolt jégtípusokat. A nomenklátúra tartalmazza a nemzetközi hajózási okmányokban a jég jelölésére alkalmazott jeleket, szimbólumokat is.

A hajókat a nemzeti és a nemzetközi szabványügyi hatóságok és minősítők jégtörőképességük szerint sorolják be. A szabványügyi és minősítő intézményeket összefogó IACS (International Association of Classification Societies)⁷¹ a sarki jégen történő hajózáshoz az úgynevezett Polar (sarkvidéki) osztályokba sorolást alkalmazza, az azokhoz tartozó követelmények rögzítésével.⁷²

⁶⁷ Polar Security Cutter – sarkvidéki biztonsági kutter.

⁶⁸ O'ROURKE, Ronald: Coast Guard Polar Icebreaker Modernization: Background and Issues for Congress. <https://fas.org/sgp/crs/weapons/RL34391.pdf>; letöltés: 2020.03.30.

⁶⁹ LAGRONE, Sam: UPDATED: VT Halter Marine to Build New Coast Guard Icebreaker. <https://news.usni.org/2019/04/23/vt-halter-marine-to-build-new-coast-guard-icebreaker>; letöltés: 2020.03.30.

⁷⁰ Sea Ice Nomenclature. https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=4651; letöltés: 2020.03.30.

⁷¹ IACS honlapja. <http://www.iacs.org.uk/>; letöltés: 2020.03.30.

⁷² A Det Norske Veritas norvég szabványügyi hivatal hajóosztályozási útmutatója alapján. Ships for navigation in ice. Det Norske Veritas AS, July 2016. p. 112. <http://rules.dnvgl.com/docs/pdf/dnv/ruleship/2016-07/ts501.pdf>; letöltés: 2020.03.30.

Polar Class 1	Egész éves műveleti képesség minden fajta sarki vizeken
Polar Class 2	Egész éves műveleti képesség mérsékelt többéves jégben
Polar Class 3	Egész éves műveleti képesség másodéves, szórványos többéves jégben
Polar Class 4	Egész éves műveleti képesség vastag elsőéves jégben, szórványos régebbi jéggel
Polar Class 5	Egész éves műveleti képesség elsőéves jégben, szórványos régebbi jéggel
Polar Class 6	Nyári/őszi műveleti képesség közepes elsőéves jégben, szórványos régebbi jéggel
Polar Class 7	Nyári/őszi műveleti képesség vékony elsőéves jégben, szórványos régebbi jéggel

3. táblázat. Polar (sarkvidéki) osztályokba sorolás
Szerk.: Kóvári László

Jégtörők Magyarországon

A jégtörők történetének áttekintése és napjaink jégtörő flottáinak seregszemléje után a tanulmány zárásaként röviden tekintsük át a hazai helyzetet. A magyar jégtörés és a jégtörő flotta történetét Hámori Péter gyűjtötte össze levéltári dokumentumok alapján.⁷³ Kutatásai szerint az első jégtörő hajót a Delmár vállalat hozta be az országba, és annak a Mátyás nevet adták. A Delmár cég (Delmár Emil, Walter és Tivadar Dunakotrási és Dunahajózási Vállalat) 1936–1939-re tehető bejegyzésétől 1948-as átalakulásáig – majd azt követő 1949-es végső államosításáig – volt aktív, így az első jégtörő is ekkor kerülhetett Magyarországra.⁷⁴

Hazánkban az 1956-os jeges árvíz hatására az évtized végén kezdték el nagyobb számban jégtörők építését Balatonfüreden. Az utolsó hajót, a Széchenyi jégtörő-vontatót 1988-ban engedték vízre.

2016–2017-ben a téli jeges áradás hozta felszínre, hogy a magyar folyami jégtörő flotta felújításra szorul. A kormány csaknem egymilliárd forintot biztosított a célra, aminek következtében 2019 végén 22 jégtörő várta a téli időszak kihívásait. Napjainkban szükség esetén a Balatonon egy, a Dunán nyolc, míg a Tiszán 13 hajó vethető be.⁷⁵

⁷³ HÁMORI Péter: Jégtörés és jégtörő hajók.
https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/jegtorek_es_jegtoro_hajok; letöltés: 2020.03.30.

⁷⁴ Delmár Emil, Walter és Tivadar Dunakotrási és Dunahajózási Vállalat.
http://www.hajoregiszter.hu/tarsasagok/belvizi/delmar_emil_walter_es_tivadar_dunakotراسي_es_dunahajozasi_vallalat/165; letöltés: 2020.04.09.

⁷⁵ Felújították a magyar jégtörő flottát, 22 hajó áll rendelkezésre.
<https://hajozas.hu/magazin/itthon/felujitottak-a-magyar-jegtoro-flottat-22-hajo-all-rendelkezesre/>;
letöltés: 2020.03.30.

10. kép. Jégtörők Baján⁷⁶

Összegzés

A Föld sarkai felé haladva a hajózás egyre nagyobb akadályát képezi a felszíni vizeket borító jégtakaró, a tengerjáró népek is évezredek óta küzdenek a sarkvidéki viszonyokkal. A megoldást jelentő jégtörők az emberiség történetét tekintve viszonylag későn jelentek meg, mivel nagy teljesítményű gépek nélkül lehetetlen a kristályos szerkezetű, kemény ellenállást kifejtő jég leküzdése. A jégtörők használatával meghosszabbodik a sarkvidéki vizek hajózhatósági időszaka, a kereskedelmi hajók egyre növekvő mértékben használhatják az egykor romantikus felfedezők által járt északi tengeri útvonalakat. A jégtörők által kísért vagy azokból kialakított kutatóhajók egyre pontosabban mérhetik fel a két sarkvidéket, megismerhetjük nemcsak az állat- és növényvilágot, de teljesebb képet kaphatunk a most még a jégpáncél alatt megbúvó ásványkincsekről is. Az emberiség felelősége persze, hogy az utóbbiak feltárása, kibányászása ne váljon az előzőek kárára, ne okozza azok pusztulását.

A jégtörők tehát jelentős szerepet játszhatnak a sarkvidékekért folyó versenyfutásban, amit a tanulmányban leírtak szerint több állam is felismert. Magyar szemmel talán távolinak tűnik a téma, de az utolsó fejezetből látható, hogy hazánkban is van múltja, jelene és jövője is a jégtörésnek és a jégtörő hajóknak.

⁷⁶ Rárepültünk drónnal Bajára és az ott állomásozó jégtörő hajókra.
<https://hajozas.hu/magazin/itthon/baja-duna-sugovica-jegtorohajok-petofi-sziget-dronfotok-2018augusztus/>; letöltés: 2020.03.30.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arctic Council: Arctic Marine Shipping Assessment 2009 Report.
https://www.pame.is/images/03_Projects/AMSA/AMSA_2009_report/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf; letöltés: 2020.03.28.
- Arctic sea routes - Northern sea route and Northwest passage.
<https://www.grida.no/resources/7859>; letöltés: 2020.03.28.
- Arktika a világ legnagyobb jégtörő hajója.
<https://hajozas.hu/magazin/kulfold/arktika-oroszorszag-roszatom-a-vilag-legnagyobb-jegtoro-hajoja/>; letöltés: 2020.03.30.
- Australian Antarctic Strategy and 20 Year Action Plan.
http://www.antarctica.gov.au/__data/assets/pdf_file/0008/180827/20YearStrategy_final.pdf;
letöltés: 2020.03.30.
- Australia's new icebreaker – RSV Nuyina.
<http://www.antarctica.gov.au/icebreaker>; letöltés: 2020.03.30.
- Az orosz pénzügyminisztérium archívuma.
<https://historylib.minfin.ru/files/original/a2cb1d88bb45f3f00e11b62555daa90f.pdf>;
letöltés: 2020.04.07.
- Beaufort Gyre Exploration Project: Early Icebreakers (20th Century).
<https://www.who.edu/page.do?pid=66599>; letöltés: 2020.03.28.
- BRYANT, Dennis: SS Manhattan.
<https://www.maritimemagazine.com/blogs/post/ss-manhattan-13489>;
letöltés: 2020.04.24.
- CANNEY, Donald L.: Icebreakers and the U.S. Coast Guard.
https://media.defense.gov/2019/Jul/25/2002162249/-1/-1/0/ICEBREAKERS_D.%20CANNEY_1999.PDF; letöltés: 2020.03.27.
- CAPERTON MORTON, Mary:
Did the Medieval Warm Period welcome Vikings to Greenland?
<https://www.earthmagazine.org/article/did-medieval-warm-period-welcome-vikings-greenland>; letöltés: 2020.03.26.
- Contracts For April 23, 2019. A Pentagon hivatalos honlapján megjelent tájékoztatás.
<https://www.defense.gov/Newsroom/Contracts/Contract/Article/1822016/>;
letöltés: 2020.03.30.
- Datei: RIAN archive 186141 Nuclear icebreaker Arktika.jpg.
https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:RIAN_archive_186141_Nuclear_icebreaker_Arktika.jpg; letöltés: 2020.03.31.
- Delmár Emil, Walter és Tivadar Dunakotrási és Dunahajózási Vállalat.
http://www.hajoregiszter.hu/tarsasagok/belvizi/delmar_emil_walter_es_tivadar_dunakotrasi_es_dunahajozasi_vallalat/165; letöltés: 2020.04.09.
- Felújították a magyar jégtörő flottát, 22 hajó áll rendelkezésre.
<https://hajozas.hu/magazin/itthon/felujitottak-a-magyar-jegtoro-flottat-22-hajo-all-rendelkezesre/>; letöltés: 2020.03.30.

- HÁMORI Péter: Jégtörés és jégtörő hajók.
https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/jegtores_es_jegtoro_hajok; letöltés: 2020.03.30.
- History of Arctic Marine Transport (from AMSA Report 2009).
<http://www.arctis-search.com/tiki-index.php?page=History%20of%20Arctic%20Maritime%20Transport>;
letöltés: 2020.03.28.
- IACS honlapja.
<http://www.iacs.org.uk/>; letöltés: 2020.03.30.
- Ice Navigation in Canadian Waters.
<https://www.ccg-gcc.gc.ca/publications/icebreaking-deglacage/ice-navigation-glaces/page05-eng.html>; letöltés: 2020.03.26.
- Icebreaker Mackinaw.
<https://www.campmackinaw.com/news/events/icebreaker-mackinaw-70th-anniversary/>;
letöltés: 2020.03.28.
- Jégtörő hajók.
<https://www.foldkorul.hu/jegtoro-hajok/>; letöltés: 2020.03.30.
- KINTISCH, Eli: Why did Greenland's Vikings disappear?
<https://www.sciencemag.org/news/2016/11/why-did-greenland-s-vikings-disappear>;
letöltés: 2020.04.24.
- KOPRI (Korea Polar Research Institute) honlapja.
<https://eng.kopri.re.kr/eng/>; letöltés: 2020.03.30.
- KÖVÁRI László: Orosz északi irányú terjeszkedés és az orosz Északi Flotta. Felderítő Szemle, XVI. évfolyam 3–4. szám, 2017. pp. 138–158.
<https://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2017-3-4.pdf>; letöltés: 2020.03.24.
- LAGRONE, Sam: UPDATED: VT Halter Marine to Build New Coast Guard Icebreaker.
<https://news.usni.org/2019/04/23/vt-halter-marine-to-build-new-coast-guard-icebreaker>;
letöltés: 2020.03.30.
- List of operational icebreakers.
http://baltice.org/app/static/pdf/operational_icebreakers.pdf; letöltés: 2020.03.30.
- MADRIGAL, Alexis C.: 7 Things You Should Know About (Nuclear-Powered, Drone-Guided) Icebreakers.
<https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/01/7-things-you-should-know-about-nuclear-powered-drone-guided-icebreakers/251514/>; letöltés: 2020.03.28.
- MALIK, Kamaran: China launches first locally-made icebreaker.
<https://asiatimes.com/2019/07/chinas-launches-first-locally-made-icebreaker/>;
letöltés: 2020.03.30.
- Maritime Facts and Figures.
<http://www.imo.org/en/KnowledgeCentre/ShipsAndShippingFactsAndFigures/Pages/Default.aspx>; letöltés: 2020.03.30.
- FESCO Transportation Group – Krasin.
<https://web.archive.org/web/20120520225600/http://www.fesco.ru/en/assets/fleet-fesco/vessels/icebreakers/krasin/>; letöltés: 2020.03.28.

- Northwest Passage.
<https://www.history.com/topics/exploration/northwest-passage>; letöltés: 2020.03.26.
- O'ROURKE, Ronald: Coast Guard Polar Icebreaker Modernization: Background and Issues for Congress.
<https://fas.org/sgp/crs/weapons/RL34391.pdf>; letöltés: 2020.03.30.
- PARLOW, Anita: The ice is melting: Is Arctic shipping warming up?
<https://www.ajot.com/premium/ajot-the-ice-is-melting-is-arctic-shipping-warming-up>;
letöltés: 2020.03.30.
- Polar Icebreakers in a Changing World: An Assessment of U.S. Needs.
Washington, DC: The National Academies Press.
<https://doi.org/10.17226/11753>; letöltés: 2020.03.27.
- POLEFKA, Shiva: Icebreakers: Essential Assets for a Changing Arctic.
<https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2015/03/icebreakers-brief3.5.pdf>;
letöltés: 2020.03.30.
- Rárepültünk drónnal Bajára és az ott állomásozó jégtörő hajókra.
<https://hajozas.hu/magazin/itthon/baja-duna-sugovica-jegtorohajok-petofi-sziget-dronfotok-2018augusztus/>; letöltés: 2020.03.30.
- RISKÁ, Kaj: Design of ice breaking ships.
http://www.arctis-search.com/tiki-download_wiki_attachment.php?attId=190;
letöltés: 2020.04.24.
- Russia launches new nuclear-powered icebreaker in bid to open up Arctic.
<https://www.theguardian.com/world/2019/may/26/russia-launches-new-nuclear-powered-icebreaker-in-bid-to-open-up-arctic>; letöltés: 2020.03.30.
- Sea Ice Nomenclature.
https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=4651; letöltés: 2020.03.30.
- SHABAD, Theodore: Soviet nuclear ship reaches North Pole through arctic ice.
<https://www.nytimes.com/1977/08/18/archives/soviet-nuclear-ship-reaches-north-pole-through-arctic-ice.html>; letöltés: 2020.03.30.
- SHANKMAN, Sabrina: The U.S. Military Needed New Icebreakers Years Ago. A Melting Arctic Is Raising the National Security Stakes.
<https://insideclimatenews.org/news/03122018/national-security-arctic-icebreaker-funding-emergency-climate-change-coast-guard-military-readiness>; letöltés: 2020.03.30.
- Ships for navigation in ice. Det Norske Veritas AS, July 2016. p. 112.
<http://rules.dnvgl.com/docs/pdf/dnv/rulesship/2016-07/ts501.pdf>; letöltés: 2020.03.30.
- VESZELOV, Pavel: A hajózás meghosszabbítása.
Tengeri Múzeum – A Technika és Ifjúság magazin kiadványa, 1993. № 6. pp. 36–37.
https://web.archive.org/web/20110816091936/http://filologdirect.narod.ru/history/2006_04_03.pdf; letöltés: 2020.03.28.
- Wagenborg honlapja.
<https://www.wagenborg.com/>; letöltés; letöltés: 2020.03.30.

- WOODY, Christopher: The Coast Guard turned down a request for an Arctic exercise out of concern the US's only heavy icebreaker would break down and Russia would have to rescue it.
<https://www.businessinsider.com/coast-guard-arctic-freedom-of-navigation-exercise-polar-star-russia-2018-12>; letöltés: 2020.04.01.
- Балтийский завод.
<https://www.bz.ru/>; letöltés: 2020.03.30.
- Бриг, Денис: «Ермак» – первый в мире арктический ледокол.
Ко дню рождения адмирала Макарова.
<https://topwar.ru/89000-ermak-pervyy-v-mire-arkticheskiy-ledokol-ko-dnyu-rozhdeniya-admirala-makarova.html>; letöltés: 2020.03.28.
- Государственный научный центр Российской Федерации "Арктический и антарктический научно-исследовательский институт" - лидер российской полярной науки.
<http://www.aari.ru/main.php?lg=0&id=2>; letöltés: 2020.03.30.
- Корзинов, Николай: «Ермак»: первый арктический ледокол.
<https://www.pormech.ru/technologies/8734-s-parom-protiv-lda-pervyy-arkticheskiy-ledokol/>; letöltés: 2020.03.28.
- ОСК планирует передать заказчику ледокол "Арктика" в мае 2020 года.
<https://tass.ru/ekonomika/6311298>; letöltés: 2020.03.30.
- Первый в мире ледокол – Ермак.
<https://top-voprosov.ru/events/pervyy-v-mire-ledokol-ermak>; letöltés: 2020.03.30.
- Российский морской регистр судоходства.
<https://rs-class.org/>; letöltés: 2020.03.30.

AZ EURÓPAI UNIÓ ÁLTALÁNOS ADATVÉDELMI RENDELETÉNEK (GDPR) EGY ÉRTELMEZÉSE A BLOKKLÁNCALAPÚ RENDSZEREKBE

Bevezetés

A GDPR¹ hatályba lépését követően számos szakterülettel és technológiával kapcsolatban merültek fel kérdések. Alapvetően és meghatározóan az elsődleges probléma az volt, hogy a GDPR-t pontosan hogyan kell értelmezni az adott technológián, valamint érinti-e az egyes új technológiákat és eljárásrendeket, folyamatokat (technológiai és üzleti vonalon egyaránt). Ez a kérdés akkor merült fel, amikor az adott technológia sajátossága miatt a személyes adatok kérdése is felmerült a kontextusban.

Másodsorban a blokklánc-technológia vonatkozásában fogalmazódott meg számos kérdés. A GDPR hogyan alkalmazható a blokklánc-technológiára? Értelmezhető-e, illetve annak területi és anyagi hatálya meddig terjed ki? A személyes adatok meghatározása ezen technológia alkalmazása során hogyan értelmezhető, ideértve az anonimizálással és az álnevesítéssel kapcsolatos különféle kérdéseket is.

További sarkalatos pont a személyes adatok blokklánc-technológia útján történő kezelésével kapcsolatos szerepek meghatározása volt. Kik az adatkezelők, adatgazdák? Az adatkezelés jogalapja a technológia alkalmazása során hol értelmezhető? Milyen a blokklánc-technológia és a GDPR által meghatározott alapelvek (célhoz kötöttség, adattakarékosság elve) egymáshoz való viszonya? Hogyan alakul az érintetti jogok gyakorlása (különös tekintettel a *törléshez való jogra* és a *helyesbítéshez való jogra*).

Problémafelvetés

A digitalizáció és az információs társadalom gyors előretörése következtében egyre több új technológia jelenik meg, amelyben a GDPR követelményeit értelmezni kell. Az e-kereskedelemben és az e-gazdaságban egyre több az olyan platform, információmegosztó alkalmazás, amely személyes adatokat használ, továbbít, esetleg tárol. Mivel a rendelet általános alapvetéseket és szabályokat fogalmaz meg, ezért minden egyes esetre (technológiára és informatikai megoldásra) külön-külön kell értelmezni.

¹ General Data Protection Regulation – Általános Adatvédelmi Rendelet.
Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:02016R0679-20160504&from=HU>;
letöltés: 2019.10.27.

Európai Parlament

Az Európai Parlament (EP) már vizsgálta az egyre terjedő blokklánc-technológia és a GDPR egymáshoz való viszonyát és összefüggéseit.² Ezzel kapcsolatban több kérdés is felmerült már, ugyanis a GDPR követelményei és a blokklánc-technológia között ütközések vannak. A technológia bemutatása alapján megállapítható, hogy blokklánc-technológia esetében bizonyos általános megállapításokat lehet tenni és következtetéseket lehet levonni, de minden esetben el kell végezni egy részletesebb elemzést, amely a konkrét technológiai megoldás jellemzői alapján vizsgálja az adatvédelmi megfelelés kérdését.

Tudományos fórumok, tanulmányok

A GDPR alkalmazhatósági kérdése az okosvárosok és az IoT-eszközök,³ illetve a blokklánc összefüggésében is felmerült már,⁴ amiről tanulmány és számos új megvalósíthatósági koncepció is készült. A tanulmányok hipotézisei szerint a központosított adatgyűjtő és adatfeldolgozó rendszerek sérülékenyek a rendelkezésre állás, integritás és adatbiztonság szemszögéből.

Ez a legjobban az okosvárosok vonatkozásában mérhető, ahol a lakosság nagyszámú IoT-eszközt használ folyamatosan a mindennapi életéhez. Valamint maga a város is egy nagy méretű hálózat, ahol szenzorok, ipari vezérlőrendszerek, okosháztartások valamint önvezető járművek biztosítják a rendszer részére a nagy mennyiségű adattömeget. Viszont a centralizált rendszerben a felhasználó nem feltétlenül tudja, hogy pontosan hol is tárolják az adataikat. Esetlegesen felmerülhet az is, hogy a szenzorokból beérkező adatok az okosváros összekötött rendszerén belül a közösségi média tartalomszolgáltatóihoz kerül. Emellett az okosvárosok esetében a lakosságtól begyűjtött adatok az intelligens transzportálózaton (ITS⁵) keresztül a közüzemi, katasztrófavédelmi rendszerekbe, vagy akár harmadik fél hálózatába is eljuthatnak. Emellett probléma még az, hogy egy nagy méretű kibertámadás vagy műszaki meghibásodás esetében az összes szolgáltatás megbénul. Arról már nem is beszélve, hogy az okosváros a működése során tárolja, feldolgozza és használja a lakosság eszközei által megküldött adatokat, így mondhatni az egész rendszer a GDPR szabályai alá esik.

² Blockchain and the General Data Protection Regulation Can distributed ledgers be squared with European data protection law? EPRS | European Parliamentary Research Service Scientific Foresight Unit (STOA) PE 634.445 – July 2019.

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU\(2019\)634445_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU(2019)634445_EN.pdf); letöltés: 2019.12.04.

³ Internet of Things – a dolgok internete olyan különböző, egyértelműen azonosítható elektronikai eszközöket jelent, amelyek képesek felismerni valamilyen lényegi információt és azt egy internetalapú hálózaton egy másik eszközzel kommunikálni.

⁴ MAKHDOOM, Imran – ZHOU, Ian – ABOLHASAN, Mehran – LIPMAN, Justin – NI, Wei. PrivySharing: A Blockchain-based framework for privacy-preserving and secure data sharing in smart cities. Computers & Security, Volume 88, January 2020, 101653.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016740481930197X?via%3Dihub>; letöltés: 2019.12.04.

⁵ Intelligent Transportation Systems.

Számos kutató foglalkozik azzal, hogy a blokklánc-technológiát integrálja az IoT-eszközök működésébe. Elsődleges céljuk, hogy létrehozzanak egy olyan decentralizált, blokkláncalapú adattovábbító keretrendszert, amely még a GDPR szabályainak is megfelel.⁶

A blokklánc megfelelésségi elemzése során a személyes adatok közül az egészségügyi adatok kiemelt hangsúlyt kapnak a vizsgálatok során. A blokkláncban tárolt egészségügyi adatokkal több tudományos cikk is foglalkozott már.⁷ Ezzel kapcsolatban számos koncepció látott napvilágot. Ilyen például a MedSBA-séma, amely attribútumalapú titkosítás⁸ segítségével védi a betegek magánéletét és ellenőrzést biztosít részükre a saját orvosi adatik felett. A MedSBA-sémában az attribútumalapú titkosítás, a blokklánc elosztott architektúrája, valamint a felhőtárrendszer⁹ biztosítja a felhasználók részére adataik felett a teljes kontrollt, illetve az adatbiztonságot is.¹⁰

Magyar jogszabályi környezet

A magyar jogszabályok tekintetében már kiadásra került egy hatósági állásfoglalás. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatósághoz (NAIH) intézett konzultációs beadványában egy magyar állampolgár állásfoglalást kért a bitcoin virtuális fizetőeszköz és az alapját képező blokklánc-technológia használatával kapcsolatban felmerülő adatvédelmi kérdésekre vonatkozóan.

A NAIH több szempontból vizsgálta a kérdést. A szakhatóság álláspontja szerint: *„A Bitcoin-rendszerben a blokklánc-technológiát egy olyan virtuális fizetőrendszer kifejlesztésére használták fel, amely anonim módon használható, mivel az egyes érmékkel végzett műveletek kivitelezéséhez nincs szükség személyes adatok megadására. Ettől függetlenül elképzelhető olyan blokklánc-technológiát használó rendszer is, amelyben a blokkokat személyes adatok tárolására is felhasználják, így például a blokkban tárolt, alapvetően fizetésre használt adatokhoz személyes adatokat is kapcsolnak.”*¹¹

⁶ Például a SpeedyChain.

⁷ POURNAGHI, Seyed Morteza – BAYAT, Majid – FARJAMI, Yaghoob: MedSBA: a novel and secure scheme to share medical data based on blockchain technology and attribute-based encryption. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, (2020).

<https://link.springer.com/article/10.1007/s12652-020-01710-y>; letöltés: 2020.02.03.

⁸ Az attribútumalapú titkosítás egyfajta nyilvános kulcsú titkosítás, amely a felhasználói attribútumokat nyilvános kulcsként alkalmazza. A felhasználói azonosítás specifikus attribútum, így implicit módon magában foglalja az identitásalapú titkosítást is.

⁹ Ebben a konkrét esetben a felhőtárhely a hatékonyság és flexibilitás miatt szerepel. A MedSBA-sémában CP-ABE (Ciphertext – Policy Attribute Based Encryption) és KP-ABE titkosítás használnak.

¹⁰ YU, Shucheng – WANG, Cong – REN, Kui – LOU, Wenjing: Attribute Based Data Sharing with Attribute Revocation. ASIACCS '10: Proceeding of the 5th ACM Symposium on Information, Computer and Communications Security. April, 2010. pp. 261–270.

<https://dl.acm.org/doi/10.1145/1755688.1755720>; letöltés: 2020.02.03.

¹¹ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság állásfoglalása a blokklánc („blockchain”) technológia adatvédelmi összefüggéseivel kapcsolatban.

https://www.naih.hu/files/Adatved_allasfoglalas_naih-2017-3495-2-V.pdf; letöltés: 2020.02.03.

Nemzetközi környezet

A kérdéssel a Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL), az US National Institute of Standards and Technology's (NIST) és az European Union Blockchain Observatory and Forum's (EUBOF) tanulmányai, valamint **Bereczki Tamás** és **Liber Ádám**, a Baker McKenzie¹² adatvédelmi és adatbiztonsági kérdésekben jártas szakértői is foglalkoztak. Ha ezeket a megállapításokat összefoglaljuk, akkor elmondható, hogy a blokkláncban lévő egyes blokkokat elvben személyes adatok tárolására is fel lehet használni.

Az adatfelhasználók és az adatkezelők szempontjából vizsgálva elsőként tisztázandó, hogy az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény szerint adatkezelőnek elsősorban az a személy minősül, aki a személyes adatok kezelésének célját meghatározza, az erre vonatkozó döntéseket meghozza és végrehajtja. Mivel a blokklánc decentralizált technológia, ahol nincs olyan központi hatóság vagy személy, amely vagy aki felügyeleti jogot gyakorol a rendszer működése és az adatokkal végzett tranzakciók felett, ezért megállapítható, hogy az adatok kezelését gyakorlatilag az egyes felhasználók végzik.

Blokklánc és a személyes adat

Minden egyes felhasználó, aki blokkokat és abban tárolt adatokat ad hozzá a rendszerhez, egyben adatkezelőnek minősül. Később a rendszerhez adatokat hozzáadó felhasználó kizárólagos rendelkezési jogosultságot kap a blokkokban tárolt adatai felett, így ő határozhatja meg, hogy az adatokat mely tranzakciók kivitelezéséhez fogja felhasználni. Amennyiben a tranzakciók révén a blokkban tárolt személyes adatok feletti rendelkezési jogosultság átadásra kerül egy másik felhasználónak, onnantól kezdve ez a felhasználó szerez az adatok felett kizárólagos rendelkezést, így ő fog adatkezelőnek minősülni. Ebből véleményem szerint az következik, hogy aki a blokklánc-technológiát alkalmazza – személyes és üzleti adatokkal kapcsolatban – minden esetben adatkezelőnek minősül.

A blokkláncban (kódolt formában) tárolt személyes adatok kezelésének jogalapját a jelenleg hatályos jogszabályok alapján többek között az érintett hozzájárulása vagy a felhasználó jogos érdeke képezheti.¹³ Ha az érintett nem járul hozzá ahhoz, hogy a személyes adatait a blokkban tárolt adatok felett rendelkező felhasználó tárolja, illetve azokkal műveleteket végezzen, továbbá a felhasználó az adatkezeléssel kapcsolatban jogos érdeket sem tud bizonyítani, úgy az adatkezelés nem lehet jogszerű.

A blokklánc-technológia kapcsán a joghatóság kérdését tehát annak az előkérdésnek a tisztázása dönti el, hogy az adatok kezelésének célját meghatározó adatkezelő mely állam területén végzi az adatok kezelését (ebben az esetben véleményem szerint a decentralizáltság miatt nem kell figyelembe venni ezt a

¹² Néhány lépés a GDPR-nak megfelelő blokklánc megtervezéséhez.
<http://muszaki-magazin.hu/2019/01/24/nehany-lepes-gdpr-nak-megfelelo-blokk-lanc-megtervezesehez-baker-mckenzie/>; letöltés: 2020.02.03.

Baker McKenzie. <https://www.bakermckenzie.com/en/locations/emea/hungary>; letöltés: 2020.02.03.

¹³ GDPR 6. cikk (1) bekezdés a) és f) pontok.

paramétert, ha esetleg több ország területén zajlik a feldolgozás). Ez a blokklánc-technológiára levetítve az az állam lesz, ahol az adatkezelő az adatok kezelésére vonatkozó műveleteket végzi, így például tranzakciós utalási parancsokat ad ki, hozzáfér a blokkláncban és ahhoz adatokat ad hozzá (pl. a Bitcoin-rendszer kapcsán „érméket bányász ki”), illetve a műveletek végzésére vonatkozó utasításokat kiadja. A blokkláncban tárolt adatok „fizikai” helye ebből a szempontból irreleváns, mivel maga a rendszer teljes mértékben decentralizált, így ez nem képezheti a jogi vizsgálat alapját sem.

A kriptopénz bányászatával kapcsolatban a francia CNIL-nek alapvetően hasonló az álláspontja,¹⁴ de az infrastruktúrát kiszolgáló személyek véleményük szerint nem tartoznak az adatkezelők közé. A CNIL iránymutatása értelmében minden olyan személy/felhasználó, aki vagy amely jogosult a blokklánc kiegészítésére, illetve a kriptovaluta-bányászok által küldött adatok hitelesítésére, adatkezelőnek minősül. Viszont akik a blokkláncrendszer fizikai infrastruktúráját biztosítják, már nem tartoznak az adatkezelők körébe. A *smart contract* programozók, illetve a kriptovaluta-bányászok, akik más adatkezelők nevében kezelnek személyes adatokat, adatfeldolgozóknak tekintendők. Azok a természetes személyek viszont, akik nem szakmai vagy üzleti tevékenységük keretében visznek fel személyes adatokat a blokkláncba, nem adatkezelők vagy adatfeldolgozók, így rájuk nem vonatkoznak a GDPR előírásai. Véleményem szerint a blokklánc esetében a feladatkörök azonosítása során viszont igencsak lehetnek átfedések az egyes munkakörök kapcsán.

Az elfeledtetéshez való jog gyakorlása viszont a blokklánc sajátosságaira tekintettel teljességgel lehetetlen, mivel a blokklánc alapvetése, hogy minden előző blokk tartalmazza a teljes főkönyvet. A CNIL ezért e jog érvényesülése, illetve a blokklánc-technológia GDPR-nak való megfelelése érdekében azt javasolja, hogy az adatkezelők ebben az esetben alkalmazzanak úgynevezett hash technológiát,¹⁵ azaz a személyes adatokat alakítsák át egy olyan alfanumerikus kóddá, amely nem teszi lehetővé azok visszaállítását, visszafejtését. Véleményem szerint az átalakítás változatlanul nem jelent törlést.

Az adatkezelő meghatározása mellett a GDPR-megfelelőséget illetően különbséget kell tenni a blokkláncrendszer típusai között is. A blokklánc-hálózatoknak alapvetően két típusa van. A nyitott, vagyis bárki számára hozzáférhető blokklánc (kriptopénzek) előnye, hogy mivel az adatok valamennyi felhasználó számítógépén rögzítésre kerülnek, ezért a tranzakciók meghamisítása gyakorlatilag lehetetlen. A magán blokklánc vagy engedélyhez kötött, azaz résztvevők meghatározott csoportja számára elérhető rendszer ezzel szemben centralizált hálózatnak minősül, hiszen

¹⁴ A francia felügyeleti hatóság (CNIL) iránymutatást bocsátott ki a blokkláncok adatvédelmi megítélésével kapcsolatban. A dokumentum alapvetően négy területet jár körbe: az adatkezelő-adatfeldolgozó, a kockázatkezelés, az érintetti jogok, illetve az adatbiztonság kérdéskörét. Blockchain and the GDPR: Solutions for a responsible use of the blockchain in the context of personal data. <https://www.cnil.fr/en/blockchain-and-gdpr-solutions-responsible-use-blockchain-context-personal-data>; letöltés: 2020.01.31.

¹⁵ A hash függvények az informatikában használt olyan eljárások, amelyekkel bármilyen hosszúságú adatot adott hosszúságra képezhetünk le. Az így képezett adat neve hash/hasító érték. Ezek az algoritmusok az 1980-as évek legvégén az elektronikus aláírás megjelenésével jelentek meg. A hasító függvényeket a számítástechnikában – elsősorban a tárolási technikában – már az 1950-es évek elején használták.

egyetlen csoport látja el a teljes hálózat felügyeletét. Utóbbi esetében a hálózatot létrehozó szervezet az adatkezelő, és egyértelmű felelősséggel tartozik a GDPR betartásáért.

A nyitott blokklánc-hálózatban adatkezelőnek minősül minden olyan személy és szervezet, aki, illetve amely uniós személyes adatokat ad a hálózathoz, ezért felelős a GDPR betartásáért. Emellett minden nyitott vagy engedélyhez kötött blokkhálózat minden csomópontja minimum egy adatfeldolgozónak vagy adatkezelőnek minősül, függően a blokkhálózat irányításának módjától.

A GDPR és az okosszerződések

Az okosszerződés (*smart contract*¹⁶) egy olyan program/szerződés/algorithmus, amely a felek által előre meghatározott feltételek érvényesülése esetén automatikusan teljesül, és ez a szerződés megszeghetetlen, visszamenőleg pedig nem módosítható. Ennek a rendszernek a biztonságát, hitelességét és megszeghetetlenségét az a blokklánc-rendszer biztosítja, amelyen azt megírták.

Automatizált adatkezelés

A GDPR a manuálisan végzett adatkezelések tekintetében tartalmaz megszorító rendelkezést. A kézi, azaz nem automatizált adatkezelések esetében a rendelet hatálya csak azokra az adatokra terjed ki, amelyek valamely nyilvántartási rendszer részei, vagy amelyek kezelése nyilvántartási céllal történik. Azt, hogy mi minősül nyilvántartási rendszernek, a GDPR 4. cikk 6. pontja határozza meg.¹⁷ A nyilvántartás fogalma tehát elég tágan értelmezhető.

A műszaki megvalósítás kérdései

Az okosszerződés, amelynek célja a szerződés megkötésének és teljesítésének egyszerűsítése, jelentős időt és költséget takarít meg a szerződő felek számára szinte minden esetben. Az okosszerződések alkalmazását a blokklánc teszi lehetővé. Az okosszerződések nem csak a szerződés létrejötte szempontjából különböznek a hagyományos szerződésektől. Igazi specialitásuk abban mutatkozik meg, hogy a felek által rögzített feltételek megvalósulásakor a szerződések automatikusan teljesedésbe mennek. Minden egyes szerződés egy önálló blokkot alkot, amelyek egyedi hashazonosítókön keresztül kapcsolódnak egymáshoz. Az okosszerződés is szerződésnek minősül, de a szerződés kereteit nem írásban rögzítik, hanem szoftveres formában kerülnek leírása (algorithmus formájában¹⁸). Ez teszi lehetővé a szerződésben foglaltak automatikus végrehajtását is. Az okosszerződések

¹⁶ A fogalmat Nick Szabo alkotta meg 1994-ben, aki az okosszerződést olyan tranzakciós protokollként határozta meg, amely végrehajtja a szerződési feltételeket. Az Ethereum az első olyan blokklánc-technológia, amely a nem központosított alkalmazású platformok közé sorolható. Az Ethereum kedvező tulajdonságai miatt nagyon népszerűvé vált az okosszerződések programozásában, ráadásul elszámolási egységként (ether), azaz pénzként is tud viselkedni.

¹⁷ GDPR 4. cikk 6. pont szerinti nyilvántartási rendszer: a személyes adatok bármely módon – centralizált, decentralizált vagy funkcionális vagy földrajzi szempontok szerint – tagolt állománya, amely meghatározott ismérvek alapján hozzáférhető.

¹⁸ Egyes szakmai körökben inkább a scriptek megírásához hasonlítják, ahol maga a feltétel paramétere a változó.

alkalmazása elsősorban azokban az esetekben mutatkozik kézenfekvőnek, amikor a feleknek nincs lehetőségük, vagy nem áll érdekükben a személyes kapcsolatfelvétel, valamint nehezen határozható meg vagy kényszeríthető ki az alkalmazandó jog (több országon vagy szervezeten átívelő szerződés).

Blokklánc mint adatvédelmi megoldás¹⁹

A kiberbiztonsági trendek (kiemelten a személyes és az üzleti adatok védelme) egy érdekes evolúción mennek át napjainkban, és ez a folyamatos fejlődés nem áll meg várhatóan a közeljövőben sem. Az elmúlt években egyre nagyobb hangsúlyt kaptak azok az incidensek, ahol a személyes vagy érzékeny üzleti adatok kiszivárogtak, jelentős anyagi kárt okozva ezzel. A jelenlegi – saját infrastruktúra segítségével vagy harmadik fél által biztosított – biztonsági megoldásminták mellett megjelent egy új koncepció is.

Problémafelvetés

A magánszemélyeknek egyre nagyobb igényük van arra, hogy interneten megadott vagy tárolt személyes vagy üzleti adataik biztonságban legyenek. A különböző kormányok által folytatott megfigyelési kampányok, valamint a kiberbűnözői csoportok tevékenysége során magasabb igények keletkeztek. Emellett a felhasználók nem bíznak a harmadik fél által biztosított jelenlegi technológiákban.

A felhasználók (magánszemélyek) részéről a következő problémák merülhetnek fel a harmadik fél által centralizált módon tárolt adatok tekintetében:

1. Adatszivárgás vagy adatvesztés: ennek során a felhasználók személyes adatai például egy hibásan beállított szoftver vagy kibertámadás következtében illetéktelen kezekbe kerülhetnek.
2. Az adattulajdon joga: a felhasználó nem rendelkezik tulajdoni joggal a saját adatai felett.
3. Transzparencia hiánya: a felhasználó nem tudja a saját adatait auditálni, mivel annak kezelése átláthatatlan.

Az új koncepció szerint a személyes és üzleti adatokat egy decentralizált adatrögzítő-menedzsment rendszer tárolja, ami teljes mértékben a felhasználó irányítása alatt áll, harmadik fél által használt alkalmazás nem fér hozzá az adatokhoz. A decentralizáció pedig biztosítja azt, hogy kormányzati vagy hatósági hozzáférés nincs a rendszerhez. A koncepcióban emellett szerepel egy olyan protokoll, amely a blokklánc-technológiát egy automatizált hozzáférés-menedzsment rendszerré alakítja át, ezzel biztosítva a hitelességet és a sérthetlenséget.

¹⁹ ZYSKIND, Guy – NATHAN, Oz – PENTLAND, Alex 'Sandy': Decentralizing Privacy: Using Blockchain to Protect Personal Data. 2015 IEEE Security and Privacy Workshops (SPW), May 21 2015 to May 22 2015, San Jose, CA, USA. pp. 180–184.
<https://www.computer.org/csdl/proceedings-article/spw/2015/9933a180/17D45Xtvp8w>; letöltés: 2020.01.31.

A fent említett koncepció egyik nagy előnye például, hogy használható egy választási rendszer alapjaként, ahol az egyes felhasználók mobil végberendezéseiken keresztül belépnek a választási rendszerbe. Maga a belépés is már a blokklánc függvénye, mert ebben az esetben a hitelesítési folyamat is blokkláncban zajlik. Ott anonim módon meghozzák döntésüket, aminek adatai rögzítésre kerülnek az elosztott rendszerben. A blokkláncrendszerbe táplált nyers adatok (szavazó és szavazat) nem nyerhetők ki, csak az adott algoritmus (számítás) eredménye, ami pedig a beérkezett szavazatok összesített száma. Ezzel biztosítja azt, hogy a szavazást külső (harmadik fél) nem módosította.

Gyakorlati felhasználás

Az Etherisc egy német alapítású, decentralizált biztosításokkal foglalkozó vállalat. Jelenleg több működő blokkláncalapú megoldást biztosít a felhasználók részére. Ilyen az ethereumon alapuló biztosítás, amely érzékeli, ha a biztosított lekészte a repülőgépét, és automatikusan fizet az ügyfélnek. Emellett rendelkeznek egy ethereum alapú szociális biztosítási lehetőséggel is, amely bizonyos események esetén fizetési teljesítést von maga után. Alapvetően a fenti minta szinte bármely biztosításra ráhúzható sablon. Ebben az esetben a kérdés az, hogy a biztosított felek személyes és üzleti adatait hol tárolja a rendszer.

A Blockchain Insurance Industry (B3i) egy viszontbiztosítók és biztosítók által létrehozott konglomerátum, amelynek célja a blokklánc-technológia gyakorlati alkalmazásának kutatása. A csoportnak tagjai többek közt a Magyarországon jelen lévő Aegon, Allianz és Generali is. Eddig főleg egy IBM Hyperledgeren alapuló technológia adaptációját tesztelték egy természeti katasztrófákra szóló biztosításon.

A Dynamis egy személyek közötti biztosítással foglalkozó tőkehiányos vállalkozás (startup). Munkanélküliségi biztosításukat egy ethereumalapú okosszerződés garantálja, amelyet munkáltatók és munkavállalók is köthetnek. Munkavállalók esetén a biztosító átvállalja a végkielégítést, ha elbocsátás történik, munkáltatók esetén pedig akkor fizet, ha felmondanak az adott alkalmazottnak, vagy az tartósan munkanélküli lesz. A biztosítási díjat dinamikusan csökkentik, ha kárkifizésekre nincs szükség.

Okosszerződések a bankokban

A svájci UBS évekkel ezelőtt kezdett el dolgozni egy ethereumalapú „okoskötvény”-rendszeren (*smart bond*), amely egy kötvény minden életciklusát és funkcióját teljesíteni tudta – vagyis egy okosszerződéssel keresztül képes volt nyilvántartani és kifizetni a kamatokat, majd visszafizetni a kötvény névértékét is. A pénzügyi világ végül – elmondásuk szerint a technológia korszerűtlensége miatt – nem volt elégedett az eredménnyel, viszont az okosszerződésekhez kötött pénzügyi eszközökben továbbra is lehet fantázia (számos kisebb-nagyobb cég a világ minden részén dolgozik a technológia adaptációján).

Az ausztrál Commonwealth egy hasonló projektről tett bejelentést: a blokklánc-technológia segítségével sikeresen államkötvényeket bocsátott ki, igaz, a kötvénykibocsátás még teljesen tesztkörnyezetben, tesztbefektetőkkel zajlott. Az éles kötvénykibocsátáshoz még felügyeleti engedély szükséges. A „virtuális kriptokötvényeket” a bank zárt rendszerén bocsátották ki, a platform a kibocsátás teljes folyamatát képes kezelni. Ezen keresztül hirdették meg őket, a bank folyamatosan valós időben látta a beérkező ajánlatokat, majd az ajánlatok automatikus elfogadását és a kötvények azonnali jóváírását is az okosszerződés kezelte.

Főbb megállapítások

- A GDPR akkor értelmezhető a blokklánc-technológiát alkalmazó rendszerek esetében, ha egyértelműen azonosíthatóak a rendszerelemek közül a személyes adatokat tartalmazó adatbázisok vagy nyilvántartások.
- A GDPR hatályával kapcsolatos vizsgálatot minden esetben el kell végezni a rendszeren, kiemelten az adatkezelő tekintetében, mivel különbséget kell tenni az adatkezelő és az informatikai infrastruktúrát fenntartó személyek között (akik nem minősülnek adatkezelőknek).
- A jelenlegi blokklánc-technológia nem teljes mértékben biztosítja a GDPR egyik fontosabb kritériumát, miszerint nem lehet visszamenőlegesen adatot törölni a rendszerben.
- A rendelkezésre álló információk alapján az adatok védelmének fő eszköze ebben az esetben a decentralizáció és ennek köszönhetően a felhasználók általi erősebb kontroll lehet az adatok fölött.
- Megállapítom, hogy az internet tudatos felhasználói körében egyre jobban terjed az igény a saját személyes adatok feletti kontroll megszerzésére. A blokklánc-technológia a szolgáltatók szemszögéből erre egyes esetekben megoldást nyújt. Az attribútumalapú titkosítás, a felhőben tárolt nyers adatok és a blokkláncalapú szolgáltatások lehetőséget biztosítanak arra, hogy a felhasználók saját maguk kezeljék adataikat, de mégis igénybe tudják venni napjaink korszerű okos szolgáltatásait.

Biztonsági kockázatok

Minden új bevezetésre váró technológiához hasonlóan a blokklánc-technológia is számos biztonsági kockázatot rejt magában. A blokkláncalapú új sémák esetében hatványozottan jelentkezik a probléma a műszaki meghibásodások és a kibertámadások vonatkozásában. Ha a kiszolgáló infrastruktúrát vagy az adatokat tároló rendszert éri a támadás vagy a meghibásodás, akkor az egész rendszer működésképtelenné válik.

Az adatkezelő és az adatfeldolgozó személyét minden egyes esetben külön vizsgálat alá kell venni.

A blokkláncalapú megoldásoknak (kriptopénz, okosszerződés) nincs fizikai formájuk, kizárólag elektronikus formában a hálózaton léteznek.

A kriptopénzek esetében nincs fundamentális értéke, és nehezen váltható át olyan érték-hordozó termékre, mint például a nemesfémek.

A kereslet-kínálatot nem egy központi felügyeleti szervezet határozza meg.

Kitekintés

Amellett, hogy a blokklánc-technológiával kapcsolatban számos kérdés merült fel, vitathatatlan, hogy a blokklánc a jövő technológiai alapját képezi. Főleg, ha ez megfelel a GDPR követelményeinek is. Hiszen a blokklánc alapját képezi (IoT, okosszerződések) és képezheti az alábbi pontoknak:

- közösségi gazdaság;
- közösségi finanszírozás (P2P fizetések);
- kormányzat;
- ellátásilánc-audit (az elosztott főkönyv segítségével a termékek életciklusa jól nyomon követhető; a transzparencia blokklánc-alapú dátum és helyszín időbélyeggel látja el a terméket, egyben ez a termék attribútuma is);
- adattárolás;
- predikciós piaci rendszer;
- szellemi tulajdon védelme (az okosszerződések segítségével automatizálhatóvá válik az újonnan létrehozott tartalmak adásvétele, ezzel kiiktatva a jogtalan fájlmásolást és a redisztribúciót);
- lokális energiaelosztási rendszerek (a technológia segítségével értékesíteni lehet a megújuló energiaforrásból származó mikrorendszerek és lokális mikrohálózat által generált energiát);
- AML és KYC (a pénzmosás elleni harc keretén belül a blokklánc kiválóan alkalmazható; a pénzügyi intézetek napjainkban nagy forrásigényű, munkaintenzív többlépcsős eljárást alkalmaznak minden egyes új ügyfélnél; a KYC-költségek jelentősen csökkenthetők lennének a blokklánc alkalmazásával az intézményen felüli ügyfélhitelesítés keretében, ezzel egyidejűleg jelentősen csökkenne a monitoring költsége és hatékonyan nőne az elemzés hatékonysága is);
- személyes adatkezelés;
- föld- és ingatlanregiszter (a blokklánc mint nyilvánosan hozzáférhető főkönyv alkalmas nyilvántartási adatok kezelésére, például az ingatlanok és földek hovatartozásának vezetésére egyaránt; a földek tulajdonjogával kapcsolatban számos visszaélés történik, függetlenül a központosított nyilvántartások folyamatos ellenőrzésétől);
- tőzsdei ügyletek (apeer-to-peer ügyletek azonnal megerősítődnek és végrehajtnak, ennek segítségével a közvetítők, elszámolóházak, auditorok és forrásbiztosítók kimaradnak a körből).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság állásfoglalása a blokklánc („blockchain”) technológia adatvédelmi összefüggéseivel kapcsolatban.
https://www.naih.hu/files/Adatved_allasfoglalas_naih-2017-3495-2-V.pdf;
letöltés: 2020.02.03.
- Baker McKenzie.
<https://www.bakermckenzie.com/en/locations/emea/hungary>; letöltés: 2020.02.03.
- Blockchain and the GDPR: Solutions for a responsible use of the blockchain in the context of personal data.
<https://www.cnil.fr/en/blockchain-and-gdpr-solutions-responsible-use-blockchain-context-personal-data>; letöltés: 2020.01.31.
- Blockchain and the General Data Protection Regulation Can distributed ledgers be squared with European data protection law? EPRS | European Parliamentary Research Service Scientific Foresight Unit (STOA) PE 634.445 – July 2019.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU\(2019\)634445_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU(2019)634445_EN.pdf); letöltés: 2019.12.04.
- General Data Protection Regulation – Általános Adatvédelmi Rendelet.
Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:02016R0679-20160504&from=HU>; letöltés: 2019.10.27.
- MAKHDOOM, Imran – ZHOU, Ian – ABOLHASAN, Mehran – LIPMAN, Justin – NI, Wei. PrivySharing: A Blockchain-based framework for privacy-preserving and secure data sharing in smart cities. *Computers & Security*, Volume 88, January 2020, 101653.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016740481930197X?via%3Dihub>;
letöltés: 2019.12.04.
- Néhány lépés a GDPR-nak megfelelő blokklánc megtervezéséhez.
<http://muszaki-magazin.hu/2019/01/24/nehany-lepes-gdpr-nak-megfelelo-blokk-lanc-megtervezesehez-baker-mckenzie/>; letöltés: 2020.02.03.
- POURNAGHI, Seyed Morteza – BAYAT, Majid – FARJAMI, Yaghoob: MedSBA: a novel and secure scheme to share medical data based on blockchain technology and attribute-based encryption. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, (2020).
<https://link.springer.com/article/10.1007/s12652-020-01710-y>; letöltés: 2020.02.03.
- YU, Shucheng – WANG, Cong – REN, Kui – LOU, Wenjing: Attribute Based Data Sharing with Attribute Revocation. *ASIACCS '10: Proceeding of the 5th ACM Symposium on Information, Computer and Communications Security*. April, 2010. pp. 261–270.
<https://dl.acm.org/doi/10.1145/1755688.1755720>; letöltés: 2020.02.03.
- ZYSKIND, Guy – NATHAN, Oz – PENTLAND, Alex 'Sandy': Decentralizing Privacy: Using Blockchain to Protect Personal Data. *2015 IEEE Security and Privacy Workshops (SPW)*, May 21 2015 to May 22 2015, San Jose, CA, USA. pp. 180–184.
<https://www.computer.org/csdl/proceedings-article/spw/2015/9933a180/17D45Xtvp8w>;
letöltés: 2020.01.31.

E SZÁMUNK TARTALMA

DR. VIDA CSABA ALEZREDES

A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY HATÁSA A BIZTONSÁGRA – PARADIGMAVÁLTÁS A BIZTONSÁGI RENDSZERBEN

A szerző a tanulmányában a 2019-ben kitört COVID-19 koronavírus-járvány biztonsági következményeit és hatásait elemzi. Megállapítja, hogy a járvány biztonsági tényező és a biztonság hatásalapú elemeihez tartozik, amelyek között biztonsági fenyegetésnek minősíti. A járvány alapvető mértékben befolyásolja a biztonság szintjeit és dimenzióit, így napjainkat teljes mértékben befolyásolva egyfajta fedőréteget biztosít a jelenlegi biztonsági rendszerre. A járvány biztonsági mátrixának vizsgálata alapján levonja azt a következtetést, hogy paradigmaváltás következett be a biztonság területén. Kettős paradigmaváltással kell számolni, mivel a biztonság egészségügyi dimenzióját követően a járvány után átfogó gazdasági válság gyakorol negatív hatást a biztonság gazdasági dimenziójára. Elemzi a koronavírus-járvány jellegzetességeit, természetesen biztonsági elméletek oldaláról, választ kíván adni arra, hogy a nemzetek miért reagálnak olyan hevesen a járványra. A tanulmány végén egyfajta jövőképet vázol fel a válság hatásainak figyelembevételével.

Kulcsszavak: biztonság, egészségügyi biztonság, biztonság rendszere, nemzetközi kapcsolatok, biztonsági paradigmaváltás, járványok.

DR. BABOS TIBOR EZREDES –
SZAKALI MIKLÓS ALEZREDES

MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGA A TRANSZATLANTI KAPCSOLATOK TÜKRÉBEN

Az elmúlt 70 évben Európa biztonságának szavatolásában meghatározó szerepet játszottak a transzatlanti kapcsolatok, vagyis az Amerikai Egyesült Államok és Európa közötti kapcsolatrendszer. Jelenleg feszültségekkel terhes ez a viszonyrendszer, holott a jövőben talán még nagyobb szükség lenne a közös fellépésre különös tekintettel a biztonsági környezet egyre gyorsuló változásaira. A transzatlanti kapcsolatok biztonsági aspektusának feszültségei ritkán kerülnek a nyilvánosság elé, a média főleg a gazdasági dimenzió problémáit emeli ki a napi híradásaiban. A kialakult helyzet jobb megértését segítve bemutatunk néhány fontosabb összefüggést az Amerikai Egyesült Államok és Európa politikai, gazdasági és katonai érdekrendszeri tükrében, ezzel is rávilágítva a feszültség valós okaira. Magyarország biztonságát – NATO- és EU-tagként – szintén érinti a transzatlanti kapcsolatok alakulása, ezért megvizsgáltuk Magyarország lehetőségeit a biztonsági kihívások kezelésére a transzatlanti kapcsolatrendszer alakulásának függvényében.

Kulcsszavak: transzatlanti kapcsolatok, biztonság, védelmi ipar, NATO, EU.

CONTENTS

LIEUTENANT-COLONEL DR. CSABA VIDA, PhD

INFLUENCE OF THE COVID-19 ON SECURITY – CHANGE OF PARADIGM IN THE SECURITY SYSTEM

The author in his study analyses security consequence and security effects of the COVID-19 coronavirus pandemic. He finds that the pandemic is a security factor that belongs to effect-based elements of security. As such, it is classified as a security threat. The epidemic has a fundamental impact on levels and dimensions of security. Nowadays, it provides a kind of total effect for the current security system. Examining the security description matrix of the epidemic, the author concludes that a paradigm shift has happened in the security system. This is a double paradigm shift, because a comprehensive economic crisis following the epidemic will have a negative impact on the economic dimension of security. The author analyses the characteristics of the coronavirus epidemic, from the point of view of security theories, of course, because it seeks to provide an answer to why nations are responding so fiercely to the epidemic. At the end of the study, he outlines a scenario taking into account the effects of the crisis.

Keywords: security, health security, security system, international relations, paradigm shift, epidemic, pandemic, coronavirus.

COLONEL DR. TIBOR BABOS, PhD –
LIEUTENANT-COLONEL MIKLÓS SZAKALI

THE SECURITY OF HUNGARY IN LIGHT OF THE TRANSATLANTIC RELATIONS

The transatlantic relations, namely the relationship between the USA and Europe has been playing a decisive role in providing security for Europe over the past 70 years. Currently, this relationship is full of tension and disaccord, while in the future we would need an even more enhanced unity taking into consideration the accelerated speed of the emerging security challenges. Tensions over the security aspect of transatlantic relations are rarely brought to the attention of the public, with the media highlighting the problems of the economic dimension in its daily news. We would like to introduce some important correlations in order to assist the better understanding of the current situation in light with the political, economic and military interests of the USA and Europe, to shed light on the real reasons of the tense relationship. The security of Hungary, as a member of both NATO and EU, is also affected by this conflict; therefore we had a closer look at its potential possibilities to promote the vital security interests of the country in this tense and rapidly changing transatlantic relationship.

Keywords: transatlantic relations, security, defence industry, NATO, EU.

DR. SZENTE-VARGA MÓNIKA

LATIN-AMERIKAI REGIONÁLIS SZERVEZETEK VÁLSÁGA

2000 után a kedvező gazdasági környezet, a „rózsaszín dagály”, a latin-amerikai baloldal kötődése a kontinentális egység eszméjéhez, a multipoláris világrend iránti vágy, illetve az Amerikai Egyesült Államok csökkenő érdeklődése a térség iránt mind hozzájárultak a regionális szerveződések népszerűségének növekedéséhez Latin-Amerikában és új szervezetek alapításához. A csúcsideőszak a függetlenség kétszázadik évfordulója körüli esztendőkre esett. Ekkor kapott új nevet, alakult át, illetve jött létre számos regionális kezdeményezés. A 2010-es évek második felében a latin-amerikai regionális integrációs törekvések azonban a csúcsról a mélypont felé lendültek, az évtized végére a szervezetek többsége működési nehézségekkel küszködik, megindult a tagok elvándorlása. A tanulmány célja, hogy a kialakult válsághelyzet okait és a jövőre vonatkozó kilátásokat elemezze.

Kulcsszavak: latin-amerikai regionalizmus, regionális szervezetek, UNASUR, Brazília, Venezuela.

ERDÉSZ VIKTOR FŐHADNAGY

AZ AMERIKAI GEOSTRATÉGIA KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

A tanulmány bemutatja a geopolitika és a geostratégia fogalmait, valamint végigköveti az Amerikai Egyesült Államok geopolitikájának organikus kialakulását, továbbá az angolszász geopolitikai és geostratégiai gondolkodás egy évszázadának fejlődését.

Kulcsszavak: geopolitika, geostratégia, szárazföldi hatalom, tengeri hatalom, történelem, Amerikai Egyesült Államok, Szovjetunió, Oroszország, Nagy-Britannia.

FELEGYI JÚLIA

AUSZTRIA MIGRÁCIÓS POLITIKÁJA

A publikáció célja az osztrák migrációs politika bemutatása, annak kezdeteitől egészen napjainkig. Ausztria 20. századi történelme során jelentős bevándorlás célpontja volt, a 2015-ös migrációs hullám mellett mindenképpen érdemes megemlíteni az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése utáni tízezerrel befogadott magyarokat és a világháborúkat követő menekülthullámokat is. 2019-re Ausztria lakosságának több mint 20%-a, Bécsben pedig a diákok 52%-a már migrációs hátterű, így kiemelten fontos az osztrák intézményi háttér, a jogszabályok változásának vizsgálata. A szerző a történelmi bevezetést követően a migrációval kapcsolatos események kronologikus bemutatására törekszik. Jól látható a 2015-ös vilkommenspolitikából a szigorúbb bevándorlási szabályok felé tartó út, amelyet jogszabályok, rendeletek, egyezményekből való kilépések és a Kurz-féle éles kritikák jellemeznek 2020-ra.

Kulcsszavak: Ausztria, migráció, migrációs politika, Sebastian Kurz, 1956, Frontex, BVT.

DR. MÓNKA SZENTE-VARGA, PhD

CRISIS OF LATIN AMERICAN REGIONAL ORGANIZATIONS

After 2000, the favourable economic environment, the “pink tide”, the close ties of the Latin American Left with the notion of continental unity, the desire for a multipolar world as well as the dwindling interest of the United States towards the rest of the Americas, all contributed to the attractiveness of regional organizations in Latin America and to a growth in their numbers. The peak period was around the bicentennials of independence, when various regional initiatives were renamed, transformed, or actually conceived. Nonetheless, Latin American regional endeavours suddenly started to touch bottom in the second half of the 2010s, and now, at the end of the decade, the majority of the Latin American regional organizations is struggling with difficulties to keep members and continue functioning. The aim of the paper is to analyse both the reasons for this crisis situation as well as future prospects for Latin American regionalism.

Keywords: Latin American regionalism, regional organizations, UNASUR, Brazil, Venezuela.

FIRST LIEUTENANT VIKTOR ERDÉSZ

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF AMERICAN GEOSTRATEGY

The paper introduces the reader to the terms of geopolitics and geostrategy, and follows through the organic development of the geopolitics of the United States as well as the century of development of the Anglo-Saxon geopolitical and geostrategic thinking.

Keywords: geopolitics, geostrategy, land power, sea power, history, United States of America, Soviet Union, Russia, Great Britain.

JÚLIA FELEGYI

AUSTRIA’S MIGRATION POLICY

The purpose of this publication is to present the Austrian migration policy from its inception to the present day. Not only as a neighbouring country and as a popular destination since the migration wave in 2015, but also as a host after the Hungarian Revolution of 1956, and world wars, it is an important and current research topic. By 2019, already more than 20% of the Austrian population and 52% of the students in Vienna have a migration background, so it is vital to look at the institutional background and the changes in legislation. Following the historical introduction, the author seeks to provide a chronological presentation of migration-related events. There is a clear path from the 2015 policy of less strict to stricter immigration rules, characterized by laws, regulations, exits from conventions and sharp criticism from Kurz by 2020.

Keywords: Austria, migration, migration policy, Sebastian Kurz, 1956, Frontex, BVT.

KEVEHÁZI KATA

A NŐK BIZTONSÁGA OROSZORSZÁGBAN

Oroszország az erő demonstrálásának, a hatalom kiterjesztésének és koncentrációjának iskolapéldája, törekvései veszélyeztetik a globális biztonságot és fenntarthatóságot. Cikkemben kiállok amellett, hogy a növekvő fenyegettség enyhítéséhez az úgynevezett humánbiztonsági megközelítés szélesebb körű alkalmazására van szükség a nemzetközi kapcsolatok területén. Oroszország példáján keresztül rámutatok a nemre érzékeny megközelítés relevanciájára, arra, hogyan függ össze a hipermaszkulinitás értékeinek erősödése a nők és egyben a világ biztonságának csökkenésével. A nemzetközi közösség feladata, hogy elköteleződjön a fenntartható jövő záloga, a nemek közötti hatalmi szakadék csökkentése mellett.

Kulcsszavak: humán biztonság, hatalmi rés, női jogok, női vállalkozások.

BIHARI RITA

TÁRSADALOM ÉS IDENTITÁS A NYUGAT-BALKÁNON

Napjainkban az új típusú biztonsági kihívások előtérbe kerülésével az identitás kérdése felértékelődött. Minden az egyén szintjéről indul, így társadalmi hovatartozásunk a globalizálódó világban fontosabb, mint valaha. Az identitás bizonytalansága, egyéni, mikro- és makroszinten is krízisekhez, radikalizációhoz vezethet. A Nyugat-Balkán etnikai összetétele sokszínű, ahol az identitás megerősítése és megőrzése számtalan problémába ütközik. A Nyugat-Balkán útja ebben is az európaizáció lehet. Tanulmányomban azt vizsgálom, mi az identitás, miért fontos az identitás kérdése, illetve a Balkánon jelenleg milyen társadalmi kihívásokkal néznek szembe az etnikumok. Vajon hogyan lehet mindezt megoldás egy új európai identitás?

Kulcsszavak: társadalom, identitás, európaizáció, etnikumok, radikalizáció.

ERDÉSZ VIKTOR FŐHADNAGY

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA FOGALMA, JELENTŐSÉGE ÉS HATÁSAI A VÉDELMI SZEKTORRA

A mesterséges intelligencia elterjedése várhatóan már a belátható jövőben olyan változásokat idéz elő, amelyek alapvetően megváltoztatják a gazdaság, a társadalom és a haderő működését. Az MI-fejlesztésekben élen járók jelentős mértékben javíthatják helyzetüket a globális versenyben, miközben veszélybe kerülhet a lemaradó országok szuverenitása. A tanulmány ismerteti a mesterséges intelligencia és a gépi tanulás fogalmát, valamint bemutatja a technológia elterjedésének globális társadalmi, gazdasági és katonai hatásait, továbbá áttekinti a fejlesztések fő irányait az Európai Unióban, a NATO-ban, az Amerikai Egyesült Államokban, Kínában és Oroszországban.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, gépi tanulás, Európai Unió, NATO, Amerikai Egyesült Államok, Kína, Oroszország.

KATA KEVEHÁZI

WOMEN'S SECURITY IN RUSSIA

Russia is a role model of demonstrating, expanding and concentrating power, endangering global security. In my article, I endorse the need for a broader use of the human security approach in building international relations in order to mitigate the effects of this increasing threat. Through the example of Russia, I point to the relevance of a gender sensitive approach, I show how hypermasculinity is linked to the decline in the safety of women and the world. It is up to the international community to commit to reducing the gender power gap, key of our sustainable future.

Keywords: human security, power gap, women's rights, female entrepreneurship.

RITA BIHARI

SOCIETY AND IDENTITY IN THE WESTERN BALKANS

Nowadays, the identity issue has been appreciated by the new types of security challenges. Everything starts at the level of the individual, so in this globalizing world our social affiliation is more important than ever. Identity insecurity can lead to crises and radicalization equally at individual, micro and macro levels. The ethnic composition of the Western Balkans is diverse and there are countless problems in affirming and preserving identity. In this case the path of the Western Balkans can also be Europeanization.

My study examines what is identity, why is it important, and currently which are the social challenges that ethnic groups to contend with in the Balkan, and the question is whether a new European identity can provide a solution?

Keywords: society, identity, Europeanization, ethnics, radicalisation.

FIRST LIEUTENANT VIKTOR ERDÉSZ

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CONCEPT, SIGNIFICANCE AND EFFECTS ON THE DEFENCE SECTOR

The spread of artificial intelligence is expected to cause fundamental changes in the foreseeable future in the economy, society and the military sector alike. Those in the forefront of the development of AI may significantly improve their positions in the global competition, while the very sovereignty of countries falling behind might come in danger. The study presents the concept of artificial intelligence and machine learning, shows the effects of AI technology on economy, society and military, and reviews the main direction of developments in the European Union, NATO, the United States of America, China and Russia.

Keywords: artificial intelligence, machine learning, European Union, NATO, United States of America, China, Russia.

ELEVEN MÁRK

NÖVEKVŐ OROSZ AKTIVITÁS A TENGERI TELEKOMMUNIKÁCIÓS KÁBELEK KÖRNYÉKÉN – MEGJEGYZÉSEK A „LOSARIK-BALESET” KAPCSÁN

Bár az elérhető információkban túlnyomórészt ez jelenik meg, a kelet-ukrajnai konfliktus kezdete óta az Oroszországi Föderáció nemcsak a szárazföldön kezdett jóval intenzívebb SIGINT-műveletekbe. A NATO és más független országok illetékes szervezetei, valamint egyes szakértők már többször feltárták, hogy az orosz hadiflotta tengeralattjárói valósággal hemzsegnek a tenger alatti távközlési hálózatok környékén, sokszor a NATO által ellenőrzött felségvizeken. Hogy pontosan milyen céllal teszik ezt, nem tudni, ugyanakkor 2019. július 1-jén az egyik ilyen speciális rendeltetésű tengeralattjáró ismeretlen küldetés teljesítése közben balesetet szenvedett Szeveromorszk kikötőjétől nem messze, a legénységből pedig 14 fő életét veszítette.

A 10831. tervszámú tengeralattjáró esete azért jelentős, mert az említett tengeralattjáró egyedülálló az Oroszországi Föderáció Haditengerészetének állományában: a kialakítása kifejezetten alkalmassá teszi az átlagos merülési mélység alatti, mélytengeri és tengerfenéken végzett huzamosabb, speciális célú feladatok ellátására, és ami talán a legfontosabb, hogy az eszköz nem az orosz hadiflotta, hanem az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának Mélytengeri Kutatásokért felelős Főcsoportfőnöksége közvetlen irányítása alatt áll.

A tanulmányban a szerző a mélytengeri optikai kábelek és egyéb tengeri megfigyelőeszközök körül tengeralattjárókkal végzett tevékenységet, továbbá az optikai kábelekkel kapcsolatos jelfelderítés részleteit mutatja be.

Kulcsszavak: lehallgatás, SIGINT, tengeralattjáró, nukleáris mélytengeri állomás, az Oroszországi Föderáció Haditengerészete, tenger alatti távközlési kábel, SOSUS, IUSS.

KŐVÁRI LÁSZLÓ ALEZREDES

A JÉGTÖRŐ HAJÓK FEJLŐDÉSE ÉS NAPJAINK JÉGTÖRŐI

A tanulmány áttekinti a jeges vízi hajózás történetét, az északi-sarkvidéki felfedezések és hódítások korát, a jégtörők megjelenését, bemutatja napjaink jelentős jégtörő flottáit, azok főbb fejlesztési irányait.

A sarkok felé közelítve a szélsőséges időjárási viszonyok és a hajózást az év egy részében akadályozó jég hozták magukkal a hajóépítés sajátos fejlődését, a megerősített hajók alkalmazását. A 19. században Európában megjelentek az első folyami jégtörők, valamint a Balti-tengeren a téli időszakban a kereskedelmet és személyszállítást segítő átalakított hajók. Az igazi fejlődés azonban a 20. században, a hidegháború idején következett be, amikor a figyelem központjába került a hadászati jelentőségű Északi-sarkvidék, illetve a sarki régiókban található ásványkincs.

MÁRK ELEVEN

**INCREASING RUSSIAN ACTIVITY AROUND SUBMARINE
COMMUNICATIONS CABLES – COMMENTS
ON THE „LOSHARIK ACCIDENT”**

Although there is limited open-source information available, since the outbreak of the East Ukrainian conflict, the Russian Federation has begun more intensive SIGINT operations not only on land. Related bodies of NATO and non-NATO states as well as experts have repeatedly indicated that the submarines of Russian Federation's fleet are swarming around the deep-sea/submarine telecommunication cables, several times even in the territorial waters of the NATO. The exact mission goal of these submarines is unknown; however, on July 1, 2019, one of these special purpose submarines suffered a serious accident while she was completing a secret mission near Severomorsk, killing 14 of its crew.

The case of Project 10831 submarine is significant because the submarine is unique in the Russian Federation's Navy: she had been designed to carry out special missions under the normal dive depth or directly on the seabed. It is also significant, that the ship is not under the direct control of the Russian Federation's Navy, but under the direct control of Main Directorate of Deep-Sea Research of the Defense Ministry of the Russian Federation.

In this study, the author introduces the nature of submarine activity concerning the deep-sea/submarine telecommunication cables and other surveillance devices, furthermore examines the details of optical cable tapping.

Keywords: wiretapping, SIGINT, submarine, nuclear deepwater station, Navy of Russian Federation, submarine communications cable, SOSUS, IUSS.

LIEUTENANT-COLONEL LÁSZLÓ KÖVÁRI

**THE DEVELOPMENT OF ICEBREAKER SHIPS
AND THE ICEBREAKERS OF OUR DAYS**

The study takes an overview of the history of ice navigation, discoveries and conquests in the Arctic, the appearance of icebreakers, and enumerates today's icebreaker fleets, and also the main directions of their development.

Approaching the Poles extreme weather conditions and ice that hindered shipping brought development in shipbuilding - the use of specially fortified ships. In the 19th century, the first river icebreakers appeared in Europe, as well as fortified ships to ease trade and passenger transport in the Baltic Sea during the winter period. The real development of icebreakers took place in the 20th century, mainly during the Cold War, when the focus shifted toward the strategic importance of the Arctic and the mineral resources there.

A Szovjetunió legfontosabb utódállama, Oroszország rendelkezik napjainkban a legnagyobb jégtörő flottával, valamint döntő fölényel bír a nukleáris meghajtású jégtörők tekintetében, és ez az előnye várhatóan még évtizedekig megmarad. A tanulmány lezárásaként rövid áttekintést kapunk a hazai jégtörés múltjáról és jelenéről.

Kulcsszavak: hajózás, sarkvidék, jégtörő hajó, felfedezések, hajóépítés, flották, nukleáris meghajtás, Oroszország, Amerikai Egyesült Államok, kereskedelem, kutatás.

ÜVEGES ANDRÁS JÓZSEF SZÁZADOS

**AZ EURÓPAI UNIÓ ÁLTALÁNOS ADATVÉDELMI
RENDELETÉNEK (GDPR) EGY ÉRTELMEZÉSE
A BLOKKLÁNCALAPÚ RENDSZEREKBE**

A természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendeletének hatályba lépését követően számos új technológia is felülvizsgálatra szorult. A blokklánc-technológia számos új üzleti, gazdasági és kereskedelmi, pénzügyi alkalmazás elterjedését segítette elő. Ezeknek az új informatikai megoldásoknak a GDPR-megfelelőségi vizsgálata szükségszerűvé vált, mivel azok alkalmasak a személyes adatok tárolására és kezelésére is.

Kulcsszavak: GDPR, adatvédelem, blokklánc.

Russia, the most important heir of the Soviet Union, today has the largest icebreaker fleet and a decisive advantage in nuclear-powered icebreakers, and this advantage is expected to last at least for decades to come. At the end of the study, we receive a brief overview of the past and present of the Hungarian icebreaking.

Keywords: navigation, arctic, icebreaker, discoveries, shipbuilding, fleets, nuclear propulsion, Russia, United States of America, trade, research.

CAPTAIN ANDRÁS JÓZSEF ÜVEGES

AN INTERPRETATION OF THE GENERAL DATA PROTECTION REGULATION (GDPR) OF THE EUROPEAN UNION IN BLOCK CHAIN BASED SYSTEMS

Following the entry into force of Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council, a number of new technologies also have to be reviewed. Blockchain technology has facilitated the spread of many new business and financial applications. GDPR compliance testing of these new IT solutions has become a necessity because they are capable of protecting, storing and managing personal data.

Keywords: GDPR, data protection, blockchain.

A KÖTET SZERZŐI

Dr. Babos Tibor	ezredes, PhD, vezető referens
Bihari Rita	a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Eleven Márk	a Nemzeti Közszolgálati Egyetem hallgatója
Erdész Viktor	főhadnagy, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Felegyi Júlia	a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Keveházi Kata	az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Kővári László	alezredes, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Szakali Miklós	alezredes, tervező főtitest, az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Dr. Sente-Varga Mónika	habil., PhD a Nemzeti Közszolgálati Egyetem egyetemi docense
Üveges András József	százados, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola doktorandusza
Dr. Vida Csaba	alezredes, PhD, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem egyetemi adjunktusa

CONTENTS

SECURITY POLICY

LIEUTENANT-COLONEL DR. CSABA VIDA, PhD

**INFLUENCE OF THE COVID-19 ON SECURITY –
CHANGE OF PARADIGM IN THE SECURITY SYSTEM**

COLONEL DR. TIBOR BABOS, PhD –
LIEUTENANT-COLONEL MIKLÓS SZAKALI

**THE SECURITY OF HUNGARY IN LIGHT
OF THE TRANSATLANTIC RELATIONS**

DR. MÓNKA SZENTE-VARGA, PhD

CRISIS OF LATIN AMERICAN REGIONAL ORGANIZATIONS

FIRST LIEUTENANT VIKTOR ERDÉSZ

**THE FORMATION AND DEVELOPMENT
OF AMERICAN GEOSTRATEGY**

FACTS ABOUT COUNTRIES

JÚLIA FELEGYI

AUSTRIA'S MIGRATION POLICY

KATA KEVEHÁZI

WOMEN'S SECURITY IN RUSSIA

RITA BIHARI

SOCIETY AND IDENTITY IN THE WESTERN BALKANS

R & D

FIRST LIEUTENANT VIKTOR ERDÉSZ

**ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CONCEPT, SIGNIFICANCE
AND EFFECTS ON THE DEFENCE SECTOR**

FORUM

MÁRK ELEVEN

**INCREASING RUSSIAN ACTIVITY AROUND SUBMARINE
COMMUNICATIONS CABLES – COMMENTS
ON THE „LOSHARIK ACCIDENT”**

LIEUTENANT-COLONEL LÁSZLÓ KŐVÁRI

**THE DEVELOPMENT OF ICEBREAKER SHIPS
AND THE ICEBREAKERS OF OUR DAYS**

CAPTAIN ANDRÁS JÓZSEF ÜVEGES

**AN INTERPRETATION OF THE GENERAL DATA PROTECTION
REGULATION (GDPR) OF THE EUROPEAN UNION IN BLOCK
CHAIN BASED SYSTEMS**

FOR READERS

CONTENTS

OUR AUTHORS

CONDITIONS OF PUBLICATION

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK

Etikai követelmények:

- az írásmű másol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona, amelyet a szerzői nyilatkozat aláírásával igazol(nak);
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, amely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más témákat, anyagokat – jelentetünk meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20–21 gépelt oldal);
- a kéziratot elektronikus formában, Times New Roman 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban kérjük megküldeni a felderito.szemle@knbsz.gov.hu e-mail címre. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;

- a közlésre elfogadott írásokért – a szerzői nyilatkozattal létrejött megállapodás figyelembevételével – szerzői honorárium fizethető;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;
- a közleményhez rövid tartalmi összefoglalót (Absztrakt/Rezumé) kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez három–öt kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven.
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

A KÖZLEMÉNYEKSEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni:

A SZERZŐ, SZERZŐK NEVE (rendfokozata);

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul);

REZÜMÉ (magyarul, angolul);

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul);

SZERZŐI NYILATKOZAT.

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések jegyzetben¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, amelyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében lévő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1994. pp. 31–50.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19–20.

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat sorszáma (például 1. ábra.);
- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrása (vagy: Szerkesztette: ...);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ELÉRHETŐSÉGEINK

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1021 Budapest, Budakeszi út 99–101.

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1525 Budapest, Pf. 74.

E-mail: felderito.szemle@knbsz.gov.hu

Dr. Deák Anita alezredes
06(1) 386-9344/5210, HM 65-210
e-mail: deak.anita@knbsz.gov.hu